

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SHAI HAR-EL ORTADOĞU'DA HÂKİMİYET MÜCADELESİ

SHAI HAR-EL

ORTADOĞU'DA HÂKİMİYET MÜCADELESİ

OSMANLI-MEMLÛK SAVAŞI
1485-1491

Çeviren: Gül Çağalı Güven

ORTADOĞU'DA HÂKİMİYET MÜCADELESİ OSMANLI-MEMLÛK SAVAŞI 1485-1491

SHAI HAR-EL

Başarılı bir iş insanı, eğitimci, akademisyen, yazar, şair ve rabbi olan Dr. Shai Har-El, İsrail'de geçirdiği çocukluk ve gençlik yıllarının ardından İsrail ordusuna girdi, Altı Gün (1967) ve Yom Kippur (1973) savaşlarına katıldı. Sonrasında Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu Tarihi bölümünden mezun oldu. 1990 yılında ilk Körfez Savaşının hemen ertesinde Arap ve Yahudi kökenli Amerikalılarla oluşturduğu Ortadoğu Barış Ağı'nın (Middle East Peace Network) kurucusu ve başkanıdır. 1993 yılında Chicago Üniversitesinde yine Ortadoğu Tarihi üzerine doktorasını tamamlayan Shai Har-El, aynı üniversitede Ortadoğu Merkezi Araştırmaları alanında çalışmalarına devam ediyor.

GÜL ÇAĞALI GÜVEN

1982'de Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesini bitirdi ve ardından Boğaziçi Üniversitesinde tarih yüksek lisansı yaptı. Çeşitli dergi ve gazetelerde muhabir olarak görev aldı. Tarih, edebiyat, felsefe ve medya/iletişim gibi değişik alanlarda çok sayıda çevirisi olan Güven'in çevirinden bazıları: Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* (2008, YKY), Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1924-1925* (2003, İletişim), Elizabeth A. Zachariadou, *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (1997, Tarih Vakfı Yurt), David Abulafia, *Büyük Deniz* (2012, Alfa), Mark Mazower, *Selanik* (2013, Alfa).

Ortadoğu'da Hâkimiyet Mücadelesi: Osmanlı-Memlûk Savaşı 1485-1491

© 2017, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Struggle for Domination in the Middle East

Shai Har-El (1995) © Brill

Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Editör Seda Çakmakcıoğlu Şan

Çeviri Gül Çağalı Güven

Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu

Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-171-593-3

1. Basım: Ekim 2019

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelhavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com – info@alfakitap.com

Sertifika no: 43949

SHAI HAR-EL

ORTADOĞU'DA HÂKİMİYET MÜCADELESİ

OSMANLI-MEMLÛK SAVAŞI
1485-1491

Çeviren: Gül Çağalı Güven

Anneme ve Babama...

İÇİNDEKİLER

Önsöz, 11

Giriş:

OSMANLI-MEMLÛK ÇATIŞMASIYLA
İLGİLİ KAVRAMLAR ve KAYNAKLAR, 17

Birinci Kısım

GÜNEYDOĞU ANADOLU İÇİN MÜCADELE, 47

1. ANADOLU'DA MEMLÛK SINIR POLİTİKASI	49
2. ERKEN OSMANLI-MEMLÛK İLİŞKİLERİNDE UYUM VE ÇATIŞMA	91
3. KARAMANOĞULLARI VE DULKADİROĞULLARI UĞRUNA MÜCADELE (1464-81)	117
4. SAVAŞIN BAŞLANGICI (1481-85)	147

İkinci Kısım

BİRİNCİ OSMANLI-MEMLÛK HARBİ, 185

5. KİLİKYA'DA OSMANLI İSTİLASI (1485-87)	187
6. DİPLOMATİK ARENADAKİ ÇEKİŞME (1486-88)	211
7. AĞA ÇAYIRI MUHAREBESİ (1488)	225
8. SAVAŞIN SONU (1489-91)	261

Son Söz, 291

EKLER

- Ek 1** İkinci Osmanlı-Memlûk Savaşı Üzerine Kaynaklar, 295
Ek 2 Tursun Bey'in Osmanlı Donanması Betimlemesi, 297
Ek 3 Osmanlı Donanması Hakkında Venedik İstihbarat Raporu, 298
Ek 4 Osmanlı-Memlûk Savaşı Hakkında Rodos İstihbarat Raporu, 300

KAYNAKÇA, 303

DİZİN, 323

Şekiller

ŞEKİL 1. 9. (15.) yüzyılın ikinci yarısında İslam dünyasının içsel ve dışsal sınır bölgeleri	19
ŞEKİL 2. 9. (15.) yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ve Memlûk İmparatorlukları	22
ŞEKİL 3. Osmanlılara karşı Memlûk tampon sistemi	50
ŞEKİL 4. 9/15. yüzyılın ikinci yarısında Memlûk Anadolu sınırı	74
ŞEKİL 5. Toros Dağlarında Memlûk Harekâtları, 892/1487	209
ŞEKİL 6. Osmanlı ordusunun Kilikya'yı ele geçirmesi, 893 (1488).	229
ŞEKİL 7. Ağa Çayırı Savaş Düzeni	253

Levhalar

LEVHA 1. Memlûk Zaferine İthaf Edilen Kitabe.	200
LEVHA 2. Sultan II. Bayezid:	214
LEVHA 3. Kahire'de Bir Memlûk Sarayı.	215
LEVHA 4. Savaş donanımıyla bir Memlûk.	234
LEVHA 5. Piri Reis'in Ayas Körfezi Haritası.	241
LEVHA 6. Bâb el-Melik'te Osmanlı Donanması.	251
LEVHA 7. Ağa Çayırı Muharebesi.	251

Tablolar

TABLO 1. Halep'in Kazaları	71
TABLO 2. Osmanlı Silahlı Kuvvetleri	227
TABLO 3. Memlûk Silahlı Kuvvetleri	233
TABLO 4. Osmanlı Donanmasının Mahiyeti	237
TABLO 5. Osmanlı Donanmasının Askerî Kumandası ve Ağır Silahları	239

ÖNSÖZ

I

Osmanlı ve Memlûk imparatorlukları arasında 890-96'daki (1485-91) ilk savaş sürecini incelerken akılda tutulması gereken husus, çatışmanın meydana geldiği Güneydoğu Anadolu'nun tarihi gibi Memlûk tarihinin de –David Ayalon'un çok sayıda ve önemli çalışmalarına karşın– genelde hâlâ çorak bir araştırma alanı olduğudur. Kaldı ki, şarkiyatçı gelenek dahilinde çalışan tarihçiler çoğu zaman çözümlemelerinin temel odağına ulus-devleti alarak, devletler arasındaki ilişkilerin tarihine kavramsal bir anlayıştan uzak durmuşlardır. Bu yaklaşımı benimseyen çalışmaların hemen hemen tümü İslamiyet, imparatorluklar, bölgeler ve hanedanların bütüncül sistemleriyle neredeyse daima belirli devletler, kurumlar, toplumsal veya etnik gruplar, seçkinler ve bireylerin dış ilişkilerini ele almakla yetinmektedir. Yeniçağ öncesi İslamiyette uluslararası ilişkileri ele alan bilimsel araştırmaların azlığı, ister devletler hakkındaki kaynak malzemesinin, bunların dış ilişkilerine dair bilgilerin kıtlığına nazaran görece bolluğuna, isterse farklı devletler arasındaki ilişkilerin araştırılmasının gerektirdiği dil becerilerine veya isterse şarkiyatçılığın geleneksel sınırlarına atfedilsin, bu durum yine de Müslüman devletler arasındaki diplomatik, askerî ve ticari ilişkilerin tarihini araştırmaya olan ihtiyacı düşündürür.

Osmanlılar ile Memlûkler arasında, 922-23'te (1516-17) gerçekleşip Memlûk İmparatorluğunun çöküşü ve topraklarının Osmanlı İmparatorluğuna katılmasıyla sonuçlanan ikinci ve son askerî çatışmanın –tüm ayrıntılarıyla ele alınmamış olmasıyla birlikte– yeterince iyi bilinir olduğuna değinmemiz gerekiyor (bkz. Ek 1). Bu araştırmanın konusu olan

birinci Osmanlı-Memlûk savaşına gelince; bugüne dek ancak bir avuç bilim insanı tarafından tartışılmış durumda: Halil Ethem (Eldem), Sydney Fisher, Şehabeddin Tekindağ, Selahattin Tansel ve Hedda Reindl gibi. Bu tarihçilerin katkılarına karşın, gerek bu konu gerekse genelde Osmanlı-Memlûk çatışması alanı halen çok daha fazla araştırmayı gerektirmektedir.

II

Bu çalışma iki kısımdan oluşuyor: Birinci kısım, 8. (14.) yüzyılın ortasındaki başlangıcından ilk savaşın patlak vermesine değin Osmanlı-Memlûk ilişkilerini, ikinci kısım ise savaşın bizzat kendisini ele alıyor. İlk dönem kronolojik olarak ikincisinden çok daha uzunken, ikincisi kısım tarihi, askerî, siyasi ve iktisadi olaylarla birlikte önemli ölçüde daha fazla ayrıntılandırılmış durumda.

Bir tarihsel giriş olarak, birinci kısım, çatışmanın kökleri ve kalıplarının yanı sıra bu iki Müslüman devlet arasındaki düşmanlığı hararetlendiren ve en sonunda fiili savaşa kadar tırmanan krizleri anlamamıza yardım edecek. Bu giriş, Memlûk Anadolu sınırının idari ve askerî örgütlenmesi ile Kilikya'daki muharebe sahnesinin coğrafi yapısının bir betimlemesinden oluşuyor. Arkasından da Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları adlı sınır beylikleri uğruna bir mücadeleye doğru gelişen (868-86; 1464-81) ve ardından savaşa dek varan (886-90; 1481-85) bir olaylar silsilesini tetikleyerek gelişen uzun Osmanlı-Memlûk çatışma sürecinin bir sunuşu geliyor.

İkinci kısım ise fiili savaşa odaklanıyor. Savaşın çeşitli aşamalarını kapsamlı ve hatasız şekilde yeniden inşa ederken bir yandan da onu dört farklı açıdan inceliyor: Bu iki hasmın her birinin strateji ve politikaları, askerî çarpışmalar, savaşın Memlûk devletinin iç yaşamına etkisi ve diplomatik arenada bağlantılı mücadeleler. Bu dönem, Osmanlıların ilk Kilikya istilaları (890-92; 1485-87) ve diplomatik arenadaki bağlantılı çekişmelerle (891-93; 1486-88) başlayarak daha sonraki barış müzakereleri ve çatışmaların bitmesiyle (894-96; 1489-91) sona eriyor.

III

Bu çalışmanın entelektüel temelleri, Chicago Üniversitesi Tarih Bölümü ile üniversitenin Ortadoğu Araştırmaları Merkezinde yıllar süren öğrenim ve araştırma faaliyetlerimde atılmıştır. Doktora tezimi, Osmanlı Tarihi öğretim üyesi Prof. Halil İnalcık'ın danışmanlığında yazdım. Hiç kimse Osmanlı araştırmalarına dünya çapındaki katkıları ve Osmanlı tarihi üzerine bilimsel çalışmalarına paha biçilmeyen Profesör Halil İnalcık'tan daha iyi bir danışman ve akıl hocası bulamazdı. Benim akademik eğitimime ve "Güneydoğu Anadolu İçin Mücadele ve İlk Osmanlı-Memlûk Savaşı, 1485-1491" adlı doktora tezimdeki danışmanlığı bulunabileceklerin en iyisiydi. Osmanlı-Memlûk çatışma ilişkilerine dair araştırmama samimi bir ilgi gösterirken çalışmama da sürekli katkılar bulundu.

İslamiyeti anlamaya yönelik çabalarımaya verdiği destekten dolayı merhum Prof. Fazlur Rahman'a ve Memlûk tarihini bana tanıtmaya nedeniyle Profesör Richard Humphreys'e de minnettarım. Ayrıca bu çalışmayı eleştirel süzgeçten geçirmesinin yanı sıra doktora araştırmalarımı tamamlamam yönünde yaptığı kişisel yüreklendirmelerden dolayı Profesör John E. Woods'a da müteşekkirim. Ayrıca Chicago Üniversitesi Kütüphanesi, Ortadoğu Araştırmaları Bibliyografı Bruce D. Craig'e de araştırmam boyunca yaptığı cömertce yardımlardan dolayı teşekkür etmek isterim. Başta yüksek lisans tez danışmanım Profesör Shimon Shamir olmak üzere, benim şarkiyat eğitiminin temellerini atan akademisyenleriyle birlikte Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Tarihi Merkezi ve Bölümüne şükran borçluyum.

Son olarak da sevgili karım Rosalie'nin aralıksız yardımı ve desteği olmaksızın bu muazzam işi tamamlamam imkânsız olurdu. Üç çocuk büyütür ve kendi işini yönetirken, bana bitmez tükenmez lojistik yardımları, profesyonel daktilo yardımı ve her şeyden önemlisi de kayıtsız şartsız duygusal destek verdi. En büyük övgüyü gerçekte o hak ediyor.

KISALTMALAR

<i>BSOAS</i>	<i>Bulletin of the School of Oriental and African Studies</i> (Londra)
<i>ET¹</i>	<i>Encyclopedia of Islam</i> , 1. basım, c. 1-4 ve 1 ek (Leipzig-Londra, 1913-42)
<i>ET²</i>	<i>Encyclopedia of Islam</i> , 2. basım, c. 1-3 (Leipzig-Londra, 1954-70)
<i>İA</i>	<i>İslam Ansiklopedisi</i> , c. 1-11, İstanbul, 1940-70
<i>JAOS</i>	<i>Journal of the American Oriental Society</i> (New Haven, Connecticut)
<i>JESHO</i>	<i>Journal of Economic and Social History of the Orient</i> (Leiden)
<i>JRAS</i>	<i>Journal of the Royal Asiatic Society</i> (Londra)
<i>TAD</i>	<i>Tarih Araştırmaları Dergisi</i> (Ankara)
<i>TAO</i>	<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i>
<i>TD</i>	<i>Tarih Dergisi</i> (İstanbul)
<i>TKS</i>	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (İstanbul)
<i>TOEM</i>	<i>Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası</i> (İstanbul)

Bil ki, tarih ilmi, dünyadaki umrandan ibaret olan insanî içtimadan haber vermektedir. Bu da dünyanın umranı ve umranın tabiatından olan vahşilik ve birbirine ünsiyet (alışkanlık) kesbetmelerinden, kendilerine ve mensup ve mensup oldukları boyları kovmalarından ibaret olan asabiyetlerden bahsetmek, insanların birbirine her çeşit hâkimiyetine ve bu hâkimiyetin bir sonucu olarak devletlerin kuruluşuna, bu devletlerin kuvvetlerine, ilimlere, hüner, sanat ve genellikle sanatta ve tabii olarak meydana gelen medeni eserlere dair ve bu konularla ilgili olan haberleri nakletmektir.

İbn Haldun, *Mukaddime*
[İlgi Kültür, çev. Arslan Tekin]

Giriş

OSMANLI-MEMLÛK ÇATIŞMASIYLA İLGİLİ KAVRAMLAR VE KAYNAKLAR

ANADOLU DEVLET SİSTEMİ

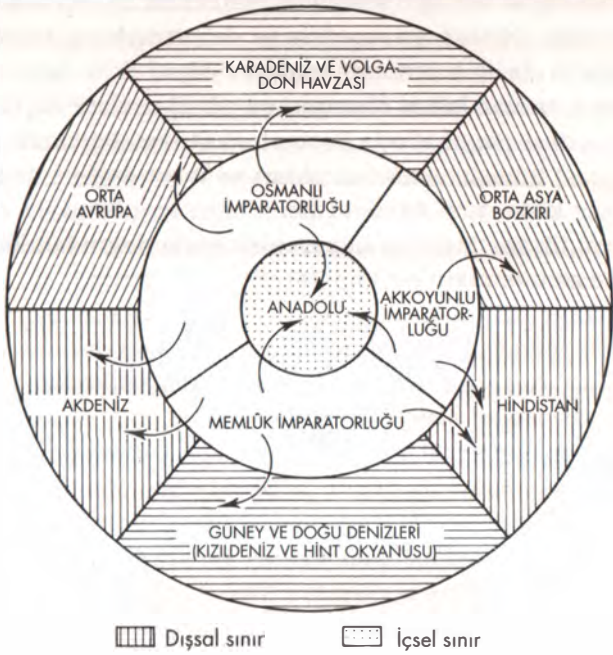
Osmanlı ile Memlûk İmparatorlukları arasındaki çatışmayı anlamanın en iyi yolu meseleyi “uluslararası sistem” bağlamında ele almaktır. O günlerin geç ortaçağ sisteminin temel özelliklerini kısaca tartışmak, bizim için iyi bir başlangıç noktası oluşturacaktır. İlk olarak, Çin’in batısında yaşanan ortaçağ dünyası, din ve uygarlık açısından iki bloğa bölünmüştü: Bunlar, İslam hukukçuları tarafından yaygın şekilde *dârü’l-islam* ve *dârü’l-harb* olarak adlandırılan Müslüman ve Hıristiyan âlemleriydi. Gerek İslamiyet gerekse Hıristiyanlık –ilki *cihat*, ikincisi de Haçlı seferleri aracılığıyla– birbirlerini yok ederek uygar dünyanın tamamına hâkimiyet kurma özlemindeydiler. Her iki taraf da bu çabayı kutsal bir savaş olarak kabul ediyordu. Bu iki büyük blok arasındaki coğrafi mesafenin yanı sıra dil, din ve kültür farkları, aralarındaki bu keskin düşmanlığı daha da şiddetlendirdiği gibi, ebedileştiriyordu da. İkinci olaraksa bu evrensel bloklar birleşik ve yekpare birimleri temsil etmiyorlardı; daha ziyade, siyasal olarak ayrılmış ve bölgesel olarak farklı güç derecelerine sahip münferit devletlere bölünmüş durumdaydılar. Merkezî bir otoritenin olmayışı neticesinde, bu devletler, bir diğer önemli unsuru –blok içi rekabetleri– doğuracak şekilde, sık sık kendi aralarında da çatışmalara giriyorlardı. Dinsel bağlılıklar doğrultusunda yerel hanedan ittifaklarının sahip oldukları güçlerin kademeli artışı, blok içi iletişimin gelişmesi ve ekonomik düzeyde karşılıklı bağımlılığın artışı,

bir bloğa bağlı herhangi bir devletin kendi bloğundan başka bir devlete karşı, karşıt bloktan bir devletle işbirliği yapabilmesi anlamında, her iki bloğu da geçirgen hale getirdi.

Müslüman blok, birbiriyle hâkimiyet mücadelesi yapan ve coğrafi olarak kendi içinde yer alan orta veya küçük boyutlu daha zayıf devletlerin aleyhine kendi topraklarını genişletmeye çabalayan büyük devletler tarafından parçalandı. 9. (15.) yüzyılda, üç büyük devlet, yani Osmanlılar, Memlûkler ve İran'da hüküm süren (ilkin Timurlularla başlayıp Karakoyunlular, ardından Akkoyunlularla devam ederek, sonunda yerini Safevilere bırakan) imparatorluk, İslamın merkezî topraklarına egemendi. Bu siyasal durum göz önüne alındığında, İslam âlemi iki farklı sınır bölgesine sahip tek bir blok olarak görülebilir: Bunlar, Müslüman devletlerin Hristiyan âlemine karşı mücadele ettiği *dışsal* ve Müslüman devletlerin diğer Müslüman devletlere karşı mücadele ettiği *içsel* sınır bölgeleriydi. Dolayısıyla bu üç büyük devletin çıkarları içsel sınır kuşağında çatışsa bile zaman zaman kâfirlere karşı dışsal sınır kuşağında bir araya geliyordu. Buna rağmen içsel sınır kuşağında çatışma doğduğunda, dışsal bölgelerde de ilgili çıkar çatışmaları kendini gösterebiliyordu.

Müslüman blok üyeleri en az yedi tanımlanabilir sınır kuşağına mensuptu: (1) Anadolu; (2) Akdeniz (Balkanlar ve Kuzey Afrika dahil); (3) Orta Avrupa; (4) Karadeniz ve Volga-Don Havzası; (5) Orta Asya Bozkırı; (6) Hindistan ve (7) Güney ve Doğu Denizleri (Kızıldeniz ve Hint Okyanusu). Bütün bu sınır kuşakları arasında, Batının Küçük Asya olarak tanıdığı Anadolu, bir dışsal sınır bölgesi olması dışında, en kapsamlı dönüşüm sürecine uğrayanı da oldu. Coğrafi olarak Asya ile Avrupa arasındaki sınırda yer alan Anadolu, ortaçağ boyunca bir sınır bölgesi ve Batı ile Doğunun büyük devletleri arasında bir fetih yolu haline geldi.

İslamiyetin doğuşuyla birlikte, 1. (7.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu, Arap İslam İmparatorluğu, daha sonra Abbasi halifeliği ile Bizans arasında bir sınıra dönüştü. 5. (11.) yüzyılda güçlenen Türk Selçuklu sultanları, Malazgirt Savaşındaki (464; 1071) ezici zaferlerinin ardından, vaktiyle Arap İslamiyeti ve Rum Hristiyanlığı arasındaki

ŞEKİL 1. 9. (15.) yüzyılın ikinci yarısında İslam dünyasının içsel ve dışsal sınır bölgeleri

sınırı işaretleyen Toros sıradağlarının çoktandır varlığını koruyan engelini aşmayı ve bu sınırı Batı Anadolu'ya dek getirmeyi başardılar. Sonuçta, yeni eklemlenen Anadolu'nun iç bölgeleri gittikçe Türklerin yönetiminde bir Müslüman toprağı haline geldi. Dahası, 6. (12.) yüzyılda Selçuklu İmparatorluğunun siyasal çözülüşüyle birlikte Anadolu'da Selçuklu hanedan mensupları veya memurlarının hükümlerinde yaşayan daha küçük bir ardıl devlet, Konya'daki (antik İkonium) başkentiyle serpilip büyüdü. Bu devlet, Roma İmparatorluğunun doğu topraklarını miras aldığına işaret edecek şekilde, Rûm (etimolojik olarak "Roma") Sultanlığı adını taşıyordu. 7. (13.) yüzyılın ikinci yarısında Moğol hâkimiyetine girmiş olan Anadolu Selçuklu devleti yıkıldığında onun yerine, Türkmen beyliklerinin hükümlerinde doğan

bir dizi küçük beyliğin arasında Osmanlılar da yer alıyordu. Toprakları Güneydoğu Anadolu'ya dek genişleyip sonraları Kilikya'ya da hükmetmeye başlayan Memlûk İmparatorluğuysa o sıralar İslam âleminin en güçlü devletiydi. Gelgelim, ertesi yüzyıl içinde Osmanlı hanedanı, Balkanlar'daki (Türkçesi Rumeli) geniş toprakları ve Toros dağları ile Fırat nehrine kadar tüm Anadolu'dan oluşan topraklarıyla, doğu sınırını ilk kez Memlûk İmparatorluğuyla doğrudan komşu haline getiren rakip bir imparatorluk kuruyordu.

Yukarıda bahsedilen sınır bölgelerinin her biri, belirli bir bölgede "çift-bloklu uluslararası sistem"e tabi devletlerarası bir kalıp, yani birer "alt sistem" olarak kabul edilir. İlkinin tersine "alt sistem" bizlere aynı bloktan devletlerin arasındaki çatışmaları ve özgül ilişkileri, devlet içi sorunları anlamak açısından daha iyi bir analiz çerçevesi sunar. Osmanlı-Memlûk çatışmasını, her iki ismin önemli üyeler olarak öne çıktığı Anadolu alt sistemine odaklanarak ele almak en yerinde ve amaca uygun yaklaşım olacaktır. Yine de ele alınan dönemde Osmanlılar ve Memlûklerin aynı zamanda Akdeniz alt sisteminin üyeleri olduğu unutulmaması gereken bir husustur. Bu devletlerin her iki sistemle ilişkileri farklı aktörlerin söz konusu olduğu farklı nitelikler taşımasına karşın, bir yandan da birbirleriyle alabildiğine ilişkiliydi.¹

¹ 10. (17.) yüzyıl başında, Osmanlılar ve Memlûkler, Portekizlilerle savaşlarında Güney ve Doğu Denizleri olarak adlandırılabilen bir diğer alt sistemin üyeleri de olacaklardı. Bu tarihsel perde, M. Longworth Dames tarafından araştırıldı: "The Portuguese and Turks in the Sixteenth Century," *JRAS* 1 (1921), s. 1-28 (alıntılanan yerde, s. 545-63, E. Denison Ross'un eleştirisiyle); E. Denison Ross, "The Portuguese in India and Arabia, 1517-1538," *JRAS* 2 (1922), s. 1-18; Cengiz Orhonlu, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar," *TD* 12 (1962), s. 1-24; Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis," *Belleken* 34 (1970), s. 235-54; Robert B. Serjeant, *the Portuguese off the South Arabian Coast* (Oxford, 1963); H. Melzig, *Hadım Süleyman Paşa'nın Hind Seferi* (İstanbul, 1943); Andrew C. Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries," *American Historical Review* 75 (Aralık, 1970), s. 1892-1919; John F. Guilmartin, *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Naval Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (New York, 1974); Afet İnan, *Türk Amirali Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri* (Ankara, 1954); F. Ezgü, *İA*,

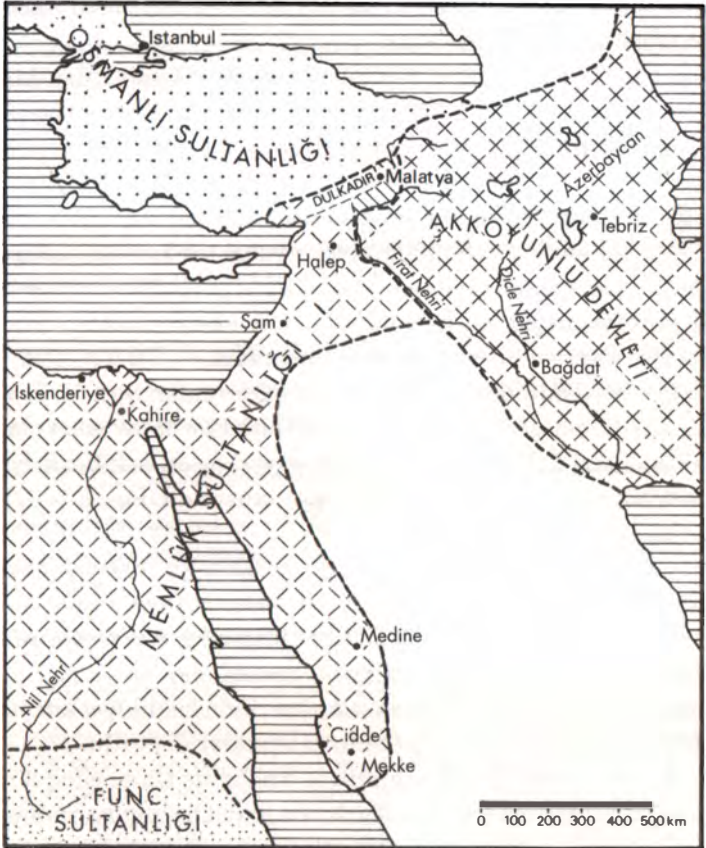
Anadolu sisteminin faydalı bir analitik amaca hizmet edebilmesi için, coğrafya ve zaman açısından sınırlarının belirlenmesi gerekir. Coğrafi olarak, batıda Çanakkale Boğazı ve Ege kıyısından doğuda Azerbaycan'a kadar uzanan Anadolu toprakları, güneyde Akdeniz, Suriye ve Mezopotamya, kuzeydeyse Karadeniz'le sınırlanır. Sistemin kökeninin hangi zamana rastgeldiğini belirlemek, biraz keyfi olmakla beraber, üye devletleri tanımlamamız için gerekiyor. İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in 736'daki (1335) ölümünün ardından Anadolu'da Moğol egemenliğinin nihai yıkılışı, yeni bir Anadolu devlet sisteminin doğduğu bir dönüm noktasını işaretlemişti. İnceleme altındaki dönem -9. (15.) yüzyılın ikinci yarısı- boyunca, Anadolu sisteminin üye devletleri öncelikle Osmanlılar, Mısırlı Memlûkler, İranlı Akkoyunlular ile Anadolu'da Karamanoğulları, Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları gibi birkaç Türkmen beyliğiydi. Papalık, Rodos, Venedik ve İtalya'nın diğer kent devletleri, bu bölgeye resmen dahil değillerdi. Ne ki, "alt sistem" coğrafi olduğu gibi siyasal bir kavram olduğu için bu Hıristiyan devletler, Akdeniz havzasındaki mevkileri ve harekâtlarıyla Anadolu'daki devletlerarası siyasete ister istemez karışan önemli çevresel birimlerdi.

Her sistemin önemli yapısal özelliklerinden biri de, iktidar şekillenmesidir. 9. (15.) yüzyılda Anadolu'da ve genel olarak merkezi İslam topraklarında gerçekleşen şekillenmeye damgasını vuran özellikse üç kutupluluk oldu. Bu durumun yarattığı genel zayıflık, söz konusu bu üç büyük devletin "iktidar boşluğunu" doldurmak üzere, çoğunluğu Türkmen beyliklerinden oluşan daha küçük devletlerin sürdürdüğü genişleme girişimlerinin yolunu açtı. Sistemin tüm üyelerinin öfkelenmelerine ve korkmalarına neden olan bu sızmalar, "iktidar boşluğu"na sahip alanlar üzerinde hâkimiyet kurma uğruna, çoğu zaman şiddet dolu çatışmalar doğurdu.

Bu da aslında sistemin bir diğer özelliğine işaret eder: Söz konusu bölgelerde yer alan Türkmen beyliklerinin korunmasızlığı. İktidar açısından yetersizlikleri ve siyasal uyuşma

"Piri Reis" maddesi ve Subhi Y. Labib, *Handelgeschichte Ägyptens im Spätmittelalter 1171-1517* (Wiesbaden, 1965).

açısından birlik oluşturmaktan uzak oluşları yüzünden, bu daha küçük devletler, sistemi kendi bağımsızlıklarını sürdürmek için kullandılar ve bu amaçla çekişen büyük devletlerin arasında sürekli saf değiştirerek, sonuçta aralarında bir çekişmeye de yol açtılar. Bu bakımdan, Anadolu devletlerinin amaçlarının kapsamı ile hedeflerini gerçekleştirmek veya rakiplerinin amaçlarına ulaşmasını önlemekte kullandığı teknikleri incelerken, Anadolu sistemini genelde dengesiz diye tanımlamak çok kolaydır. Başka bir deyişle sistem, üyeleri

ŞEKİL 2. 9. (15.) yüzyılın ikinci yarısında
Osmanlı ve Memlûk imparatorlukları

arasındaki ilişkilerin çatışmalardaki amaç ve araçlarının kavgacılığının ve bölgedeki istikrarın temel koşullarını gettikçe artan ölçüde örseleyen kesintisiz toprak değişimlerinin belirlediği bir sistemdi.

9. (15.) yüzyılın ikinci yarısında Anadolu sisteminde, dengeyi bozan en büyük etken Osmanlı İmparatorluğu oldu. Fatih Sultan Mehmed'in hükümranlığından (855-86; 1451-81) başlayarak ekonomik, askerî ve siyasal gücü yükselişte olan Osmanlılar, bir emperyalizm politikası izlediler; tam olarak söylemek gerekirse, politikaları daha fazla iktidar edinme ve eşzamanlı olarak bölgedeki iktidar dağılımında kendi lehlerine bir değişim yaratma arayışındaydı. Bir cihan imparatorluğu kurmak biçiminde tanımlanabilecek bu amaca ulaşmakta kullandıkları başlıca yöntemse askerî fetihlerle genişlemektir. Öte yandan, iktidarlara sürekli gerileme halindeki Memlûkler, bir statüko politikası izlediler; yani politikaları, iktidarı ellerinde tutmak ve mevcut haliyle iktidar dağılımını sürdürmeye çalışmaktı. Statükoyu korumadaki başlıca araçları, sınırlarındaki tampon beyliklerle ittifakları ve hami-mahmi ilişkileriydi. Osmanlıların emperyalist politikası ile Memlûklerin statüko politikası arasındaki çarpışmadan doğan çatışma boyunca, Osmanlılar daima inisiyatif aldılar ve çoğu zaman saldırgan önlemlerle, iktidarlara Memlûkler aleyhine genişletmeye çalıştılar. Öte yandan Memlûkler, eylemlerini stratejik anlamda savunma önlemleriyle kısıtlayarak, Osmanlıların her bir adımına, ancak bu adımlar atıldıkça karşılık verdiler. Böyle bir çatışma ister istemez uzayacak ve zamanla tırmanacaktı. Olaylar önce toprak rekabetiyle başladı; ardından da ilki bu araştırmanın konusu olan, sonuncusuysa Osmanlıların Memlûk mülklerini fethiyle sonuçlanacak iki savaşın damgasını vurduğu açık çatışmaya doğru gelişti.

Anadolu sistemindeki iktidar mücadelesinin temel bir tezahürü ve Osmanlı emperyalizm politikası ile Memlûk statüko politikası kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken kullandıkları araç, itibar politikası oldu. Her iki gücünde, İslam âleminde siyasal üstünlük konumu için muazzam iddiaları vardı ve dolayısıyla her biri iç sınır bölgesindeki

Türkmen beylikleri üzerinde üstünlük kurmaya çalıştılar. Osmanlı hak iddiaları, *cihat*'ın Türkçe karşılığı olan *gaza*'da Avrupa'daki en büyük başarıları kazanmasından kaynaklanıyordu. Buna karşılık Memlûk hak iddiaları, Abbasi halifelerinin makamı olmasının yanı sıra kutsal kentler olan Mekke ve Medine'nin koruyucusu olarak Mısır'ın merkezî konumuna dayanıyordu. Ayrıca Akkoyunlular da bir süreliğine ilahi akrabalıklarına ve soylu Türk kökenlerine dayanan bir üstünlük iddiasında bulundular.

Anadolu sistemine damgasını vuran uluslararası ilişkiler modeli, kuvvetler sistemi dengesi, yani –değişen ittifaklar ve çeşitli diplomatik teknikler aracılığıyla– ana kuvvetlerin ihtiraslarını sınırlamaya, aralarında görece bir dengeyi koruyup yaşanan şiddet düzeyini düşürmeye eğilim gösteren bir ilişkiler kalıbıydı. Siyasetbilimci Hans J. Morgenthau'nun belirttiği gibi: “Her biri statükoyu sürdürmek veya yıkmak isteyen birkaç ulusun iktidar hevesi, kuvvetler dengesi diye adlandırılan bir şekillenmeye ve onu korumayı amaçlayan politikalara yol açar.”² Osmanlılar, Avrupa'daki girişimlerine yoğunlaşırken Anadolu siyasetinde istikrar sağlamak üzere güçler dengesini muhafaza ettiler veya Anadolu'daki genişlemelerini kolaylaştırmak için bu dengeyi değiştirmeye çalıştılar.

Osmanlılar ve Memlûklerin, aralarındaki güçler dengesini sürdürmek veya bozmakta kullandıkları beş farklı teknik vardı: Böl ve yönet, nüfuz alanları, müdahale, ittifaklar ve tampon bölge. Bu sonuncusu –iki imparatorluk arasındaki uç beyliklerden bir tampon bölge kurulması– Anadolu sisteminin istikrarı için önemli bir önkoşuldu. Kuvvetler dengesini sürdürmek ve Osmanlılarla ilişkilerinde güvenliği sağlamak amacıyla Memlûkler, sınır boylarındaki daha küçük devletlerin bütünlüğünü Osmanlı saldırılarına karşı korumaya çalıştılar. Gelgelelim, zaman içinde daha küçük devletlerin sayısının yavaş yavaş azalması ve gerek Memlûkler gerek Akkoyunluların, Osmanlılarla aralarındaki tampon bölgenin, Osmanlı toprak genişlemesi yüzünden nihai

² Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations* (New York, 1955), s. 155.

kaybı, sistem üzerinde yıkıcı bir etki yaptı: İstikrarın temel koşullarını ortadan kaldırdı ve sistemi –Osmanlıların büyüyen gücünü dengelemek için bölge dışı Hıristiyan devletlerle ittifak ihtiyacının doğması anlamında– daha geçirgen hale getirdi; eninde sonunda Osmanlı, Memlûk ve Akkoyunlu olarak sıralanabilecek bu üç büyük devlet arasında dolaysız çatışmalara neden oldu.

Çatışma yaratan önemli bir diğer önemli etkense, Osmanlılar ile Memlûk kuvvetleri arasında –Osmanlıların emperyalist ihtiraslarını kabartacak şekilde– gittikçe artan eşitsizlikti. Memlûklerin gerileyen iktidarlarını, Osmanlıların artan kuvvetine karşı dengelemek ve genişlemelerini sınırlamak için başvurdukları diplomatik teknikler iki ülke arasındaki şiddetin düzeyini artırmaktan başka işe yaramadı. Bu tür teknikler arasında, Osmanlıların Avrupa’daki düşmanlarıyla bir araya gelerek ikinci bir cephe açma planı ve Osmanlı şehzadelerine, hükümdarlık iddiasında bulunan hanedan üyelerine ve Osmanlı Anadolu’sunun diğer hoşnutsuz veya mülksüzlerine kucak açmak yer alıyordu.

Ancak Osmanlı-Memlûk çatışmasının bütüncül resmini incelerken, tam aksi yönde işleyen kısıtlayıcı etkenlerin de gözden kaçırılmaması gerekiyor. Bunlar arasında din, devlet yapısı, dil benzerliğinin yanı sıra, iki imparatorluğun arasındaki güçlü ticari bağlar yer alıyordu. Bununla birlikte, çatışmayı kışkırtan koşulların, özellikle incelediğimiz dönemdeki etkisi çok daha güçlü oldu.

MÜSLÜMANLAR ARASI ÇATIŞMA İLİŞKİLERİNİN İLKELERİ

Osmanlı ve Memlûklerin dışışleri kavramları, benzer bir şekilde ortaçağa özgü geleneksel Yakındoğu İslam hukuk ve uygulamalarından kaynaklanıyordu. İslam uluslararası hukuku, geleneksel *cihat* öğretisine, yani bir Müslüman devletin savaşta veya barışta Müslüman olmayan devletlerle ilişkilerini düzenleyen bir kurallar ve uygulamalar külliyyatına

dayanıyordu.³ İslamiyetin klasik döneminde gerçekleşen üç önemli olay, uluslararası İslam hukukunu biçimlendirmekte ve cihadı Müslüman devletlerin arasındaki ilişkilerin iki kademede işleyen bir yasal sisteme dönüştürmekte belirleyici bir rol oynadı: Gayrimüslim dünyayla *dışsal* ilişkiler ve Müslüman devletler arasındaki *içsel* ilişkiler.

Müslüman siyasal düşüncesi iki tip siyasal örgütlenmeyi birbirinden ayırır: Coğrafi konum göz önüne alınmaksızın dinsel bir bağla birleşmiş bir inananlar grubu olan *ümme* ile belirli bir toprak içinde hâkim bir iktidar merkezi tarafından yönetilen bir halk grubu olan *devlet*. Peygamberin ölümünden sonra ortaya çıkan *hilafet* ise ümmet ve devletin iç içe geçtiği ve egemenliğin tek yetkili olarak halife veya *imam*'ın şahsında somutlaştığı siyasal-dinsel bir sistemdi. Hilafet yüzünden Müslüman ümmeti üç ana mezhebe bölündü: Sünniler, Şiiler ve Hariciler. Ali (dört halifeden sonuncusu) ile Muaviye (o dönemin Suriye valisi) arasında "ilk fitne" olarak adlandırılan silahlı çatışmanın (H. 30; M. 650-51) sonrasında gelişen bu üçlü mezhepleşme, Müslümanlar arası ilişkiler düzeyinde uluslararası İslam hukukunda belki en büyük etkiyi yaptı.

Klasik İslam hukuku, hukukla sınırlanmış ve tek bir hükümdar tarafından yönetilen evrensel bir devlet olarak monistik bir hilafet kuramına dayanır. İslam'ın nihai amacı, bütün dünyayı tek bir din ve hukuk sistemine tabi kılmaktır. Ne ki, 2. (8.) yüzyıl ortasından itibaren İslami fetihlerin kesintiye uğraması ve ardından –en azından kısa vadede– İslamı evrenselleştirmenin imkânsızlığının anlaşılması, İslam hukuk bilginlerini dünyayı geçici olarak *dârü'l-islam* ve *dârü'l-harb*'dan oluşan iki bloklu bir sistem olarak görmeye itti. Bloklardan ilki, İslam egemenliğindeki bölgeye, Müslü-

³ Uluslararası İslam hukuku için bkz. Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam* (Baltimore, 1955); "International Law," *Law in the Middle East*, ed. M. Khadduri ve H. J. Liebensky, c. 1 (Washington, 1955), s. 349-72; Muhammed Hamidullah, *The Muslim Conduct of State* (gözden geçirilmiş 2. edisyon, Lahor, 1968); Muhammed Talat al-Ghunaimi, *The Muslim Conception of International Law and the Western Approach* (Lahey, 1968).

man ümmetiyle, bir baş vergisi (*cizye*) ödeme pahasına İslam egemenliğini kabul eden gayrimüslimlerden (*zimmî*) oluşan bir çeşit *İslami barışa* tekabül ediyordu. İkincisiyse genellikle *kâfir* olarak adlandırılan ve Müslüman hâkimiyetindeki toprakların dışındaki tüm devletler veya topluluklardan oluşuyordu.⁴ Teoride, *dârü'l-islam*, *dârü'l-harb* ile daimi bir savaş –yaygın olarak kutsal savaş olarak bilinen cihat– halindeydi. Cihat görünüşte İslam inancını evrenselleştirmek ve dünya çapında bir İslam devleti kurmak üzere *dârü'l-harb* topraklarını *dârü'l-islama* dönüştürecek bir devlet aracı olarak kullanılıyordu. Dolayısıyla cihat, İslamiyetin uluslararası hukukunun temeli ve Müslüman din âlimlerinin gayrimüslim dünya ile Müslüman ilişkilerini ele aldığı en yaygın başlık haline geldi. Daha sonraları âlimler, Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkilerini yürütmek için oluşturulan ve *siyer* adı verilen özel bir İslam hukuku dalını oluşturdular. Bu, ayrı bir İslam hukuk külliyyatı değil, aynı hukuk kaynağına dayanan ve İslam hukukunun aynı yaptırımlarına tabi olan özel bir daldı.⁵

Bağdat'taki Abbasi hilafetinin 7. (13.) yüzyıl ortasında yıkılışı ve *dârü'l-islam*'ın bunu izleyen siyasal dağılışı, İslami siyasal düşüncede gerçek bir değişimin başlangıcına işaret etti. Abbasiler döneminde formüle edildiği şekliyle, hilafetin klasik monistik öğretisi, eninde sonunda yeni siyasal koşullara uyacak şekilde değiştirildi. Önde gelen hukuk ve din bilginleri, muhafazakâr hilafet kavramının ancak Peygamber'in ölümünden otuz yıl sonrasına, yani Dört Halife dönemine kadar sürdüğünü ileri sürmeye başladılar. İtaat edilmesi gereken imamlarda sayı sınırını kaldıran tanınmış Hanbeli

⁴ Bu iki alt dünya arasında geçici barış dönemlerinin varlığı, özellikle Şâfiî mezhebinden birkaç hukuk âlimini, dünyada *dârü's-sulh* veya *dârü'l-ahd* adı verilen, üçüncü bir "geçici" bölme yapmaya itti. Bunun *dârü'l-islam*'la ilişkileri, kuramda asla çok uzun sürmeyecek barış antlaşmalarıyla düzenleniyordu. Diğer hukuk âlimleri, özellikle Hanefî mezhebine mensup olanlar, üçüncü bir alt dünyanın varlığını hiçbir zaman tanımadılar. Bkz. Halil İnalcık, *EP*, "Dar al-'Ahd" maddesi.

Khadduri, *War and Peace*, s. 46-48.

hukuk âlimi İbn Teymiye (ö. 729; 1328), Müslüman ümmetini doğal bir devletler birliği olarak kabul etti. Büyük felsefe tarihçisi Abdurrahman İbn Haldun (ö. 809; 1406), halifenin işlevinin birbirinden çok ayrı ülkelerin sultanları tarafından benimsenebileceğini tanıdı.

Moğollardan sonraki dönemlerde Müslüman birliğinin dağılışı ve bağımsız devletlerin sayısında baş gösteren kesintisiz artış, Müslümanların uluslararası siyasetini ve hukukunu etkileyen bazı sonuçları da beraberinde getirdi. Müslüman hükümdarlar arasındaki “içsel savaşlar,” Müslümanlarla kâfir düşmanlar arasındaki “dışsal savaşlar” kadar yaygın hale geldi. İslam, Müslümanların birbirinin kanını dökmesini (Kuran, 4:92) ve “Allah yolunda” (*fî sebillillah*) kutsal bir savaş, yani kesin bir dinsel amacı yerine getiren cihat⁶ dışında her türlü savaşı yasakladığı ve şeriat –İslami hükümler bütünü– “içsel savaşları” ve genel olarak Müslümanlar arası ilişkileri düzenlemediği için, *siyer*, gerek Müslümanlar arası gerek Müslümanların diğerleriyle ilişkileri için genel bir rehber haline geldi. Böylelikle, şeriat tarafından izin verilen tek savaş olan cihat kavramı “içsel savaşlar”da da uygulandı. Bu savaşlar, katı anlamda cihada dahil edilmemek ve *harb*, *kital*, *mukatele* veya *fitne* olarak adlandırılmakla birlikte, kesinlikle cihat ilkeleriyle meşrulaştırıldılar.

İslam tarihinin dikkatli bir incelemesi, Müslüman devletlerin, dindaşlarıyla çarpışırken, hem savaşlarını haklılaştırmak hem bunlara dinsel onay kazandırmak üzere, cihat ilkelerine başvurduğunu gösterir. Bu yöntem, birbiriyle bağıntılı üç düşünceye dayanır:

1. Bir Müslüman devletin, bir devlet ediminde ümmet kavramını kullanmasına imkân verecek şekilde, topluluk devletten daha yüksek dereceye çıkarılıyordu.
2. İslamda savaş, hukuğun gerektirdiği zorunlu formaliteler doğrultusunda başlatılıp yürütüldüğü veya dinin akidelerine uygun meşru nedenlerle başlatıldığı zaman, haklı bir savaş kabul ediliyordu. Kaldı ki, savaşın haklı olmasının yanı sıra dine uygun olması, yani

⁶ Majid Khadduri, *EP*, “Harb-Legal Aspect” maddesi.

dinin onayını alması da gerekiyordu. Bu nedenle cihat, hem *bellum justum* (adil savaş) hem de *bellum pium* (kutsal savaş) idi.⁷

3. Bir Müslüman devletin şeriatle ilgili bir ihlali (*te'addi*), başka bir devlete, o ihlalciyi şeriata dönmeye zorlama hakkını veriyordu. Büyük bir Müslüman devlet, şeriatın ihlali gerekçesiyle, iddia edilen bu ihlalin gerçekten baş gösterip göstermediği veya bir savaş haklı çıkaracak ölçüde ciddi olup olmadığından bağımsız olarak, küçük bir Müslüman devlete saldırabiliyor ve sonuçta, zayıfın haklarını tehlikeye atabiliyordu.

Şeriatın korunması bayrağı altında, “adilliği” kendinden menkul hükümdarlar, ihlalci olarak gördüklerine karşı, ister kendi devleti içinde ister dışında olsun şeriatı, yani “adaleti” zorla kabul ettirmeyi bir devlet aracı olarak kullandılar. Moğol sonrası dönemlerde Müslümanlar arası cihadın geniş biçimde uygulanması iki kategoride sınıflanabilir: (1) İsyan (*bagy*) ve ayrılık (*muhâribun*) dahil olmak üzere siyasal ihtilafa karşı cihat; ve (2) sapkınlık (*bid'at*, *gulüvv*; *zandaka*; *ilhâd*, *raf'd*) ve dinden dönme (*rid'da*) dahil sapkınlığa karşı cihat. Bu sınıflandırma iki önemli ana fikre dayanır: İlki, İslamın ister devlete ister ümmete yönelmiş olsun, hiçbir türden ihtilafı hoş görmemesidir; ikincisi şeriatın ihtilafı, Müslümanlar arası cihadın *casus bellisi* (savaş nedeni) olacak derecede ciddi bir ihlal olarak kabul etmesidir. Bunun nedeni, ihtilafın, cihadı meşrulaştıran bir “küfür” anlamına gelmesidir. Bu nedenle, Müslümanlar arası cihattan önce genellikle *tekfir*, yani düşmanın “kâfir” olduğunun ilanı gelir. Böyle bir ilan genel olarak ulemadan alınan ve savaş edimini şeriata uygun olarak haklılaştıran resmî yasal hükümle (*fetva*) pekiştirilen resmî bir mektup biçimini alıyordu. Dârü'l-islam dışındaki kâfirlere karşı cihadın tersine, Müslümanlar arası cihadın çok daha dikkatli şekilde haklılaştırılması gerekiyordu ve öyle görünüyor ki, bu tip bir eylemi ancak *tekfir* meşrulaştırıyordu. Çoğu zaman *fesad* (yozlaşma), *cevr* (tiranlık) ve *zulüm* (baskı) gibi durumlarda şeri-

⁷ Khadduri, *War and Peace*, 57-78.

atı çiğneyen devletlere yapılan diğer ağır suçlamalar, cihat için başlı başına hukuki temeller oluşturmuyor sadece *tekfir* kavramını pekiştirmeye yarıyordu.

Diğer Müslüman devletler gibi Memlûkler de aynı yöntemle başvurdu. Memlûk tarihçi İbn Tağrıberdî (ö. 874; 1470), Memlûklerin, İran'daki Karakoyunlu Türkmenlerine karşı savaş açmayı yasallaştıran bir fetvayı almakta izledikleri yolun nadir bir ayrıntılı anlatısını verir.⁸ Osmanlı İmparatorluğu, belki tüm diğer Müslüman devletlerden daha çok, doğudaki *dârü'l-islam*'ın merkezî topraklarına genişleme uygulamasını izledi. Profesör Halil İnalcık, genel bir kural olarak, 8. (14.) yüzyıl sonlarında Sultan I. Bayezid'le başlayarak, Osmanlıların ne zaman bir Müslüman devlete savaş açmak isteseler fetva aldıklarını gözlemledi. Müslümanlar arası çatışmalarda cihat öğretisini kullanmamak, *gazi* cengâverler olarak yaygın şöhretlerini tehlikeye atabilir ve Osmanlı Müslüman askerleri arasında Müslüman dindaşlarına karşı silah kullanmak konusunda isteksizliğe yol açabilirdi.⁹

Topluluğun *dârü'l-islam* dışındaki kâfirlere karşı cihat açmaktaki kolektif sorumluluğa (*farz-ı kifâye*) karşı çıkış, isyan (*bagy*) olarak kabul ediliyordu. Bu, Osmanlılar tarafından komşu Müslüman devletlere, en çok da Karamanoğulları beyliğine karşı saldırgan bir araç olarak cihadın kullanımını mümkün kıldı. Osmanlılar, kendileri kâfirlerle *gaza* ederken arkalarından kendilerine saldıran Müslüman devletlere karşı savaş açmanın şeriata göre zorunlu olduğunu ileri sürdüler. Ardından Karamanoğulları hanedanı ve diğerleri asi (*buğat*) ilan edildiler ve şariat gereğince Osmanlılar bu asi hükümler hanedanı ortadan kaldırmayı kendi dinsel görevleri bildiler. Başka bir deyişle, *dârü'l-islam* dahilinde Müslümanlara karşı cihadın bu türü, dinsel onayını, *dârü'l-islam* dışında kâfirlere karşı cihat yapma ihtiyacında bulmuş oldu.

⁸ Abu al-Mahasin Yusuf ibn Tağrıberdî, *Al-Nujûm al-Zahira fî Mulûk Misr wa-l-Kâhira*, ed. William Popper, University of California Publication in Semitic Philology, c. 2 (Berkeley, 1909-20).

Halil İnalcık, "The Rise of the Ottoman Empire," *The History of the Ottoman Empire to 1730*, ed. M.A. Cook (Cambridge, 1976), s. 37.

Müslümanların kâfir tehditleri karşısında ortak sorumluluğu olarak cihat kullanımı, aynı zamanda birkaç Müslüman devleti *dârü'l-harb*'e karşı ortak bir cephede birleştirmek için birleştirici bir araç haline geldi. Böylelikle, 7. (13.) yüzyıldan itibaren, Anadolu'daki yerli Selçuklu aristokrasisi ve Türkmen uç beylikleri, İslamı putperest Moğolların hâkimiyetinden kurtarmak için Memlûklerle ortak bir cephede ittifak kurdular, çünkü Memlûk İmparatorluğu *dârü'l-islam*'da Moğol tehdidine karşı çıkabilecek güçte tek askerî güçtü. Benzer şekilde, 10. (16.) yüzyıl başında, Osmanlılar Kızıldeniz'deki Portekiz nüfuzunu püskürtmek için ortak bir cephe de Memlûklerle ittifak yaptılar, çünkü Osmanlı İmparatorluğu *dârü'l-islam*'da böyle Haçlı saldırılarına karşılık verme yetkinliğine sahip tek askerî kuvvetti.¹⁰

Bu durum, Müslümanlar arası savaşlara cihat ilkelerinin uygulanmasının diğer bir nedenine işaret eder: Cihat, İslamı evrenselleştirmenin ve dünya çapında bir Müslüman imparatorluğu kurmanın gereci olarak yaratılmıştı. Gerek Memlûkler gerek Osmanlılar, Moğol öncesi dönemlerde Selçuklular (H. 5; M. 11. yüzyıl), Nureddin bin Zengi (H. 541-70; M. 1171-93) ve Sultan Selahaddin Eyyubi (H. 567-89; M. 1171-93) tarafından benimsenmiş Sünni dinsel inançlarını uyanıtma ve İslami siyasal birleşme politikasını izlediler.¹¹ Bu politikanın, *dârü'l-harb*'e doğru etkili bir Müslüman genişlemesi veya *dârü'l-islam*'ın savunulmasının Sünni öğretiye alabildiğine bağlı ve nihai olarak tek hükümdarca yönetilen yeniden doğmuş bir evrensel hilafetin varlığına dayandığı fikrinden geldiği aşikârdı. Böylelikle, özellikle Osmanlılar döneminde cihat, birbiriyle bağlantılı iki işlevli bir gerece dönüştü: Bu işlevlerden ilki *dârü'l-harb*'in İslamlaştırılmasıyken, ilkinin gerçekleştirilmesi için zorunlu gibi görünen ikincisi de *dârü'l-islam*'ın barışçıl veya zora dayalı araçlarla birleştirilmesiydi. Müslümanlar arası ilişkilerde ve Müs-

¹⁰ Halil İnalcık, "Islam in the Ottoman Empire," *Cultura Turcica* 5-7 (1968-70), s. 23.

Emanuel Sivan, "The Near East During the Crusades," *Studies in the History of Arabs and Islam* [İbranicel], ed. Hava Lazarus Yafeh (Tel-Aviv, 1967), s. 244-49.

lûman dışı dünyada olmak üzere, iki düzeyde işleyen cihat kavramı, Osmanlı-Memlûk ilişkilerinde olduğu gibi genel olarak Müslümanlar arası ilişkilerin temel taşı oldu.

BİR DEVLET YÖNETME SİSTEMİ OLARAK HAMÎ-MAHMÎ İLİŞKİSİ

Ortaçağ devletler arası siyasetinin önemli bir özelliği, büyük devletler ile sınır komşuları olan zayıf devletler arasında sürdürülen hamî-mahmî (*intisab*) ilişkisiydi. Osmanlılar ve Memlûkler de Anadolu sınırlarındaki Türkmen beylikleriyle böyle bir ilişki kurmuşlardı. Bu eşitsiz ilişkinin temel muamelesi, hamî tarafından verilen onur kaftanı (*teşrif* veya *hal'a*) ve diploma (Arapça *taklid*; Türkçe *berat*) ile haminin isminin, mahmî tarafından camilerdeki cuma hutbesinde anılması ve ayrı sikke bastırılmasıydı.

Mahmî beylikler araştırmacılar tarafından yaygın şekilde "tampon devletler" olarak anılır.¹² Bu kavram, temelde iki unsura dayanır: İlkin, tampon beylik coğrafi olarak potansiyel düşman ile savunulacak emperyal toprak arasında yer almalıydı; ikincisiyse bu beyliğin belirli bir anlamda başka bir ülkenin koruma idaresi altında bulunması gerekiyordu. Başka bir deyişle, emperyal güvenlik ilkesi, tampon nitelikli mahmî devletleri araya sokmak yöntemiyle düşmanın ilerleyişini savuşturmayı gerektiriyordu. Tampon konumdaki bir mahmî beyliğin belirleyici özellikleri, tamponun beyliğin işgal edilmemesi, fakat o beyliğin egemenliğinin azaltılmasıydı. Tamponun işgal edilmemesi ilkesi, sonuç olarak hasım iki güç arasında çarpışmayı önleyen bir ara bölgenin fiziksel varlığına neden oluyordu. Tampon bölge bu iki güçten birinin tamamen dolaysız denetimine girerse doğal olarak bu rol sona eriyordu. Fakat tampon devletin serbestçe dış ilişkiler inisiyatifi kazanması halinde de bu sistem bozuluyordu. Bu nedenle, başka dış nüfuz ihtimalini ortadan kaldırıp haminin düşmanlarına ve dostlarına kendisininmiş gibi muamele etmesini sağlamak için tampon devletin dış politika-

¹² "Tampon devlet" kavramı hakkında bkz. "Buffer States: Their Historic Service to Peace," *Round Table* 180 (Londra, Eylül 1955).

sını hamî devletin çizdiği genel hatta uydurması zorunluydu. Böylelikle bir yandan sistem işgal veya ilhak olmaksızın denetimi sağlarken, öbür yandan tam yetkisi teyit edilmese dahi mahmi devlet egemenliğin bazı özelliklerini sahiplenebiliyordu.

Gelgelelim, tampon devlet kavramı, emperyal güvenlik sisteminde mahmi beyliklerin rolünü tam olarak tanımlamaz. Mahmi beyliklerin sağladığı güvenlik, gerçek bir tampon devletin edilginliğinden çok daha fazlası anlamına geliyordu. İlkin, bizzat var oluşları nedeniyle, mahmi beylikler sınır sızmalarına ve diğer düşük yoğunluklu tehditlere karşı çevresel güvenliği sağlama yükünü tümüyle üstlenmiş ve imparatorluğu sorumluluk yükünden azat etmiş oluyordu. Bir imparatorluğun yüz yüze olduğu tehditlerin doğası gereği, bir mahmi beyliğin güvenlik sistemindeki değeri, fiili askerî çabasını fersah fersah aşırıyordu; çünkü gördüğü işlev sadece imparatorluğun askerî gücüne bir katkı sunmak değil, onu tamamlamaktı. İkincisi mahmi devletler hem aradaki kendi kuvvetleri hem de bir vilayet, hatta bölge çapında istilalar gibi çok büyük tehditleri durdurma kapasitesiyle imparatorluğa katkı sağlayabiliyordu. Başka bir deyişle, istilanın ilk darbesini yemek ve imparatorluk birlikleri muharebe meydanına gelinceye değin savunma yapmayı sürdürmek yoluyla coğrafi bir derinlik sağlıyorlardı. Bir imparatorluğun aynı anda her cephede savunma yapma yeterliliğinin olmadığı göz önüne alındığında, püskürtülene dek istilaların verebileceği hasar, yani geçici yıkım, hatta işgalin yanı sıra imparatorluğun itibar kaybına uğraması can alıcı bir değişkendi. Mahmi devletlerin imparatorluk güvenliğine üçüncü katkısıysa seferlerde emperyal muharebe ordularını büyütmek için yerel kuvvetler sunmaktı. Doğal olarak, bu birlikler destek kategorisine giriyordu ve düzenli ordularda bulunmayan askerî uzmanlıkları açısından da tamamlayıcı işlevsel rolleri çok önemliydi.

Mahmi beyliklerin "tampon devletler" olarak nitelenmesi aynı zamanda devletlerarası politikadaki rollerini de doğru tanımlamaz. Dış politikası stratejik anlamda savunma ve statüko yönlenimli olan Memlûk İmparatorluğu gibi bir devlet, bir mahmiyi çatışmadan kaçınmak üzere gerçek

bir tampon olarak algılıyordu. Ama Osmanlılar gibi, politikası stratejik anlamda saldırgan ve emperyalist olan başka bir devletse mahmi bir beyliği, bu devletle ancak çatışmadan kaçınmayı arzu ettiği sürece tampon olarak görüyordu. Aynı beylik günümüz araştırmacıları tarafından yaygın şekilde “uydu” diye tabir edilen bir konum sayesinde, saldırıyı kolaylaştıracak bir köprübaşı olarak hizmet de edebiliyordu.

Mahmi beyliklerini algılayışlarındaki farktan bağımsız olarak, Memlûkler ile Osmanlılar hami-mahmi ilişkileri konusunda benzer devlet yönetme yöntemlerini uyguladılar. Kimi zaman bağımlı, bu nedenle de itaatkâr ve bazen düşman olan mahmi devletler, geniş bir diplomatik teknikler yelpazesıyla aralıksız şekilde idare edilmeyi gerektiriyordu. Boyun eğmesini garantilemek için mahmi hükümdarın veya beyin düzenli haraç ödemeleri yapması, yılda bir kez veya yeni bir hami hükümdarın tahta çıkması halinde bizzat gelmesi veya elçisini göndermesi, bağlılık yemini ve tabilik bağlarını teyit etmesi, hatta kimi zaman da haminin sarayında tutulmak üzere oğlunu ayrıca rehin olarak göndermesi gerekiyordu. Hami-mahmi ilişkileri sıklıkla evlilikler yoluyla pekiştiriliyordu. Bu akrabalık ilişkisi, hami olan tarafa mahmisinin topraklarının içişlerine müdahale etme fırsatları, hatta bazen onun topraklarını miras şeklinde kanunen devralma yolunu açıyordu.

Mahmiden beklenen şey tam bir sadakatti. Vassal olarak vazifelerini yerine getirmekte başarısız olursa, asi (*bagi*) ilan ediliyor ve şeriata uygun olarak toprağı yakılıp yıkılıyor ya da bizzat hamisine sadık bir yakın akrabasıyla ikame ediliyordu. Eğer sadık ve etkili olduğunu kanıtlarsa kişisel onurlar ve yardımlarla ödüllendiriliyordu. Başta toprak gelmek üzere elle tutulur ödüller de veriliyordu. Açıktır ki, emperyal çıkarlara en iyi hizmet eden durum, civardaki mahmi devletlerin arasında var olan yerel iktidar dengelerinin korunması yoluyla, doğrudan emperyal müdahaleye gerek kalmaksızın tam bir denge halinde, sistemin kendisini sürdürmesiydi. Ama ne yazık ki, hükümdarlar ve koşullar zamanla değiştikçe, yerel düzeydeki güç dengeleri de değişiyordu. Mahmi hükümdarların kendilerine özgü askerî kuvvetleri, ihtirasları

ve ayartıcıları vardı. Bir mahmi hükümdar, diğer bir mahmi devlet aleyhine kendi topraklarını büyütebiliyor ve iki mahmi devletin birbirleriyle savaştığı veya imparatora karşı bir işbirliğine giriştiği de olabiliyordu. Bu nedenle, komşu mahmileri arasında içsel dengeyi sürdürmek amacıyla imparatorluklar çoğu zaman manipölasyon ve bölücü diplomasiye başvuruyordu. İmparatorluğun güvenliğine benzersiz katkıları açısından, mahmi devletlerden düşman karşısında güçlü olması bekleniyordu, ama bu güç imparatorluğun çıkarlarını tehdit edecek kadar da büyük olmamalıydı. Güç ve zaaf arasındaki bu hassas denge her zaman gerçekleşmiyordu; nitekim Osmanlı ve Memlûk imparatorluklarının tampon konumundaki Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları beylikleriyle himaye ilişkilerinde olduğu üzere, imparatorluklar zaman zaman arka kapılarındaki tehlikeli mahmileriyle çatışmak zorunda da kaldılar. Daha karmaşık olan şeyse bir mahminin sadakatının rakip bir devlete aktarılmasıyla doğan, dış müdahaleyi ve farklı güçlerin mahmileri arasındaki savaşları davet eden hanedan rekabetleriydi. Bu gibi olayların rakip devletler arasındaki dışsal denge üzerinde şiddetli yansımalarının olması ve topyekûn uluslararası sistemi tehdit etmesi, Osmanlı ve Memlûk imparatorluklarını doğrudan çatışmaya götüren koşulları sık sık yaratıyordu.

BİRİNCİ OSMANLI-MEMLÛK SAVAŞI İÇİN KAYNAKLAR

İlk Osmanlı-Memlûk Savaşı ve kökenleri araştırması için başlıca kaynaklar kabaca dört grupta sınıflanabilir: 1. Belgesel malzemeler; 2. Anlatısal literatür; 3. Tarihsel elkitapları; 4. Seyahatnameler. Bu kaynak malzemesi külliyyatının en kapsamlısı, bu araştırmanın iki kahramanından geliyor. Osmanlı Türkiyesi ile Memlûk Mısır ve Suriyesi. Bu nedenle başat olarak Türkçe ve Arapça (bazen de Farsça) dillerindedir. Tamamlayıcı olmakla birlikte değerli nitelikte bir kaynak malzemesi de, başta İtalya olmak üzere Avrupa'da üretilen "dışsal" malzemelerdir. Aşağıdaki bölüm temel kaynakları sayarak, faydalı ve sınırlı yönlerine işaret etmeye çalışacak.

Belgesel Malzeme

Memlûk arşivleri gerçekte pek mevcut değildir; Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin ana belgesel malzeme külliyesi, yazışma derlemeleri ve koleksiyonları halinde Türk arşivlerinde muhafaza edilen Osmanlı kökenli malzemelerdir. Şimdiye dek en değerli malzeme külliyesi, İstanbul'daki Topkapı Sarayı arşivlerinde saptanmıştır.¹³ Kronolojik olarak 856'dan (1452) 919'a (1513) dek yayılan konuyla ilgili belgeler, başta Osmanlılar ile Memlûkler arasındaki diplomatik yazışmalar, Memlûk Mısır ve Suriye'sinin içsel koşulları ve askerî hareketler ile Osmanlı-Memlûk askerî muharebeleri hakkındaki Osmanlı istihbarat raporları, Divan-ı Hümayun'la cepheadaki askerî komuta arasındaki muhaberat ile Osmanlılarla Dulkadiroğulları ve Akkoyunlular arasındaki diplomatik yazışmalardan oluşur. Osmanlıları, Memlûkleri ve Avrupa'nın Hristiyan hükümdarlarını on beş yıl boyunca (886-900; 1481-95) meşgul eden Cem Sultan olayıyla bağlantılı belgeler,¹⁴ İ. H. Ertaylan tarafından kopya edilerek kısmen yayımlanmış durumdadır.

Belgeler *inşa'* veya *münşeât* olarak bilinen yazışma derlemeleri ve koleksiyonları halinde de muhafaza ediliyordu.¹⁵ En tanınmış Osmanlı münşeât derlemesi, Feridun Ahmed Bey'in- kidir (ö. 991; 1583). Bu ve kazasker Tâcizade Sadi Çelebi'nin (ö. 922; 1516) daha kısa derlemesi, Osmanlı ve Memlûk sarayları arasında gidip gelen sayısız mektup nüshasını içerir. Özel bir öneme sahip olanlar da, Cem Sultan olayı ve Avrupalı devletlerle ilişkilerin Osmanlılarla Memlûklerin çatışan çıkarlarını ele alan Avrupa dillerindeki birkaç belgedir. Bunlarsa M. Amari, N. Iorga, V. I. Lamansky, G. Müller ve F. Miklosich tarafından yayıma hazırlanmış olanlar gibi, birkaç belge koleksiyonunda yayımlanmış durumdadır. Konuya ilişkin bazı referanslar, balyos Andrea Gritti'nin Venedik Senatosuna 909'da

¹³ Topkapı Sarayı arşivlerinde mevcut belgelerin tek yayımlanmış kataloğu olan iki ciltlik *Arşiv Kataloğu* (İstanbul, 1938-40) tamamlanmamış durumdadır. Ben Topkapı Sarayı belgelerinin Chicago Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezinden Profesör Halil İnalçık'a ait olan fotokopilerinden yararlandım.

Cem Sultan olayı hakkında aşağıya bakınız.

İnşa' literatürü hakkında bkz. H.R. Roemer, *EP*, "Insha'" maddesi.

(1503) rapor ettiği Bayezid hakkındaki kısa *Relazione* ve Marino Sanuto'nun (ö. 942; 1536) Venedik resmî kayıtlarından derlenen olağanüstü belgeler derlemesi *I. Diarii*'de de yer alır.

Anlatısal Literatür

Tarihsel anlatı külliyyatı, özellikle de vekayinameler, Osmanlı-Memlûk ilişkileri tarihinin önemli bir kaynağı olarak hizmet eder. Bu türden herhangi bir konuyu ele alırken, herkesin genel bir düşünceyi aklında tutması gerekiyor. Ortaçağ vekayinameleri, çok değerli olmalarına karşın, neredeyse evrensel bir kusura sahiptir: Olayların dar odaklı bir görüşünü sunarlar. Bunların büyük çoğunluğu, bazı hükümdarların veya sultanların etkinlikleri çevresinde yazılması nedeniyle, özgül hükümdar veya hanedanın tarihiyle ilgili veya onlar tarafından başlatılmış girişimlerdir; dolayısıyla başka yerlerde meydana gelen olayları nadiren aktarırlar. Odakları başkentteki olaylarken, taşralardaki gelişmelere, bir isyanı bastırma seferine çıkan ordunun yola çıkışı veya yeni bir valinin atanması gibi başkentte yansımaları olmadığı sürece nadiren değinirler. Başkent dışında kaleme alınan yerel vekayinamelerin sayısının genel kıtlığı düşünülürse bu eksiklik, Osmanlı-Memlûk çatışmasının gerçekleştiği Anadolu sınırı boyları araştırmasında ciddi bir sınırlama yaratıyor. Büyük bir ölçüye kadar, burada yaşanan askerî çarpışmaların belgelerinden derlenen parçalı malzemelerden çıkarılabilen şurada bir parça burada bir kırıntı bilginin dışında, bu sınır tarihi hakkında hâlâ yeterince bilgi sahibi değiliz.

Bu malzemeyi kullanmakta karşılaşılan bir diğer önemli sorunsal karşılaştırma ve harmanlama çalışmasını gerektirecek şekilde, bir vakanüvisin selefinin çalışmalarını kopya etme geleneğidir. Başka bir teknik sorun da araştırılan dönemde hâlâ büyük ölçüde yayımlanmamış vekayinamelelere bağımlı kalmaktan kaynaklanıyor. Ne yazık ki, elyazması olarak arşivlerde bulunan birkaç önemli metin henüz kolayca ulaşılabilir hale getirilemedi.

Şu ana değin, Memlûklerin Osmanlı İmparatorluğu ve Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları uç beylikleriyle diplo-

matik, siyasi ve askerî ilişkilerine ilişkin en ayrıntılı, kapsamlı, birinci elden bilgiler Memlûk vekayinamelerinden elde edilmiş durumda. Ne yazık ki, Memlûk tarih yazıcılığının 9. (15.) yüzyılın ikinci yarısında aşikâr gerileyişi, araştırılan dönemi incelememizi daha da çetin hale getiriyor. 1460'lardan başlayan dönemi ele alan Memlûk vekayiname ekolünün temsilcileri Ebül Mehasin Yusuf ibn Tağrıberdî (ö. 874; 1470), Nureddin Ali bin Davud es-Sayrafi (ö. 900; 1494), Muhammed bin Abdurrahman es-Sehâvî (ö. 902; 1494), Muhammed bin Ahmed ibn İyâs (ö. y. 930; 1524) ve Şemseddin Muhammed ibn Tolun (ö. 953; 1546) olarak sayılabilir.¹⁶ Bunlardan İbn Tağrıberdî'nin yayımlanmış eserleri *en-Nücûmü'z-Zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire* ve daha ayrıntılı olan çalışması *Havadisü'd-Dühûr fî meda'l-eyyâm ve's-şühûr*, kronolojik olarak sırasıyla 873 (1468) ve 874'te (1469) sona ererken, es-Sayrafi'nin kısmen yayımlanmış *Inba' al-Hasr bi-Anba' al-'Asr*'ı, sadece 873-77 (1468-73) ve 885'i (1480-82) kapsar. Doğrudan doğruya savaşı ele almasalar bile, bu vekayinameler çatışmanın erken aşamaları hakkında olmazsa olmaz bilgileri verirler. Sehâvî'nin *Vecîzü'l-Kelâm bi-Zeyl Düvelü'l-İslam*'ı hâlâ bütünüyle elyazması biçimindedir.¹⁷

Bu araştırma dönemi için en önemli Memlûk kaynaklarını, hâlâ üçüncü cildi 879-905 (1468-1501) yıllarını kapsayan İbn İyâs'ın *Bedâ'i'u'z-zühûr fî veka'i'i'd-dühûr'u*¹⁸ ile

¹⁶ 9. (15.) yüzyıl Memlûk tarihçileri için faydalı kılavuz, hâlâ Muhammad Mustafa Ziyâde, *Al-Mu'arrihun fî Misr fî al-Karn al-Hamis 'Ashar al-Miladi (al-Karn al-Tasi' al-Hicri)* (2. basım, Kahire, 1954) olarak kalmıştır. Mahmud Salim Rizk, *'Asr Salatin al-Mamalik wa-Nitajuhi al-'Ilmi wa-l-Adabi*, 6 cilt (Kahire, 1946-62); ve Ahmed Sâdık al-Cemal, *Al-Adab al-'Ammi fî Misr fî al-'Asr al-Mamluki* (Kahire, 1966) gibi kaynaklar da faydalıdır.

Ben, kronolojik olarak 888'de (1483) sona eren Kahire'deki Ma'had al-Mahtutat al-'Arabiyya, yazma no. 566'sını kullandım. 898'de (1493) kapanan İstanbul'daki Köprülü Kütüphanesi, yazma no. 1189'una o dönemde ulaşamadım.

İbn İyâs için Muhammad Mustafa baskısını kullandım. Krş. aynı cildin Fransızca tercümesi, Geston Wiet, *Histoire des Mamelouks Circassiens*, c. 2 [sic] (Kahire: Institute Français d'Archéologie Orientale du Caire, 1945).

İbn Tolun'un ilk cildi 884-921 (1480-1515) yıllarını kapsayan *Mufâkehetü'l-Hillân fî Havadisü'z-zaman*'ı oluşturur.¹⁹ Mısırlı İbn İyâs siyasal gelişmeleri Mısır'ın, Suriyeli İbn Tolun ise vilayet merkezi olan Şam'ın bakış açısından gördüğü için bu iki eser birbirini tamamlar. İbn Tolun'un bir başka eseri *İ'lâmü'l-verâ bi-men vüllîye nâ'iben mine'l-Etrâk bi-Dımaşki's-Şâmi'l-kübrâ*, Şam'daki Memlûk valiliği hakkında parçalı ama bazı durumlarda tamamlayıcı bilgi sunar.²⁰ Yine sınırlı bir kapsam da bir başka eser, Kudüslü kadı Mücirüddin el-Uleymî'nin (ö. 927; 1520) Memlûkler döneminde Kudüs ve el-Halil'e özel bir vurguyla Filistin'in bölgesel bir tarihi olan *el-Ünsü'l-Celîl fî Tarihi'l-Kuds ve'l-Halil*'idir.²¹

Bu vekayinamelere, savaşın kendisini ele almamakla birlikte, Memlûklerin savaş öncesinde kendi Anadolu sınırlarında karşılaştıkları sorunları anlamak açısından önemli birkaç tarihî çalışmayı da eklemek gerekir. Bunlar Sultan el-Melikü'l-Eşref Kayıtbay'ın hükümranlılığının ilk beş yılını kapsayan (872-901; 1468-1496) döneme ait anonim bir yazının kaleme aldığı biyografi olan *Tarih Kayıtbay el-Tarjama el-Şerife el-Eşrefiyye*²² ve bir sefere eşlik eden kazasker Şemseddin Muhammed İbn Ecâ'nın (ö. 881; 1476) bir görgü tanığı sıfatıyla kaleme aldığı, Emir Yaşbak kumandasında Dulkadiroğulları beyi Şehsuvar'a karşı 875-77'de (1470-72) yapılan Memlûk Seferinin ayrıntılı bir anlatısı olan *Tarihü'l-Emir Yaşbak el-Zâhirî* vardır.²³

¹⁹ İbn Tolun, *Mufâkehetü'l-Hillân* için Muhammad Mustafa baskısını kullandım. Krş. Almanca tercümesi, Richard Hartmann, "Das Tübingen Fragment der Chronik des İbn Tulun," *Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft*, 3. yıl, 2. kitapçık (Berlin, 1926).

Kahire'de basılan (1973) İbn Tolun, *İ'lâmü'l-verâ'yı* kullandım. Krş. Fransızca çev. Henry Laoust, *Les gouverneurs de Damas sous les Mamlouks et les premiers Ottomans (658-1156/1200-1744)* (1952).

Uleymî'nin 1283'te (1866) Kahire'de basılan nüshasını kullandım. Krş. Fransızca tercümesi, H. Souvair, *Histoire de Jérusalem et l'Hébron* (Paris, 1876).

British Museum, elyazması no. 3028'i kullandım.

Kahire'de 1979'da basılan metnin giriş bölümünde, yazar İbn Ecâ ve tarihi hakkında bir analiz yer alır.

Memlûk anlatı literatürünün ayrıntısından yoksun olmakla birlikte, dönemin Osmanlı tarihleri de Osmanlı-Memlûk ilişkileri araştırması açısından başat önemdedir. Doğusundan bir cihan devleti haline gelmesine dek Osmanlı hanedanının tarihini kaydeden bu vekayinameler, 9. (15.) yüzyıl sonuyla ertesi yüzyılın başında –Sultan II. Bayezid döneminde (886-918; 1581-1512)– kardeşi Cem'in hak iddiasına karşı hükümlerliliğinin meşruiyetini ve Osman hanedanının İran ve Mısır'daki rakip İslami hanedanlara karşı üstünlüğünü destekleme aracı olarak üretildi.²⁴ Bu tarihçiler ekolünün temsilcileri Ahmed Âşıkpaşazade (ö. 897'den (1491-2) sonra); Tursun Bey (ö. y. 905; 1499); Mehmed Neşrî Efendi (ö. 926; 1520); Hakîmüddin İdris-i Bitlisî (ö. 926; 1520) ve Ahmed Şemseddin Kemalpaşazade (İbn Kemal) (ö. 941; 1535) olarak sayılabilir. Memlûk eserlerinin tersine, çoğu Osmanlı vekayinamesi sadece elyazması halinde mevcuttur. Yayımlananlar *Tarih-i Ebü'l-Feth*, 893'e (1488) dek II. Bayezid dönemi olaylarını da içeren Sultan II. Mehmed devrinin, çağının önemli olaylarına tanık olmuş ve bunlarla ilgili birinci elden bilgilere sahip bir Divan-ı Hümayun kâtibi olan Tursun Bey'in yazdığı ayrıntılı bir anlatısıdır;²⁵ Bayezid döneminin büyük bölümü de dahil Osmanlı padişahlarının özgün vekayinamesi olan paha biçilmez *Tevârih-i Âl-i Osman*, Âşıkpaşazade tarafından kaleme alınmıştı²⁶ ve genişletilmiş bir Osmanlı

²⁴ Osmanlı tarih yazıcılığı tartışmaları için bkz. Halil İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography," *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis ve P.M. Holt (Londra, 1962), 152-67; V.L. Ménage, "The Beginnings of Ottoman Historiography," *a.g.e.*, s. 168-79; ve J.H. Karmers, "Historiography Among the Osmanlı Turks," *Analecta Orientalia* 1 (1954), s. 3-21.

Bu çalışmada, yazmanın *The History of Mehmed the Conqueror*'da (ed. Halil İnalcık ve Rhoads Murphy) yer alan kopya nüshası kullanılmıştır. Tarihçi Tursun Bey ve eseri hakkında bkz. metnin giriş bölümü. Daha eski olan *Tarih-i Ebü'l-Feth*, ed. ve çev. Mertol Tulum (İstanbul, 1977) karşılaştırma açısından yararlıdır.

Bu çalışmada Âşıkpaşazade'ye yapılan tüm referanslar, F. Giese'dendir (Leipzig, 1929). Âşıkpaşazade tarihinin Ali Bey tarafından daha önce (İstanbul, 1914/1332) yapılmış, Richard F. Kreutel tarafından *Vom Hirtenzelt zur Holten Pforte* (Graz, 1959) adıyla Almancaya tercüme edilmiş başka bir baskısı bulunduğunu da belirtmek gerekiyor.

tarihi olan Mehmed Neşri'nin *Kitâb-ı Cihannüma'sı* büyük ölçüde Âşıkpaşazade'nin eserine dayanıyordu.²⁷

Yine de Bayezid devrinin –kapsamı, ayrıntıları, özgünlüğü ve doğruluğu açısından en önemli olan– birinci elden iki Osmanlı resmî tarihi henüz yayımlanmamış durumda. Bunlar, Bayezid'in emriyle Akkoyunlu sarayında eğitim gören tarihçi İdris-i Bitlisi'nin yazdığı Farsça *Heşt Behişt*²⁸ ile muhtemelen Bayezid çağının en büyük tarihçisi olan şeyhülislam Kemalpaşazade'nin kaleme aldığı *Tevârih-i Âl-i Osman*, “Defter No. 8”dir.²⁹ Bunlara, Bayezid çağında ve ertesinde yazılmış sayısız kronolojik eseri de eklemek gerekir. Bunlar çağdaş hükümdarlık takvimlerine dayanıyordu ve genel olarak *Tevârih-i* (veya *Tarih-i*) *Âl-i Osman* başlığı taşıyordu. Bazıları Friedrich Giese tarafından yayıma hazırlanmışsa da birçoğu hâlâ elyazması halindedir ve etkili kullanım için karşılaştırma ve derleme ihtiyacı gösterir.³⁰

²⁷ Bu araştırmada, I. cildi kronolojik olarak 890/1485'te sona eren F. Taeschner'in *Gihannüma: Die Altosmanische* (Leipzig, 1951) başlığıyla yayına hazırladığı Menzel elyazmasını kullandım. Osmanlı tarihçisi Mehmed Neşri ve eserinin bir analizi için bkz. V.L. Ménage, *Neşri's History of the Ottomans: The Sources and Development of the Text* (Londra, 1964); Faik Reşid Unat, “Neşri tarihi üzerinde yapılan çalışmalara toplu bir bakış,” *Belleten* 7 (1943), s. 177-201 ve Franz Taeschner, “Eine Ausgabe von Neschirs altosmanischer chronik,” *Der Islam* 29 (1951), s. 307-17.

Sayfa numarası verilmemiş İstanbul'daki Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine no. 1655 elyazmasını kullandığım için, bu çalışmada İdris-i Bitlisi'ye tüm referanslar folyo numarası yerine ilgili *destan*'a yapıldı. Yazar hakkında bkz. V.L. Ménage, *ET*, “İdris-i Bitlisi” maddesi. Kemalpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman* (VIII. Defter) için, İstanbul'daki Millet Kütüphanesi, Alı Emiri elyazması, no. 32 nüshasını kullandım. II. Mehmed devrini kapsayan “7 numaralı Defter,” *Tevârih-i Âl-i Osman* (VII. Defter), Şerafettin Turan tarafından yayına hazırlanmıştır (Ankara, 1957). Kemalpaşazade ve eseri hakkında bkz. bu kitabın giriş bölümü.

Bu çalışmada aşağıdaki tarihler kullanıldı: a. *Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. ve çev. Friedrich Geise, *Die altosmanischen anonymen chroniken*, c. 1 (Breslau, 1922).

b. *Tevârih-i Âl-i Osman*, Paris'teki Bibliothèque Nationale'e ait, fotokopisini Prof. Halil İnalçık'tan elde ettiğim, Or. 1047 numaralı

Gerçi ağırlıklı olarak öncüllerine dayansa da, keza çok yararlı olan, Sultan Süleyman zamanında kaleme alınmış iki genel tarih basılı durumdadır. İkisinden bu araştırma açısından en önemlisi, Bayezid devri hakkında paha biçilmez notları Âşıkpaşazade, İdris-i Bitlisî ve çeşitli anonim tevârihe dayanan Hoca Sadeddin Efendi'nin (ö. 1008; 1599) *Tâcû't-Tevârih*'idir. Diğeriyse Mustafa Ali Efendi'nin (ö. 1008; 1599) *Kühû'l-Ahbar*'ıdır. Karşılaştırma açısından aynı şekilde faydalı olabilecek Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfulah'ın (ö. 1113; 1702) Arapça *Câmi'ü'd-Düvel*'i esasen Sadeddin'e dayanır.³¹ Bunlara, her ikisi de Bayezid'e rakip çıkan kardeşi Cem Sultan'ın biyografisi olan anonim bir yazardan *Vâkiât-ı Sultan Cem* ile Bayatlı Mahmudoğlu Hasan'ın (yazdığı dönem y. 886; 1481) *Câm-i Cem-ayin*'in yanı sıra 11. (17.) yüzyıl yazarı Ahmed Şikârî tarafından Karamanoğullarının bir hanedan tarihi olan *Karamanoğulları Tarihi*'ni de eklemek mümkün. "Dış" kaynaklara gelince, Güneydoğu Anadolu yüzünden Osmanlı-Memlûk çatışmasının tarihi araştırmasında faydalı iki çağdaş Akkoyunlu kaynağından ilki Sultan Yakub bin Uzun Hasan Bayındır (882-96; 1478-91) dönemi ele alan Fazlillah el-Huncî el-İsfahanî'nin (ö. 926/1520) *Tarih-i Âlem'ârâ-yi Eminî* ile Abdullah Ebu Feth el-Bağdadî'nin (yaz. dön. y. 891; 1486) *Al-Tarih el-Giyasi*'sidir.

elyazması. Bu yazma kuruluşundan 925'e (1519) dek Osmanlı tarihini aktarır.

c. *Menâkib-i Sultan Bayezid Han b. Mehmed Han*, ed. Hans J. Kissling, "Eine anonyme altosmanische chronik über Sultan Bayezid II," *Der Orient in Der Farschung*, ed. Wilhelm Woenerbad (Wiesbaden, 1967), s. 408-33.

d. *Tarih-i Sultan Bayezid*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi (İstanbul), sayfa numarası bulunmayan yazma Revan no. 1242.

e. [Oruç bin Âdil], *Tevârih-i Âli Osman*, ed. Franz Babinger, *Die Frühosmanischen Jahrbücher der Urudsch* (Hanover, 1925).

Metinleri açısından bu tarihlerin hepsi çok benzer olduğu için, bu eserdeki göndermeler, Giese tarafından yayına hazırlanan listedeki ilkine yapılacak. Diğer kaynaklara ise ancak tamamlayıcı veya farklı bilgiler verdiği zaman değinilecek.

Sahaif-ül-Ahbar başlıklı Türkçe versiyonu da bulunur. Ben özgün Arapça versiyonu *Jami' al-Duwal*, Esad Efendi Kütüphanesi, yazma no. 2103'ten yararlandım.

10. (16.) yüzyılda Osmanlı tarihi üzerine çoğu İtalya'da üretilmiş, Memlûk ve Osmanlı tarihlerindeki bilgileri tamamlayıcı nitelikte Avrupa kaynaklı sayısız eser vardır.³² Bu tarih eserleri kimi zaman diğer Osmanlı-Memlûk ilişkilerine dair diğer kaynaklarda bulunmayan pasajlar içerir. Aralarında en tanınmış olanı Donado da Lezze'nin (ö. 932; 1526), 1400 yılına kadarki ilk bölümü, eski bir Osmanlı esiri olan Vicenzalı Giovan-Maria Angiolello'nun *Commentaria*'dan alındığı aşikâr olan 1300-1514 yıllarını kapsayan derlemesi *Historia Turchesca*'dır.³³ Çok özel bir öneme sahip olansa, Rimini hâkimi Sigismondo Malatesta'nın kâtiplerinden anonim bir yazarın *Lettera*'sıdır; bu, öncelikle Malatesta'nın Mora'da II. Mehmed'e karşı 1461 seferini ele alır ama 1491'e kadar devamının da yer aldığı bir kroniktir. 16. yüzyılda birkaç İtalyan kronikçi, bu eseri neredeyse harfiyen kendi eserlerine aktarmışlardı. Bunlardan ikisi, Osmanlı padişahlarının yıllıkları *Lettera*'nın genişletilmiş biçimi olan Marco Guazzo (ö. 964/1556) ve Francesco Sansovino'dur (ö. 994; 1586). Yine konuyla bağlantılı bir eser de Andrea Cambini'nin (yazıldığı dönem y. 937; 1550) *Origine de Turchi*'sidir.

Keza hepsi daha önceki İtalyan kaynaklarına dayanan derlemeler olan Hospitalier şövalyelerinin İtalyan kronikçisi Giacomo Bosio'nun (yazıldığı dönem y. 1009; 1600) *Istoria*, Britanyalı tarihçi Richard Knolles'un (ö. 1019; 1610) *Turkish History*'si gibi daha sonraki eserleri çok yararlıdır;

³² 16. yüzyıl İtalyan tarih yazıcılığı ve Osmanlı tarihi açısından yararlılığı hakkında bkz. V. J. Parry, "The Renaissance Historical Literature in Relation to the Near and Middle East," *Historians of the Middle East*, 277-89; C. Göllner, *Türccica Die Europäischen Türkendrucke des XVI Jahrhunderts*, I Band MDI-MDL. (Bükreş-Berlin, 1966) II Band MDLI-MDC (1968); Reynolds, "Latin Historiography: A Survey 1400-1600," *Studies in the Renaissance*, Publications of the Renaissance Society of America, c. 2 (New York, 1956), s. 7-66; A. Pertusi, *La storiografia veneziana fino al secolo XVI. Aspetti et problemi* (Floransa, 1970).

Historia Turchesca adıyla anılan eser, onu bu adla yayımlayan Ion Ursu tarafından Donado da Lezze'ye atfedilir. Gerçek yazar hakkında bkz. Franz Babinger, "Angiolello," *Dizionario Biografico degli Italiani* 3, s. 275-78.

daha küçük bir ölçekte de Philipp Loncier'in (ö. 1008; 1599) *Türkckische Chronica*'sı da yararlı olduğu söylenebilir. Philipp Loncier'in tarihsel çalışması özellikle Johannes Aventinus'un (ö. 941; 1534) *Türkckische Historien*'inden yararlanır. Cem olayının önemli bir anlatısı, Rodoslu Pierre d'Aubusson'un üstad-ı azamlık döneminin (881-909; 1476-1503), St. Jean şövalyesi ve olayların bir katılımcısı Guillaume Caoursin tarafından kaleme alınan biyografik tarihidir. Yazdığı kronik, Dominique Bouhours tarafından neredeyse harfiyen alınmış ve René Aubert de Vertot tarafından geniş biçimde kullanılmıştı.³⁴ Bunlara, 1457-1500 yıllarının olaylarını ayrıntılandıran Venedikli kaptan ve tarihçi Domenico Malipiero'nun (ö. 921; 1515) *Annali Venetisi* ile 1508 yılına dek olayları ayrıntılandıran Venedikli kardinal ve yazar Pietro Bembo'nun *Historia Vinitiana*'sı olmak üzere, iki kronik daha eklenebilir.

Tarihsel Kılavuzlar

Tarihsel kılavuzlar iki tip malzeme olarak karşımıza çıkıyor: Bibliyografik sözlükler ve bürokratik külliyat. Esas olarak Memlûk Mısır'ından kaynaklanan ve *tabakât* olarak adlandırılan bu bibliyografik sözlükler basılı durumdadır.³⁵ Madelerinin çoğu Memlûk devletinin askerî, idari ve entelektü-

³⁴ St. Jean şövalyelerinin üstad-ı azam kaymakamlarından Guillaume Caoursin, *Obsidionis Rhodie urbis descriptia*'sında basılan (Ulm, 1496) dokuz risalesinden biri olarak *De casu regis Zyzmy*'yi bıraktı. Bu yazmaya ulaşamadığım için Dominique Bouhours'un *The Life of the Renowned Peter d'Auhusson, Grand Master of Rhodoe*s (Londra, 1679) başlıklı İngilizce edisyonunu kullandım. Bu metin "Türk Savaşı Tarihi yazar William Caoursin, tarikat şansölyesi..." başlıklı ek bir kapak sayfasıyla dört yıl sonra ciltledi. Yine kitabın kendisinde, Bouhours sık sık Caoursin'in eserinden önemli bir kaynak olarak söz eder. Keza büyük ölçüde Caoursin'e dayanan René Aubert de Vertot'nun tarihi için iki ciltlik İngilizce tercümesi *History of the Knights of Hospitallers of Saint John of Jerusalem, styled afterwards the Knights of Rhodes, and at present the Knights of Malta*'yı (Londra, 1758) kullandım. *Tabakât* hakkında bkz. H. A. R. Gibb ve A. K. S. Lambton, *Historians of the Middle East*, 54-58, 141-51.

el seçkinleriyle ilintili olsa bile, bu sözlükler aynı zamanda tarihleri ilke olarak Memlûk vekayinamelerinden çıkartılan yabancı hükümdarların ve beylerin yaşamlarına dair bilgileri de içerir. En önemli Arapça bibliyografik sözlük olan Sehâvî'nin on iki ciltlik *ed-Davû'l-Lami' li-ehli'l-karni't-tâ-si'si* bu araştırmanın zaman diliminin büyük bölümünü kapsamaktadır. Sehâvî'nin eserini tamamlayanlarsa her ikisi de 9. (15.) ve 10. (16.) yüzyılların şahsiyetleri ve âlimleri hakkında bilgi veren Necmeddin Muhammed bin Muhammed el-Gazzî'nin (ö. 1061; 1651) *el-Kevâkibü's-Sâ'ire bi-Menâkibi a'yâni'l-mi'eti'l-âşire* ve daha küçük bir ölçüde de Osmanlı âlimi Taşköprülüzade Ahmed Hüsâmeddin Efendi'nin (ö. 960; 1553) *Eş-Şakâyık en-Nu'maniyye'sidir*.

Bürokratik literatüre gelince, sadece 8. (14.) yüzyıl Memlûk devletiyle ilgili olmasına karşın en kapsamlı ve vazgeçilmez olanı, Memlûk idaresine ilişkin değerli bilgiler veren Ahmed el-Kalkaşendî'nin (ö. 821; 1418) on dört ciltlik ansiklopedisi *Subhu'l-A'şâ fî sinâ'ati'l-inşâ'sıdır*. Ayrıca Halil bin Şahin ez-Zâhirî'nin (ö. 872; 1468) çok daha kısa *Kitâb Zübde-tü Keşfi'l-memâlik ve beyâni't-Turuk ve'l-Mesâlik'i* benzersiz bir değere sahiptir.

Seyahatnameler

İncelediğimiz dönemde bir dizi yabancı diplomat, hacı ve seyyah Güneydoğu Anadolu ve özellikle Suriye'yle Mısır'da dolaşarak, geriye izlenimlerini ve deneyimlerinin öyküsünü bıraktı. Tamamlayıcı nitelikte olmakla birlikte, seyahat anlatıları Osmanlı ve Memlûk devletlerinin yanı sıra sınır boylarının iç koşullarının, bölgenin topografyası ve yolculuk ettikleri güzergâhlar üzerindeki askerî istihkâmlar hakkında önemli görgü tanıklığına dayalı bilgiler sunar. Burgonyalı seyyah Bertrandon de la Broquière, 10. (16.) yüzyıla mensup Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi ve ansiklopedici Kâtib Çelebi'nin (Hacı Halife) daha erken anlatıları, ayrıntılı demografik ve topografik verileri nedeniyle çok yararlıdır. Özellikle önemli olanıysa Sultan Kayıtbay'ın 882'de (1477-78) Filistin ve Suriye'ye yaptığı gezinin, Kayıtbay'a eşlik eden din gö-

revlilerinden biri olan Ebûlbekâ ibn el-Civan (ö. 902; 1496) tarafından yapılan ayrıntılı bir anlatısı olan *El-Kavl el-Mustazaraf fî Sefer Mevlânâ el-Melik el-Eşref*'tir.³⁶

³⁶ Ben R. L. Devonshire'a ait Fransızca tercümesini kullandım. Daha erken bir tercüme için krş. R.V. Lanzzone, *Viaggio in Palestine e Siria di Kaid Bai XVIII sultano della II* (Torino, 1889). İbn el-Civan ve Kayıtbay'ın Suriye yolculuğu hakkında daha kişisel bilgi için bkz. İbn İyâs, *Bada'i' al-Zuhur fî Waka'i' al-Duhur*, ed. Mohamed Mostafa, *Die Chronik des Ibn Iyas*, 2. basım, c. 3, Bibliotheca Islamica, 5c (Kahire, 1383/1963), s. 134-42, 263.

Birinci Kısım

GÜNEYDOĞU ANADOLU İÇİN MÜCADELE

ANADOLU'DA MEMLÛK SINIR POLİTİKASI

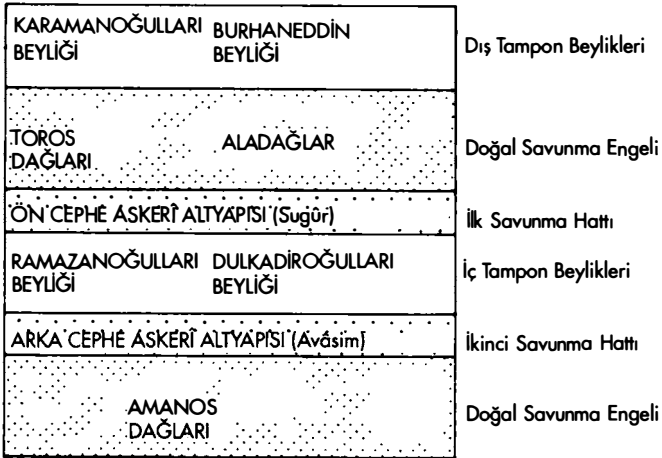
Gerek Suriye gerek Mısır'a hükmeden [Memlûk] Sultanı, kendi memleketini veya Müslüman müttefiklerini savunmak zorunda kaldığı durumlar haricinde, ordusunu hiç kimsenin üstüne salmadı. Yaklaşık üç yüzyıl boyunca, ne topraklarının sınırlarını genişletmek ne de yabancı ülkeleri işgal etmek gibi girişimlerde hiç bulunmaksızın bu politikayı sürdürdü.

Andrea Cambini, *Origine de Turchi*

Tıpkı diğer Müslüman hükümdarlar gibi, Memlûk sultanları için stratejik devlet idaresinin amacı imparatorluk tebaasının güvenliğini sağlamak ve sınırlarını korumaktı. Tarihleri boyunca, onların dış politikalarına hükmeden unsur, Suriye'yi tehdit eden düşman bir devletin varlığı oldu. Rejimin şekillenme dönemi olan 7. (13.) yüzyıl boyunca ve ertesi yüzyılın başlangıcında, İran'ın Moğol İlhanlı hükümdarları Memlûk sultanlarının baş düşmanı oldular. 8. (14.) yüzyıl sonuna doğru ve 9. (15.) yüzyıldaysa Memlûkler Orta ve Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurmaya kalkışan iki büyük devletle çatışmaya girdiler: Timurlular ve Osmanlılar. 9. (15.) yüzyıl ortasına gelindiğindeyse Timurlu siyasal sisteminin çöküşüyle birlikte, Memlûkler mücadelelerini Osmanlıların artan gücüne ve daha küçük bir ölçekte, bölgede Timurlu ihtirasını miras alan Akkoyunlu Türkmenlerine odaklamak zorunda kalıyorlardı.

Yine de Memlûkler, askerî güçlerini komşularına saldırmakta kullanmadılar. 736'da (1335) İlhanlı rejiminin yıkılışından sonra, İslamın merkezî topraklarında en güçlü

imparatorluk olarak kaldıkları düşünülürse aslında bunu kolaylıkla yapabilirlerdi. Oysa bunun yerine, dış politikaları sadece egemenlik statükosunu sürdürmeyi amaçlıyordu; ki bu, Memlûk siyasal ve askerî gücü gerilemeye başladığında daha da berraklaşacak bir konum oldu. Dolayısıyla Anadolu sınır politikalarında Memlûklere stratejik olarak savunmacı iki ilke rehberlik etmişti: İlki, kuzey komşularıyla dostane ilişkilerin sürdürülmesi, ikincisiyse Anadolu sınırının dış tehditlere karşı bir tampon sistemi olmasıydı. Ancak bu ilkelere ikincisi daha güçlüydü. Tümü de birbiriyle ilişkili işleyecek ve ortak bir amaca hizmet edecek şekilde tasarlanarak başarıyla eklenmiş durumdaki coğrafi koşulların yanı sıra diplomasi ve askerî altyapı da göz önüne alındığında, bunun bir tampon "sistemi" olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu sistemin ortak amacıysa Memlûk İmparatorluğunun toprak güvenliğini korumaktı (bkz. Şekil 3).

ŞEKİL 3. Osmanlılara karşı Memlûk tampon sistemi

1460'larda, araştırdığımız dönemin hemen öncesinde, Anadolu kara sınırı civarındaki tampon sistemi, uzun bir yozlaşma döneminin ardından neredeyse çökmüş haldeydi. Ama sonuç olarak Osmanlı-Memlûk ilişkilerini anlamak

için, Memlûklerin bölgedeki çok çeşitli siyasal olayların gelişmesine karşın muhafaza ettiği sistemi özgün şekliyle tanımamız gerekiyor.

GÜNEYDOĞU ANADOLU'YA MEMLÜK İLERLEMESİ

Tarihî, askerî ve iktisadi etkenler, Memlûklerin Anadolu'ya ilerlemesine yardım edecek şekilde bir araya gelmişlerdi. 7. (13.) yüzyılın ikinci yarısında ve ertesi yüzyıl başında Selçuklu Rûm [Anadolu] Sultanlığının gücünde yaşanan sürekli düşüş ve Moğollarla yaptığı mücadele, Memlûkleri egemenliğini Güneydoğu Anadolu'ya dek genişletmeye ve burayı Suriye'deki merkezî topraklarını korumak için bir tampon bölge olarak kullanmaya itmişti. Memlûkler kuşkusuz bölgenin Orta Anadolu platosunu, İran ve Suriye'ye bağlayan antik ticaret karayolundaki stratejik-coğrafi konumunu çekici buluyorlardı. Onlara göre, bu topraklar hem askerî hem de ekonomik amaçlara hizmet ediyordu. Gelgelelim, Memlûkler yalnızca Anadolu'daki mülkleri aracılığıyla değil, aynı zamanda Anadolu'nun devletlerarası siyasetine karışmaları anlamında bir Anadolu devleti haline geldiler. Aslına bakılırsa, Osmanlıların henüz küçük bir Türkmen gazi beyliği olarak Anadolu'nun kuzeybatısında doğmaya başladığı sırada, Memlûkler Anadolu devlet sisteminde önemli bir rol oynamaya başlamışlardı.

İki buçuk yüzyıl boyunca ayakta kalan Memlûk İmparatorluğunun kökeni, Kahire'deki *memlûk* köle askerlerinin iktidarı Eyyubi efendilerinin elinden alıp genellikle Memlûk Sultanlığı olarak anılan ayrıcalıklı bir askerî oligarşik rejim kurdukları 648 (1250) yılına dayanır.¹ Memlûk sultanlarının

¹ Dönemin tarihçileri, Memlûk rejiminin birbirini izleyen iki evresi arasında keyfi bir ayırım yapmışlardı: İlki, 648-784 (1259-1382) dönemi boyunca Türk kökenli *Bahri* Memlûkler tarafından yönetilen (ki böyle adlandırılmalarının nedeni Nil nehrindeki Ravza adasında bulunan kışlalarda konuşlandırılmış olmalarıydı) *devletü'l-Etrâk* (Türklerin devleti); ikincisi ise 784-922 (1382-1517) döneminde, Çerkes kökenli *Burcî* Memlûklerin (böyle adlandırılmalarının nedeni

ilk ödevi, hâkimiyetleri Suriye-Filistin kıyısının yanı sıra birkaç iç kaleyle sınırlı kalan Haçlıların ve kuzeydoğudan gelen yeni bir tehlike olan putperest Moğolların büyük istilası tehdidi altındaki sultanlıklarını sağlamlaştırmaktı. 658'de (1260) Celile'nin doğusundaki ünlü Ayn Calut muharebesinde Memlûk ordusu, Moğollara karşı ezici bir zafer kazanarak, Suriye ve Mısır'ı, hatta ünlü tarihçi ve filozof İbn Haldun'a göre İslamı nihai yıkımdan kurtardı.² Gelin görün ki bu zafer, Suriye'nin denetimini ele geçirmeye ve böylelikle Akdeniz'e doğrudan erişim elde etmeye kararlı olan İran'ın Moğol kökenli İlhanlı hükümdarlarının yarattığı tehdide son vermedi. Çünkü İlhanlılar için denizle dolaylı bir kara bağlantısı, 641 (1243) gibi erken bir tarihte, Anadolu'daki uydu Rûm Sultanlığı ve ortak düşmanları olarak Mısır Memlûklerine karşı bir ittifak oluşturduğu Küçük Ermenistan'ın Hıristiyan krallığı aracılığıyla sağlanmıştı.

Bu tehditle başa çıkmak için Memlûk sultanı Baybars (658-76; 1260-77), Eyyubi sultanı Selahaddin'in adımlarını izleyerek, Mısır devletini Suriye'ye genişletme ve bu ikisi-

Kahire kalesinin burçlarında konuşlanmalarıydı) hükmettiği *devletü'l-Çerâkise* (Çerkeslerin devleti) idi.

Memlûk tarihinin genel bir incelemesi için bkz. Gaston Wiet, *L'Égypte Arabe, L'histoire de la nation égyptienne*, ed. Gabriel Hantouaux, c. 4 (Paris 1926); Gustav Wiet, *Geschichte des Abbasidenhalifats in Ägypten*, c. 4-5 (Stuttgart, 1860, 62); Sa'id 'Abd-al Fattah 'Ashur, *Al-'Asr al-Mamalikai fi Misr wa-l-Sham* (Kahire, 1965); William Muir, *The Mamluks or Slave Dynasty of Egypt, 1260-1517 A.D.* (Londra, 1896); Muhammad Mustafa Ziyade, "The Mamluks," c. 2-3: *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton (Philadelphia, 1962); ve Bernard Lewis, "Egypt and Syria," c. 1: *The Cambridge History of Islam*, ed. P. Holt, A.K.S. Labton ve B. Lewis (Cambridge, 1970), 175-230. Bahri döneminin hanedan tarihi için bkz. Sa'id 'Abd-al-Fattah 'Ashur, *Misr fi 'Asr Dawlat al-Mamalik al-Bahriyya* (Kahire, 1959). Burcî dönemi için bkz. Muhammad Mustafa Ziyade, "Nihayat al-Salatin al-Mamalik fi Misr," *Al Majalla al-Ta'rihiyya* 4 (Mayıs 1951), s. 197-228 ve İbrahim Ali Tarhan, *Misr fi 'Asr Dawl al-Mamalik al-Jarakisa*, 1382-1517 (Kahire, 1959/1379).

Bkz. David Ayalon, "İbn-Haldun's Views of the Mamluks" [İbranice], *Eretz Yisrael*, L.A. Mayer Cildi, c. 7 (Kudüs 1964), 142-43. Ayn Calut Muharebesi üzerine bkz. Bernard Lewis, *EF*, "Ayn Jalut" maddesi.

ni tek bir hükümdarlıkta toplama stratejisine girişti. Baybars'ın ardıllarının da benimseyeceği bu strateji, üç amaca hizmet edecek bir kuzey tampon kuşağı yaratmayı amaçlıyordu: 1. Mısır'ı güvende tutmak; 2. Kuzeydoğudaki Moğol İlhanlı devletinin kuzeybatıdaki Ermeni ve Haçlı müttefikleriyle iletişimini kesmek; 3. Kuzeydeki Memlûk müttefikleri durumunda olan ve Altın Ordu adıyla yeni kurulan İslamlaşmış Moğol devletiyle bir karayolu bağlantısı kurmak.

Kuzeydeki Moğol devletiyle yapılan bu Memlûk ittifakı, Memlûk Sultanlığının kaderini derin bir biçimde etkiledi. Batı Asya'daki güç dengesini değiştirdi; Karadeniz ve Hazar Denizinin kuzeyindeki Kıpçak bozkırından (*Deşt-i Kıpçak*) köle ithaline yönelik kuzey-güney trafiğini sağlama aldı. Aslına bakılırsa Kıpçak bozkırı, Türk kökenli genç kölelerin en önemli, hatta tek tedarik kaynağı haline geldi. Daha sonra, kölelerin kökeni Kafkasyalı Çerkesler olacak ve bunlar Memlûk toplumunda yavaş yavaş belirleyici çoğunluk haline gelerek 8. (14.) yüzyıl sonuna doğru iktidara yükseleceklerdi. Altın Ordu'dan karşılanan kesintisiz *memlûk* [köle, kul] arzı olmasaydı, bütün Memlûk sistemi ve askeriyesi pek uzun zaman ayakta kalamazdı.³

³ Memlûk-Altın Ordu ilişkileri ve özellikle Memlûklerce devlet hukuğu olarak onların *yasa* sisteminin benimsenmesi konusunda bkz. A. N. Poilak, "Le caractère colonial de l'état mamelouk dans ses rapports avec la Horde d'Or," *Revue des Études Islamiques* 9 (1935), s. 231-48; ve eleştirel makale, David Ayalon, "The Great Yasa of Chingiz Khan: A Reexamination," *Studia Islamica* 33 (1971), s. 97-140, 34 (1972), s. 151-80, 36 (1972), s. 113-58, 38 (1973), s. 107-42 (özellikle 36, s. 113-30). Memlûk İmparatorluğunun ve genelde İslamiyetin askerî gücünün temeli olarak *memlûkler* hakkında bkz. agy., "The European-Asiatic Steppe: A Major Reservoir of Power for the Islamic World," *Proceedings of the Twenty-fifth International Congress of Orientalists* 2 (Moskova, 1963), s. 47-52; "Preliminary Remarks on the Mamluk Military Institution in Islam," *War, Technology and Society in the Middle East*, ed. V. S. Parry ve M. E. Yapp (Londra, 1975) ve "Aspects of the Mamluk Phenomenon," *Der Islam* 53 (1976), s. 32-47, 54 (1977), s. 1-32. Çerkes sultanların başlattığı etnik değişimler hakkında bkz. ayrıca agy., "The Circassians in the Mamluk kingdom," *Journal of the American Oriental Society* 69 (Temmuz-Eylül 1949), s. 135-47 ve *EF*, "Cerkes" maddesi.

Sultan Baybars aslında Memlûk İmparatorluğunun gerçek kurucusu oldu.⁴ Suriye'de geri kalan Eyyubi beyliklerini çarçabuk temizleyerek, onlara Yukarı Fırat bölgesinde bazı küçük kent-beyliklerini bıraktı. Altı yıllık (665-69; 1265-70) bir sefer sayesinde Haçlı topraklarının çoğunu tahrip ederek, bunları dar bölgelerine hapsetti. Bundan başka İsmaililerin kalan kısmını Suriye dağlarına sürdü ve Kilikya'nın ayakta kalan Küçük Ermenistan'ına akınlar düzenledi. Baybars, Mısır'daki genel merkezinden, Nil üzerinden Hristiyan Nübye üzerine askerlerini yollayarak, onu kendisine bağlı bir devlete dönüştürdü ve Kızıldeniz kıyısından aşağıya inerek Hicaz topraklarını da Memlûk İmparatorluğuna tabi kıldı.⁵ Bu zaferler, özellikle kutsal kentler sayılan Mekke ve Medine'nin eklemlenmesi sayesinde, Baybars'ın yeni kurulmuş Memlûk Sultanlığının itibarını muazzam ölçüde artırdı. Hükümrانlığının meşruiyetini daha da genişletmek için, Moğolların Bağdat'tan henüz sürüp çıkardığı Abbasi halifeleri ailelerinin bir kolunu Kahire'ye yerleştirdi.⁶ Bu gölge halifenin ardılları, Memlûklerin Sünni İslam dünyasındaki üstünlük iddiasını simgeleyerek, hükümrانlıklarının sonuna dek Memlûk sultanlarının elinde birer oyuncaktan ibaret kalacaklardı.

Suriye'nin Mısır Memlûk devletine katılmasıyla birlikte Şam, Mısır'ın savunmasında bir tür ileri karakol ve imparatorluğun ikinci bir başkenti haline geldi. Memlûk orduları Moğol kökenli İlhanlı devleti ve en kuzeydeki Haçlı tutunma noktası olan Ermeni Kilikyasına karşı seferlerine burada hazırlanıyordu. Küçük Ermenistan'a yönelik Memlûk taar-

⁴ Sultan Baybars dönemi için bkz. Jamal-al-Din Surur, *Dawlat al-Zahir Baybars fî Misr* (Kahire, 1960); Sa'id 'Abd-al-Fettah 'Ashur, *Al-Zahir Baybars* (Kahire, 1963); Syedah Fatima Sadeque, *Baybars the First of Egypt* (Dakka, Pakistan, 1956) ve Gaston Wiet, *EF*, "Baybars I" maddesi.

Memlûk-Hicaz ilişkileri hakkında bkz. Ali ibn Husayn Sulayman, *Al'Alakat al-Hijaziyya zaman Sulatin al-Mamalik* (Kahire, 1973). Kahire'de Abbasi hilafetinin yeniden kuruluşuna dair araştırmalar için bkz. David Ayalon, "Studies on the Transfer of the 'Abbasid Caliphate from Baghdad in Cairo," *Arabica* 8 (1960), s. 41-59.

ruzları 7. (13.) yüzyılda şiddetlendi. Küçük Ermenistan kralı Hetum, Amanos dağları ve Suriye sınırında uzanan tüm kalelerini Baybars'a teslim etmek zorunda kaldı. Kilikya 673'te (1274-75) bir kez daha istila edildi; Ayas, Misis, Sis ve Tarsus kentleri yağmalandı ve halkından binlercesi zorla Mısır'a götürüldü. Ermeniler ancak dağlık bölgelerde tutunmayı başarabildiyse de, orada bile kaleleri her zaman doğru dürüst korunamıyordu. Moğol müdahalesinden çekinen Sultan Kalavun (678-88; 1280-90), 684'te (1285) Kilikya kralıyla on yıllık bir muahede imzaladı ve bu antlaşma uyarınca Kilikya kralı ona bir milyon dirhemlik yıllık bir haraç ödemeye başladı.⁷

Sultan Kalavun ve onun ölümünün ertesi yılındaki Sultan Halil döneminde, Suriye-Filistin kıyısındaki geri kalan Haçlı toprakları da zapt edildi: Trablus 688 (1289) ve Akkâ 690 (1291).⁸ Haçlıların kıyıda yeni bir tutunma noktası kurma-

⁷ Kilikya'daki Memlûk istilaları için bkz. Şu referansın ilgili kısımları: Wiet, *L'Égypte Arabe* 4; Sirarpie Der Nersessian, "The Kingdom of Cilicia Armenia," c. 2: *History of the Crusades*, 654-457 ve Faruk Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (Ankara, 1963), s. 10-13. Nersessian'ın çalışmasının yanı sıra Kilikya Küçük Ermenistan krallığının genel tarihi, N. Iorga, *Brève histoire de la Petite Arménie d'Arménie Cilicienne* (Paris, 1930); Edouard Dulaurier, "Étude sur l'organisation politique, religieuse, administrative du royaume de Petite Arménie," *Journal Asiatique* 4 (Nisan-Mayıs 1861), s. 377-437 ve (Ekim-Kasım 1861), s. 289-357 ve yine onun, "La Royaume de Petite-Arménie," *Recueil des historiens des croisades*, Document arméniens, I (Paris, 1869); Leonce M. Alishan, *Sissovan ou l'Arméno-Cilicie: description géographique et historique* (Venedik, 1899); Vahran Rhapovan, *Chronique du royaume arménien de Cilice à l'époque des croisades* (Paris, 1864); M. Canard, *EF*, "Cilicia" maddesi ve yine onun, "Le royaume de l'Arménie-Cilicie et les Mameloukes jusqu'au traité de 1285," *Revue des Études Arméniennes* 4 (1967), s. 217-59; W. H. Rüdert-Collenberg, *the Rupenids, Hethumides and Lasignans: The Structure of the Armeno-Cilician Dynasties* (Paris, 1963).

Suriye-Filistin kıyısındaki Haçlı kalelerine karşı Memlûk seferleri için bkz. Wiet, *L'Égypte Arabe*, 4, s. 452-53, 459/60; Runciman, "XVI: The Crusader State, 1243-1291," *History of the Crusades*, 2, s. 589-98; ve *A History of the Crusades*, c. 3 (Cambridge, 1966), s. 387-423.

larını önlemek amacıyla Eyyubi seleflerinin yolunu izleyen Memlûkler kıyı kalelerini yerle bir ettiler, limanların çoğunu yıktılar ve kıyılardaki ovalara Memlûk İmparatorluğuna göç eden (bu yüzden *vâfidiyya*, "göçmenler" denilen) Moğol savaşçı aşiretlerini yerleştirdiler.⁹ Suriye'de işgal edebileceği yer kalmayan Halil, ordularını Ermenilerin üzerine çevirdi. 691'de (1292) Halep'ten yola çıkan kuvvetleri, Ermeni başpiskoposunun makamı olan Kal'at el-Rûm'da (Türkçe Rumkale; Ermenice Hromklay veya Hromgla) Ermeni ve Moğolların karargâhını baştan başa kılıçtan geçirerek bu yere Kal'at el-Müslimin adını verdi. Altı yıl sonra, Memlûk kuvvetleri Kilikya'yı bir kez daha istila ederek, Suriye sınır boylarındaki on bir kalenin zaptının yanı sıra yüksek tutarda bir haraç da elde ettiler.

Kilikya kralının yardım umduğu Moğol İlhanlı devleti, Baybars'ın Suriye'ye yaptığı küçük çaplı akınları sık sık püskürtmesine karşın, Asya'daki imparatorluklarının iç kesimlerindeki koşullar nedeniyle, o ilk yenilgilerinin intikamını alamadılar. Bir seferinde, 671'de (1273) Baybars, Fırat nehriindeki Bira'da (Birecik) Moğol kuvvetlerini şiddetle ezdi. Moğolların birbirleriyle ölümcül çatışmalarıyla meşgul olmalarından yararlanarak, 675'te (1277), ölümünden birkaç ay önce Baybars, Yukarı Ceyhan'daki Elbistan'da Selçuklu-Moğol karma ordusuna ağır bir hezimet verdirip Toros dağlarını aşarak Kayseri'ye girdi ve İlhanlılara tabi olan Anadolu Selçuklularının denetimindeki Anadolu'yu istila etti. Fakat İlhanlı hükümdarı Abaka'nın bütün Moğol ordusuyla yaklaştığına ilişkin bilgiler üzerine Baybars'ın Suriye'ye çekilmesi, Anadolu'ya yönelik bu ilk Memlûk harekâtını işe yaramaz bir sefere dönüştürecekti. Elde ettiği tek sonuç, intikam alan Moğollar tarafından Kayseri'nin tahribi, Selçuklu bağımsızlığının son gölgesinin bile kaybolması ve Moğolları

⁹ Kıyı istihkâmları ve *wafidiyya*'yla ilgili Memlûk politikası hakkında bkz. David Ayalon, "The Mamluks and Naval Power: A Phase of the Struggle Between Islam and Christian Europe," *Proceedings of Israel Academy of Sciences and Humanities* 1 (Kudüs, 1967), s. 1-12 ve "The Wafidiyya in the Mamluk Kingdom," *Islamic Culture* 25 (Ocak-Ekim 1951), s. 89-104.

karşı taarruza kışkırtmak oldu. Bu darbe de Küçük Ermenistan kralının kuvvetleriyle güçlendirilmiş bir Moğol ordusunun 680'de (1281) Kuzey Suriye'yi istila etmesiyle gelecekti. Fakat tahta yeni çıkmış Sultan Kalavun da Suriye'deki Memlûk iktidarını savunma konusunda en az Baybars kadar başarılıydı ve Moğolları Humus'ta yenilgiye uğratarak onları Fırat'ın karşı yakasına geri püskürttü.

Bir barışçıl ilişkiler döneminin ardından, 699'da (1299-1300) Memlûk kuvvetleri Yukarı Mezopotamya'nın içlerine dek bir akın yaparak Mardin'i alıp Resulayn'ı yağmaladıkları zaman Moğollarla bir savaş daha patlak verdi. İlhanlı hükümdarı Gâzân bir misillemeyle derhal karşılık verdi: Kuvvetleri Halep'i işgal etti, Humus'un kuzeyindeki Salamiyah'ta Memlûk ordusunu yenilgiye uğratarak Şam kentini yakıp yıkarak hızla İran'a döndüler. Moğollar zaten gittikleri için Memlûkler daha fazla savaşmaksızın Suriye'nin tamamında iktidarlarını yeniden kuracaklardı. Gâzân Han tekrar batıya yürümek için 700 (1300) yılını bekleyecekti, ama kış öylesine sert geçti ki, Antakya'ya bir saldırının ardından geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat 702'de (1300), sonuçsuz kalan barış müzakerelerinin ardından, bu sıralarda İslamı benimsemiş olan Gâzân Han Suriye'ye karşı yeni bir taarruz başlattı. Gelgelelim, bu kez ordusu Şam yakınındaki Marj el-Saffar ovasında ağır bir yenilgiye uğradı. İran'daki Moğol iktidarı artık zirvesine ulaşmıştı ve Gâzân'ın kısa süre sonra ölümünün ardından, İlhanlı devletinden gelen tehlike azaldı. Kardeşi ve halefi Olcaytu Harbende [Eşekkulu] 712'de (1312-13) Suriye'ye bir akın daha yapmasına karşın, Suriye'nin hâkimiyeti için yarım yüzyıl süren Memlûk-Moğol mücadelesi artık sona ermişti.¹⁰

¹⁰ Memlûk-İlhanlı rekabeti hakkında bkz. Wiet, *L'Égypte Arabe*, no. 4, 423-24, 425-26, 445-49, 449-73, 474-75, 482-84; A. Boyle, "Dynastic and Political History of the Il-Khans," *Cambridge History of Iran*, c. 5 (Londra, 1968), s. 387-403; ve Jamal-al-Din Surur, *Dawlat Bani Kalawun fi Misr* (Kahire, 1947), s. 160-205. Boyle'un eserlerinin yanı sıra İlhanlı İmparatorluğunun genel tarihi için başvuru kaynakları: Bertold Spuler, *History of the Mongols* (Berkeley ve Los Angeles, 1972) ve *Die Mongolen in Iran: Politik, Verwaltung und Kultur der*

Moğol İlhanlı tehdidinin sona erişiyile birlikte Şam artık faal bir harekât üssü olmaktan çıkıyordu. Şimdi Suriye'nin merkezî topraklarını savunmakta ileri bir karakol ve Güneydoğu Anadolu ve Kilikya'ya askerî harekâtların çıkış noktası olarak Halep öne çıkmıştı. 714'te (1314-15), neredeyse elli yıl boyunca iki fasılayla hüküm süren en tanınmış Memlûk sultanlarından Nâsır Muhammed (698-740; 1299-1340) Yukarı Fırat'a gönderdiği büyük ordusuyla Kâhta ve Gerger'i zapt edip Malatya şehrini imparatorluğuna kattı.¹¹ Daha sonra Memlûk toprakları Divriği'ye (veya Divirgi, antik Tephrike) kadar genişletildi; burası genişlemiş Memlûk İmparatorluğunun en kuzeydeki ileri karakolu haline geldi. Nihayet 723'te (1321) Nâsır Muhammed ile İran'daki İlhanlı hükümdarlarının sonuncusu Ebu Said, Suriye'deki egemenlik statükosunu sürdürüp Fırat nehrini iki devlet arasındaki sınır olarak belirleyen bir barış antlaşması imzaladılar.¹² Bu sınır çizgisi İran'daki ardıl imparatorlukların hepsi tarafından genellikle korunacaktı.

Asi İlhanlı Rûm valisi Timurtaş Noyan'ın 728'de (1328) Memlûk sarayına kaçıışı ve yedi yıl sonra 735'de (1335) Ebu Said'in ölümüyle birlikte İlhanlı siyasal sisteminin çöküşü, Güneydoğu Anadolu'da Memlûk iktidarının pekişmesine yol açan bir iktidar boşluğu yaratıyordu. Gelgelelim, bu siyasal boşluğu doldurmanın peşinde olanlar sadece Memlûkler değil, aynı zamanda bir yüzyıl önceki Moğol istilalarının yarattığı büyük demografik değişimlerin sonucu olarak Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş olan sayısız Oğuz Türkmen aşiretiydi.¹³ Birçok Türkmen aşireti Bizans sınırı boyunca

Ilchanzeit, 1220-1335 (Berlin, 1968) ve Claude Cahen, "The Mongols and the Near East," *History of the Crusades*, 2, s. 715-34. Suriye'deki İlhanlı istilasının yıkıcı etkileri için bkz. Ira Marvin Lapidus, *Muslim Cities in the Later Middle Ages* (Cambridge, 1967), s. 13-15.

Wiet, *L'Égypt Arabe*, 4, s. 482-84.

Memlûk-İlhanlı barış antlaşması için bkz. Surur, *Bani Kalawun*, s. 207-8.

Oğuz Türkmenleri hakkında bkz. Faruk Sümer, *İA*, "Oğuzlar" maddesi ve *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları* (Ankara, 1967).

Anadolu'nun batı sınırlarına yerleşmişti. Bunlardan bazıları Memlûk sultanının hizmetine girerek, Kilikya'ya bakan doğu uçlarına yerleştiler ve Küçük Ermenistan krallığına karşı kullanıldılar. Memlûk kaynakları (içlerinden en dikkat çekicisi Ahmed el-Kalkaşendî'nin *Subhu'l-a'sâ'sı* ile İbn Şahin ez-Zâhirî'nin *Zübdet Keşfü'l-Memâlik*'i olmak üzere) 8. (14.) yüzyılın ortasına gelindiğinde Memlûklerin Suriye'deki kuzey sınırına ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleşmiş pek çok Oğuz Türkmen aşiret grubunun adını saymaktadır. Bu araştırma açısından özellikle ikisi önem taşır: İbn Dulgadir, yani Dulkadiroğulları ve İbn Ramazan, yani Ramazanoğullarının Avşar, Döğer, Begdili, Bayındır, Kinik, Bayat, Varsak, Ağaçeri, Kibik, Sakalsız, İnal, Özer, Bozca, Harbandelu, Kutbeglu ve başka adlar taşıyan boyları ve bu boyların kollarıydı.¹⁴

Siyasal ve coğrafi olarak yalıtılmış haldeki Kilikya Küçük Ermenistan krallığı artık gerek Memlûk gerek Türkmen akınlarının başlıca hedefi haline geldi. 735 (1334-35) ve 748'de (1347-48) Halep'ten çıkılan bir dizi seferde Memlûkler, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları ve diğer klanlardan yerel Türkmenlerle birlikte, Ermeni kralını kalelerini birbiri ardına teslim etmeye ve krallığını Sis şehriyle sınırlamak zorunda bırakmayı başardılar. Ne var ki, Suriye ve Mısır'da Kara Ölümün [veba] dehşet verici ziyaretleri bu savaflara uzun yıllar boyunca ara verdirecekti. Ancak 770 (1369) yılındadır ki, Melikü'l-eşref Şaban döneminde (764-78; 1363-77) Memlûkler Sis'e yönelik hücumlarına yeniden başladılar ve kenti nihayet 776'da (1375) zapt ederek Memlûk İmparatorluğunun topraklarına kattılar. Bu unutulmaz olayla birlikte, Küçük Ermenistan'ın mevcudiyeti sona erdi ve batıdaki Toroslar'dan doğudaki Fırat nehrine dek Memlûk egemenliği tamamlanmış oldu.¹⁵

¹⁴ Ahmed el-Kalkaşendî, *Subh al-A'sha fi Sina'at al-Insha'*, c. 7 (Kahire, 1913-19), s. 282; Halil bin Şahin ez-Zâhirî, *Kitab Zubdat Kashf al-Mamalik wa-Bayan al-Turuk wa-l-Masakik*, ed. Paul Ravaisse (Paris, 1894), s. 104. Memlûk kuzey uç boylarında Türkmen aşiretlerin yerleşmesi hakkında bkz. Sümer, "Çukur-ova," s. 8-10. Kilikya'nın nihai Memlûk zaptı hakkında bkz. Wiet, *L'Égypte Arabe* 4, 508; Sümer, "Çukur-ova," s. 14-19; V. F. Büchner, *ET*, "Sis" maddesi

Bu olay, Anadolu'daki Memlûk politikasında yeni bir çağı başlatıyordu. O zamana dek, Anadolu Selçuklularının yerel halefleri Güneydoğu Anadolu'nun Türkmenleri ile Memlûk hükümlanlığına tabi Kilikya Ermenileri Suriye sınırında bir savunma duvarı oluşturmuşlardı. Daha sonra ele alacağımız bu tamponun yıkılması, bir sonraki yüzyıl boyunca Memlûkleri, Osmanlıların gittikçe artan gücüyle yüzleşmek zorunda bırakacaktı.

MEMLÛK SINIRI: COĞRAFİ BİR BETİMLEME

Memlûk İmparatorluğu 9. (15.) yüzyılda üç coğrafi bölgeye yayılmıştı: 1. Mısır (*Bilad-ı Mısır* veya *el-Bilad el-Misriyya*); 2. Filistin'i de içeren Suriye (*Bilad-ı Şam* veya *el-Bilad el-Şamiyya*); 3. Hicaz. Bundan dolayı da imparatorluk genellikle dönemin Memlûk yazarları tarafından "Mısır, Suriye ve Hicaz Sultanlığı" (*Memleket Misr ve'l-Şam ve'l-Hicaz*) olarak anılır.

Memlûklerin Osmanlılarla çatışmalarının gerçekleştiği Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'daki sınırları iyi tanımlanmış bir bölgeydi. Batı ve kuzeybatıdan, Memlûk emperyal toprakları ile başlangıçta Türkmen beyliklerince denetlenip sonradan Osmanlılarca ilhak edilen Orta Anadolu (*Bilad-ı Rûm* veya *el-Bilad el-Rûmiyya*) arasındaki doğal sınırı işaretleleyen haşmetli Toros sıradağlarıyla kuşatılmıştı. Güneybatıdan Akdeniz kıyısına paralel olarak Ermenistan dağlarının kuzeydoğusuna doğru uzanan, Güneybatı Toros ve Kuzeydoğu Aladağlar diye bölünen heybetli Toros engeli vardır. Toros sisteminin doğusunda, bir dizi yüksek rakımlı platoyla daha alçak dağlar ve aralarında nehir vadileri boyunca görülen çeşitli boyutlardaki bir dizi kapalı bereketli ova yer alır. Kentlerin çoğu, en büyükleri Malatya, Elbistan ve Adana'nın çevresinde yer alan bu ovalarda kuruludur. Bölgenin büyük kesimi genelde Memlûk toprakları ile İran'daki im-

ve M. Canard, "Les relations entre les Mérinides et les Mamelouks au XIVe siècle," *Annales de l'Institut d'Études Orientales de la Faculté des Lettres d'Alger* 5 (1939-1941), s. 53-54.

paratorluklar (bu araştırmanın döneminde Akkoyunlular) tarafından denetlenen Yukarı Mezopotamya (*Bilad el-Cezire*) arasındaki doğu sınırını belirleyip çizen Fırat nehriyle sulanmaktadır.¹⁶

Bölgenin en büyük kenti olan Malatya (antik Melitene; Arapça Malatiyya), Fırat nehrinin yarattığı, doğudan ve güneydoğudan Bozdağlar (2612 m) ile kuşatılmış çok bereketli ovada uzanır. Bu kent iki neden sayesinde Doğunun uluslararası ticaretinde önemli bir konuma ulaşmıştı: 1. Anadolu'nun, Bursa'dan (antik Brusa) Sivas (antik Sebasteia) yoluyla İran'daki Tebriz'e dek uzanan ana doğu-batı ticaret yolu üzerindeki konumu; 2. Fırat'ın az sayıdaki geçiş noktalarından birine hâkim olması. Bununla birlikte, Orta Anadolu platosunu Kuzey Suriye'ye bağlayan ana askerî-ticari ve hac güzergâhları, Arapların "Geçitler Diyarı" (*bilad el-durub*) dediği Toros ve Aladağ sıradağlarından geçer. Antikçağdan bu yana en çok kullanılan iki geçit vardır: Bunların ilki, kuzeyde Arapların Darb el-Hadas dediği, Kayseri'den (antik Kaisareia) Aladağlar üzerinden Elbistan ovasına ulaşımı sağlayan geçittir. Elbistan (antik Arabissus; Bizans Ablastha; Arapça el-Bustân veya Abulustayn) ile komşusu Maraş'ın (antik Germanikeia; Bizans Marasion; Arapça Mar'aş) stratejik önemi, bu kentlerin söz konusu dağ geçitlerine hâkim olması ve Aynatab'a (Arapça Aynatab; günümüzde Gaziantep) ve daha sonra Kuzey Suriye'deki Halep'e giden yolun üzerindeki konumlarından kaynaklanıyordu. İkinci ve en çok kullanılan dağ geçidiyse Ereğli'den (antik Herakleia) Torosların ötesinde Kilikya'ya dek uzanan Kilikya Kapılarıdır (antik Pylae Kilikia; günümüzde Gülek Boğazı).

Adana civarındaki Kilikya, Toros sisteminin doğusundaki bölgenin en büyük ovası ve ilk Osmanlı-Memlûk savaşının yoğunlaştığı alandır. Akdeniz kıyısının kuzeydoğu köşesinde yer alan ve antikçağda Kilikia Pedias, daha sonraki Türk dönemindeyse Çukurova (ve bazen Çukur-âbâd) olarak tanınan

¹⁶ Bölgenin coğrafyasına genel bir başvuru kaynağı olarak bkz. John C. Dewdney, *Turkey: An Introductory Geography* (New York ve Washington, 1970).

Kilikya, doğal sınırlarıyla çok iyi tanımlanmış bir bölgedir. Batı ve kuzeybatıda Toros sıradağlarından Bulgar dağları (3240 m) ve Aladağlar (3351 m), kuzeydoğuda İç Toroslar ve güneydoğuda Amanos dağ sırtı (Türkçesi Alma dağı; Arapça-sı Cebel Bağras) (2262 m) olmak üzere at nalı şeklinde yüksek dağlarla kuşatılmış kıyı toprakları ve nehir vadilerinden oluşan bir alandır. Bu bölgedeki kentlerin çoğu Yunan, Roma, Bizans veya Ermeni kökenlidir.¹⁷

Kilikya deltası coğrafi olarak aşağı ve yukarı olmak üzere iki ayrı ovaya ayrılır. Aşağı veya Güneybatı Ovası, tabanı Akdeniz, tepesiye Toros sıradağlarının eteklerinde olan bir üçgen şeklindedir. Tarsus çayı (antik Kydnos), Seyhan (antik Saros; Arapça Sayhan) ve Ceyhan (antik Pyramos; Arapça Ceyhan) adlı üç büyük nehir ovayı sularken; Toros ve Aladağlar'daki dağ eteklerinden akan birçok dere de bu nehirlere karışarak denize dökülür. Yan yana akan bu üç ırmağın her biri, Kilikya'nın ana bölgesinin başlıca kenti için bir deniz kanalı veya liman oluşturunuyordu: Tarsus çayı üzerindeki Tarsus, Seyhan üzerindeki Adana ve Ceyhan üzerindeki Mallos (antik Malo). Ne var ki, Ceyhan nehrinin yatağında zamanla yaşanan değişimler ve daha sonrasında yol sisteminin küçülmesinin sonucunda Mallos limanı terk edildi. İsmi yakındaki deniz kalesi Milvan'da (Arapça Mallun veya Mulawwan) hayata dönmüşe benziyor. Öte yandan, Yukarı veya Kuzeydoğu Ovası, Ceyhan nehrinden ve kollarından daha yüksek rakımda uzanır. Hem denizden hem de Güneybatı Ovasından Misis dağı (Arapça Cebel Nûr) adında ve Amanos'tan kıyı şeridi boyunca batıya doğru çıkıntı yapan bir dağ silsilesiyle ayrılır. Bu dağ sırtı geçidineyse Misis (antik Mopsuestia; Arapça Massisa) kenti hâkimdir. Bu karasal ovanın içinde Anavarza (antik Anazarbus; Arapça 'Ayn Zarba) ve Sis (antik Flaiopolis; Arapça Sisiyya; günümüzde Kozan) kentleri

¹⁷ Kilikya kentlerinin kökenleri hakkında bkz. J. A. Cramer, *Geographical and Historical Description of Asia Minor* (Oxford, 1832) 2, s. 339-65; A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces* (Oxford, 1971), s. 191-214; M. V. Seton-Williams, "Clician Survey," *Anatolian Studies* 4 (1954), s. 121-74; William Martin Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor* (Londra, 1824), Bölüm 5, çeşitli yerlerde.

yer almaktadır. Coğrafi bölünümü ve bundan kaynaklanan hanedan içi rekabet yüzünden, Kilikya'nın daha Bizans döneminde, tastamam yukarıda betimlenen coğrafi kesimlerle örtüşen iki ayrı vilayet halinde alt bölümlenmesi tarihî açıdan gerçekten ilginçtir: Ana merkezi Tarsus'la güneybatıdaki Cilicia Prima ile Anazarbus metropolüyle kuzeydoğudaki Cilicia Secunda.

Yine de kendine özgü, bağımsız ve kapalı bir arazi birimi oluşturan Kilikya dikkate değer ölçüde türdeştir. Tarih coğrafyacısı W. M. Ramsay'nin belirttiği gibi: "Son derece etki-leyici sınırlarıyla dünyanın geri kalanından ayrılır ve içinde, bu birliği engelleyecek hiçbir belirgin ayırım bulunmaz. Genel olarak söylemek gerekirse, bir istilacının eline bir bütün olarak düşebileceği gibi, bir bütün olarak direnebilir de."¹⁸ Kilikya'nın doğal nitelikleri, Küçük Ermenistan kralı II. Leon'un sarayında Epifoni Bayramı kutlamasına katılmak üzere 13. yüzyıl başında buraya gelen bir Alman piskopos Oldenburglu Willebrand tarafından çok güzel bir şekilde betimlenir. Piskopos, "Bu toprak," diye anlatıyordu, "çok güçlü, çünkü bir yandan denizle çevrelenmişken, öte yandan pek az geçidi olan yüksek ve sarp dağlarla kuşatılıyor ve öyle ki, bir seyyah kralın izni olmadan bu toprağa girmişse çıkış yolunu asla bulamaz." Willebrand'ın sözünü ettiği geçitlerden özellikle ikisi çok tanınmıştır: Anadolu platosundan güneye inişte kullanılan Kilikya Kapıları ile Kilikya ovasının öteki ucunda, Suriye'ye doğru uzanan Suriye Kapıları (antik Syriae Portae). Kilikya Kapılarının güney çıkışı ile Suriye Kapıları girişlerine hâkimiyetinin yanı sıra bu geçitler arasında en çok kullanılan anayol üzerinde olma konumu sayesinde, Kilikya Arap topraklarına açılan hayati öneme sahip bir arka kapı olmuştu; buraya hâkim olanın Suriye'nin merkezî topraklarına erişimi kolay oluyordu.

Seyyah Bertrandon de la Brocquière yazdıklarıyla bize 1432'de Suriye'den Anadolu'ya olan kara güzergâhının ayrıntılı bir betimlemesini bırakmıştır. Şam'da, Mekke'den dönen

¹⁸ W. M. Ramsay, "Cilicia, Tarsus, and the Great Taurus Pass," *The Geographical Journal* 12 (Ekim 1903), s. 357-65.

hacılarla tüccarlardan oluşan bir kervana katılmıştı. Bütün grup Halep, Suriye Kapıları, Adana, Kilikya Kapıları, Konya, Akşehir, Afyonkarahisar ve Kütahya'dan geçerek yaklaşık elli günlük bir yolculuğun sonunda Bursa'ya ulaşmıştı. Yolculuğu esnasında de La Brocquière birkaç Arap ve İtalyan tüccar kervanıyla da karşılaşmıştı. Osmanlı ansiklopedicisi Kâtib Çelebi de Kilikya geçitlerinin güzergâhları ve buraları muhafaza eden kaleler hakkında pek çok bilgi sunar.¹⁹ Türk arşivlerinde 9. (15.) yüzyılın son yirmi otuz yılında Suriye ve Mısır'la Osmanlı ticareti konusunda önemli derlemeler bulunuyor. Bu belgeler, Osmanlı ve Memlûk devletleri arasındaki başta baharat, kumaş boyası ve ipekli kumaş olmak üzere, ticari merkez olarak Bursa'nın ve anayol ticaret trafiğinde önemli bir yükleme istasyonu olarak Kilikya'nın konumuna işaret eden yoğun bir ticari faaliyetin kanıtlarını vermektedir.²⁰

İskenderun körfezinin (antik Alexandretta) batısındaki Ayas (antik Aigai; İtalyancada Lajazzo) limanları ve demirleme yerleriyle, seyrüsefere elverişli nehirler üzerinden Akdeniz'le bağlantılı, başta Adana olmak üzere iç kesimlerdeki kentlerle dolu Kilikya, uluslararası deniz ticaretinin önemli bir merkezi olarak kendini gösterdi. Klasik ve ortaçağ boyunca Adana o dönemde bir liman olarak hizmet edip Kilikya Kapılarının stratejik olarak can alıcı güney girişini koruyan Tarsus'tan sonra ikinci sırada geliyordu. Fakat daha sonraki dönemlerde, Seyhan-Ceyhan ovaları açısından daha merkezî konumu ve bir vilayet merkezi olarak işlevi sayesinde, Adana bölgeye egemen olacaktı. Bu iki kent, Kilikya'nın denetimi için çarpışan Memlûk ve Osmanlı ordularının hareketinde asıl odak noktaları olacaktı.

¹⁹ Bkz. "The Travels of Bertandon de La Brocquière, A.D. 1432 and 1433," *Early Travels in Palestine*, ed. Thomas Wright (Londra, 1848); ve Mustafa bin Abdullah Kâtib Çelebi, *Jihan-nüma*, ed. M. Norberg, *Geographia Orientalis*, c. 2 (Osnabrück: Biblio Verlag, 1973), s. 354-58. Bkz. Halil İnalcık, "Bursa and the Commerce of the Levant," *JESHO* 3 (1960), s.131-47.

DULKADİROĞULLARI VE RAMAZANOĞULLARI TAMPON BEYLİKLERİ

Suriye uçlarındaki yarı bağımsız beyliklerden oluşan bir tampon bölgenin muhafazası, Memlûk sınır politikalarının boyu siyasetinin önemli bir özelliğiydi. Memlûk emperyal topraklarının hatırı sayılır bir parçasını oluşturacak şekilde Toros'tan Fırat'a kadar uzanan bölgede, küçük Türkmen beylikleri olan Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları topraklarının, tümüyle içinde yer almasa bile Memlûk sultanlığına ait olduğu kesindi. Çağdaş Memlûk yazarlarca hanedan statülerine atıf yapmak üzere hükümdarlarına "naipler" ve bazen de "sahipler" olarak atıf yapılan bu beylikler Memlûk tampon sisteminin iç hattını oluşturunuyordu.

Dulkadiroğulları ve Ramazanoğullarının kökenleri, ufak Anadolu beyliklerinin büyük bölümü gibi karanlıkta olmasına karşın, izleri İlhanlı siyasal sistemi ile Toros-Fırat bölgesinin Memlûklerce zapt edildiği 8. (14.) yüzyılın ilk yarısına kadar sürülebilir. Memlûk nüfuzuna karşı güçlerini başarıyla bir araya getirmek, hayvan sürüleri için geniş yaylak ve kışlakların siyasal denetimini kazanmak için yerel Bozok ve Üçok Türkmen kabileleri, aşiret birlikleri (tekil: *ulus*) olarak bir araya geldiler; ki bu birlikler, üye aşiretlerin en güçlü aşiretin bir hanedan olarak temsil ettiği bir tür merkezi nüfuza tabi gevşek örgütlenmiş siyasi birliklerdi. En yakın meralara erişim sağlamak için bu Türkmen birlikleri artan şekilde göç güzergâhları üzerinde bulunan surlu kentleri ve antikçağda inşa edilmiş daha küçük kaleleri ele geçirdiler. Artık o yerlerde asker bulunduracak güçte olmayan Memlûklerse sınır boylarının savunmasında onların yardımlarını almak umuduyla, buraları Türkmen aşiret reislerine bırakmaya razı oldular.

Memlûk emperyal topraklarında yarı bağımsız bir beylik oluşturan ilk Türkmen beyliği Dulkadiroğulları oldu. Onların çevresinde toplanan, yazlık otlakları Nuruhak dağları, Binboğa dağları, Akçadağ ve Düldül dağı civarındaki İç Toroslar'ın doğu sınırında, kışlık otlaklarıysa Amanos sınırının doğusundaki bu dağınık arazide bizzat Dulkadiroğulları

Zeyneddin Karaca Bey'in 735'te (1335) Memlûklerin bir bağılısı olarak yerleştiği Amik ovasında bulunan Bozok aşiretleriydi. İki yıl sonra, 738'de (1337), İlhanlı hükümdarı Ebu Sa'id'in ölümünü izleyen kargaşada, Karaca Bey Elbistan'ı ele geçirdi ve Sultan en-Nâsır Muhammed'den bir niyabet beratı elde etti.²¹ 921'deki (1515) Osmanlı fethine değin 178 yıl boyunca, Karaca Bey'in halefleri topraklarını Elbistan ve Maraş'ın ötesine genişletmek ve üçgen şeklindeki Ayntab-Malatya-Maraş-Kayseri bölgesinin denetimini Memlûkler ve onlara bağlı komşularından alabilmek için hiç durmaksızın uğraştılar.²² Gelgelelim, biri İç Toroslar'dan doğruca Elbistan ve Maraş'a, ardından Suriye'ye, ikincisiyse Sivas üzerinden Malatya'ya ve Fırat boyları aracılığıyla Mezopotamya'ya kadar uzanan iki önemli güzergâhın kestiği bu bölge, Memlûkler açısından aslında Dulkadiroğullarına veya başka herhangi birine kaptırılmayacak kadar büyük bir stratejik önem taşıyordu.

Bu kez Üçok aşiretlerinden oluşan bir diğer Türkmen birliği Kilikya'da oluştu. Egemen Yüreğir²³ boyuyla ilişkili ve kendi beyleri aracılığıyla onun reisine bağlı Üçok kökenli bir dizi Türkmen birlik boyunun yazlık otlakları Toros'un doğu sınırında, kışlık otlaklarıysa Seyhan ve Ceyhan nehir-

²¹ Dulkadiroğulları hanedanı hakkında bilgi için bkz. J. H. Mordtmann-[V.L. Ménage], *EF*², "Dhu'l Kadir" maddesi; M. H. Yinanç, *İA*, "Dulkadirîliler" maddesi ve 'Arifî, "Elbistan ve Maraş'da Dulkadir (Dülgadir) oğulları hükûmeti," *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 5, s. 358-77, 419-31, 509-12, 535-52, 623-29, 642-47, 767-68 ve kitabeler 7, s. 89-96. S. E. Yacoub Artin Pacha, "Zul-Kadr et Bab Zoueyleh," *Bulletin de l'Institut de l'Égypte* 2 (1886), s. 166-202, pek çok hata içerir ve dikkatli bir okumayı gerektirir.

Mustafa Ali Efendi, *Künhü'l-Ahbar*, c. 2, pt. 3'e (İstanbul, 1277-85; 1861-69) göre, Dulkadiroğullarının toprağı Elbistan ve Maraş'ın yanı sıra Malatya, Özer (Uzeyr), Harput, Bahansa, Darende, Kırşehir, Kayseri, Hisn el-Mansur, Kal'at el-Rûm, Sis, Kars, Himanet, Gündüzlü ve Amik ovasındaki kasabaları ve civarını da içeriyordu. Yüreğir Türkmenleri hakkında bkz. Faruk Sümer, "Bayındır, Peçnek ve Yüreğirler," *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 11 (Ankara Üniversitesi, 1935); Mustafa Soysal, *Die Siedlungs und Landschaftsentwicklung der Çukurova* (Arlangen, 1976).

lerinin bereketli deltasındaydı. Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade, bunların en önemlilerinin isimlerini Küştemür, Kusun, Kara İsa, Özer ve Gündüz olarak sayar; ayrıca Yüreğir Bey'in önderliğindeki bu Üçok aşiretlerinin Ermeni nüfuslu Adana, Tarsus ve Misis kentlerini zapt ettiğini de anlatır. Bu olayın 735-48'de (1334-48) Küçük Ermenistan'a karşı Memlûk seferlerine katılmaları sırasında gerçekleşmiş olması mümkündür. Artık bir Memlûk valisi olup babasının yerini almış olan Yüreğir Ramazan Bey Adana'ya yerleşerek, burayı Ramazanoğulları hanedanının denetiminde yeni kurulmuş beyliğin merkezi olarak seçti. Ardından bölgeyi birlik boyları arasında paylaştırarak, Kusun'a kışlak olarak Asarlık'ı, yaylak olarak da Gülek yakınındaki Tekfur-Beli'ni (bugün Tekir Boğazı); Kara İsa'ya kışlak olarak Midili'yi ve yaylak olarak Tekfur-Beli ile yakındaki Anaşa'yı (Anakşan); Gündüz'e kışlak olarak Misis'i ve yaylak olarak Misis dağını; diğer konfedere aşiretlere de benzer boyutta yaylak ve kışlakları verdi. Bir sonraki bey olan Ramazanoğlu Sarimüddin İbrahim'in beyliğe geçiş tarihi Âşıkpaşazade tarafından 783 (1381) olarak verilir. Anlaşılan, İbn Tağrıberdî'ye bakılırsa onu 801'de (1399) Memlûk sultanı tarafından Adana valisi ve "Üçok Türkmenlerinin Emiri" olarak atanan [kardeşi] Ramazanoğlu Ahmed izledi.²⁴

Emir Yaşbak kumandasında asi Dulkadiroğulları beyi Şehsuvar'a karşı 875-77'de (1471-72) (bkz. aşağıdaki metin) yürütülen sefere eşlik eden kazasker İbn Ecâ, Türkmen Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları beylerine karşı Memlûk politikasının eşsiz bir görgü tanığı anlatısını sunar. Zilhicce 875'te (Haziran 1471), Halep'te Şehsuvar'a karşı sefere çıkan Yaşbak, kendisine sadık Türkmen beylerini topladı. Ardından, Memlûklerin de riayet ettiği ve bir Türkmen geleneğinden gelen kadim bir tören yapıldı. Sağ ve sol kanatlarla ilgili

²⁴ Ahmed Âşıkpaşazade, *TAO*, ed. F. Giese (Leipzig, 1929), 225'i takiben Neşri, ed. Taeschner, 1, s. 225; İbn Tağrıberdî, *Nujûm*, 2, s. 6, 43; krş. Sümer, "Çukur-ova," s. 33-37. Ramazanoğulları hanedanı ve birlik beyliklerinin siyasal tarihi için bkz. Mehmed Nüzhet Bey, "Ramadan oğulları," *TOEM* 12 (1909), s. 769-73; Franz Babinger, *EF*, "Ramadan-Oghulları" maddesi ve Sümer, "Çukur-ova," s. 35-78.

geleneksel Oğuz bölümlemesine uygun olarak Yaşbak'ın sağına, Halep genel valisi Kansu el-Yahyavî ile birlikte Memlûk desteğindeki Dulkadiroğulları beyi Şahbudak Bey, diğer Bozok beyleriyle Eslemesoğlu Mehmed Bey, Bozcaoğlu Halil Bey, İnalıoğlu Hamza Bey, Kendiroğlu Ömer Bey oturdu. Solda, Ramazanoğulları beyi Ömer Bey, kardeşi Davud ile Kilikya'nın Üçok boylarından diğer birlik beyleri, Mısırlı büyük emirlerle birlikte oturdular. Sonra Yaşbak onlara hitaben şu sözleri söyledi:

Hiç kimse Halep genel valisine (*Kâfil el-Memleke el-Halebiyya*) karşı çıkamaz veya emirlerine itaatsizlik edemez; kayıtsız şartsız tüm buyruklarını yerine getirmekle yükümlüdürler ve halihazırdaki efendi o olduğu için, başka herhangi bir sarayı (*bâb*) ziyaret etmemeleri gerekir. Burada hazır bulunanlar arasında herhangi bir ihtiyacı olan ona başvurmalı ve bu ihtiyacı ona anlatmalıdır; sizin durumunuzu anlayacaktır, çünkü bu memleketin yöneticisi olduğuna göre, sizin durumunuzu herkesten iyi o anlar.²⁵

Türkmen beyleri, bu toplantıda Memlûk sultanına bağlılıklarını ilan etmelerinin ardından, onur kaftanlarıyla kuşatıldılar ve kendi aralarında paylaşımları için bir kese ih-san edilirken, bir diğer kese de hazır bulunan Suriye emiri ve valilerine tahsis etmesi için Halep genel valisine verildi. İki ay sonra, Safer 876'da (Ağustos 1471), Şehsuvar'la teslim anlaşması için yüz yüze müzakere ettiği sırada, İbn Ecâ ona şöyle söyledi:

İsyana (*bağî*) kalkıştın... Sultan Mevlânâ, hükümlerliğini daim eden Allah... Haremeyn-i Şerifeyn ve Emirü'l-Müminin'e mensup İmamlar'ın hâdimidir; ona saltanat yetkisini vermiştir. Sen, senin baban ve senin ataların, kadim zamanlardan bugüne hep Sultan'ın valileri oldunuz ama şimdi sadakatini fırlatıp attınız ve sizinle savaşmamıza yol açtınız.²⁶

²⁵ Şemseddin Muhammed ibn Ecâ, *Tarih al-Amir Yashbak al-Zahiri* (Kahire, 1979), s. 71-72.
A.g.e., s. 88.

SINIR BOYUNUN ASKERİ ÖRGÜTLENMESİ

Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları beyliklerini Osmanlı İmparatorluğuna karşı Anadolu savunma yapılarının iki kalesi olarak kullanan Memlûklerin “çifte direk” politikası topyekûn tampon sisteminin tek bir unsurunu, yani *iç hattı*-nı oluştuyordu. Uç vilayet olan Halep (Arapça Halab), Kalkaşendî'ye göre, üç kesimde örgütlenmiş yirmi üç bölüme (tekili *'amal, vilaye veya niyaba*) ayrılıyordu:²⁷

1. Suriye içindeki birimler (*dahil hudud el-Bilad el-Şamiyya*);
2. Fırat'ın doğusundaki Yukarı Mezopotamya birimleri (*fî hudud Bilad el-Cezire şarki el-Furat*);
3. Sınır bölgesindeki birimler (*bilad el-sugur ve'l-avâsım veya el-bilad el-mutassila bi-zayl el-bilad el-mutakaddam min el-şimal*).

Bu idari bölümlleme, bazı kavramlarının izi hilafet dönemine dek sürülebilecek Memlûk emperyal stratejisini yansıtır.²⁸ Memlûk İmparatorluğu ile komşu Türkmen devletleri arasındaki sınır çizgisi neredeyse Müslümanlar ve Bizanslılar arasındakile aynı kaldığı için, Memlûkler –belirli bazı değişikliklerle– *el-sugur ve'l-avâsım* diye adlandırılan derinlemesine savunma temelli eski İslami sistemi benimsediler.

3. (9.) yüzyıl tarihçisi Ahmed bin Yahya el-Belâzûri *Fütuhu'l Büldan*'ında, Suriye'nin kuzey sınırlarından söz ederken, ilk halifelerden Ömer ve Osman'ın çağlarında, sınırın Antakya

²⁷ Kalkaşendî, 4, s. 226-29, 7, s. 172-75. Memlûk Suriye'sinin idari teşkilatı hakkında temelde Kalkaşendî'ye dayanan bilgiler, Maurice Gaudesfroy-Demombynes, *La Syrie à l'époque des mamelouks d'après les auteurs arabes* (Paris, 1923) ve Çerkes dönemi hakkında İbn Tağrıberdî'ye dayanan bilgilerse William Popper, *Egypt and Syria under Circassian Sultans, 1382-1468 A.D.*, University of California Publication in Semitic Philology, c. 15-16'da (Berkeley, 1955) yer alır.

Emevi ve Abbasi halifeleri döneminde Sınır Boyu Sistemi hakkında bkz. Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate* (New York, 1966), özellikle Bölüm 7-10.

(antik Antiokheia; Arapça Antakiyya) ve sonraları Abbasi halifesi Harunu'r-Reşid tarafından *avâsım* olarak tanımlanan diğer kentlerden oluştuğunu yazdı. Sözüne, "Müslümanlar bunun ötesindeki bölgeye tıpkı bugün Tarsus'un ötesine yaptıkları gibi akın ederlerdi," diyerek devam ediyordu.²⁹

Bizans'la olan kuzey sınırındaki *Cünd el-Avâsım* adını taşıyan vilayet (*cünd*) Antakya ile Münbiç arasında yer alan bütün kaleleri içeriyordu. Suriye'nin merkezi topraklarını korumaktaki ilk savunma hattını oluşturan, Toros dağlarıyla Fırat nehri arasındaki bu bölgenin de ötesine geçen kaleler *sugûr* (sözlük anlamıyla "giriş yeri" veya "cephe noktası") olarak adlandırılır ve belki "sınır boyu" olarak tercüme edilebilir. Bunlar arasında, 4. (10.) yüzyıl Arap coğrafyacısı Ebu İshak İbrahim el-İstahrî'nin *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'ine göre surlarla çevrelenmiş Malatiyya (Malatya), el-Hadas, Mar'aş (Maraş), el-Haruniyya, el-Kanisa, Ayn Zarba (Anavarza), Massisa (Misis), Adana ve Tarsus kentleri bulunuyordu. "Sınır boylarının" diye yazmıştı, "bazıları Suriye Sınır Boyu (*sugur el-Şam*) ve bazıları Mezopotamya Sınır Boyu (*sugur el-Cezira*) olarak tanınır; hepsi Suriye'nin olmakla birlikte, Suriye'den Fırat üzerinde olanların Malatya'dan Maraş'a kadarkiler Mezopotamya Sınır Boyu olarak adlandırılır." Cebel Lukam, yani Amanos'un bu iki sınır boyu grubu arasında bölündüğünü belirterek sözüne devam ediyordu.³⁰ Toroslar ve İç Toroslar'ın doğu uçları boyunca uzanan, genelde İslam devletiyle Bizans arasındaki sınırı işaretleyen, antikçağda inşa edilmiş müstahkem mevkiilerin oluşturduğu aynı çevre, bölgeyi fetihlerinden sonra Memlûkler tarafından benimsendi.

Eski İslami model doğrultusunda, bu çevre (bkz. Tablo 1 Bölge C) benzer şekilde iki gruba ayrılıyordu:

1. "Suriye Sınır Boyu" Toros sıradağları ve İskenderun körfezi kıyısı boyunca uzanıyor; Sis, Serfendikar, Ada-

²⁹ Ahmed bin Yahya el-Belâzûri, *Fütuhu'l Büldan*, ed. De Geoeje (Leyden, 1866), s. 163. *Avâsım* kavramı hakkında bkz. M. Canard, *EF*, "Al-'Awasim" maddesi.

Ebu İshak İbrahim el-İstahrî, *Kitab Masalik al-Mamalik* (Leiden, 1927), 55-56.

na, Tarsus ve Ayas kazalarını içeriyordu. Bu Kilikya "sınır boyu" Suriye'nin merkezî topraklarını önce Karamanoğulları, daha sonraysa Osmanlı genişlemesine karşı koruyordu.

2. "Mezopotamya Sınır Boyu" İç Toroslar boyunca uzanıyor; Divriği, Malatya ve Elbistan kazalarını içeriyordu. Maraş, Elbistan'ın güneyinin Kalkaşendî'nin listesinde bulunmayışı muhtemelen Elbistan kazasının kısmen Dulkadiroğulları denetiminde olmasından kaynaklanır.

TABLO 1. Halep'in Kazaları

<i>Bölge A</i>	<i>Bölge B</i>	<i>Bölge C</i>
Kal'at el-Müslimin (günümüzde Rumkale)	Ruha (günümüzde Urfa)*	Dabraki (Divriği)
Bahasna (Behesni)	Cabar	Malatiyya (Malatya)
Kusayr	Bira (Birecik)	Daranda (Darende)
Ayntab		Abulustayn (Elbistan)*
Ravandan		Sis (bugünkü Kozan)
Karkar (Gerger)		Sirfandikar
Şayzar		(Servendikar)
Kâhta		Adana*
Bağras		Tarsus
El-Şugr ve-Bakas		Ayas
Darb-ı Sak		

Kaynak: Ahmed el-Kalkaşendi, *Subh al-A'sha fi sina'at al-Insha'* (Kahire, 1913-19), 4:131-39, 226-29, 7:172-75.

Not: Başlangıçta Memlûk emperyal toprakları dahilinde olmalarına karşın, yıldızla işaretlenmiş kazalar, Memlûklere bağlı beyliklerinin doğrudan denetimi altında yer alıyordu. Adana, Ramazanoğulları; Elbistan Dulkadiroğullarının denetimindeydi; Ruha ise 1406'da Akkoyunlularca zapt edildi ve daha sonra Memlûklerle olan sınırlarında bir ileri karakol haline getirildi.

Yukarı Fırat üzerindeki "Mezopotamya Sınır Boyu," Aşağı Fırat üzerindeki Bira, Cabar ve Ruha'yla birlikte (bkz. Tablo 1 Bölge B), Suriye'nin kuzeydoğusunu İran'da hüküm süren komşu akıncı hanedanlardan koruyan uzun bir sınır istihkâmları sırası oluşturuyordu. "Mezopotamya Sınır Boyu"nun kuzeyi ve kuzeybatısı, Memlûk emperyal topraklarını eninde

sonunda Osmanlı İmparatorluğunun ilhak edeceği Karamanoğulları ve Eretna (daha sonra Kadı Burhaneddin'in ele geçirdiği) Türkmen devletlerine karşı savunmaya özgülenmişti.

Geride konuşlanmış ve *avâsım* olarak adlandırılan kesimse ikinci bir savunma hattı teşkil ediyordu: Aralarında yer alan Amanos dağları da fazladan bir doğal savunma engeli oluşturuyordu. Memlûkler döneminde avâsım, Kuzey Suriye'deki tüm kazaları (bkz. Tablo 1 Bölge A) içeriyordu ve Halep bu grubun hem merkezi hem de tüm sınır vilayetinin başkentiydi.

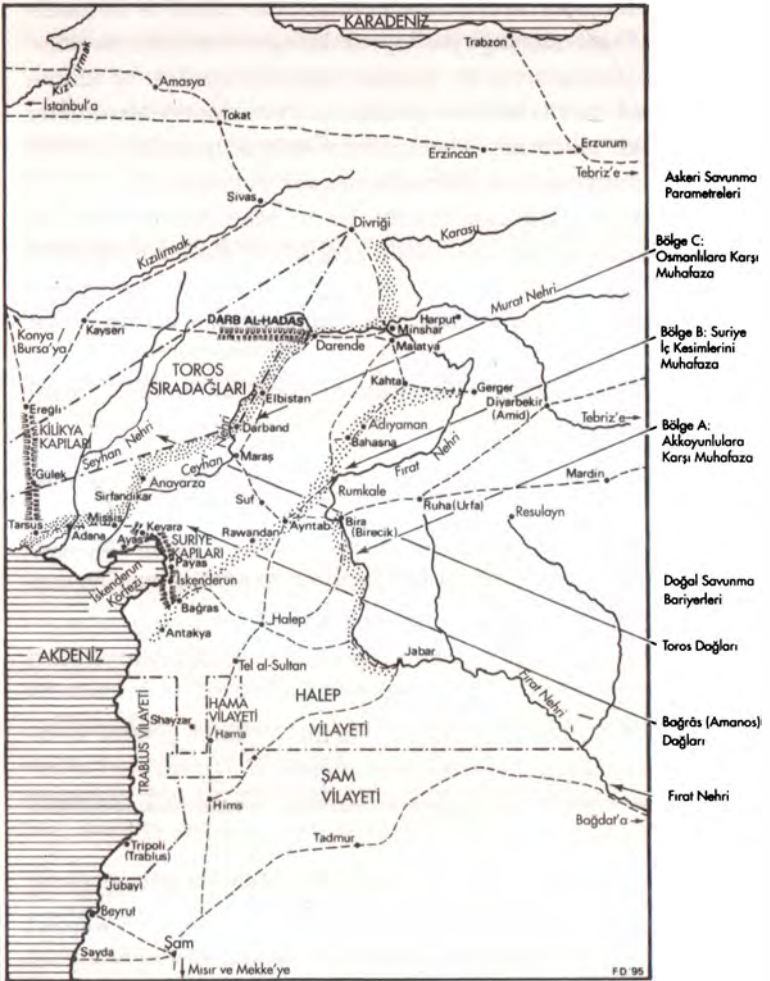
Sugûr'un bu şekilde iki gruba bölünmesinin jeostratejik bir gerekçesi vardı. Gerek Darb el-Hadas gerek Anadolu'daki batı-doğu güzergâhını koruyan tüm sınır kaleleri, "Mezopotamya Sınır Boyu"nu oluşturuyordu; buna karşılık, Kilikya Kapıları, Kilikya ovaları ve Suriye Kapıları boyunca uzanan güzergâhı koruyan kaleler de "Suriye Sınır Boyu"nu oluşturuyordu. Bu tür bir "işbölümü" ilkesi, Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları gibi iki yerel bağlı beylik açısından Memlûklerin "çifte direk" politikasının en belirgin niteliğidir. Bu Türkmen beyliklerin sınır kuşağının geniş bölümlerinin fiili denetimini ve koruyacak büyük emperyal kuvvetleri buraya bağlamadaki yetersizliği kabul eden Memlûk sultanları sınırlarını kendi denetimleri altındaki *sugûr* aracılığıyla korumaları için Türkmen ihtiyat kuvvetlerine bel bağladılar. Sağ kanatta Dulkadiroğullarının Bozok Türkmen birliği ile sol kanatta Üçok Türkmen birliği arasında geleneksel bölünme, Memlûk İmparatorluğunun güvenlik ihtiyaçlarına gayet uygundu. Darb el-Hadas'ın savunması, "Mezopotamya Sınır Boyu"nun iç kesimindeki Elbistan civarında yoğunlaşan Dulkadiroğullarına verilmişti. Daha güneyde, Kilikya Kapılarının savunmasıysa "Suriye Sınır Boyu"nda Adana civarında toplanmış Ramazanoğullarına tahsis edilmişti.

Gelgelelim, "iç hat"taki güvenlik görevi bütünüyle Dulkadiroğulları ile Ramazanoğullarının eline bırakılmamıştı. Darb el-Hadas ve Kilikya Kapılarının çıkışlarına hâkim surlarla çevrelenmiş Darendе ve Tarsus kentleri, doğrudan Memlûk kuvvetlerinin denetimindeydi. Bu düzenleme, geçitlerin daha etkili tutulmasını sağladığı gibi, Dulkadiroğulları ve Ramaza-

noğullarının, sınırın ötesinde Türkmen devletleri ve sonraları Osmanlı İmparatorluğuyla toprak komşusu olmalarını önlemekteydi. Dolayısıyla bir yandan Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları beylikleri; öte yandan bu beyliklerle Memlûkler arasındaki "işbölümü" Memlûklerin siyasal hedefleri ve coğrafyayı emniyete alma ihtiyaçlarına çok uygundu.

Hükümlerinin sonuna değin Memlûkler, Toros'tan Fırat'a ve daha sonra Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları beyliklerinin içinde veya bitişik sınır bölgesindeki yedi surlu kent üzerinde, bir Memlûk kumandanı (*amir*) ve bir askerî birlikle temsil edilen doğrudan denetimlerini korudular. Her bir kent kaza merkezi oluşturuyor ve özel bir güvenlik amacına hizmet ediyordu:

1. Tarsus – Kilikya Kapılarının güney çıkışını korumak, Ramazanoğulları ile Toros sınırı ötesindeki devletin komşu olmasını önlemek ve Adana'daki Ramazanoğulları iktidar merkezi yakınındaki Aşağı Kilikya Ovasında bir Memlûk varlığını sürdürmek.
2. Ayas – Kilikya'nın ana limanını ve bitişik kumsalları dış düşmanlara karşı korumak.
3. Serfendikar – Suriye Kapılarını Türkmen göçebe akınlardan muhafaza etmek, Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları toprakları arasındaki komşuluk ilişkisini önlemek.
4. Sis – Yukarı Kilikya ovasında bir Memlûk güç gösterisi sürdürmek ve yine Serfendikar gibi, Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları beyliklerinin toprakları arasında bir komşuluğun önünü almak.
5. Darende – Aladağ geçidini tutmak, Dulkadiroğulları ile İç Toroslar sınırı ötesindeki devletle bir komşuluğu önlemek ve Elbistan'daki Dulkadirli iktidar merkezinde bir Memlûk güç gösterisini sürdürmek.
6. Malatya – Sivas-Tebriiz güzergâhını korumak ve Dulkadiroğullarının Fırat sınırı ötesindeki devletle komşu sınırları olmasını önlemek.

ŞEKİL 4. 9/15. yüzyılın ikinci yarısında Memlûk Anadolu sınırı

7. Divriği – Sivas-Tebriz güzergâhının kuzey kısmını korumak ve Dulkadiroğullarını kuzeye doğru genişletmekten alıkoymak.

Böylelikle, bu Memlûk denetimindeki kentler, Toros ve Amanos dağlarının doğal engeliyle birlikte, yalnızca yabancı

düşmanlara karşı bir dış güvenlik olmakla kalmayıp, Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları adlı tampon beylikleri kendi arazi bölgelerinde kapalı tutması sayesinde bir tür iç güvenlik işlevi de gördüler. Bu nedenle de söz konusu bu beylikler toprak bütünlüğü ve tanımlanmış sınırlarıyla tam anlamıyla gelişkin bir siyasal devlet değillerdi.

Kaldı ki, Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları Memlûk tampon sisteminin tamamını kapsamıyordu. Memlûklerin askerî diplomasisi bunun yanı sıra kendi emperyal toprakları ötesindeki bağımsız devletlerle himaye ilişkilerinden oluşan bir "görünmez sınır boyu" da kurmuştu zaten. Bunların başında, Memlûk ve Osmanlı imparatorluklarını birbirinden ayıran Karamanoğulları geliyordu. Böyle bir tampon devlet, emperyal toprak bütünlüğünün parçası olduğu iddia edilememekle birlikte, belirli bir derecede Memlûk denetimine tabiydi ve dolayısıyla Memlûk savunma yapısının *dış hattı* nı oluşturunuyordu. Ama bu bir tip himaye ilişkisi, iç tampon beyliklerde olduğu kadar tatminkâr olmuyordu. Özellikle, kısmen Osmanlı iktidarının aynı türden bir himaye ilişkisi geliştirmesi yüzünden, Karamanoğulları örneğinde görüldüğü üzere, daha az istikrarlı olma eğilimindeydi.

KİLİKYA'DAKİ MEMLÛK SAVUNMA ÇEVRESİ

Sınır bölgesindeki surlarla çevrelenmiş kentler, Memlûk savunma sisteminin sadece iskeletini sağlıyordu. İlk olarak, Memlûklerce kavrandığı haliyle savunma çevresi çok daha kapsamlı ve karmaşıktı. Kalkaşendî'nin sınırı *bilad el-sugur ve'l-avâsım* olarak adlandırması tesadüfi değil gibiydi. Belki başka bir terim olmadığı için *avâsım* sözcüğünü kaza merkezleri olarak hizmet eden surlu kentlere göndermeyle, *sugûr* sözcüğünüyse surlu kentleri korumak için yardımcı istihkâmlar olarak hizmet eden ileri karakollara göndermeyle kullandı. Daha küçük bu kaleler (Arapça *kal'a* veya *hisn*), tercih edilen dağ geçitlerinde, erişilebilir nehir geçişlerinde veya kilit yol kavşaklarında stratejik noktalar işgal ediyordu. Tümü de antik kökenli (Roma, Bizans veya Ermeni) bu kale-

lerin büyük bölümü, düşman hareketlerini rahatça gözlemlemelerini sağlayacak şekilde hâkim dağ tepelerinde yer alıyordu. Askerî güçleri küçük bir Memlûk birliği, yerel Türkmen aşiret mensuplarından veya Hristiyan Ermeniler yahut etnik olarak karışık kuvvetlerden oluşan bu kaleler düşman çetelerinin geçişini önlemeye ya da düşman kuvvetlerinin beklenen büyük çaplı hücumları konusunda erken uyarıda bulunmaya hizmet ediyordu; bu ikinci durumdaysa sadece düşman ilerleyişini yavaşlatmakla yükümlü oluyorlardı. Kaleler ana kente veya kaza merkezine çeşitli yollar veya patikalardan oluşmuş bir ağla bağlıydı; hepsi birlikte sınırın belirli bir kesimini savunmak için ayrı birer odak oluşturunuyordu.

Surlarla çevrilmiş kentleri, ileri karakol kaleleri, yan yollar veya bölgeler arası anayollarıyla birlikte bu sabit savunma altyapıları zinciri, sınır ötesi akınlar, vurkaç saldırıları, çetelerin sızması ve benzeri etkinliklere karşı etkili olduğu kanıtlanmış doğal engeller –Toros ve Amanos dağları gibi– ile tamamlanıyordu. Bununla birlikte, bu altyapıların büyük çaplı istila tehdidine karşı *sınırlı* bir engel oluşturması fiziksel olarak yetersizdi veya belki de aslında böyle bir amaç taşımıyorlardı. Böyle bir tehdide karşı, tehdidin büyüklüğüne bağlı olarak vilayet veya imparatorluk ordularının hareketine geçirilmesi kaçınılmazdı.

Osmanlı hücumlarının hedefi olacak Kilikya savunma çevresi beş ana çıkıntı noktasına bölünmüştü: Tarsus, Adana, Sis, Ayas ve Suriye Kapıları.

Tarsus Noktası

Toros sıradağlarının en can alıcı geçidindeki stratejik konumu sayesinde, Tarsus noktası Kilikya ovasının savunmasında başlıca istihkâm olarak hizmet ediyordu. Tarsus kenti bir Memlûk emirinin kumandasındaki Memlûk askerlerinin konuşlandığı müstahkem bir kaleydi.³¹ Kilikya üzerinden Halep'ten Bursa'ya 1432'de yaptığı yolculuğun ayrıntılı bir anlatısını bize bırakan Burgonyalı seyyah Bertrandon de La

³¹ Tarsus kalesinin kısa bir İslami dönem tarihi için bkz. *Le Strange*, s. 132-33. Krş. Kâtib Çelebi, s. 360.

Brocquiére, Tarsus'u şöyle betimliyordu: "Şu anda sultan tarafından tayin edilmiş bir idarecisi var ve kentte birçok Mours [yani Memlûk] yaşıyor. Eğik hendekleri olan bir kale ve bazı kesimleri çok kısa mesafedeki çifte surla korunuyor. Kentin içinden bir nehir geçiyor ve yakın mesafede başka bir nehir daha var."³² Tarsus'un kuzeyindeki tüm dış kaleler, yüz on kilometre boyunca uzanan Toros Geçidinin stratejik noktalarında yer alıyordu.

Tarsus Noktasındaki en önemli kale, haklı olarak bütün geçide de adını veren Gülek (كولك) idi. Bulgar dağ sırtının Tekir zirvesini taçlandıran Gülek, fiili geçişi yüz metreyi bile bulmayan ve Tekfur-Beli adı verilen (bugün Tekir yaylası) Kilikya Kapılarının en dar kesimine hâkimdi. Böylelikle, Gülek'teki bir avuç kararlı asker, kuzeyden gelecek büyük bir saldırgan kuvvete direnebiliyordu.³³ Geçit vermez konumu ve güçlü savunması, de La Brocquiére'in anlatısında da ifadesini bulduğu üzere, hemen her seyyahta huşu ve hayranlık uyandırıyor: "Bu nedenle her ikimiz [Tarsus'tan] çok erken yola çıktık ve Cubleck [yani Gülek] kalesinin yer aldığı, benim gördüklerimin en yücesi olan o yüksek dağlara doğru tırmanmaya koyulduk. İki günlük bir yol gibi görünüyordu; ama bazen dağ dönemeçleriyle geriye doğru döndük, bazen yüksekliklerinin gizlemesiyle görünmez oldular. Karamanoğulları ülkesine kalenin inşa edildiği dağlara yaya yürümek dışında hiç kimse sızamaz. Geçit dar ve bazı yerlerde keskiyle yontulmuş gibi delikler var; fakat Cubleck her yöne hâkim durumda."³⁴

Gülek yakınında, kuzeydoğuya doğru, Arapların Hisn As-sakaliba adıyla andıkları Anaşa (bazen hatalı olarak Anakşan veya Alakşan انكشن, انكشن olarak anılan) kalesi vardır.³⁵ Anaşa dağının zirvesinde, Bozantı vadisine (antik Podandos) bakan bir noktada yer alır. Yaklaşık 6,4 km uzunluğunda ve 3,2 km genişliğinde bu ova bir muhabere merkezi

³² La Brocquiére, "Travels," s. 316.

Gülek Kalesi ve Kilikya Kapıları hakkında bkz. Ramsay, s. 378-83.

La Brocquiére, "Travels," s. 319-20.

Le Strange, *Eastern Chalifate*, s. 134, 139.

ve Toros'u aşan küçük yolların kavşak noktası olarak özel bir önem taşıyordu.³⁶ De La Brocquiére onu gayet güzel betimler: "Akşam vakti yürüyerek yaklaşık iki fersah genişliğinde ve çeyrek fersah uzunluğunda bir ovadan geçtik; burada dört büyük vadi buluşuyor: Bir tanesi bizim geldiğimiz [Tarsus]; bir diğeri kuzeye, hükümdarın Turegadirony [yani Dulkadir] dediği ülkeye ve Persiya'ya doğru uzanan; üçüncüsü doğuya, Adana'ya doğru uzananı ama bunun da Persiya'ya kadar gidip gitmediğini bilmiyorum; sonuncusuysa batıya [Ereğli'ye] doğru giden ve benim takip ettiğim ve bizi Karamanoğulları ülkesine götüren vadi."³⁷

Kalkaşendî, Gülek'in yanı sıra üç başka kaleden de söz eder: Geçit boyunca konuşlanmış fakat kesin olarak tanımlanamayan Sinyat-Kale (سنياط كالا), Kirzal (كرزال) ve Bari Karuk (باري كركوك).³⁸ "Memlûk toprakları dahilinde" olan ve Karamanoğulları tarafından zapt edilen Sinyat-Kale, Bozantı vadisiyle geçidin kuzey ucunu muhafaza edip, Karamanlı ve daha sonra Osmanlı denetiminde olan Ulukışla yakınındaki Lu'lu'a (antik Loulon) müstahkem kalesi arasındaki sınırda tartışmalı bir kale olabilir. Osmanlı fethinden sonra, Bozantı vadisinin kuzey ucunda, Gülek'in 32 km kuzeyindeki Akköprü, Adana ve Konya vilayetleri arasındaki ve 1839'da, Kilikya Mehmed Ali'nin oğlu İbrahim Paşa'nın denetimine girdiği zaman Osmanlılarla Mısır yönetimi arasındaki sınırı oluşturmaktaydı.³⁹ Bunun aynı zamanda vaktiyle Memlûklerin elindeki Kilikya ile Osmanlıların denetimindeki Karaman arasındaki sınır çizgisini oluşturduğu da su götürmez. Memlûk kalesi Gülek ile Osmanlı kalesi Lu'lu'a, her iki tarafın sınırdaki ana ileri karargâhları olarak hizmet etmekteydiler.

Bir diğer kale de Namrun (antik Lampron) idi. Mükemmel savunma konumunu ücretliğine borçluydu. Toros dağlarının derinlerinde, Tarsus'un kuzeyindeki Namrun'a ancak Toros akarsularının denize dökülme yolu olarak işlev gören dar va-

³⁶ Bozantı vadisi hakkında bkz. Ramsay, s. 383-91.

La Brocquiére, "Travels," s. 319.

Kalkaşendî, 4, s. 135-36.

Akköprü ve Lu'lu'a hakkında bkz. Ramsay, s. 391-406.

dilerden erişilebiliyordu. Kilikya Kapıları açısından kilit bir yerdi. Ona sahip olanlar, büyük güçte ve potansiyel olarak stratejik önemde bir konuma sahip oluyorlardı. Toros dağlarını sık sık silip süpüren istila dalgalarına karşı emniyette oluyorlardı ve kaleleri öylesine başıboş kuşatmalara davetiye çıkaramıyordu; ancak arzularına göre, Kapılar'ı kapatabiliyorlardı.⁴⁰

Adana Noktası

Adana, Ramazanoğulları hanedanının doğrudan denetiminde olduğu için yardımcı müstahkem mevkileri hakkındaki bilgimiz asgari düzeydedir. Ne var ki, ovanın iç kesimindeki konumu göz önüne alınırsa, Kilikya'nın diğer bölgelerindeki kadar yardımcı kalelere ihtiyaç duymadığı söylenebilir.⁴¹ De La Brocquiére Adana'yı "surlarla çevrili, bereketli ve denize yeterince yakın bir arazide kurulmuş oldukça iyi bir ticaret kenti" olarak değerlendirmişti. "Geniş olan ve Ermenistan'ın yüksek dağlarından doğan Adana nehri [yani Ceyhan] surlarının altından akıyor. Üstünde uzun ve benim bugüne dek gördüğüm en geniş köprü var. Sakinleri ve beyi Türkmen; bey, [Memlûk] sultanının öldürttüğü cesur Ramazan'ın biraderi."⁴² Bugün Taşköprü adıyla anılan Adana Köprüsü ilk olarak Roma imparatoru Hadrianus tarafından inşa edilmiş ve 16. yüzyılda Iustinianus tarafından restore edilmiştir. Bu muazzam yapının uzunluğu otuz metreyi aşar ve orijinal yirmi dört kemerinden on dördü hâlâ ayaktaadır. Köprü, Ceyhan nehrinin tek geçiş yolu olduğu için hatırı sayılır bir stratejik öneme sahipti.⁴³

27 km doğudaysa Ceyhan üzerindeki Roma dönemi köprüsü Valerianus tarafından yaptırılan ve halife el-Velid ile Mu'tasım tarafından onarılan küçük kasaba Misis, Adana'ya

⁴⁰ Namrun kalesi ve istihkâmları hakkında bkz. F. C. R. Robinson ve P. C. Hughes, "Lampron-Castle of Armenian Cilicia," *Anatolian Studies* 19 (1969), s. 183-207.

Adana istihkâmları hakkında bkz. Sevgen Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, c. 1 (Ankara, 1959); ve Le Strange, *Eastern Caliphate*, s. 131-32. Krş. Kâtib Çelebi, s. 354-56.

La Brocquiére, "Travels," s. 318.

Le Strange, *Eastern Caliphate*, s. 130-31.

bağlı bir idari birimdi. De La Brocquiére'in yorumu şöyle: "Köprüsü ahşaptır, eski taş köprüyü sel alıp götürmüş. Kasabanın yarısı tam anlamıyla harabe halinde; diğer yarısı surlarını muhafaza ediyor ve Türkmenlerle meskûn yaklaşık üç yüz hane barındırıyor."⁴⁴ Ceyhan ırmağının Aşağı Vadisinden Yukarı'ya çıkan kapısı olarak Misis'in konumu, kasabanın stratejik tarihini belirlemiştir. İstilacı düşman ordularının yolunun üzerindeydi ve istilacılar geldiğinde her defasında zapt edilerek genellikle tahrip de ediliyordu. Yine de Ceyhan'ın büyük geçişindeki konumu öylesine önemliydi ki, sadece bir sonraki istilada tekrar yok edilmek üzere, her defasında yeniden onarılmaya devam etti.

Sis Noktası

Vaktiyle Küçük Ermenistan'ın başkenti olan Sis, bugün Adana'nın 77 km kuzeydoğusundaki Kozan ilçesinin içinde dik bir tepede yer alır. Kırk dört kulenin bulunduğu geniş burçları ve uzun süren kuşatmalarda kullanılan devasa sarnıçlarıyla birlikte üçlü bir surla çevrilidir.⁴⁵ Sis'i 876'da (1471) Şehsuvar'dan geri alındıktan sonra ziyaret eden İbn Ecâ, "en büyük kalelerden biridir ve tam ortasında *el-Kulla* (sözcük anlamıyla "zirve") adında, çok güçlü görünen başka bir kale yer alır; eğer onu savunacak asker olsaydı sunduğu güçlükler ve yüksekliği yüzünden kuşatmayla zapt edilmesi imkânsız olurdu."⁴⁶ 776'da (1375) Memlûklerin eline geçmesinden sonra, Sis'in başlıca işlevi, Kuzeydoğu Ovasındaki diğer müstahkem kalelerle birlikte, Dulkadiroğulları ile Ramazanoğullarının toprakları arasında bir tampon kuşak oluşturmak oldu.

Bu kaleler arasında dikkati çeken biri, antik Ermeni Partzaperd kalesi olan Bars Bit (*بارس بیت*) idi. Osmanlı ansiklopedicisi Kâtib Çelebi'ye göre, burası "yüksek bir dağ kalesi, Sis'in kuzeyinde yer alan ve Sis bölgesine hâkim, Ermeni

⁴⁴ La Brocquiére, "Travels," s. 316-17. Krş. Kâtib Çelebi, s. 357-58. La Strange, *Eastern Caliphate*, 141. Krş. Kâtib Çelebi, s. 357. İbn Ecâ, s. 132.

diyarının en büyük müstahkem mevkii" idi.⁴⁷ Sis'in yaklaşık 20 km güneybatısında, Adana'dan gelen yola bakan bir dağ sırtında, Bizans dönemindeki adıyla Anazarbus kalesi olan Anavarza (انوارزا) bulunuyordu. Sahip olduğu merkezî konumu sayesinde, Kuzeydoğu Ovasının en önde gelen kentlerindendi, ama Sis kent devletinin düşüşünden sonra bir daha asla toparlanamadı ve eninde sonunda önemini yitirdi.⁴⁸ Sis bölgelerinde yer alan diğer kaleler Kayseri'ye giden bir dağ geçidini muhafaza eden Feke, Maraş'a giden bir dağ geçidini muhafaza eden ve ovanın kuzeydoğu ucundaki Kadirli (antik Flaviopolis), Kopdere ile Lemberd idi.

Ayas Noktası

Ayas'ın Memlûk yöneticisi, Kilikya kıyısını, daha doğrusu o dönemde Kilikya'nın tek transit merkezi olan Ayas'ın savunmasından sorumluydu. Limanı korurken Memlûkler Suriye ve Mısır'a doğru deniz güzergâhını emniyete aldılar ve Kilikya'yı büyük çaplı bir deniz taarruzuna açık olmaktan kurtardılar. Ayas'ın hemen güneybatısında, Ceyhan nehrinin ağzında kurulan ve bugün Yumurtalık limanı adıyla tanınan Ayas Körfezi bulunuyordu. Çağdaş sayılabilecek bir Osmanlı amirali ve kartografı olan Piri Reis'e göre, körfeze dış taraftan denize bakan Öd kalesi (اود قلعهسى), içeriden de antik Mallos limanı olan Milvan hâkimdi.⁴⁹

⁴⁷ Kâtib Çelebi, s. 357.

⁴⁸ Antik dönemdeki adı Anazarbus olan Anazarva hakkında bkz. M. Cough, "Anazarbus," *Anatolian Studies* 2 (1952), s. 85-149. Krş. Kâtib Çelebi, s. 358.

Piri Reis, *Kitabı Bahriye*, Türk Tarihi Araştırma Kurumu Yayınları, c. 2 (İstanbul, 1955), s. 749-50 ve harita. Mallos'un yeri, Ceyhan nehrinin yatağındaki değişim yüzünden, Eylül 1950'de İstanbul Üniversitesinden bir araştırma ekibince yeniden keşfedilene kadar tümüyle kaybolmuştu. Antik Megarsus (bugün Dört Kirekli) limanı Karataş'ın kuzeyinde, Ceyhan nehrine bakan iç kesimdeki bir tepede bulundu. Anlatı, Helmut Th. Bossert, "Vorbericht über die Archäologische Untersuchung von Karataş," *Belleten* 14, s. 664-71. Krş. Cramer, s. 351-56.

Suriye Kapıları

Kilikya'nın güneydoğu uçlarında yer alan Suriye Kapılarının istihkâmları, bu ovaların bölgesel güvenliğinde önemli bir rol oynamış ve Suriye'nin emperyal güvenliğinde ikinci bir savunma hattı olarak hizmet etmişlerdi. Amanos veya Bağ-ras dağlarındaki dört önemli geçit Kilikya'dan Suriye'ye geçişi sağlıyordu.⁵⁰

1. Amanos Geçidi (antik Pylae Amanicae; Türkçesi Aslan Beli veya Arslan Boğazı; Arapçası Derbend Arslan) doğu-batı yönlü Adana yolunu (a) Bahçe üzerinden Dul-kadiroğullarının elindeki Maraş'a, Ayntab'a ve ardından Mezopotamya'daki Ruha'ya ve Diyarbakır'a; (b) Islahiye üzerinden Kuzey Suriye'deki Halep'e bağlıyordu. Osmaniye'nin kuzeydoğusunda bulunan Serfendikar'a, diğer kalelerle birlikte geçidi koruma görevi verilmişti.⁵¹ Serfendikar'ın batısında yer alan ve başlıcası Memlûk kaynaklarında Tell Hamdun (تل حمدون) olarak anılan Toprak Kale (bazen Kinik Kalesi) idi.⁵² Adana-Bahçe yolu kavşağını ve güneye doğru Dört-yol'dan Suriye'ye giden yolu muhafaza edecek şekilde mevzilenmişti. Görünüşe göre, günümüzde Kilikya'yı Suriye'ye bağlayan normal güzergâh olan bu kuzey-güney yolu antikçağda Payas üzerinden geçen kıyı yoluna (bkz. aşağıda) nazaran çok daha az kullanılıyordu.
2. Misis dağının ötesinde İskenderun körfezinin kuzey ucunda yer alan Demir-Kapı veya Karanlık-Kapı, Suriye'ye giden Kilikya anayoluna ilk dağ geçidi olarak hizmet ediyordu. Kuzeybatı çıkışı, anlaşılan Memlûk kaynaklarında Kevare veya Kavarra (كواره , كوار) diye

⁵⁰ Suriye Kapılarını ele alan çalışmalar için bkz. Cramer, s. 356-62; Leake, s. 75-92, 208-10; William Francis Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia* (Londra, 1842), s. 89-92.

Claude Cahen, *La Syrie du nord a l'époque des Croisades* (Paris, 1940), s. 151.

Kalkaşendî, 4, s. 136; Kâtib Çelebi, s. 358. Krş. Chane, *La Syrie du nord*, s. 147; Sümer, "Çukur-ova," s. 25-26.

tanınan Kurt-Kulağı (bazen Kurtkale veya Kulak olarak adlandırılan) kalesiyle muhafaza ediliyordu. Kalkaşendî burayı kuzeyine konuşlandığı Ayas'tan bir günlük yürüyüş yolunda, Rûm denizine, yani Akdeniz'e tepeden bakan Cebel **مطل** (muhtemelen Cebel Nûr) üzerinde yer aldığını anlatır.⁵³ De La Brocquière ise İskenderun körfezi boyunca yaptığı yolculuğu anlatırken şöyle diyor: "Körfez'in hemen hemen ortasında, altından yolun geçtiği bir kayanın oluşturduğu bir derbend var; denizden iki ot atımı mesafede bile değil ve bu geçit vaktiyle çok güçlü olan, ama artık harabeye dönüşmüş bir kale tarafından savunuluyormuş."⁵⁴ Kurt-Kulağı veya Kevare, Kilikya ovalarına girmeden hemen önce Memlûk ordusu için bir ara istasyon olarak işlev görüyordu. Buradan, bir yol güneye doğru Ayas'a, diğeriyse Misis üzerinden Adana'ya doğru gidiyordu.

3. Memlûk kaynaklarında Bâb el-Melik olarak tanınan⁵⁵ Sakal Tutan Boğazı, Akdeniz'in batıda kalması ve Amanos dağlarının doğudan sokulması şartıyla, İskenderun'dan (Arapça Iskandaruna) Payas'a (antik Baiae; Arapça Bayas) doğru giden 20 km uzunluğunda dar ve kayalık bir derbenttir. Bu derbent, İskenderun ile Sarıseki (İskenderun'un 10 km kuzeyinde) arasında özellikle daralarak 12 metreye kadar düşer. Sarıseki yakınında, Bizans döneminde Godfrey de Boullon'un kalesi (bugün Kızlar Kalesi veya Merkez Kale) tepenin eteğinden denize dek uzanan ve Jonah Sütunu (bugün Bâb-ı Yunus) olarak anılan bir sur ve sahile inşa edilmiş bir kule (Arapça *burç*) ile muhafaza ediliyordu.⁵⁶

⁵³ Kalkaşendî, 4, s.135. Krş. Chane, *La Syrie du nord*, s. 151.

⁵⁴ La Brocquière, "Travels," s. 316.

Bâb el-Melik hakkında daha fazla bilgi için bkz. aşağıdaki metin. Setton-Williams, "Cilician Survey," s. 167; Paul Jacquot, *Antioch* (Paris, 1931), s. 94-95; Guy le Strange, *Palestine under the Muslims* (Boston, 1890), s. 458-59; René Dussaud, *Topographie Historique de la Syrie Antiquae et Médiévale* (Paris, 1927), s. 446; Ernst Honigmann, *Historische Topographie von Nordsyrien im Altertum* (Leipzig, 1923), s. 7-40.

De La Brocquiére bu derbendi geçtiğinde, “dağın eteğinde, yola ve sahile yakın yerde, kara tarafından bir bataklıkla korunması nedeniyle sadece denizden veya bataklığı aşan dar bir geçitle ulaşılabilen güçlü bir kalenin yıkıntıları bulunduğuna” dikkat çekmişti.⁵⁷

4. Akabat el-Bagras ve Bağras Beli olarak da bilinen Beylan veya Belen Geçidi, Suriye Kapılarının en güney kesimiydi. Antakya'nın kuzeyinde, geçidin güney ucunu koruyan Bağras (antik Pagrae) kalesiyle başlar ve Akdeniz kıyısındaki İskenderun'da sona erer. Bu, aslında Suriye'ye girmeden önceki son engeldi.⁵⁸

MEMLÛK DEVLETİNİN ASKERÎ GÜCÜNDEKİ GERİLEME

Timur'un Türk-Moğol kuvvetlerinin 8. (14.) yüzyıldan 9. (15.) yüzyıla geçerken Suriye'de gerçekleştirdiği yıkıcı istila, Memlûk İmparatorluğunun ekonomik ve askerî gücüne onarılmaz bir darbe indirdi. Ardından Çerkes sultanların başlattığı kapsamlı ırksal dönüşüm, bu dönemin büyük bölümünde geniş çaplı bir dış tehdidin yokluğuyla birleşerek Memlûk rejiminin dağılmasına yol açtı. 9. (15.) yüzyılın belirli krizleri de bu gerileme sürecini hızlandırdı; ki bunlar dört kategoriye ayrılabilir:⁵⁹

⁵⁷ La Brocquiére, “Travels,” s. 314. 10. (17.) yüzyıl ortasında geçidin bir seyahat anlatısı için bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. 4 (İstanbul, 1970), s. 236-40. Krş. Kâtib Çelebi, s. 359.

Beylan Geçidi hakkında bkz. Jacquot, s. 103-13; Honigmann, s. 69-79; Cahen, *La Syrie du nord*, s. 141-47. Krş. Chane, *EF*, “Baghras” maddesi; V. J. Parry, *EF*, “Beylan (Belen)” maddesi.

Memlûk İmparatorluğunun gerileme nedenleri üzerine aşağıdaki tartışmada başlıca kaynaklar David Ayalon, “The Circassians in the Mamluk Kingdom,” s. 135-47; “The Plague and its Effects upon the Mamluk Army,” *JRAS* (Nisan 1946), s. 67-73; “Studies on the Structure of the Mamluk Army,” *BSOAS* 15 (1953), s. 211-13, 217-20, 226-27, 456-57; *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom* (Londra, 1956) ve Eliyahu Ashtor [-Strauss], *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages* (Londra, 1976).

1. *Demografik*: Kıpçak bozkırı ve Kafkasya'dan köle halinde arkası gelmeyen bir düşüş ve veba salgınları sonucunda Mısır'ın nüfusunun hızla azalması. 9. (15.) yüzyılda öncekinden çok daha sık ve şiddetle vuran bu korkunç salgınlar, yerli nüfustan çok genç ve yeni getirilen Memlûkleri etkiledi.
2. *Ekonomik*: Uzakdoğu ve Avrupa ürünlerindeki ucuzlamanın yanı sıra şeker, ipek, dokuma, karabiber ve diğer emtianın tekelleştirilmesi yüzünden Memlûk sanayisinin çöküşü; bunun fiyatlarda yol açtığı artış, para değerinin düşmesi, altın ve gümüş sikkelerden bakıra geçişle birlikte, acımasızca salınan vergiler ve bunun parasal sistemdeki keskin etkisi; Memlûk yönetici sınıfının savurgan ve lüks yaşam biçimi; Memlûklerin yağmacı ekonomik sistemleri yüzünden Mısır'ın zengin kaynaklarının kuruması; denetim dışı kalan Bedevilerin gerçekleştirdiği yağmalar ve askerî harcamalarda önemli bir artış.
3. *Siyasal*: Artan yozlaşma, kötü yönetim ve rejimin etkisizliği sonucunda Memlûk siyasal sisteminin sarsak durumu, sivil nüfusa karşı uygulanan baskı politikası, iç güvenlikteki gerileme, askerlerin siyasete aşırı müdahalesi ve Kahire'deki Memlûk hizipleri, Mısır sultanları ile Suriye emirleri arasındaki çekişmeler ve iç savaşlar.
4. *Askerî*: Orduda disiplinin hızla gerilemesi; askerî seferlere katılımdan muafiyet elde etmek gibi yolsuz uygulamalar; askerlerin gittikçe artan iç tutarsızlığı ve etkisizliğiyle büyük çaplı muharebelere girmemenin askerlerde yarattığı savaşçı ruhun kaybı; ateşli silahların ve bu silahların kullanılmasından doğan yeni savaş yöntemlerinin yetersiz kullanımı.

Bu demografik, ekonomik, siyasal ve askerî nedenler bir araya gelerek Memlûk rejimini zayıflatmakla kalmayıp aynı zamanda Toros'tan Fırat'a kadar uzanan sınır bölgesindeki savunma sistemini de baltaladı. Başka bir deyişle, vaktiyle

yönetmeleri için Türkmen beylerine imtiyaz verilen büyük topraklar, kalıtsal hale gelerek, Memlûk emperyal toprakları dahilinde yarı bağımsız devletçiklere dönüştü.⁶⁰ Bu olay, özgün idari sistemden ve onun belirgin hiyerarşik yapısından hatırı sayılır bir sapmanın işaretiydi; Memlûk devlet yapısının düzenli bir çözülüşüne ve merkezî iktidarın artan zayıflığıyla Türkmen beylerinin baskılarına gittikçe daha fazla artan boyun eğişe işaret ediyordu. Hiç kuşkusuz, Memlûk sultanlarının iç mücadelelerle meşgul olması ve çevresel güvenlik idaresini uç beyliklere bırakma politikaları, bu beylerin bağımsızlığı sürecini hızlandırdı. Memlûk tarihçi İbn Tağrıberdî haklı olarak daha 800'de (1397), "eski hükümdarların bütün uygulamalarının ortadan kaybolduğunu ve Mısır sultanlığı ile örneğin Elbistan naibliği arasındaki farkın sadece 'saltanat' unvanından ve takılan başlıktan ibaret kaldığını gözlemlemişti."⁶¹

Bu siyasal gerçekliği kabul etmeye yanaşmayan Memlûkler Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları beyliklerini Memlûk topraklarının ayrılmaz bir parçası, beylerini de doğrudan doğruya en kuzey vilayet olan Halep'in genel valisine tabi olarak görmeye devam ettiler. Sonuç olarak, sınır bölgesinin tarihine, devlet denetiminden uzaklaşmaya ve kendi topraklarını genişletmeye çalışan Türkmen boylarının beyleri ile ismen bile olsa Toros-Fırat bölgesindeki hâkimiyetlerini muhafaza etmeye çalışan Memlûk sultanları arasındaki fasılalı mücadeleler egemen oldu.⁶² Bunu başlangıçta, öncelikle bu bölgeden geçen ticaret güzergâhlarındaki stratejik ileri karakolların doğrudan denetimini sürdürmek ve bunların komşu devletlerle bir yakınlaşmaya girmesini engellemek yoluyla yaptılar. Yine de 9. (15.) yüzyılın ilk yarısı

⁶⁰ A. N. Poliak, *Feudalism in Egypt, Syria, Palestine and the Lebanon, 1250-1900* (Londra: The Royal Asiatic Society, 1939).

İbn Tağrıberdî, *Nujum*, 7, s. 15.

Berkuk'un hükümrانlığında Memlûklerin Dulkadiroğulları ve Ramazanoğullarıyla ilişkileri hakkında bkz. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı* (İstanbul, 1961), s. 84 ve Barsbay'ın devrinde, Ahmad el-Sayyid Darrag, *L'Égypte sous le règne de Barsbay, 824-841/1422-1438* (Şam, 1961).

sında, imparatorluklarının genel askerî ve mali zafiyetinin yanı sıra bu uzak bölgeye askerî kuvvet konuşlandırmaktaki yetersizlikleri nedeniyle, Memlûkler sınır karakollarının çoğunu terk ederek bunları yerel Türkmenlerin eline bıraktılar. Muhafız-kale sistemi öylesine ciddi şekilde hasar gördü ki, Memlûkler sadece büyük kentlerdeki muhafız karakollarında tutunabildiler; böylece büyük ölçüde Dulkadiroğulları ve Ramazanoğullarına bağlı beylerin ve birlik boylarının kimi zaman güvenilmez işbirliğine bağımlı kaldılar.

Osmanlıların eşzamanlı olarak artan gücü ve doğuya doğru genişlemesi de Memlûklerin tampona tabi sistemini baltalamaya hizmet etti. Osmanlıların Kadı Burhaneddin'in Sivas ve Kayseri'de merkezleşen devletini 8. (14.) yüzyılın sonunda kendi topraklarına katmasından ve Dulkadiroğullarıyla bir toprak teması kurmasından sonra, Dulkadirli toprakları Memlûk İmparatorluğunun bir sınır bölgesi ve iç savunma hattının parçası olmaktan yavaş yavaş çıkarak Karamanoğullarına benzer bir tampon statüsüne sahip daha bağımsız bir beyliğe dönüştü. Daha sonrasında göreceğimiz gibi Osmanlılar, Dulkadiroğullarıyla birkaç evlilikle de sağlamlaştırılan bir ittifak kurdular. Osmanlılar ile Memlûklerin rakip hak iddiaları arasında sıkışıp kalan Karamanoğullarıysa sadakatini bir rakip devletten diğerine aktararak saf değiştirdi ve eninde sonunda Osmanlıların vassalı haline geldi. Tampon sistemi bunun yanı sıra Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları arasındaki ve bu iki Türkmen beyliği ile yerel Memlûk valileri arasındaki sonu gelmez yerel çatışmalarla da yıpranıyordu. Buna ek olarak, kuzeydoğu cephesinde, vaktiyle küçük bir vassal beylik olan Akkoyunlular, Fırat sınırındaki savunmasız Memlûk mülklerini tehdit edip Dulkadiroğullarının içişlerine sürekli müdahale eden rakip büyük bir devlete dönüşmüşlerdi.

Son olarak, 1460'larda Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları beyliklerde yaşanan hanedansal iç rekabetler, Osmanlılara Karamanoğulları topraklarını işgal edip Dulkadirli beyliğine müdahale etme gerekçesi vererek, Memlûk tampon sisteminin topyekûn çöküşüne yol açtı. Bu gelişme de Memlûk İmparatorluğunun bütüncül güvenlik sisteminde vahim

sonuçlar doğuruyordu. Başlangıçta Memlûk sultanları “mevcut güvenliği,” yani kuzey sınır boyunda savaş olarak tanımlanamayacak kadar küçük çaplı çatışmalara karşı güvenliği, öncelikle Dulkadiroğulları ve Ramazanoğullarıyla birlik boylarına bırakırken, “temel güvenliği,” yani imparatorluğun varlığını tehlikeye atabilecek geniş çaplı istilaya karşı güvenlik görevini üstlenirlerdi. Böyle bir durumda, Türkmenlerden erken bir uyarı görevini yerine getirmeleri ve Memlûk emperyal kuvvetlerinin muharebe meydanına gelinceye değin taarruzları etkisizleştirmeleri beklenirdi. Memlûk kuvvetlerinin stratejik konuşlandırılması vilayet temelinde olurdu; tam olarak söylemek gerekirse, geniş Suriye ve Mısır topraklarının güvenliği fiilen vilayet merkezlerinde ve bağlı idari birimlerde konuşlandırılmış vilayet orduları tarafından sağlanırdı. Büyük kentlerde ademimerkeziyetçi bir tarzda yerleştirilmiş durumdaki Suriye’nin vilayet ordularının tersine, Mısır ordusu neredeyse bütünüyle Kahire’de konuşlandırılırdı. Kuvvetlerin Suriye-Filistin çapında dağıtılmasında önemli bir etken de dış tehditlerden çok iç tehditler, yani ara sıra Arap ve Türkmen boylarının akınları ve Memlûk emirlerinin sık sık baş gösteren isyanlarıydı. Memlûk tarihinde, emperyal kuvvetlerin yüksek tehdit bölgelerinde artan dağılımına veya bu bölgesel savunmaya bağlanmasına dair bir kanıt yoktur. Tampon sisteminin çökmesi ve Türkmen beylerinin artan güvenilmezliğiyle birlikte, Memlûk vilayet kuvvetleri de epeyce sık olarak sınır bölgesinde “mevcut güvenlik” görevini üstlenmek zorunda kaldılar. Doğal olarak da en ağır yük Halep ordusuna düştü, fakat Şam’dan ve diğer küçük Suriye vilayetlerinden kuvvetler de bu işte görev aldı; hatta birçok örnekte Mısır ordusu bile yardıma gönderildi. Kuzey sınırına tekrarlanan askerî seferlerse ülkenin maliyesini büyük sıkıntıya sokarken, merkezî topraklardaki iç güvenliğe de zarar verdi. Dolayısıyla Memlûkler gerek “mevcut” gerek “temel güvenlik” ile uğraşmak zorunda oldukları için, her ikisinde de artan yozlaşmayı denetlemeyi başaramamanın kısırdöngüsüne takılıp kaldılar.

Ağır süvariden oluşan düzenli kuvvetlerinin yanı sıra Memlûk ordusu özgür kişilerden oluşan değişken sayıda ih-

tiyat kuvvetlerini de içeriyordu: Suriye ve Filistin ile daha küçük ölçekte Mısır'ın Bedevi aşiretlerinden (*urban*) hafif teçhizatlı atlılar ile Cebel Nablus ve Suriye'nin diğer kesimlerinden hafif piyadeler ('*aşir* veya *uşran*). Memlûk döneminin büyük muharebeleri ve kuşatmalarının çoğunun Suriye toprağında meydana gelmiş olduğu gerçeği, Suriye'deki özgür kişilerden oluşan birimlerin konumunu sağlamlaştırıyordu. Bu çatışmalar süvariye ek olarak geniş piyade kullanımını gerektiriyordu ve piyade birimlerinin çoğunluğunun bölgeye çok uzak olan Mısır'dan getirilmesi anlamsız olurdu.⁶³ 9. (15.) yüzyılın ikinci yarısında Güneydoğu Anadolu'ya, özellikle Dulkadiroğlu Şehsuvar gibi asi Türkmen beylerine karşı yinelenen seferler, Memlûk hükümlarlığının sonraki yıllarında ateşli silahların artan kullanımı, Memlûk askerlerinin gücünde azalmanın yanı sıra savaşıma konusunda gitgide artan isteksizlikleri de Suriyeli Arap piyadelerin önemini ve onlara duyulan ihtiyacı şiddetlendiriyordu. Gelgelelim, Suriye'deki iç koşullardaki bozulmalar yüzünden, bu piyadeleri toplamak da güçleşmişti. Sonuç olarak, bu Arap aşiretlerini Mısır'dan getirmek zorunlu hale geldiğinde, onlar da asileşmiş ve böylesi uzak seferlere katılmakta isteksizleşmişlerdi.

Memlûk gücündeki genel gerilemenin bir yan etkisi de, uzun kıyı şeritlerini denizden gelecek düşman saldırılarına karşı savunmasız kılacak şekilde Memlûklerin deniz gücünün zayıflaması oldu. Bu zaaf birkaç etkene yorulabilir: a) Kereste ve madenlerin yokluğu veya kıtlığı; b) Memlûklerin (Portekizlilerin Ümit Burnu'nu dolaşmalarına dek) asla ciddi bir deniz gücünün tehdidine uğramayışı; c) Süvarilerin başatlığı, piyadenin geri kalmış veya aşağı konumu ve Memlûk askerî toplumunda denize karşı psiko-sosyolojik bir kaçınma hali.⁶⁴ Fakat 9. (15.) yüzyılda, devletteki genel gerileme,

⁶³ Memlûk ordusunda Arap ihtiyat birliklerinin istihdamı hakkında bkz. Poliak, *Feudalism*, 11-13; David Ayalon, *EP*, "Harb-III. The Mamluk Sultanate" maddesi; "The Muslim City and the Mamluk Military Aristocracy," *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities* 2 (Kudüs, 1968), s. 329.

Memlûk deniz gücünün zayıflığı hakkında bkz. David Ayalon, "The Mamluks and Naval Power: A Phase of the Struggle Between Islam

ortaya çıkan mali sıkıntılar ve deniz savaşında ateşli silahların giderek artan kullanımı yüzünden, Memlûk deniz gücü daha da önemsiz hale geldi. Kıbrıs'a (828, 1424; 829, 1426) ve Rodos'a yapılan seferler (845, 1441; 846, 1442; 848, 1444) gibi birkaç münferit örnek dışında, tarih bir Memlûk donanmasından söz etmez. Bir savaş halinde Memlûklere karşı harekete geçirileceği kesin olan Osmanlı deniz gücünün artışı karşısında, bu durum Memlûk İmparatorluğunun güvenliğini iyice tehlikeye düşürüyordu. Suriye-Filistin kıyısında bütün önemli kalelerin ortadan kalkışıyla birlikte Memlûk İmparatorluğunun deniz hücumlarına karşı zaafiyeti daha da arttı.⁶⁵

and Christian Europe," *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities* 1 (Kudüs, 1967); ve *EP*, "Bahriyya-II, the Navy of the Mamluks." Memlûk donanmasının genel bir tarihi için bkz. Su'ad Mahir, *Al Bahriyya fî Misr al-Islamiyya wa-Asariha al-Bakiyya* (Kahire, 1967), s. 113-33.

Haçlı seferlerine karşı savunma sistemini yerel bir tarihçi olan Salih ibn Yahya (ö. 1436'dan sonra) sayesinde bilgi sahibi olduğumuz Beyrut limanının durumu, Memlûklerin donanma zaafiyetinin mükemmel bir örneğidir. Katalan, Venedik ve Ceneviz gemileri sık sık bu limanın içinde peş peşe Memlûk gemilerine saldırdığında, yerel Müslüman yetkililer en ufak bir tepki bile gösteremezlerdi. Bu, Suriye-Filistin kıyısındaki en önemli olarak tanınan bir tersanede meydana gelmişti. Ayalon, "Naval Power," s. 9. Trablus limanı istihkâmlarının arkeolojik kanıtlara dayanan bilgileri için başvuru kaynağı olarak bkz. J. Sauvaget, "Notes sur le défenses de la marine de Tripoli," *Bulletin du Musée de Beyrouth* 2 (1938), s. 1-25.

ERKEN DÖNEM OSMANLI-MEMLÛK İLİŞKİLERİNDE UYUM VE ÇATIŞMA

Şu âlemde dostluk da var husumet de
Lakin en sonunda pişmanlık sarar
Nasıl bir dünya bu, diye şaşarım
Gülmeden ve ağlamadan
Bazen sıhhat vardır bazense ölüm
Bazen sevgidir insanoğlunun kısmeti
Bazen çatışma patlaklar ve ölüm düşer nasibine
Bazen bir adam oğluna hiç para vermez
Kurban eder onu ve kalbini kırar
Dünya böyle kurulmuştur işte.

Âşıkpaşazade,
Tevârih-i Âl-i Osman

Osmanlı *drag nach osten*'ı,^{*} kendilerini Anadolu sınırlarındaki Türkmen beylerinin efendisi olarak gören güçlü Memlûk sultanları tarafından dikkatli bir şekilde izleniyordu. Yine de tartışmasız askerî güçlerini, Osmanlıların ve diğer komşularının yapmaya çalıştığı gibi imparatorluklarını genişletmek veya nüfuz bölgelerine saldırıları önlemek amacıyla askerî serüvenlere girmekte kullanmaya ciddi biçimde hiçbir zaman yeltenmediler. Güneye ve doğuya genişlemeye devam etmeyi arzulayan Osmanlılarsa Memlûklerin kuzey sınırlarında kendilerini bu şekilde kısıtlamalarından yarar-

* Kelime anlamı "doğuya doğru yürüme" olan terim, 19. yüzyıl Almanya'sında Slav topraklarına doğru genişlemeyi belirtmekte kullanılmıştır -çn.

landılar. Daha doğuda Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları beylikleri kendi mahmileri olarak kaldığı sürece, Memlûkler bu genişlemeye ses çıkarmadılar. Gelgelelim, aynı Türkmen beylikleri Osmanlı padişahlarının artan gücünün pençesine düştüklerinde artık çatışmalar patlak veriyordu. Yine de ara sıra baş gösteren bu çatışmalar, dostane yaklaşımlı diplomatik elçilik heyetlerinin tekrarlanan gidiş gelişleri, çok yakın ticari bağlar ve ortak düşmanlara karşı ittifak yapmanın damgasını bastığı yaşanmakta olan uzun bir uyumlu ilişkiler sürecini tersine çevirecek kadar güçlü olmadı. Ancak 1460'lardadır ki, bu iki Müslüman devlet arasındaki çatışmaların şiddeti, uyumun yerini artık uzlaşmazlığa bıraktığı söylenebilecek bir düzeye tırmandı.

MÜSLÜMAN ANADOLU'DA OSMANLI YAYILMASI

Memlûk gücünün doruğunda olduğu 8. (14.) yüzyılın ilk yarısında, o esnada küçük bir *gazi* beyliği olan Osmanlılar Kuzeybatı Anadolu'daki geri kalan Bizans topraklarına yayılmalarının başlangıç aşamasındaydılar. Daha 755'te (1354) Balkanlar'da kalıcı bir şekilde tutunmaya başlayan Osmanlı beyliği, bir yandan da Müslüman Anadolu'ya doğru ilk hamlelerini yapıyordu: O dönemde önemli bir ekonomik ve siyasi merkez olan Ankara'yı (antik Angora) zapt etme yoluyla, eski Selçuklu-Moğol bölgesine Osmanlı yayılmasının başlangıç işaretini verdiler. Bu saldırganlık eninde sonunda Osmanlıları Sivas ve Kayseri'de merkezleşmiş Türkmen Eretna beyliğiyle birlikte, onun güney komşusu ve müttefiki olan Türkmen Karamanoğulları beyliğiyle çatışmaya soktu. Eski Selçuklu başkenti Konya'da merkezlerini sağlam bir şekilde kuran Karamanlı beyleri, kendilerini Selçukluların meşru mirasçısı ve bu yüzden Rûm Sultanlığının bütün topraklarının hükümdarı ve diğer Türkmen sınır beylerinin süzerenleri olarak görüyorlardı.¹ Bu yüzden de bu topraklara yönelik Osmanlı saldırıları,

¹ Karamanoğulları hanedanı tartışması için bkz. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *İA*, "Karamanlılar" ve Faruk Sümer, *ET*, "Karaman-Oğulları" maddesi.

sonraki yüzyılda Osmanlıların Anadolu'daki başlıca rakipleri haline dönüşecek Karamanoğullarını kızdırıyordu.

Sultan I. Murad döneminde (763-91; 1362-89) Osmanlılar iktidarlarını Anadolu'da oldukça genişlettiler.² Osmanlıların Anadolu'da en önemli siyasal ve ticari merkezi haline gelen Bursa'dan yola çıkarak Anadolu'yu çaprazlamasına aşan antik ticaret güzergâhları boyunca başlıca iki yönde ilerlediler: Birincisi Tokat ve Erzincan'dan İran'daki Tebriz'e, diğeriye Konya ve Adana'dan Memlûk Suriye'sindeki Halep'e giden yollardı bunlar.³ I. Murad tahta çıkışının ardından Gerede'yi ve Tokat'a kadar olan doğudaki toprakların yanı sıra, Bizans hâkimiyetindeki iki Karadeniz limanından biri olan Heark-lea Pontica'yı (Karadeniz Ereğlisi) zapt ederek Bizanslılara sadece Trebizond'u (Trabzon) bırakıyordu. Batıdan Doğuya uzanan İpek Yolu üzerindeki bu atılımı sayesinde, Osmanlılar kuzey sınırlarını Eretna beyliğiyle temasa geçirmiş oldular.

Osmanlıların bir sonraki yayılma dalgasıysa yine I. Murad'ın Bursa'yı Karamanoğullarının Konya'sıyla bağlayan güzergâh boyunca harekete geçtiği 776-82'de (1375-80) baş gösterdi. Bu kez hedefi Müslüman beylikleri olduğundan barışçıl araçlarla ilerleyecekti. Oğlu Bayezid'i, Türkmen Germiyan beyinin kızıyla evlendirerek, tehdit yoluyla başkenti Kütahya (antik Kotyaion) dahil olmak üzere, Karamanoğullarına en yakın durumdaki bu beyliğin yarısını çeyiz olarak ele geçirdi. Ardından da Germiyan'ın güneyindeki Kuzey Hamidoğulları (Eğirdir kolu) beyini, Beyşehir, Akşehir (antik Philomelion), Seydişehir, Yolvaş ve Kara-Ağaç kentleriyle birlikte Pisidia göller bölgesi dahil, Karamanoğullarına sınır olan topraklarının çoğunu kendisine satmaya ikna etti. Hamidoğullarının toprakları, Afyonkarahisar'dan Akdeniz'e giden kuzey-güney güzergâhının iki alternatif yolunu denetlediği için stratejik önem taşıyordu: Bunların biri Isparta (antik Sparta) üzerinden Güney Hamidoğulları beyliğinin merkezi olan Antalya

² I. Murad dönemini İsmail Hakkı Uzunçarşılı araştırmıştır: *İA*, "Murad I" maddesi.

Bursa'nın Anadolu ticaret güzergâhları üzerindeki ticari bir merkez olarak önemi hakkında bkz. İnalçık, "Bursa and the Commerce of the Levant," çeşitli yerlerde.

limanına (antik Satalia, Altaleia veya Adalya) giden yoldu; diğeriye Pisidia göller bölgesinden, Anadolu Selçuklu sultanlarının soyundan ayrı bir beyliğin hüküm sürdüğü Alaiye limanına (Alanya veya Alaya; İtalyanca Scandoloro veya Canteloro) uzanıyordu.⁴ Osmanlılar her iki güzergâhı ve Arap Doğuyla ticari bağlar kurmalarını sağlayacak şekilde Akdeniz'e doğrudan bir erişimi emniyete almakta kararlıydılar. Ancak Kuzey Hamidoğullarına ait Pisidia göller bölgesinin Osmanlılar tarafından ilhakı, yakındaki Karamanoğulları başkentine açık bir tehdit oluşturmaktaydı.

Ön kapısındaki Osmanlı varlığını kabullenmekte isteksiz olan Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, I. Murad Balkanlar'da seferdeyken harekete geçerek, 789'da (1387) Hamidoğulları topraklarını istila etti. Bu eylemin yol açtığı ilk Osmanlı-Karamanlı savaşında Konya yakınlarındaki muharebeyi kazanan Murad da Hamidoğulları topraklarındaki arazisini geri aldı. Ama Karamanoğullarıyla savaşmakla meşgulken, bu sefer de Balkanlar'da bir ayaklanma patlak verdi. Anadolu'dan çekilen I. Murad Balkanlar'a geri döndü ve 791'de (1389) Kosova'da yapılan savaşta kazandı, ama muharebe meydanında öldürüldü. Bu haberin alınması üzerine Alâeddin Bey, Hamidoğulları topraklarındaki Pisidia göller bölgesini yeniden zapt etti ve ardından I. Bayezid'e (791-804; 1389-1402) karşı savaşmak üzere 783'de (1381) Eretna'nın son beyinden iktidarı ele geçiren Kadı Burhaneddin Ahmed⁵ ve Batı Anadolu beyleriyle ittifak kurdu.⁶

⁴ Hamidoğulları beyliği, İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından kısaca ele alınmıştır, *İA*, "Hamid-Oğulları" maddesi. Hamidoğullarının tarihsel coğrafyası Barbara Flemming, *Laudschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*'de (Wiesbaden, 1964) çok geniş araştırılmıştır. Ayrıca bkz. S. Lloyd ve D. Storm Rice, *Alanya (Ala'iyye)* (Londra, 1958) ve İ. H. Konyalı, *Alanya* (İstanbul, 1946).

Kadı Burhaneddin'in devleti hakkında bkz. İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed," *Belleten* 32 (1968), s. 191-245.

I. Bayezid dönemi Mükrimin Halil Yinanç, *İA*, "Bayezid I" maddesinde geniş bir biçimde incelenmiş ve Halil İnalcık, *EF*, "Bayezid I" maddesinde kısaca ele alınmıştır.

Anadolu beylerinin isyanına tepki olarak, Bayezid derhal Anadolu'ya dönerek bir yıl içinde, 792'de (1390) Batı Anadolu beyliklerinden kalanları, yani Aydınogulları, Saruhan, Menteşe, Tekeogulları ve Kuzey Hamidoğulları ile Germiyanogullarının kalıntılarını işgal ve ilhak edecekti. Ardından da Karamanoğlu Alâeddin'in üzerine yürüyerek Akşehir, Beyşehir, Niğde ve Konya'yı fethetti. Tam bu önemli dönüm noktasında, 793'te (1391) Karamanoğulları barış dilediler ve Konya'nın 32 km güneyindeki Çarşamba nehri iki devletin arasındaki yeni sınır işareti olarak kabul edildi. Hemen ardından, Güney Hamidoğulları da ilhak edildi. Bu durum I. Bayezid'e kuzeyde, Karadeniz'in güney kıyıları boyunca uzanan Candaroğulları (İsfendiyaroğulları) beyliğine karşı harekete geçip Sinop ve Kastamonu'yu fethederek bu kentleri büyümekte olan devletine katma fırsatı verdi.⁷ Gelgelelim, Sivas'ın güçlü hükümdarı Kadı Burhaneddin'in üzerine yürümesinden önce Avrupa'da sıkıntılar baş gösterdiği için Bayezid bir kez daha Balkanlar'a yöneldi. Yine de Anadolu'daki Osmanlı fetihlerini sağlamlaştırmak ve Anadolu beylerinin direnişini denetim altında tutmak için, Bayezid 795'te (1393), daha önce babası I. Murad tarafından kurulan Rumeli vilayet modeli doğrultusunda yeni bir vilayet tertip etti: Tüm Batı Anadolu'yu da içeren ve başkenti Ankara'da olan bir Anadolu beylerbeyliği. Her iki beylerbeyliği de *sancak* adı verilen ve imparatorluğun başlıca idari birimlerini oluşturan alt birimlere ayrılmıştı.

Bayezid Balkanlar'la meşgulken, Kadı Burhaneddin ve Alâeddin Bey Osmanlılara karşı yeni bir direniş hareketi başlattılar. Diğer Türkmen beyleriyle birlikte, Cengiz Han'ın ahfadının davasını üstlenerek Orta Asya ve İran'da geniş bir imparatorluk kuran, bozkırlardan gelmiş yeni fatih Timur Barlas'tan (Batıda Timurlenk olarak tanınan) yardım istediler. Toprak kayıplarını telafi etme hevesinden vazgeçmeyen

⁷ Ayrıntılar için bkz. M. Yaşar Yücel, "Kastamonu'nun ilk fethine kadar Osmanlı-Çandar münasebetleri, 1361-1392," *TAD* 1 (1963), s. 133-44, temelde Aziz Esterâbâdî'nin (ö. y. 800; 1398) *Bezm ü Rezm*'e dayanır.

Alâeddin, Ankara'yı alarak Germiyan üzerinden Bursa'ya doğru ilerledi. Bu tehdide karşılık Bayezid, 798'de (1396) Macarların önderliğindeki Haçlı ordusunu yenilgiye uğrattığı Nikopolis (Niğbolu) zaferinin ardından, Karamanoğulları beyliğine artık bir son vermek üzere Anadolu'ya döndü. Karamanlı ordusunu 800'de (1397) Akçay ovasında hezimete uğrattı, Konya'yı işgal etti, Alâeddin'i idam ettirdi ve bütün Karamanoğulları devletini ortadan kaldırdı. Ertesi yıl, yani 801'de (1398) bu kez Karadeniz kıyısı boyunca ilerleyerek, o dönemde Sivas, Kayseri, Tokat, Niksar ve Kırşehir dahil olmak üzere, İç Anadolu'nun kuzeyinin büyük bölümünü kapsayan Kadı Burhaneddin'in devletinin kuzeyini, batısını ve güneybatısındaki tüm toprakları zapt etti. Burhaneddin'in ölümünün (801; 1398) ardından baş gösteren iç bölünmeler nedeniyle, devletin tamamının Osmanlılarca fethi kolayca gerçekleşti. Bayezid'in burayı, doğusundaki Timur'a karşı başkenti Amasya (antik Amaseia) olmak üzere yeni sınır vilayeti Rûm beylerbeyliği olarak kurması, Osmanlıları Memlûk topraklarıyla doğrudan temas eder hale getirdi. Memlûk sınırının ötesine doğru yapılacak Osmanlı akınlarının gerçekleşmesi artık an meselesiydi.

Bayezid ve seleflerinin yayılmacı politikası incelendiğinde, onların fetihlerinin iki ayrı aşaması olduğu görülür. İlk aşamada komşu devletler üzerinde bir çeşit süzerenlik kurmaya çalıştılar. İster yerli hanedanlar ister önde gelen aileler olsun –bazılarına birden çok kez olmak üzere– önce bu devletlere boyun eğdirildikten sonra, tabi vassallar konumuna indirgendiler. İkinci aşamada, Osmanlı padişahları yerel egemen vassalları ortadan kaldırarak topraklarını resmen ilhak ettiler. Doğrudan denetimin kurulması, temel olarak yeni fethedilen topraklarda *tımar* sisteminin uygulanması anlamına geliyordu. Bu sistemin başlatılması, bu yeni topraklarda metodolojik bir nüfus sayımıyla birlikte gelir getiren kaynakların bir tahririnin yapılmasını ve bu bilgilerin kadastro kütüklerine (*defter*) kaydedilmesini gerektiriyordu. Ardından da bu topraklardan toplanan vergilerin getirdiği gelirden çeşitli hisseler, tımarlılar adı verilen padişahın sadık destekçilerine tahsis ediliyordu. Bu ödenekler genellikle

askerlik hizmeti karşılığında yapıliyordu; başka bir deyişle tımarlılar, beylerinin kumandasında sefere katılması gereken silahlı atlılardı (*cebelü*). I. Murad, kendisine tabi beylerin ödediği haraçlar aracılığıyla kendisine mali kazanç ve genişleyen sınır boyunun ardında güvenli bir hinterland sağlayan Osmanlı fetih yönteminin ilk aşamasıyla yetindi. Öte yandan, oğlu I. Bayezid Balkanlar ve Anadolu'daki vassallarının sadakatsizliğini ikinci aşamaya geçmek –vassallarının ortadan kaldırılması ve toprakları üzerinde dolaysız bir denetim kurmak– için fırsat bilecekti.⁸ Bu hedefi, kendisine *Yıldırım* lakabını kazandıracak bir hızla Avrupa ve Anadolu arasında defalarca mekik dokuyarak gerçekleştirdiği bir dizi sefer sayesinde gerçekleştirdi.

Osmanlı yayılmasının sarkaç benzeri ivmesi, Osmanlı İmparatorluğunun sadece tek cepheli orduya sahip iki cepheli bir devlet konumunun dolaysız sonucuydu. Bu durum göz önüne alındığında, Osmanlı padişahları ve özellikle de I. Bayezid Anadolu ve Balkan kesimlerinin bütünleşmesinin Avrupalı kâfiirlere karşı etkili bir cihat için zorunlu olduğunu kavradılar. Bu nedenle, batı cephesinde rahatça savaşabilmek için Anadolu'daki doğu cephesini sık sık sakinleştirmek zorunda kaldılar ve bu da doğuya doğru yayılmalarına yol açtı. Sonuç olarak, Osmanlı yayılmasının yoluna hizmet eden rutinleştirici belirli bir eylem kalıbı veya düzenliliği tanımlamak mümkündür. Anadolu'daki Osmanlı seferleri, batı cephesinde Avrupa devletlerinin Osmanlı cephesinde yeniden saldırıya geçme fırsatını kullandığı bir krize yol açtı. Bu yüzden Osmanlılar doğu seferlerini çabucak tamamlayarak ordularını hemen Avrupa cephesine götürmek zorunda kaldılar; ki bu durum da Anadolu beylerine talihlerini savaşta bir kez daha deneme ilhamını veriyordu. Osmanlı padişahlarının mecbur kaldığı bu sarkaç benzeri askerî eylem şablonu, onları gerek Balkanlar gerekse Anadolu'da fethin ilk aşamasından ikincisine geçmeye zorladı.

⁸ Bu tezin analizi için bkz. Halil İnalcık, "Ottoman Methods of Conquest," *Studia Islamica* 2 (1954), s. 103-7.

Bununla birlikte, Anadolu'daki seferlerin de kendine özgü bazı karmaşık sorunları söz konusuydu. İlk, Osmanlı devleti için *gaza*, yani Avrupa'daki kâfir Hristiyanlara karşı kesintisiz Kutsal Savaş ideali temel bir ilke ve bir yaşam tarzıydı. Bu, "İslamın esasları"nın (*ruknu'l-İslam*) neredeyse beşincisi olarak bireysel bir dinsel vazife düzeyine yükseltilmişti. Doğuya sefer yapmaksa Osmanlıları ancak bu görevden saptıran bir eylemdi. İkincisi Osmanlılar Müslüman kardeşleriyle savaşmakta pek hevesli değillerdi, çünkü şeriat bir Müslümanın bir başka Müslümanın kanını dökmesini yasaklamıştı. Üçüncüsü düşmanın köleleştirilmesi –ki bu, Osmanlı *gazilerinin* temel motivasyonlarından biriydi– Müslümanlara uygulanamazdı.⁹ Dördüncüsü Anadolu'nun Türkmen beylikleri, Balkan devletlerinin tersine, yağma ve ganimetin görece kısıtlı olduğu açısından ideal bir sefer hedefi değildi. Şeriatla göre, ganimetin beşte dördünü toplayan gaziler, doğal olarak onlara karşı savaşmayı çok da çekici bulmuyorlardı. Beşinci ve sonuncu sorunsal dağlık Anadolu'daki Osmanlı seferlerinin fiziksel olarak daima Batıdakinden daha zorlu olmasıydı.

İLK DÖNEM OSMANLI-MEMLÛK KARŞILAŞMALARI

Osmanlı gazi beyliğinin yükselen gücüne yönelik Memlûk ilgisi, Ahmed bin Fazlullah el-Ömerî'nin (ö. 749; 1349) *Mesâlikü'l-Ebsâr fî memâlikü'l-emsâr* adlı coğrafya eserinde kendisini gösterir. Memlûk yazar, Bursa'nın *sahibi* olarak söz ettiği Orhan'ın Bizanslılara karşı yaptığı seferler hakkında bilgi sahibiydi.¹⁰ Bu unvanı, el-Ömerî'nin eserinden yararlanan

⁹ Kuran özgül olarak bunu dile getirmemesine karşın, İslamın erken dönem tarihinden beri Müslümanlar arasında köleleştirme yasağına bağlı kalınmıştı. Reuben Levy, *The Social Structure of Islam* (Cambridge, 1971), s. 75. Sonraki dönemlerde, Osmanlılar İran'ın Şii Safevîlerini ve Anadolu'daki Kızılbaş mütteliklerini köleleştirdiler. Gelgelelim, bunu yapma nedenleri, onları gerçek Sünnî *dârü'l-islam*'ın dışında yaşayan mülhitler olarak görmeleriydi. Ahmed bin Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî memâlikü'l-emsâr*, ed. Franz Taeschner, *Al-'Umaris Bericht über Anatolian* (Leipzig, 1929), s. 22, 41-42.

ve *Subhu'l-a'sâ* adlı derlemesine Osmanlı hükümdarlarıyla, özellikle Sultan I. Bayezid'le alınıp gönderilen bazı mektupları ekleyen bir diğer Memlûk ansiklopedicisi Ahmed el-Kalkaşendî tarafından da benimsenmişti. Memlûk sultanlarının mektuplarından birinde, Bayezid'e "*Zahir el-mülûk ve'l-selatin, hâkim el-bilad el-Rûmiyya, Sahib Bursa ve-Kaysariyya, Seyf'ül-emir el-mu'minin*" (Meliklerin ve sultanların seçkini, Rûm diyarının hükümdarı, Bursa ve Kayseri sahibi, Müminlerin kumandanının kılıcı) olarak hitap ediliyordu.¹¹

Ne var ki, Memlûklerle doğrudan temasa geçen ilk Osmanlı hükümdarı, Şevval 767'de (Haziran 1366) Kahire'ye gelen elçisi, Kıbrıs'a karşı seferlerinde Memlûklere kadırgalarıyla yardım sözü veren I. Murad olacaktı. On beş yıl sonra, 783'te (1381) bu kez Murad komşu Müslüman hükümdarlara, oğlu Şehzade Bayezid'in Germiyan beyinin kızıyla nişanına katılmaları için davetiyeler gönderdi. Merasime bir Memlûk elçisi de katıldı ve Osmanlı padişahıyla birbirlerine hediyeler verdiler. Mısır'dan 788'de (1386) Osmanlı sarayına gelen bir başka iyi niyet heyeti de dikkate değer zaferleri için Murad'a hediyeler ve tebrikler getirecekti. Bu kez Osmanlı hükümdarına yazılan mektupta "*Sultanü'l-Guzat ve'l-Mücahidin*" (Savaşçıların ve İslam Mücahitlerinin Sultanı) deniyordu. Memlûk elçilik heyeti Kahire'ye, Selahaddin Kâtib başkanlığında bir Osmanlı elçi heyetinin eşliğinde dönecekti.¹²

Murad'ın halefi I. Bayezid ile Memlûk ilişkileri başlangıçta dostaneydi. 793 (1391) yılının başlarında, Sultan ez-Zahir Seyfeddin Berkuk (784-91, 792-801; 1382-89, 1390-99), Bayezid'den, Kefe'de Memlûk tüccarlarını alıkoyan Cenevizlerle konuşmasını rica etti. Bu noktada Güney Rusya'dan satın alınan *memlûklerin* [kölelerin] memleketlerinden genellikle Karadeniz kıyısında ve Konstantinopolis'de kurulmuş Ceneviz kolonileri aracılığıyla nakledildiklerini hatırlamamız gerekiyor. Bayezid 6 Şevval 793 (6 Eylül 1391) tarihli cevabında, diplomatik çabaları sonucu Cenevizlerin Memlûk tüccar-

¹¹ Kalkaşendî, s. 8-13, 119, 223-24.

Erken dönem Osmanlı-Memlûk temasları hakkında bkz. Walter Björkman, "Die frühesten Türkische-ägyptischen beziehung im 14. jahrundert," *Mélanges Fuad Köprülü* (İstanbul, 1953), 59-61.

larını serbest bırakıp paralarını iade ettiklerini bildirerek, Müslüman tüccarların onların toprağında ticaret yapmakta özgür olduğu konusunda Berkuk'a teminat verdi. Bayezid, "iki sultanlığın tek bir beden içinde iki ruh ve tek bir koldaki iki el" olduğuna ilişkin umudunu dile getirdi.¹³ Berkuk'un Osmanlı yardımına minnetini dile getirdiği yanıtı son derece içtendi.¹⁴ Başka bir mektupta Bayezid, kendisini resmen "Rûm Sultanı" unvanıyla onurlandıracak bir fetva isteğiyle Kahire'deki Abbasi halifesine başvurdu. Açıktır ki, Anadolu'daki üstünlüğünün, kendisini Anadolu'daki Selçuklu topraklarının meşru vârisi olarak tanıtacak bu önemli onurun benimsenmesini meşrulaştıracaklarını hissetmişti. İsmen bir halife olmasına karşın, bu fetvanın Memlûk sultanının onayı olmaksızın verilemeyeceği gerçeği, bu unvanın tüm diğer Müslüman hükümdarların gözündeki önemini artırıyordu. Doğuda gittikçe artan Timur tehdidi ve Anadolu'nun tüm Müslüman ülkeleri arasında kurulacak askerî bir birliğin bu koşullar altında gerekli olabileceği gerçeği olmasaydı, Sultan Berkuk, Bayezid'in bu arzusunun onaylamakta isteksiz davranabilirdi. Dolayısıyla Berkuk, Rebiülahir 794'te (Şubat 1392) Karak emiri Hüsameddin Hasan el-Kuckunî'yi, Bayezid'in istediği fetvayla birlikte Osmanlı sarayına gönderdi. Yine Memlûk ricası üzerine, Bayezid Karamanoğlu Alâeddin Bey ve Sivaslı Kadı Burhaneddin'e karşı savaş hazırlıklarını durdurdu. Emir el-Kuckunî, Zilkade 795'te (Eylül 1392) Bayezid'in hastalığını tedavi etmesi için bir hekim göndermesi ricasını ileten Osmanlı elçileriyle birlikte Kahire'ye döndü. Şemseddin Muhammed bin Muhammed el-Sagir bu işle görevlendirilerek Osmanlı sarayına gönderildi.¹⁵

796'da (1394) Dicle'yi aşarak Mezopotamya'ya giren Timur Tebriz, Musul, Mardin ve Amed'i (Diyarbakır) İlhanlı

¹³ Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1 (İstanbul, 1274-75; 1857-59), s. 114-15.

A.g.e, 1, s. 115-16.

1. Bayezid ve Berkuk arasındaki diplomatik heyetler hakkında bkz. Tekindağ, *Berkuk*, 101-2. "Rûm Sultanı" unvanı için bkz. P. Wittek, "Le Sultan de Rum," *Annuaire de l'Institut Philologie ef Oriental es et Slaves*, 6 (Brüksel, 1938).

İmparatorluğunun harabelerinden doğan Karakoyunlular ile Artuklu Türkmenlerinin elinden aldı. (Karakoyunlu birliği Van'daki başkentiyle Doğu Anadolu'ya ve Kuzey İran'a yerleşmişken, Artuklu hanedanı da Diyarbakir-Mardin bölgesinde ancak derme çatma bir bağımsızlığı sürdürmekteydi.) Timur'un Anadolu'yu istilasını hem Osmanlılar hem de Memlûklere yönelik dolaysız bir tehditti. O yılın şaban (haziran) ayında, Sultan Bayezid'in elçileri Altın Ordu'dan Toktamış Han ile Kadı Burhaneddin, Timur'a karşı bir ittifak önerisiyle Kahire'ye gittiler. Berkuk'un bu fikre olumlu baktığını gördüler; fakat bu arada Timur, bir muharebeye girmeye bile kalkışmaksızın kuzeye doğru çekilip gitmişti.

İki yıl sonra, 798'de (1396) bir başka Osmanlı elçisi kadı Zeynüddin Sefer Şah bin Abdullah er-Rûmî, aynı şekilde Osmanlı-Memlûk ilişkilerini güçlendirmek amacıyla gönderildi. Bir Memlûk elçisi Emir Tolu min Ali Şah iki ülke arasında ortak bir savunmanın ve ittifakın şartlarını belirlemek üzere derhal Bursa'ya gönderildi. Bu elçi Kahire'ye, Bayezid'in tüm Müslüman âleminde gazi olarak büyük nam salmasını sağlayan Nikopolis'teki (Niğbolu) Osmanlı zaferi havadisıyla döndü. Ramazan 799'da (Mayıs 1397) Nikopolis *fetihnâmesi* ve yüksek konumlu sekiz Hristiyan savaş esirinden oluşan bir hediyeyle gelen Osmanlı elçisini kabulünde Berkuk, Mısır başkadısı İbn Haldun'a şu itirafta bulunuyordu: "Kimseyi ayırt etmeden savaşmak peşindeki Timur'dan değil, ama İslam âleminde böyle nam salan Osmanlı sultanından korkuyorum."¹⁶

Aslına bakılırsa, büyük zaferinden yüreklenen Bayezid'in birkaç ay sonra, 800'de (1397) Karamanoğullarının topraklarını işgal etmesiyle birlikte kaygısında haklı olduğunun ortaya çıkması çok sürmedi. Sadece bir yıl sonra, 801'de (1398) bu kez Kadı Burhaneddin'in devletinin tamamını ortadan kaldırdı. Hem Memlûk devletinde 802'de (1399) Berkuk'un ölümünün yarattığı karışıklık hem de Timur'un Hindistan'da büyük bir istilaya giriştiği haberiyle harekete geçen Bayezid fetihlerine yeniden başladı. Elbistan ve Maraş şehirleriyle

¹⁶ Tekindağ, *Berkuk*, s. 94, 100-104.

birlikte Memlûklerin vassal vilayeti konumundaki Dulka-diroğulları beyliğinin yanı sıra Memlûk kenti Malatya'yı da zapt etti. Ardından Erzincan ve Kemah'ı Mutahharten beyliğinden alarak, Fırat'ın yukarı vadisini Osmanlı İmparatorluğunun en doğu sınırı haline getirdi. Bayezid bu fetih silsilesiyle birlikte, aynı anda hem dönemin en güçlü Müslüman hükümdarı olan Memlûk sultanına savaş açmış hem de Timur'un nüfuz alanına saldırmış oluyordu. Memlûkler zarar görmemiş olmalarına karşın, 803'te (1400) Timur'un yeniden Doğu Anadolu'da belirmesi, onunla Osmanlılar arasında bir çatışmayı kaçınılmaz hale getirdi. Bayezid'in oğlu Şehzade Süleyman'ın Timur'un elinden uğradığı yenilginin ve Sivas'ın zaptının ardından, Bayezid'in yeni Memlûk sultanı Ferec'den (803-15; 400-12) askerî yardım isteyen acil bir mesaj taşıyan bir Osmanlı elçisi Kahire'ye geldi. Gelgelelim, bu kez Memlûk büyük emirleri bu isteği şu sözlerle baştan reddettiler: "Şimdi o [Bayezid] bizim dostumuz olmaya hazır fakat efendimiz ez-Zahir Berkuk öldüğünde bizim toprağımıza girdi ve Malatya'yı bizden aldı; o bizim dostumuz değil; bırakalım da kendi toprağını kendi savunsun; biz de kendimizinkini ve tebaamızinkini savunacağız."¹⁷

Ne var ki, doğal olarak Memlûkler Timur'un (Muharrem-Rebiülevvel 803; Eylül-Kasım 1400) Malatya, Ayntab, Halep, Şam ve Suriye'yi yağmalamasını önleyemediler. Nihayet, Zilhicce 804'te (Temmuz 1402), her iki tarafça da bir buçuk yıllık manevraların ardından, Timur ve Bayezid'in iki güçlü ordusu, Ankara dışındaki Çubuk ovasında çarpıştılar. Osmanlı ordusu hezimete uğradı ve Bayezid'in kendisi esir düştü.¹⁸ Bunun üzerine, Bayezid'in gerek Anadolu'da gerekse Balkanlar'daki tabi beylikleri zorla ve kararlı bir şekilde bir araya getirmeye çalıştığı Osmanlı İmparatorluğu çöktü. Memlûk tarihçi İbn Tağrıberdî, Timur'un istilasının ölümcül

¹⁷ İbn Tağrıberdî, *Nujum*, 7, s. 33-34.

Timur'un Anadolu istilasını ve nihai Ankara Muharebesi hakkında bkz. M. M. Alexandrescu-Dersca, *La Campagne de Timur en Anatolie* (Bükreş, 1942); T. Yılmaz Öztuna, *1402 Ankara Muharebesi* (İstanbul, 1941) ve Gustav Roloff, "Die Schlacht bei Angora," *Historische Zeitschrift* 161 (1943).

sonuçları hakkındaki yorumunda, Bayezid'in ittifak isteğini Memlûklerin reddetmesini ve Mısır'ın Timur'la çatışma konusundaki hazırlıksızlığını eleştirir. Onun görüşüne göre, Memlûk sultanı Bayezid'e katılmış olsa, Mısır ve Suriye ordularıyla yardımına koşsaydı ikisi birlikte Timur'un hakkından gelebilir, her iki ülkenin topraklarını da yaklaşan felaketten koruyabilirlerdi.¹⁹

KARAMANOĞULLARI VE DULKADİROĞULLARI: İHTİLAFIN NEDENLERİ (1401-63)

Timur'un 8. (14.) ve 9. (15.) yüzyılların dönümünde Anadolu'ya boyun eğdirmesi, bölgedeki siyasal gelişmenin yönünü değiştirdi ve denebilir ki, Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin, hatta genelde Anadolu içi ilişkilerin tarihinde yeni bir bölüm açtı. Timur'un istilasını izleyen anarşi, hem Osmanlı hem Memlûk imparatorluklarını sarstı. On yıl boyunca her iki ülke de, normal ilişkilerini sürdürme imkânını ortadan kaldıracak boyutta siyasal karışıklıklara uğradılar. Fakat sadece Suriye kesimi kaosu girdabına kapılan Memlûk İmparatorluğunun tersine, Osmanlı İmparatorluğunun tamamı yerle bir olmuştu. Eski Türkmen beylikleri Timur tarafından diriltildiler ve Anadolu'daki Osmanlı toprakları, Bayezid'in tahta çıkışından önceki konumlarına geri döndü.

Anadolu'nun yeni siyasal düzenlenişinde, eski mülklerini geri alan, hatta Memlûklerin Kilikya kenti Tarsus'u işgal eden Karamanoğulları öne çıktı. Gelgelelim, bu üstünlük kısa ömürlü oldu. 807'de (1405) Timur'un ölümüyle patlak veren Osmanlı hanesindeki büyük bölünme, Çelebi Mehmed'in 816'da (1413) tek Osmanlı hükümdarı olarak ortaya çıkmasıyla birlikte sona erince, ihtiyatlı olmakla birlikte Osmanlı yayılmacılığının yeni bir dönemi de başlıyordu. Türkmen beyliği Mentешеoğulları, Osmanlı hükümdarlığını kabul etmek zorunda kalırken, Karamanoğulları da Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir'in tartışmalı göller bölgesini teslim etmeye mecbur tutuldu (817; 1414). Karamanoğullarının

¹⁹ İbn Tağriberdi, *Nujum*, 7, s. 33-34.

ertesi yıl bu kentleri geri alma girişimleri (818; 1415), Konya'da Osmanlı işgali ve Karamanlı hükümdarı Mehmed Bey ile oğlu Mustafa'nın esir alınmasıyla sonuçlandı. Ne var ki, barışı bir daha asla bozmayacaklarına ant içmelerinin karşılığında canları bağışlandı ve Mehmed Bey Konya'ya geri döndü. Karamanlılara karşı bu uzlaşma politikası büyük ölçüde iki güçlü komşuyu tatmin etme ihtiyacının ürünüydü: Biri, Timur'un oğlu ve halefi olup Azerbaycan'dan Horasan'a dek İran'a hükmeden ve babasının Anadolu'da belirlediği statükoyu değiştirmeye kalkışacak herkesi tehdit eden Şahruh (807-50; 1405-47); diğeryse tüm Memlûk hükümdarları gibi, Karamanoğullarının tercihan Memlûk hükümlanlığı altında bir tampon konumunu korumakta ısrarcı olan Memlûk sultanı el-Müeyyed Şeyh el-Mahmudî (815-24; 1412-21) idi. Kaldı ki, Şahruh'dan gelen tehdit karşısında, Osmanlılar Memlûklerle iyi ilişkileri devam ettirmek için Karamanlılarla olan statükoyu muhafaza etmek zorundaydılar. Üstelik iki imparatorluk arasındaki ticaret güzergâhını açık tutma ihtiyacı da bundan daha az önem taşımıyordu. Osmanlı ve Memlûk sarayları arasındaki resmî temaslar, Sultan I. Mehmed'in Memlûk sultanı el-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'ye Memlûk tahtına çıkışı dolayısıyla hediyeler ve kutlamadaki gecikmeden ötürü özürleriyle birlikte 818'de (1415) elçisi kadı Kıvamülmülk Veliddin'i göndermesiyle yeniden başladı. Zilhicce 817 (Şubat 1415) tarihli mektubunda, Mehmed iki ülke arasındaki "dostane bağları yenilemeyi" rica etmekteydi.²⁰ Birkaç ay sonra, Şaban 818'de (Ekim 1415) Mehmed'in elçisinin yanında, her iki ülke arasındaki dostluğu onaylayıp iki hükümdar arasındaki yazışmaların devamını dileyen bir mektubun yanı sıra hediyeler de taşıyan Kurtbay el-Hasekî adındaki bir Memlûk elçisi gönderildi.²¹

Keza Dulkadiroğulları da Memlûk egemenliğinden uzaklaşmak ve yeni komşuları olan Osmanlılarla bağlar kurmak için Suriye'deki kargaşadan yararlandılar. 800'de (1398) amcası Şaban Süli Bey'in (788-800; 1386-1398) yerine tahta çı-

²⁰ Feridun Bey, 1, s. 137-38.
A.g.e., 1, s. 138-39.

karılan Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey, kızlarından birini Mehmed Çelebi'ye verdi ve 815'te (1412) kardeşi Musa'ya karşı yardım etmeleri için asker gönderdi. Daha sonra, kudretli yeni sultan el-Müeyyed Şeyh'le çatışmadan kaçınmak için Nâsireddin Bey ona bağlılığını sundu. Dulkadiroğullarının üstündeki Memlûk egemenliğinin onarılması, Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin gelişmesine de kuşkusuz katkıda bulunmuştur.

Memlûkler ile Karamanoğulları arasındaki barışın da Karamanoğlu Mehmed Bey'in Memlûk süzerenliğini kabul edip elçisi Muslihiddin'i Tarsus'un anahtarlarıyla birlikte Kahire'ye gönderdiği 820'de (1417) düzelmiş olduğu anlaşılıyor. Zeynüddin adında bir Memlûk elçisi Karamanlılarla dostça ilişkileri teyit etmek üzere Konya'ya gönderilirken, Tarsus'a da bir Memlûk emiri atandı. Gelgelelim, çok geçmeden Karamanoğlu Mehmed Bey, Memlûklere karşı düşmanlığı yeniden başlatarak Ramazanoğullarının da yardımıyla Tarsus'u tekrar zapt etti. Mehmed Bey 822'de (1419) kenti geri vermeyi reddettiğinde, el-Müeyyed Şeyh'in oğlu İbrahim'in kumandasındaki bir cezalandırma kuvveti şehri zorla geri alırken Konya, Ereğli ve Niğde dahil olmak üzere Karamanlı topraklarını yağmaladı. Mehmed Bey'in daha önce Mısır'a sığınmış olan kardeşi Ali Bey Karamanlı tahtına çıkarılırken, Kayseri bölgesi de sefere Memlûklerin yanında katılan Dulkadiroğlu Nâsireddin Bey'e verildi. Memlûkler geri çekilir çekilmez Karamanoğlu Mehmed Bey Kayseri'yi geri almaya çalıştıysa da, Dulkadiroğullarının karşısında yenilgiye uğradı. Oğlu Mustafa muharebede öldürüldü ve kendisi de esir edilip Kahire'ye gönderildi. Osmanlı sultanı I. Mehmed ise Memlûk sarayındaki elçisi Hacı Hayreddin Halil Bey tarafından Şevval 822'de (Ekim 1419) alınan mesajında, el-Müeyyed Şeyh'i "Dârü'l-islam'ı tahrip ederek Müslümanları katl ve esir etme peşindeki Allah düşmanlarını [yani Karamanoğullarını] sürüp atmasını" tebrik etti. İki saltanat arasındaki dostça ve ahenkli ilişkileri teyit ederek yine iki ülke arasındaki ticari transitin kolaylaştırılmasını istedi.²²

²² A.g.e., no. 1, s. 157-58. Sultan el-Müeyyed Şeyh'in 27 Safer 824 (3

I. Mehmed'in Karamanoğulları sorunuyla ilgili politika-sını değiştirmesi çok sürmedi. Karamanoğlu Mehmed Bey'in oğullarından biri olan İbrahim Bey, Memlûkler tarafından desteklenen amcası Ali Bey'e karşı Osmanlıların yardımına başvurdu. Bir Memlûk elçilik heyetinin çabalarına karşı, İbrahim Bey Osmanlı yardımını alarak, Ali Bey'i Niğde'deki üssüne sürmeyi başardı. Böylelikle, Osmanlılar 807-16'daki (1405-13) Fetret Devrinden beri ilk kez, Memlûklerin Karamanoğulları üzerindeki geleneksel vesayetine kafa tutmuş ve Karamanlı yönetici hanedan içindeki rekabeti Memlûklerinkine karşı kendi adaylarını tahta çıkarmakta kullanmış oldular. Bu gerilemeyi kabul etmeye yanaşmayan Memlûkler, 824'te (1421) el-Müeyyed'in ölümü üzerine Karamanoğlu Mehmed Bey'i serbest bırakıp kendi vassalları olarak onu yeniden tahta çıkardılar. Mehmed Bey'in topraklarının üzerinde hâkimiyet kurması zor olmadı ve çok geçmeden enerjisini Osmanlılara karşı yöneltti. Yeni tahta çıkan Osmanlı sultanı II. Murad (824-55; 1421-51) ile amcası Mustafa arasındaki mücadeleden yararlanan Karamanoğlu Mehmed Bey, Tekeli Osman Bey'in önerisiyle, o dönemde Osmanlı denetimindeki Antalya limanını kuşattı, ama 826'da (1423) orada vurularak öldü.

Karamanoğulları konusunda Osmanlılar ile Memlûkler arasında artık açığa çıkan ve komşu Türkmen beylikleri de içine alan bu çatışma, sonraki yirmi otuz yıl boyunca bazı değişikliklerle yinelenen bir belirliliği taşıyan bir güçler dengesi kalıbını ortaya koyar. Bu kalıpta, Osmanlılar ile Memlûklerin rakip talepleri arasında sıkışıp kalan Karamanoğulları, bağılılıklarını bir devletten diğerine kaydırarak bağımsızlığını korumaya çalıştılar. Dulkadiroğullarıysa sırayla Memlûkler ve Osmanlılar tarafından Karamanoğullarının yerel dengeyi altüst etmesini önleyen bir denge unsuru olarak kullanıldılar. Bu tür hanedan içi rekabetlere yapılan müdahaleler, bölgedeki güçler dengesinin bozulmasını önlemeyi amaçlayan yaygın bir uygulamaya dönüştü. Dolayısıyla bu rekabet kalıbı Osmanlı-Memlûk ilişkilerinde yeni bir aşamayı simgeler.

Mart 1421) tarihli cevabı, Osmanlı başkentine Mehmed'in ölümünden sonra ulaşacaktı. Bkz. *a.g.e.*, 1, s. 158-59.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in ölümü üzerine kardeşi Ali Bey, Karamanoğulları beyliği üzerindeki yetkesini yeniden kurmaya girişti, fakat yönetimi kısa ömürlü oldu. İbrahim Bey'e karşı savaşmayı başaramayarak Niğde'ye geri çekilerek, haleflerini II. Murad'ın desteklediği ve kız kardeşiyle evlendirdiği İbrahim Bey ile, yeni tahta çıkmış Memlûk sultanı Barsbay'ın (825-41; 1422-38) savunduğu biraderi İsa Bey arasındaki rekabete terk etti. İç savaştan yararlanan veya Memlûk isteğine karşılık veren Dulkadiroğlu beyi Nâsireddin ise, Develi (Develi-Karahisar) ve Aksaray'a kadar olan Karamanoğlu toprağını önce istila etti, daha sonraysa geri çekildi. Bu olay Karaman'da İbrahim Bey'in kardeşini yenmeyi başararak Memlûklere sığınmak zorunda bırakan iktidar mücadelesini pek etkilememişe benzer. Kayda değer olan şeyse bu olaylar silsilesinin, İbrahim Bey'in 1464'teki ölümünün ardından kendini yeniden tekrar etmesidir.

Karamanoğullarının enerjik yeni hükümdarı İbrahim Bey Memlûk himayesine girerek Osmanlılara karşı geleneksel düşmanlık politikasını yeniden başlattığında, Osmanlı-Memlûk rekabeti şiddetlendi. İlk kez Osmanlılar, Memlûk-Karamanoğlu mihverine karşı bir denge unsuru olarak kullandıkları Dulkadiroğullarıyla bir ittifak kurdular. Anlaşmazlık, II. Murad'ın iki kuzeni olan Süleyman ile kız kardeşi Fatma Sultan'ın Kahire'ye sığındığı 837'de (1433) açığa çıktı. Memlûk sultanı Barsbay onlara cömertçe davrandı ve Murad'ın kendisine teslim edilmeleri talebini reddetti. Aynı yıl, II. Murad Macarların önderliğinde bir Osmanlı karşıtı ittifakı sayesinde Batı cephesinde giderek güçlenen bir muhalefetle karşı karşıyayken; İbrahim Bey Macarlarla anlaşarak Eğirdir ve Isparta kentleriyle birlikte tüm Hamidoğulları topraklarını zapt etti. Murad buna derhal karşılık veremedi, çünkü 838'de (1435) Timurlu ordusu, Tebriz hükümdarı Karakoyunlu aşiret reisi İskender'i kovalarken Doğu Anadolu'yu Erzincan'a dek istila etmişti. Murad, Timurlular bu kadar yakındayken Karamanoğullarına karşı sefere çıkma riskine girmede. Fakat Timurlu kuvvetleri geri çekilir çekilmez, Murad hemen Karamanoğullarının üzerine yürüyerek Hamidoğulları topraklarını Beyşehir göller bölgesiyle birlikte yeni-

den ele geçirerek, İbrahim Bey'i Konya'dan sürdü. Bundan başka Karamanlı topraklarını, vaktiyle Osmanlıların tarafına geçmiş İsa Bey'e vermeyi planlamıştı; fakat Barsbay'ın Timurlulara karşı bir Memlûk-Osmanlı ittifakı önermesi üzerine, Murad Hamidoğulları topraklarının batı kesiminin Osmanlı hâkimiyetinde kalması şartıyla İbrahim Bey'le barış yaptı. Doğudan gelen Şahruh tehdidinin kolaylaştırdığı kuşku götürmeyen bu düzenleme, İsa Bey'in Osmanlı vassalı olarak tayin edilmesinin, bölgedeki kendi çıkarlarını tehdit edeceğinden ve Karamanoğullarının iki imparatorluk arasında tampon olma konumunun ortadan kaldırılacağından çekinen Memlûkleri de tatmin ediyordu.

Ne var ki, bu düzenlemeden pek hoşnut olmayan İbrahim Bey bunun üzerine artık Osmanlılarla işbirliği yapan Dulkadiroğullarına hücum etmek konusunda Barsbay'ın onayını aldı. Nâsireddin Mehmed Bey'e karşı tatmin edilmemiş ihtiraslarına dönen İbrahim Bey, tartışmalı konumdaki Kayseri kentiyle civarındaki diğer kaleleri (Develi-Karahisar, Uç-Hisar ve Ürgüp) zapt etti. Nâsireddin Mehmed Bey'in Osmanlıdan yardım dileğinin Cemaziyelahir 840'ta (Aralık 1436) II. Murad tarafından olumlu karşılanmasıyla birlikte Amasya ve Tokat sancakbeylerinin kumandasında Osmanlı askeri Dulkadiroğullarıyla birleşerek Kayseri ve civarındaki kırsal bölgeleri Karamanoğullarından geri aldı. İbrahim Bey'in kardeşi İsa Bey de Osmanlı safında çarpışırken öldürüldü. Bu haberi alması üzerine Barsbay'ın Ramazan 840'ta (Mart 1437) topladığı danışma meclisi, Suriye'deki emirlerini İbrahim Bey'in yardımına gönderme kararı alacaktı. Kuşkusuz Dulkadiroğullarına yapılan Osmanlı askerî yardımı Memlûklerin sabrını taşırırmıştı artık. Gelgelelim, kriz tırmanmadan ve askerî bir çatışmaya dönüşmeden evvel, gerek Osmanlı gerek Memlûk sultanları, anlaşmazlıklarını iki ay sonra, zilkade (mayıs) ayında çözmeyi başardılar.²³ Barsbay'ın, Osmanlı sürgün hanım sultanı Fatma Sultan (artık

²³ Osmanlı-Memlûk ilişkilerindeki 1436-37 krizi hakkında bkz. Shihab-al-Din Abu-l-Fadl Ibn-Hajar al-'Askalani, *Inba' al-Gumr bi-Abna al-'Umr*, ed. Hasan Habashi, c. 3 (Kahire, 1972), çeşitli yerlerde.

Hond Fâtıma adını taşıyan) ile evliliği, kriz öncesi durumu tanıyan barış antlaşmasını mühürledi. Dulkadiroğullarıyla eski uyuma dönmek üzere, Barsbay, Akkoyunlu Türkmenleri tarafından teslim edilen Malatya'nın doğusundaki Harput şehrini onlara iade etti. Memlûk-Dulkadiroğulları ilişkisi, Nâsıreddin Bey'i 843'te (1440) ziyaret ederek kızlarından birini veren yeni Memlûk sultanı ez-Zâhir Ebu Said Çakmak (842-57; 1438-53) döneminde daha da düzeliyordu.

Sultan Çakmak Osmanlılarla dostça ilişkilerini korudu. Cemaziyelevvel 842'de (Kasım 1438) Kahire'de iktidarı ele geçirmesinden iki ay sonra, elçisi İskender el-Haseki aracılığıyla Sultan Murad'a samimi bir mektup gönderdi. Mektupta Çakmak, Suriye'deki emirlerine Amasya'daki Şehzade Ahmed Çelebi'yle iyi komşuluk ilişkilerini korumaları emrinden söz ediyor; dahası, satın alınan *memlûk*lerin Mısır'a Osmanlı toprakları üzerinden geçirilmesinin kolaylaştırılmasını rica ediyordu.²⁴ Osmanlılarla iyi ilişkileri pekiştirmek isteyen Çakmak, Barsbay'ın ölümüyle dul kalmış Hond Fâtıma'yla evlendi. Murad ve Çakmak arasında daha sonraki yazışmalar aralarındaki dostça ilişkilere tanıklık eder. 843'te (1439) II. Murad, elçisi Veled Bey aracılığıyla, hediyeler eşliğinde bir mektup gönderdi. Mektup Memlûklerle dostluğu ve iyi komşuluk ilişkilerini teyit ve tahta çıkışı vesilesiyle Çakmak'ı tebrik ediyordu. Bundan başka Semendria ve Transilvanya (Erdel) fetihnamesini içeriyordu.²⁵

Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında yedi yıllık ateşkesin ardından, Osmanlıların Rumeli kuvvetlerinin Erdel'deki yenilgisinden cesaret alan İbrahim Bey, Osmanlı sınırının ötesinde yeniden büyük çaplı askerî hareketlere girişti. 846'da (1442) damadı Turgutoğlu Hasan Bey'in kumandasındaki Karamanlı kuvvetleri Osmanlı topraklarında oldukça ilerleyip Ankara, Bey-Pazarı, Kütahya, Afyonkarahisar ve Bolvadin'i yağmalayıp tahrip ederek, Hamidoğlu topraklarının batı kesimini işgal etti. Murad tam da Macar

²⁴ Feridun Bey, 1, s. 200-201.

A.g.e., 1, s. 202-5. Çakmak'ın 20 Zilhicce 843 (24 Mayıs 1440) tarihli yanıtı için bkz. a.g.e., 1, s. 205-7.

zaferinin sonuçlarına karşılık vermesi gerektiği bir anda Anadolu'ya geçip Karamanoğullarını püskürtmek üzere Rumeli'den ayrılmak zorunda kalacaktı. Fakat ortak bir Macar ve Sırp ordusunun Balkanlar'daki istila hareketinin haberi Murad'ı bu seferi durdurup, İbrahim Bey'in karısı olan kız kardeşinin ricasıyla İbrahim'in barış önerisini kabul etmeye mecbur etti. Ardından Murad'ın hızla Anadolu'dan ayrılması, İbrahim Bey'i yeni bir taarruz tehdidine kalkışmaya yöreklendirdi.

Bu kritik durumda, Murad uzlaşmacı bir politikaya başvurdu: Macaristan ve Sırp Despotluğu'yla 24 Safer 848'de (12 Haziran 1444) bir antlaşma imzalayarak, Karamanoğullarına karşı bir cezalandırma seferine girişti. Bu seferi meşrulaştırmak için de Murad, Memlûk sarayının sefere onay verdiğine işaret edebilecek şekilde Mısır ulemasından bir fetva elde etti. İbrahim Bey derhal aman diledi ve Karaman yerlilerinden Molla Sarı Yakub'un araya girmesi sayesinde Akşehir, Beyşehir, Seydişehir ve Oklu kalesiyle birlikte Hamidoğullarının doğu topraklarının Karamanoğullarına bırakıldığı bir antlaşma imzalandı.²⁶ Bu dönüm noktasında, imparatorluğun doğu ve batı sınırlarının emniyet altında olduğuna inanan II. Murad, oğlu Mehmed'in lehine tahttan feragat etti (Yaz 884; Ağustos 1444). 3 Şevval 848'de (13 Ocak 1445) Sultan II. Mehmed'in tahta çıkışını ilan eden bir Osmanlı elçisi Memlûk sarayına geldi. Aynı şekilde, ortak Macar ve Ulah ordusunu 10 Kasım 1444'te yenmesinin ardından II. Murad, Çakmak'a hediyeler, köleler ve değerli kaftanlarla birlikte bir fetihname de gönderecekti.

Bunu izleyen dönemde, II. Mehmed'in ilk saltanat (848-50; 1444-46) ve II. Murad'ın ikinci saltanat (850-55; 1446-51) yıllarında, Osmanlılar Karamanlılarla barış halinde kaldılar. İbrahim Bey'i Osmanlılara karşı ortak bir savaşta yanlarına çekme girişimlerine karşın, 848'de (1444) Varna'da Macar komutanı Hünyadi'ye, 852'de (1448) ve 854'te (1450)

²⁶ Yenişehir Antlaşması metni için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, "Karaman Oğulları vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman emareti vakfiyesi," *Belleten* 1 (1937), 120-21.

Arnavutluk hâkimi İskender Bey'e (Scanderbeg) karşı Avrupa cephesinde savaşıyan İbrahim Bey Osmanlılara karşı yeni bir askerî serüvene girişmeye yanaşmadı. Aslına bakılırsa, Yenişehir Antlaşmasının vassallık şartlarını yerine getirmek üzere İbrahim Bey, 852'de (1448) Kosova'da savaşıyan Osmanlı ordusuna bir takviye kuvvet bile gönderecekti.

Osmanlılar şimdi Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'ın -Şahruh'un ölümünden sonra- Timurluların batı vilayetlerini istila ederek, müttefikleri olan ve Fırat nehrinin doğusunda Diyarbakır merkezli rakip bir devlet kurmuş Akkoyunlu Türkmenlerine saldırdığı, en uzaktaki kuzeydoğu sınırlarından tehdit altındaydı. Timurlu hamilerinden yoksun kalmış durumdaki Akkoyunluların 854'te (1450) Erzincan, Tercan ve Bayburt'u kaybetmeleri, önemli Tokat-Erzincan-Tebriz ticaret güzergâhında çeşitli aksaklıklara yol açtı. Bu siyasal ve ekonomik aksaklıklar, II. Murad'ı, oğlu Mehmed'i 854'te (1450) Dulkadiroğulları hükümdarı Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun'la evlendirerek eski mahmileri Dulkadirliyle bir ittifak kurmaya yöneltti. Osmanlı nüfuzunu Doğu Anadolu'ya genişleten böyle bir evlilik ittifakıyla aslında, Dulkadiroğulları beyliğinden Osmanlı sınırına Karamanlı saldırıları yapılması halinde, Karamanlılara arkadan ikinci bir cephe açarak, Karakoyunluların Osmanlı sınırına taarruzlarını engellemeleri bekleniyordu.

Osmanlılar ile Memlûkler arasındaki iyi ilişkiler ve yazışmalar sürdürüldü. Tahta ikinci ve kesin çıkışından hemen sonra, Muharrem 855'te (Şubat 1451) Sultan II. Mehmed, Çakmak'a tahta çıkışını ilan eden bir elçi gönderdi. Osmanlı elçisine dönüşte Edirne'ye kadar eşlik eden bir Memlûk elçisi yeni padişaha tebrikler getirdi. Ayrıca doğu sınırındaki gelişmelerden kaygılanan II. Mehmed, Rûm beylerbeyliğinin sınır birliklerine, "Müslümanların ticaret güzergâhlarını keserek *fesat* çıkaran sabotajcılara (*müfsidin*)" karşı bir cezalandırma saldırısı emretti. II. Mehmed'in bir mesajından bu haberi öğrenen ve Erzincan-Halep ticaret güzergâhının kesilmesinden bizzat rahatsız olan Çakmak, Velidin Yahşi Bey'in eliyle Mehmed'e gönderdiği şükran mektubunda, her iki ülke arasındaki bu faydalı iletişimi sürdürmesini de is-

tedi. Mehmed'in 2 Safer 856 (23 Şubat 1452) tarihli cevabı, her iki ülke arasındaki vefalı ve sağlam bağları teyit eden ve ortak düşmanları Şahrüh ile onun topraklarına olanları bildirerek Çakmak'ı öven bir mektuptu.²⁷

II. Murad'ın ölümü ve oğlu II. Mehmed'in ikinci kez tahta çıkışı, zayıf ve yetersiz olduğunu düşündükleri yeni padişaha karşı tekrar bir saldırı başlatan Osmanlıların Balkanlar'daki diğer hasımları gibi Karamanoğulları arasında da yeni ihtiraslar yaratmıştı.²⁸ II. Murad'ın tahttan feragati ve II. Mehmed'in ilk saltanatının ardından Osmanlı devletinde yaşanan siyasal altüst oluşlara ilişkin anıları hâlâ tazeydi. Karamanoğullarının Orta Anadolu'daki topraklarını geri alma arzusundan asla vazgeçmeyen İbrahim Bey, eski Osmanlı egemenliğindeki küçük beyliklerden Germiyan, Aydınogulları ve Menteşeoğulları arasında bir isyan başlatmak üzere hak iddiasında bulunacak kişiler gönderdi; Hamid vilayetini işgal etti ve Antalya körfezinde sahilde bulunan küçük Alaie beyliğine saldırdı. Gelgelelim, II. Mehmed'in kişiliği ve yetenekleri hafife alınmıştı. Mehmed, batı sınırını emniyete almayı başarmasının ardından Karamanlı tehdidini bertaraf etmek üzere harekete geçerken; Anadolu beylerbeyi İshak Paşa da Karamanlıları Hamid topraklarından çıkararak, Akşehir ve Beyşehir'i geri aldı. Mehmed bizzat muharebe meydanına gelip de Akşehir'de orduya iltihak ettiğinde, İbrahim Bey barış yapmak istedi. Bizanslılarca dönemde Konstantinopolis'te ikamet edip tahtta gözü olan Orhan Çelebi'yi ortaya salmakla tehdit edilen ve Balkanlar'da çözüm bekleyen sorunlarla karşı karşıya olan II. Mehmed, İbrahim Bey'in barış girişimini kabul etti. Antlaşmaları Karamanlıların tabi statüsünü teyit etmekle birlikte, yine de bir ihtiyat önlemi olarak II. Mehmed, Konya'ya ve çekişmeli Akşehir-Beyşehir bölgesine giden daha iyi askerî güzergâhlara sahip olması nedeniyle, Anadolu beylerbeyliği merkezini Ankara'dan Kütahya'ya aktardı ve Osmanlılar Konstantinopolis'in fethine

²⁷ Feridun Bey, 1, s. 258-61.

Sultan II. Mehmed dönemi için bkz. Halil İnalcık, *İA*, "Mehmed II" hakkındaki ayrıntılı makalesi.

hazırlanırken ortaya çıkabilecek her türlü başkaldırıyı bastırma görevini İshak Paşa'ya bıraktı.

Cemaziyelevvel 857'de (Mayıs 1453) Konstantinopolis Osmanlılar tarafından zapt edildi ve bu müthiş zaferin haberi İslam âleminin dört bucağına ulaştı. Seleflerinin yolundan giden ve artık *Fatih* olarak anılan II. Mehmed, Rum köleler ve ganimetle birlikte fetihnameler taşıyan temsilcilerini, Mısır'daki Memlûk sultanı, İran'daki Karakoyunlu hükümdarı, Tunus sultanı, Gırnâta hükümdarı gibi önde gelen Doğulu Müslüman hükümdarlarının yanı sıra Kaman beyi ile Mekke şerifi gibi daha küçük çaplı yöneticilere de gönderdi. Celâleddin el-Kabunî adında bir Osmanlı elçisinin 23 Şevval 857'de (27 Ekim 1453) Konstantinopolis'in önemli şahsiyetlerinden iki savaş esirini de kapsayan hediyelerle birlikte geldiği Kahire'de Osmanlı zaferi büyük bir sevinçle selamlandı. Yeni tahta çıkan sultan Melikü'l-Eşref Seyfeddin İnal'a (854-65; 1453-61) sunulan fetihnamede, Mehmed "gaza ve cihat savaşlarını yapma" görevini kendine ayırarak, ona "hac görevini canlandırma" işini veriyordu.²⁹ İnal Osmanlı elçisine büyük saygıyla muamele etti ve Emir Ahur Sani Yarşbay el-İnal el-Müeyyedî'yi, Mehmed'in büyük zaferini kutlamak ve iki devlet arasında "iyi ilişki ve sevgi bağlarını teyit etmek ve ittifak ve dostluk bağlarını pekiştirmek" için Edirne'ye gönderdi.³⁰ Yarşbay'ın 6 Şaban 858'de (1 Ağustos 1454) bir onur kaftanı ve Sultan Mehmed'den çok saygılı muamele gördüğü bilgisiyle Kahire'ye dönüşü, bu iki Müslüman ülke arasındaki ilişkilerin dostane şekilde yürüdüğüne bir göstergesiydi.

II. Mehmed'in emperyalist politikası ve fetihleri karşısında telaşa kapılan ve onun enerjisini artık Anadolu'ya yöneltme olasılığından kaygılanan İbrahim Bey, Sultan İnal'dan himaye istedi. Bir elçiyle gönderdiği ve Kahire'ye 17 Muharrem 859'da (7 Ocak 1455) gelen mektubunda İbrahim Bey, II.

²⁹ Feridun Bey, 1, s. 228-31. Ayrıca Abu al-Mahasin Yusuf ibn Tağrıberdî, *Hawadis al-Duhur fi Mada al-Ayyam wa-l-Shuhur*, ed. William Popper, University of California Publication in Semitic Philology, 8'de (Berkeley, 1930-31) de kayıtlıydı.

İnal'ın 20 Zilkade 857 (22 Kasım 1453) tarihli yanıtı, Feridun Bey, 1, s. 231-32'de kaydedilir.

Mehmed'in İstanbul'daki Rum Ortodoks Kilisesine yönelik korumacı politikasından şikâyet etti. Öte yandan İnal, İbrahim'in şikâyetini göz ardı ederek elçisine hiç saygı göstermediği gibi, kendisine de sert bir yanıt verdi.³¹ Bu tepki, iktidar ve nüfuzu Avrupa'daki her bir fethiyle büyüyen Osmanlılarla dostça ilişkiler kurmaya yönelik Memlûk politikasıyla uyumluydu. Bu politikayla aynı doğrultuda, İnal, 18 Cemaziyelevvel 860'ta (24 Nisan 1456) bir Sırbistan fetihnemesinin yanı sıra sultana armağan olarak savaş esirleri ve ganimetle birlikte Kahire'ye gelen Celâleddin el-Kabunî adlı aynı Osmanlı elçisini büyük onurlarla karşıladı. Buna ek olarak, bir Memlûk elçisi, Kahire muhtesibi Kanibay el-Yusufi el-Mihmandarî iki büyük Müslüman devlet arasındaki ilişkileri pekiştirme misyonuyla Osmanlı elçisine İstanbul'a kadar eşlik etti.³² Osmanlı askerî zaferleriyle beraber artan Müslüman topraklarına yönelik bir Haçlı tehdidi aslında Osmanlı-Memlûk işbirliği için bereketli bir zemin hazırlıyordu. Papalığın, Hıristiyan hükümdarları Konstantinapolis'in "deccal" fatihine karşı bir Haçlı seferine katılmaya ikna etme çabaları semeresini vermeye başlamıştı ve 860'ta (1456) Osmanlı ordusu Belgrad'a büyük bir taarruza geçerken, bazı Aragon gemilerini de içeren bir papalık filosu da denize açıldı. Ardından Mısır'da, Levant sularında seyreden bu filonun Anadolu'dan İskenderiye'ye dek savunmasız Müslüman kıyılarına saldıracağı söylentisi yayıldı. İşte böyle bir arka planda, bir Haçlı saldırısına ilişkin ortak korku ve özellikle kendisine haraç ödeyen adası Kıbrıs hakkındaki Memlûk kaygısı yüzünden Osmanlılar ve Memlûkler bir ittifak yaptı.

Sultan İnal tarafından onuru kırılan Karamanoğlu İbrahim Bey, 860 (1456) yazında Adana, Tarsus ve Gülek'le birlikte Kilikya ovasını işgal ederek sukuta uğramış hayallerini

³¹ İbn Tağrıberdî (*Hawadis* 1, s. 221), İbrahim Bey'in Sultan İnal'a mektubunun metnini verir.

Fetihnamenin metni ve İnal'ın yanıtı, İbn Tağrıberdî, *Hawadis* 1, s. 221'de bulunur. 2 Zilhicce 859 (13 Kasım 1455) tarihli fetihname, Necati Lugal ve Adnan Erzi, "Fatih Sultan Mehmed'in muhtelif seferlerine ait fetihnameleri," *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 2 (1956), 70-73'te yayımlanmıştır.

Memlûklere yöneltmeye karar verdi. Kış mevsimi sona erermez, bir Mısır sefer kuvveti Kahire'den kuzeye yola koyularak Şam ve Halep ordularıyla birleşti ve Karamanoğullarının üzerine yürüdü. Recep-Şaban 861'de (Haziran-Temmuz 1457) Memlûk kuvvetleri Karamanlı topraklarının ta içlerine kadar büyük çaplı bir saldırıya girişerek birkaç kenti zapt ve yerle bir etti, birçok köyü tahrip etti ve sayısız esir aldı. Memlûk ordusuna direnmemeyi tercih eden İbrahim Bey, ileri gelenleri ve hazinesiyle birlikte erişilmez kalelere çekilmişti. Kilikya'yı ele geçirmeye yönelik öncüllerinin ihtirasını sürdürmek ona bir kez daha pahalıya patlamıştı. Birkaç ay sonra, resmî bir özür ve Memlûk hâkimiyetini tanıdığını açıklayan mektuplarla birlikte elçileri (28 Cemaziyelevvel 862; 13 Nisan 1458) Kahire'ye geldiler. Sultan İnal onu bağışladı ve Aydaki el-Eşrefi el-Haseki'yi her iki ülke arasındaki barışı teyit etmek üzere Karamanlı elçilerle birlikte Karaman'a gönderdi.

Fatih Sultan Mehmed ile Memlûkler arasındaki dostluksa Osmanlı fetihlerinin Batıdaki Hristiyan Avrupa'ya yoğunlaştığı sürece devam etti. Fakat II. Mehmed enerjisini doğuya yöneltip de 865'te (1461) büyüyen imparatorluğuna Trebizond'un Komnenos Rum krallığını ve İsfendiyarogulları (Kastamonu) adlı Müslüman Türk beyliğinin topraklarını da kattığı zaman, ilişkiler yavaş yavaş açık düşmanlığa dönüştü. Yeni Memlûk sultanı Hoşkadem (865-72; 1461-76) artık Karamanoğlu İbrahim Bey'in Osmanlı emperyalizmi korkusunun, özellikle II. Mehmed'in Karamanoğulları üzerindeki metbuluk iddialarına saygısızlığı açısından gerçek olduğunu anlamıştı. Osmanlı-Memlûk ilişkilerindeki gerilimin ilk işareti Ramazan 868'de (Mayıs 1464) Hoşkadem'in kabul edemeyeceği dilde yazılmış olan Mehmed'in bir mektubunu getiren bir elçi, her elçiden beklendiği üzere hükümdarın huzurunda yeri öpmediği için neredeyse idam edilecek olmasıydı. Sonunda Hoşkadem elçiye, âdetlere aykırı olarak, yanına bir Memlûk elçisini vermeksizin gönderdi; böylelikle Osmanlıların diplomatik hatalı davranışına ve belki de II. Mehmed'in genelde Anadolu'daki saldırgan politikasına karşı hoşnutsuzluğunu göstermişti. Bu eylemle birlikte der,

Osmanlı vakanüvisi Âşıkpaşazade, Memlûk sultanı “geleneksel dostluğu terk etti ve düşmanlık için bir gerekçe bulmuş oldu.”³³ Keza Memlûk vakanüvisi İbn İyâs da bu olayı “Mısır sultanı ile Osmanlılar arasındaki düşmanlığın patlak verme nedeni” olduğunu belirterek, “aralarındaki [ilişkilerdeki] soğukluk el-Eşref Kayıtbay’ın döneminde de devam etti” diyerek aktarır.³⁴

³³ Âşıkpaşazade, s. 206-7.
İbn İyâs, 2, s. 420-21.

KARAMANOĞULLARI VE DULKADİROĞULLARI UĞRUNA MÜCADELE (1464-81)

İki Yüce Merkez (*el-Kıbleteyn el-Raflateyn*, yani İstanbul ve Kahire) arasında uyumlu ilişkilerin ve yeni başlangıçların bağları, tıpkı eski günlerde ve önceki yıllarda var olduğu gibi, ilelebet bu halleriyle kalmalıdır. İki Yüce Devlet ve devletlerinin hükümları bu çağrının gerçekleşmesinin belirgin bir kanıtı ve bu fikrin hayata geçirilmesinin kesin bir işareti olarak haberleşme kapılarını açık tutmalıdır; öyle ki, bu iki sultan arasında barış, İki Dünya için hayırlı olsun ve var oluşlarının ebedi nedeni olsun.

Memlûklerin Şehzade Bayezid ile
Yazışması, 876 (1471)

Mademki Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları devletleri oldum olası Osmanlılar ile Memlûkler arasındaki çekişme nedeniydi, o halde bu sınır beylikleri bu imparatorluklardan biri tarafından neden ilhak edilmedi? Bu soruya verilecek en makul yanıt, bunların Osmanlı ile Memlûk imparatorlukları arasında bir tampon olarak üstlendikleri jeostratejik konumları ve bu iki imparatorluk arasında hep oldukları gibi kalmalarına ilişkin karşılıklı gösterilen anlayıştır. Gerçekten de Osmanlı ve Memlûklerin rakip talepleri arasında kısılp kalmış olmanın sonucunda, Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları bağılıklarını sırayla bir sultandan diğerine değiştirdiler; ama toprakları yine de fethedilmeden kaldı. Kuşkusuz Karamanoğulları ve Dulkadiroğullarının akıllı beyleri, kud-

retli komşularının çatışan konumlarını birbirine karşı kullanıp bunlardan yararlanarak beyliklerinin bu tuhaf bağımsızlığını korumayı da başarmışlardı.

Bununla birlikte, 1460'lara gelindiğinde Osmanlı ve Memlûk sultanlarının saldırgan müdahalesine kapı açarak gerek Karamanoğulları gerek Dulkadiroğulları beyliklerinde patlak veren hanedansal iç çekişmeler sonucunda, tüm bölgesel tampon sistemi çöktü. Karamanoğulları nihai olarak Osmanlılar tarafından ilhak edilerek Doğu Anadolu haritasından silinirken; Dulkadiroğulları da Memlûk egemenliğinden kurtulmak için sonuçsuz kalan bir savaş vermek zorunda kaldılar; böylece iki Müslüman süper gücün karşı karşıya gelmesi artık kaçınılmaz hale geliyordu.

OSMANLILARIN KARAMANOĞULLARINI FETHİ (1464-70)

Ölümünden kısa süre önce, altmışına yaklaşmış durumdaki Karamanoğlu beyi İbrahim, kendisine veliahtı olarak oğlu İshak'ı seçti ve kıyı bölgesindeki Silifke (Seleukeia) limanıyla İçel'i miras olarak ona verdi. Fakat bir kölenin oğlu olan İshak'ın veliahtlığına, farklı bir anneden doğma olan altı kardeşi itiraz etti: Sultan I. Mehmed'in kızı (II. Mehmed'in teyzesi) Sultan Hatun'un oğulları olan Pir Ahmed, Kâsım, Karaman, Alâeddin, Süleyman ve Nure Sufi. Erken dönem Osmanlı tarihçilerine göre, damarlarında Osmanlı kanı dolaştığı için İbrahim bu çocuklarını sevmiyordu. Ama babası ağır bir hastalığa yakalandığı zaman, ülkenin ileri gelenlerinin desteğiyle Pir Ahmed diğer kardeşlerinin desteğini almayı da başardı ve babasının kararını değiştirme umuduyla Konya'yı kuşattı. Kenti elinde tutamayacağını anlayan İbrahim, oğlu İshak'ın yardımıyla, Konya'dan pek de uzakta olmayan eski dağ kalesi Gevele'ye kaçtı ve kısa süre sonra Zilkade 868'in son günlerinde (1464 Ağustosunun başında) öldü.¹

¹ Karamanoğulları hanedanı ve İbrahim Bey'in son günleri hakkında, Osmanlı ve Memlûk kaynaklarına referanslarla birlikte bkz. M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar," *TD* 13 (1963), s. 48-49.

İbrahim'in ölümüyle birlikte beyliğinin iktidarının kime geçeceği tartışmalı kaldı. Konya'yı ele geçiren Pir Ahmed kendisini Karamanoğulları topraklarının en büyük parçasının hükümdarı ilan ederek, üvey kardeşi İshak'a yönetmesi için Silifke'deki merkeziyle İçel'i bıraktı. Aynı anda, bu istikrarsız ardıllık rakip bir hak iddiacısını destekleme yoluyla, yıkılmış beyliğin üzerinde nüfuz kurmaya çalışan Karamanlıların güçlü komşularını da işe burunlarını sokmaya götürdü. Ağabeylerinin Konya'daki yönetimine muhalif olan Süleyman ve Nure Sufi, Sultan II. Mehmed'den yardım istedilerse de, o Pir Ahmed'i desteklemeyi ve bu rekabeti iki hoşnutsuz kardeşe tımarlar vererek çözmeyi tercih etti. Kâsım ise yardım için Sultan Hoşkadem'a başvurdu ve ardından da onun Kahire'deki sarayına sığındı. Böylece İshak'ın tek başına en tehlikeli rakip olduğu ortaya çıktı; ki o da Pir Ahmed ve Osmanlı destekçisine karşı kendisini himaye için Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a başvurdu.

Ama en sonunda ateşi tutuşturan Karamanoğullarının uzun dönemli düşmanı ve Osmanlıların müttefik komşusu olan Dulkadiroğulları olacaktı. Karamanlı tahtı için yapılan şiddet dolu mücadeleyi takip eden karışıklıktan yararlanmaya çalışan Dulkadiroğlu beyi Melik Arslan, Karamanlı topraklarını istila ederek eski tartışmalı sınır kenti (1435'te Karamanlılara kaptırdıkları) Kayseri'yi zapt etti. İshak'ın derhal müdahalesini rica ettiği Uzun Hasan da bölgedeki Osmanlı nüfuzunu sınırlandırmak için iyi bir fırsat olarak gördüğü bu daveti kabul ediyordu. Uzun Hasan'ın, aynı şekilde Karamanoğullarının Osmanlı emperyalizminin pençesine düşmesini engellemekte kararlı olan Memlûk sultanının olumlu konumunu hesaba kattığı da açıktı. Böylelikle, Muharrem 869'da (Eylül 1464) Osmanlıların Bosna'da meşgul oldukları bir sırada, Akkoyunlular Karamanlı topraklarını istila edip Kayseri'deki Dulkadiroğulları kuvvetlerini mağlup ederek, hepsi de istilacı kuvvetlere boyun eğen Develi, Konya, Beyşehir ve Akşehir'i ele geçirdiler. İshak tek hükümdar olarak tahta çıkarıldı ve Karamanoğullarının hutbesinde Sultan Hoşkadem'in adı okunmaya başladı. İshak böylelikle Karamanoğlu toprakları üzerindeki Memlûk metbuluğuna saygısını ifade ediyor-

du; Uzun Hasan da Osmanlılara karşı bir Akkoyunlu-Memlûk ittifakının zeminini hazırlamıştı. Fakat İshak sonunda Uzun Hasan'ın mahmisi haline geldi. Uzun Hasan kendi ülkesine çekildiğinde, ardında eski Kastamonu beyi İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed'i danışman olarak bıraktı.²

Gelgelelim, Sultan Hoşkadem, Uzun Hasan'ın niyetlerine pek emniyet etmiyordu. Kuşkusunun gerçeğe dönüşmesi de çok sürmedi ve 8 Cemaziyelevvel 869'da (6 Ocak 1465) bir Memlûk sınır kalesi olan ve Halep-Erzincan yoluna hâkim durumdaki Gerger'in Uzun Hasan tarafından zapt edildiği haberini aldı.³ Gerger'den kaynaklanan anlaşmazlık, Uzun Hasan'ın müttefikleri Pazuki Kürtlerinin Memlûk valisini öldürüp kalenin anahtarlarını Uzun Hasan'a göndermelerıyla birlikte birkaç ay önce başlamıştı zaten. Uzun Hasan bu boyun eğme simgelerini derhal Hoşkadem'e gönderdi, ama yeni Memlûk valisi kaleyi teslim almaya geldiğinde Pazukiler vermeyi reddettiler. Dahası, bir Akkoyunlu takviyesiyle birlikte, uzun ve başarısız bir kuşatmanın ardından Memlûk kuvvetlerini uzaklaştırmayı başardılar.⁴

Sultan Hoşkadem'in tepkisi, es-Seyyid el-Şerif Ali el-Kürdî adındaki elçisini Akkoyunlulara karşı Memlûklerle bir ittifak yapılması önerisiyle İstanbul'a göndermek oldu. Böyle bir ittifak, özellikle Zilkade 869'da (Temmuz 1465) ve tekrar Safer 870'te (Eylül 1465) Kahire'ye gelen haberler üzerine daha da acil hale gelmişti. Uzun Hasan, Dulkadiroğlu beyi Melik Arslan'ın üzerine yürümüş ve Elbistan'daki merkezini yakıp yıkarak Harput kentini ele geçirmişti.⁵ Fakat 2 Rebiülevvel 870'te (23 Eylül 1465) Kahire'ye dönen elçi, Sultan II. Mehmed'in kendisini gereği gibi ağırlamadığına ve Memlûk önerisini hoş karşılamadığına ilişkin kötü haberleri getirdi.⁶ Bu tepkisiyle Sultan Mehmed, Karamanlıların taht mücadelesinin İshak'ın Memlûklerin hükümlürlüğü altında hüküm

² A.g.e., s. 50-51.

İbn Tağrıberdî, *Nujum*, 7, 732.

Gerger krizi hakkında bkz. John E. Woods, *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire* (Minneapolis ve Chicago, 1976), s. 106.

İbn İyâs, 2, s. 430, 433, 438.

A.g.e., 2, s. 434.

sürmesiyle sonuçlanmasından duyduğu hoşnutsuzluğu ifade etmekteydi.

Görünüşe göre bu genel durumun ışığında, Osmanlılara sığınan üvey kardeşleriyle arasındaki anlaşmazlığı çözmek isteyen İshak, hükümranlığının tanınması için Sultan II. Mehmed'i yatıştırmaya karar verdi. Bu amaçla, göller bölgesindeki Akşehir ve Beyşehir'i verme önerisini nakletmesi için Sarı Yakuboğlu Molla Şemseddin Ahmed Çelebi'yi İstanbul'a gönderdi. Mehmed bunun yerine, elçisi Salur Çavuşoğlu Çavuşbaşı Ahmed aracılığıyla, Çarşamba çayına dek uzanan tüm toprakların verilmesini ve I. Bayezid devrinde belirlenen eski sınırın iadesini istedi. İshak bunu reddettiğindeyse Mehmed de Karamanlı topraklarının istilasını emretti.⁷ Bunun üzerine Pir Ahmed, Mehmed'in taleplerini kabul etti ve Antalya ile Afyonkarahisar sancakbeylerinin kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri İshak Bey'in üzerine gönderildi. Zilkade 869'da (Haziran 1466) Ermenek'te yapılan muharebede, İshak büyük bir hezimete uğratıldı. Pir Ahmed Konya'da Osmanlı padişahının vassalı olarak yeniden tahta çıkarılırken, karşılığında Akşehir ve Beyşehir kentleriyle birlikte Ilgın ve Sıklan sınır kaleleri de doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğunun topraklarına katıldı. Her ikisi de Osmanlı mahmisi olan Dulkadiroğulları beyi ile Pir Ahmed arasındaki sınır anlaşmazlığını çözmek için Kayseri yeni bir sancak olarak Osmanlılara verildi. Küçük oğlu ve ailesiyle Silifke'ye yerleşmesinden sonra İshak, hazinesiyle beraber kaçarak Diyarbakır'da bulunan Uzun Hasan'a sığındı ve dört ay sonra, Muharrem 870'in (Eylül 1466) son günlerinde orada öldü.⁸ Bu haber Memlûk sarayında kaygıyla karşılandıysa bile, Osmanlılara karşı çıkmak için herhangi bir harekete de girilmeyecekti.⁹

Pir Ahmed yeniden tahta çıkarıldığı zaman, Karamanoğullarının hutbelerinde Fatih Sultan Mehmed'in adı anılmaya

⁷ Âşıkpaşazade, s. 166; Ahmed Şemseddin Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), ed. Şerafettin Turan (Ankara, 1972), s. 236-40. Krş. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 51-52.

Âşıkpaşazade, s. 166; Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), s. 240-43. Krş. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 52.

İbn İyâs, 2, s. 429-30.

başlandı; ki böylelikle Pir Ahmed kendisinin Osmanlı padişahının bir vassalı olduğunu kabul etmiş oluyordu.¹⁰ Bu bağlılık ifadesi, Kayseri'nin kent surlarında bulunan 870 (1466) tarihli Farsça bir kitabede de yer alır.¹¹ Ne var ki, Pir Ahmed aynı yıl Konya'da basılan ve üzerinde "büyük erdemlere sahip sultan" (*sultan-ı bü'l-fezâil*) olarak yazdırdığı kendi sikkesiyle bağımsızlık ruhunu da ortaya koymuştu.¹² Çok geçmeden Pir Ahmed, vassalık statüsünü çiğneyerek gerek Batı gerek Doğuda Osmanlı düşmanlarıyla bağlar kurup gizli antlaşmalar yapmaya koyuldu. Venedik ve Papalıkla gizli ilişkilerini sürdürdüğü gibi, Uzun Hasan ve Memlûk sultanına da elçiler gönderdi.¹³

872 (1468) yazında, Arnavutluk seferlerini tamamladıktan sonra, Sultan II. Mehmed ordusunun başında Anadolu'ya yöneldi. Bu seferin başlangıçtaki amaçları çok açık değildir. Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade'nin (Mehmed Neşrî'nin de izlediği) versiyonuna göre hedef, yayılmacı zihniyet sahibi hükümdarı Uzun Hasan'ın Osmanlıların vassalı Pir Ahmed'i Karaman'dan süren, müttefik ülkesi Dulkadiroğulları beyliğini istila eden ve Koylu-Hisar adlı sınır kalesini yeniden ele geçiren Akkoyunlulardı.¹⁴ Fakat daha güvenilir bir kaynak, o dönemde Divan-ı Hümayun kâtiplerinden olup Sultan Mehmed'in biyografi yazarı Tursun Bey'e göre (Kemalpaşazade'nin izlediği), Osmanlılar Memlûklerin üzerine yürüme-yi ve vaktiyle Bayezid'in işgal ettiği Malatya ve Darende'yi yeniden almayı planlıyorlardı.¹⁵ Muhtemelen, Memlûklerin

¹⁰ A.g.e., 2, s. 430.

Kitabe için bkz. H. Edhem, *TOEM* (1328/1910), 835, kitabe no. 29. Karamanlı Nizami, *Divan*, ed. H. İpekten, 95; Ahmed Tevhid, *Mes-kûkât-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu*, c. 4 (İstanbul, 1321/1903), s. 370, no. 781, 782. Kaynaklar; Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," 53, 46n.'den alınmıştır.

Gian-Maria Angiolello, ed. Donado da Lezze, *Historia Turchesca*, Ion Ursu (Bükreş, 1909), 40; Pierre Antoine Daru, *Histoire de Venise*, c. 1 (Brüksel, 1838), 259; Kahire'ye Şevval 871'de (Mayıs 1467) gelen Karamanoğlu elçisi için bkz. İbn İyâs, s. 202-3.

Âşıkpaşazade, s. 169-70; Neşrî, s. 202-3.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, alıntı: *History of Mehmed the Conqueror*, ed. Halil İnalçık ve Rhodes Murphy (Minneapolis ve Chicago, 1978), fol. 126b; Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), s. 272-73.

Dulkadiroğulları arasındaki taht mücadelesine müdahalesine ve Osmanlı müttefiki Şehsuvar'a karşı seferlerine (bkz. aşağıda) artık tahammül edemez olmuşlardı.

Anadolu'dayken, II. Mehmed vassallık anlaşmaları gereği, Pir Ahmed'e Karamanlı askerleriyle birlikte gelip Osmanlı ordusuna katılmasını buyurdu. Fakat Karahisar'a vardığı zaman, Pir Ahmed'e gönderdiği ulak onun yeminini bozduğu ve sefere katılma davetini reddettiği haberiyle dönmüyordu. Pir Ahmed'in bu davranışı karşısında çileden çıkan Fatih Sultan Mehmed, Karamanoğulları beyliğine artık bir son vermeye karar vererek bizzat ordunun başına geçip Akşehir ve Gevele üzerinden dosdoğru Konya'ya yöneldi. Pir Ahmed ise (Karaman olarak da bilinen) Larend'e'ye kaçtı ve bir yandan da kuvvetlerini Osmanlı ordusuna direnmek için düzenlemeye koyuldu. Sultan II. Mehmed, veziriazamı Mahmud Paşa'yı üzerine gönderdi ve Larend'e yakınlarında yapılan bir savaşta Karamanoğulları kuvvetleri imha edilip esir alındıysa da, Pir Ahmed İçel'deki Karataş'a kaçmayı başardı. Bunun üzerine Mahmud Paşa, Karamanlıların birlik boyu olan Turgut Türkmenlerinin peşine düşerek, (Toros sıradağlarındaki) Bulgar dağlarını aştı ve birçoğunu kılıçtan geçirdi; sağ kalanlar Kilikya'daki Memlûk kenti Tarsus'a sığındılar. Mehmed, Karaman'dan ayrılmadan önce, birçok zanaatkârı İstanbul'a sürgün etti, zapt edilen kalelere Osmanlı kuvvetlerini yerleştirdi ve vilayetin yönetimini ikinci oğlu Şehzade Mustafa'ya verdi.¹⁶

Osmanlı kuvvetleri Karaman'dan ayrılır ayrılmaz, Pir Ahmed ve kardeşi Kâsım geri dönerek Larend'e, Ereğli, Aksaray, Develi ve Niğde kentlerini peş peşe ele geçirdiler, fakat Konya'yı almayı başaramadılar. Bu girişimde Karamanlı beylerine, en güçlüsü Varsak ve Turgut'un yanı sıra Alaiye'nin Türkmen hükümdarı Lütfi Bey'in oğlu Kılıç Arslan Bey olmak üzere Toros bölgesindeki Türkmen aşiretleri de katıldı. Osmanlıların 874 (1470) baharında Eğriboz (Euboea) sefe-

¹⁶ Tursun Bey, fol. 127a-27b; Âşıkpaşazade, s. 170-71; Neşrî, s. 202-3; Kemalpaşazade, TAO (VII. Defter), s. 273-78. Krş. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 53-57.

riyle meşgul olmasından faydalanan Kâsım, saldırılarını yoğunlaştırarak Ankara'ya kadar içerilere ilerlemeyi başardı. Bu tehdit üzerine, 875 (1470) yazında, Eğriboz seferinde başarı kazanıp sivrilen Rum Mehmed Paşa, Sultan II. Mehmed tarafından Karamanoğlu şehzadeleriyle savaşmakla görevlendirildi. Şehzadeleri savaşa çekmeyi başaramayan paşa, Larende ve Ereğli bölgesini acımasızca yerle bir ederken, her iki kentin varlıklı ve saygın sakinlerini de ayırım gözetmeksizin sürgün etti. Fakat Osmanlı kuvvetleri Toros'un erişimi güç dağlarında bir Varsak Türkmen beyi olan Uyuz Bey tarafından pusuya düşürüldüğünde Mehmed Paşa'nın Varsak Türkmenleri bertaraf etme girişimi başarısız oluyordu. Osmanlılar Karaman ganimetini arkalarında bırakarak utanç içinde geri çekildiler.¹⁷

Karamanoğlu şehzadelerini ezmeyi başaramayan İshak Paşa'ya Karamanlıların üzerine yeni bir sefere başlaması emredildi. İçel'e vardığında, Pir Ahmed kaçıp Uzun Hasan'a sığınırken kardeşi Karaman teslim olmayı tercih etti. Buna karşılık, Karaman'a Çirmen sancağı (antik Cernomen) verildi. Kâsım ise Silifke'nin kuzeyindeki Mut'ta (antik Claudio-polis) Osmanlılarla muharebeye girdi, fakat yenildi ve o da Akkoyunlulara sığındı. İshak Paşa bundan sonra Turgut ve Varsak Türkmenlerine boyun eğdirirken, Mut ve Niğde istihkâmlarını onardı ve muhtemelen isyan eden Varkoy, Uç Hisar ve Ortahisar kalelerini zapt etti. Padişahın buyruğu üzerine, asi Aksaray şehrinin sakinlerini de sürgün etti ve bu insanlar bugün Aksaray olarak bilinen mahale yerleştirildiler.¹⁸ Bu harekâtlarla birlikte İçel'de direnişe devam eden bazı küçük bölgelerin dışında, Karamanoğulları topraklarının denetim altına alınması nihayet tamamlandı.

¹⁷ Aşıkpaşazade, s. 170-73; Neşrî, s. 204-5; Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), s. 276, 298-301. Krş. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 57-60.

Aşıkpaşazade, s. 173; Neşrî, 205; Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), s. 281, 303-9. Krş. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 60-62.

DULKADİROĞULLARI İÇİN MUHAREBE (1465-70)

Karamanoğulları gibi Dulkadiroğulları beyliği de neredeyse aynı dönemde, yabancı müdahalesine kapı açacak şekilde hanedansal iç mücadelelere kapılmıştı. Gelgelelim, Karamanoğulları beyliğinin tersine, bu kez Dulkadiroğulları beyliğini zorla kendi nüfuz alanında tutmaya çalışan Memlûk sultanıydı. Bunu topraklarını fethetmeden ve Dulkadiroğullarını kendi denetimine tabi bir tampon devlet olarak muhafaza etmeye yönelik geleneksel politikası doğrultusunda yapmıştı. Bu dağlık topraklarda karışıklıklar, 858'den (1454) beri Dulkadiroğulları beyi olan Seyfeddin Melik Arslan'ın, cuma namazı esnasında camide hançerlenerek öldürüldüğü Rebiülevvel 870'te (Ekim 1465) başladı. Olayların çağdaşı İbn Tağrıberdî'ye göre, Memlûk sultanı Hoşkadem'in kışkırtmasıyla öldürüldüğü söylentisi de yayılmıştı.¹⁹

Dulkadiroğulları tahtının veraseti, derhal Melik Arslan'ın çok sayıda kardeşi arasında mücadeleye yol açtı. En önemli iki hizip, Memlûklerin desteklediği Şahbudak ile Sultan II. Mehmed'den yardım isteyerek derhal tepki veren Şehsuvar çevresinde toplanıyordu. 10 Rebiülahirde (30 Kasım) bir Dulkadiroğlu elçisi, Melik Arslan'ın katledildiği ve Şahbudak'ın tahta çıktığı havadisleriyle Kahire'ye geldi. Sultan Hoşkadem elçiyi Şahbudak'a onur kaftanı ihsan ederek, dolayısıyla onun Elbistan'daki hükümranlılığını tanıyarak geri gönderdi.²⁰ Eşzamanlı olarak benzer bir eylem de Şehsuvar'ı "tüm Artık-Âbad ve Bozok'ta, vaktiyle baban Süleyman Bey tarafından hükmedilen tüm topraklarda vali" ilan eden bir *takrirname* ile Sultan II. Mehmed tarafından da yapılmaktaydı.²¹ Memlûklerin Şahbudak'ı tahta çıkardığını işittiğinde, Mehmed derhal Şehsuvar'ın yardımına asker ve

¹⁹ İbn Tağrıberdî, *Nujum*, 7, s. 737; *Hawadis*, 23, s. 114; Âşıkpaşazade, s. 107.

İbn Tağrıberdî, *Nujum*, 7, s. 737; *Hawadis*, 23, s. 66, s. 114; İbn İyâs, 2, s. 434-35; Âşıkpaşazade, s. 107.

Âşıkpaşazade, s. 207. Belge için bkz. Tâcizade Sadi Çelebi, *Münşeât*, ed. N. Lugal ve A. Erzi, *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası* (İstanbul, 1956), belge 20, 41, 42.

ayrıca Şehsuvar'ın, Melik Arslan'ın halefi olarak Elbistan'a hükmetmesi gerektiğine Memlûk sultanını ikna etmek için Kahire'ye bir elçi gönderdi. Memlûk "içişleri"ne bu Osmanlı müdahalesi karşısında telaşlanan Sultan Hoşkadem 8 Recep 870'te (24 Şubat 1466) Şahbudak'ın yardımına askerî bir kuvvet tahsis etti. Fakat birkaç gün sonra Şehsuvar'ın (Osmanlı yardımıyla) zaferine ilişkin raporların Kahire'ye ulaşması üzerine bu sefer iptal edilecekti.²²

Yaz mevsiminin başında, Elbistan'da Şehsuvar'a karşı muhalefetin artmakta olduğu haberleri Halep'ten gelmeye başlayınca, 25 Şevvalde (10 Haziran) Hoşkadem, Şahbudak kardeşi Şehsuvar'ın hakkından gelmekte başarısız olduğu için bu sefer hükümranlığı Nâsireddin'in oğlu ve Şahbudak'ın amcası olan Rüstem'e verdi. Rüstem'in Şehsuvar'la muharebe ettiğinin duyması üzerine, Rebiülahir 871'de (Kasım 1467) Hoşkadem, Halep vilayetinin yöneticisi olan Yaşbak el-Bacasî'ye, Rüstem'e gereken her türlü yardımın yapılması emrini verdi.²³ Dulkadiroğulları beyliğine yönelik bu yinelenen Memlûk müdahalesinden rahatsız olan Sultan II. Mehmed, her ikisi de 20-29 Rebiülahir (Aralık başı) 871 tarihli ve Hoşkadem'e yazılmış şahsi mektubunun yanı sıra herhalde veziriazamı Mahmud Paşa'dan Memlûk mevkidaşı Başvezir (Başdivitdar, Davadar) Yaşbak el-Bacasî'ye ayrı bir mektupla birlikte Kahire'ye bir elçilik heyeti daha gönderdi. Kuran'dan cihat amaçlı olmayan savaşları yasaklayan birçok alıntı içeren bu mektuplar, Şehsuvar'ın merhum babasının gerçek halefi olduğu ve Kahire'yle Elbistan arasında barışçıl ilişkilerin ihyasını talep ediyordu.²⁴ Dulkadiroğulları beyliğinin tek hamisi olduğu konusunu üsteleyen Hoşkadem, Osmanlıların taleplerini reddetti ve Dulkadiroğullarının işlerine karışmaktan vazgeçmesi yönünde uyarmak için Mehmed'e bir elçi gönderdi.²⁵ O andan itibaren de Mehmed

²² İbn Tağrıberdî, *Nujum*, 7, s. 739-40; *Hawadis*, 23, s. 68; İbn İyâs, 2, s. 436-37.

İbn Tağrıberdî, *Nujum*, 7, s. 741; *Hawadis*, 23, s. 69; İbn İyâs, 2, s. 440, 444. Tâcizade, ed. Lugal & Erzi, belge 1 (s. 3-5, belge 63 (s. 66-68). Joseph von Hammer [-Purgstall], *Geschichte des osmanischen Reiches*, c. 2 (Peşte, 1827-35).

alışılmadık ve kışkırtıcı bir tavırla, Memlûk büyük emirlerine hitaben Mekke sokaklarındaki su yollarını onarmak gibi dindarca bir işi üstlenmeyi taahhüt edip bu girişimde desteklerini isteyen bir mektupla birlikte elçisini Mısır'a göndermesiyle, kriz daha da şiddetlendi. Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade, âdetlere uygun olmayarak, hatta tam tersine emirlere hiç hediyeler götürülmediğini ve Hoşkadem'e hiç elçi gönderilmediğini kabul eder. Şaşırtıcı olmayacak şekilde, aşağılanmış olan emirler, Mehmed'i "hile"yle suçladıkları küçümseyici bir yanıt gönderdiler.²⁶ Mehmed'in görünüşte dindarca teklifinin altında, kendisini İslam âleminin en üst düzey hükümdarı olarak belirleyecek simgesel bir emsal yaratma arzusunu gizlediğini söylemek mümkündür. Fakat bu meseleyi, Osmanlı-Memlûk ilişkilerindeki bir kriz arka planına karşı diplomatik olarak ele alışı, gerçek niyetinin kendi üstün konumunu ortaya koyarken Hoşkadem'i küçük düşürmek olduğuna da işaret edebilir. Her durumda ve saikleri her ne olursa olsun, seleflerinin yüzyıllardır sahip olduğu bir imtiyazdan vazgeçmeyeceği ve kuşkusuz, o dönemde İslam âleminin en saygın unvanı olan "Hadimü'l Haremeyn eş-Şerifeyn" [Mekke ve Medine'nin koruyucu] olarak konumunu zayıflatacak böyle bir öneriyi Hoşkadem'in asla kabul etmeyeceği kolaylıkla tahmin edilebilir.

Gelgelelim, sonraki olaylar Memlûklerin lehine gelişmedi. Rüstem mağlup edildi ve Zilkade 871'de (Haziran 1467) bir Memlûk temsil heyeti onu tahttan indirip Şahbudak'ı yeniden tahta çıkarmak üzere yola çıkarıldı.²⁷ Kısa bir süre sonraysa Şehsuvar'ın isyanı korkutucu boyutlara ulaşıyordu. Halep genel valisinden, Şehsuvar'ın Halep topraklarını istila hazırlıklarına dair 12 Muharrem 872'de (13 Ağustos 1467) gelen rapor üzerine, o sırada ciddi bir hastalıkla yatağa düşmüş olan Hoşkadem, Suriye'nin diğer emirlerine Halep'in yardımına koşma emrini verdi. Bundan başka başkumandan (*atabey*) Yalbay'a orduyu sefere hazırlamasını buyurdu. Fakat bu sefer hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti; çünkü sefer için görevlendirilen

²⁶ Âşıkpaşazade, s. 208; İbn İyâs, 2, s. 434.
İbn İyâs, 2, s. 449.

büyük emirler –özellikle Hoşkadem'in en muhtemel halefi olarak görülen Yalbay– sultan günbegün güçten düşerken başkentte kalmayı tercih etmişlerdi. Ayrıca, Memlûk seçkinleri de bu şartlar altında Kahire'yi terk etmeyi reddettiler.²⁸

Sultan Hoşkadem 10 Rebiyülevvelde (10 Ekim) öldüğünde, büyük emirler, Halep, Şam, Trablus ve Hama kuvvetlerinden oluşan Suriye ordusunun Şehsuvar tarafından hezimete uğratıldığına ilişkin korkunç haberi aldılar. Şam genel valisi Bardbak el-Bıçmekdar esir düşmüş ve Trablus valisi gibi, Şam, Halep ve Hama başkumandanlarının yanı sıra sayısız küçük emir ve asker de muharebede can vermişti.²⁹ Hoşkadem'in ölümünü Kahire'de bir siyasal kriz daha izledi. Dört ay içinde Memlûk tahtı üç kez el değiştiriyordu ve sonuncusu 6 Receb 872'de (31 Ocak 1468) iktidarı ele geçiren el-Melik el-Melikü'l-Eşref Kayıtbay ez-Zâhirî'ydi.³⁰ Açıktır ki, bu durum Şehsuvar'a ordusunu Memlûklerle yeni bir hesaplaşmaya hazırlaması için zaman vermişti. Kayıtbay tahta çıkar çıkmaz, orduya yeni bir sefere hazırlanma emri verdi ve Osmanlı-Memlûk ilişkilerindeki krizi düzeltme amacıyla İstanbul'a bir elçi gönderdi. Önceki olaylar için resmî bir özürle birlikte hediyeler taşıyan elçiyi cömertçe ağırlayan Mehmed karşılık olarak Kayıtbay'ın tahta çıkışını tebrik etmek üzere Kahire'ye üst düzey bir heyet gönderdi.³¹

Fakat Şehsuvar'a karşı devam eden düşmanlıklar yakınlaşmaya yönelik diplomatik hamleyi baltaladı. 12 Şaban

²⁸ İbn Tağrıberdî, *Nujum*, 7, s. 747-48; *Hawadis*, 23, s. 73-80; İbn İyâs, 2, s. 449, 451.

Memlûk tarihçileri, bu yenilginin suçunu, iddialarına göre Şehsuvar'la işbirliği yapan veya onunla savaşmakta isteksiz olan Emir Bardbak'a yıkarlar. Ne var ki, askerî güç açısından altta olan Memlûk ordusunun daha hazırlıklı Şehsuvar ordusu tarafından baskına uğratılmış olması çok daha muhtemel görünüyor. Bkz. İbn Tağrıberdî, *Havâdis*, 23, s. 75-76, 132-33; İbn İyâs, 2, s. 460, 463; Şemseddin Muhammed İbn Tolun, *İllâmü'l-verâ bi-men vüllîye nâ'iben mine'l-Etrâk bi-Dımaşki's-Şâmi'l-kübrâ* (Kahire, 1973), s. 63-64.

Sultan Kayıtbay'ın bir biyografisi için bkz. İbn İyâs, 3, s. 324-25 ve Muhammed bin Abdurrahman el-Sehâvî, *al-Dow' al-Lami' li-Ahl al-Karn al-Tasi*, c. 6 (Kahire, 1353-55/1934-36), s. 201-11.

Âşıkpâşazade, s. 209.

872'de (2 Mart 1468) başkumandan Canıbek Kulaksız'ın kumandasındaki Mısır ordusu Kahire'den ayrıldı ve Suriye ordusuyla birleşti, ama bir kez daha korkunç bir hezimete uğradı. Kulaksız esir düşerken, çok sayıda emir kılıçtan geçirildi ve ordunun canını kurtaran kısmı 7 Zilkade'de (30 Mayıs) "develeri, giysileri ve Memlûkleri olmaksızın" geri döndü. Bu dikkat çekici zaferden yüreklenen Şehsuvar Halep vilayetini istila etti, Ayntab ve kırsal kesimini yağmalayıp zapt etti.³² Hazinesi boşalmış ve bu yüzden de başka bir seferin maliyetini karşılayamayacak durumdaki Kayıtbay nüfusun çeşitli kesimlerinden paralar sızdırarak³³ eski sultan Çakmak'ın kayınbiraderi Özbek min Tutuh'u Şam genel valiliği makamından geri çağırıp Kulaksız'ın yerine başkumandanlığa getirdi.³⁴ Gelecekteki Osmanlı-Memlûk savaşında kilit bir şahsiyet olan Özbek, Memlûk askerî hiyerarşisindeki bu üst düzey mevkiyi, Kayıtbay'ın oğlu ve halefi el-Melikü'l-Nâsır Muhammed tarafından Zilkade 901'de (Temmuz 1496) azledilene dek otuz yıl boyunca elinde tutacaktı.³⁵ Bu arada, Şehsuvar'ın Kilikya kentlerini aldığı, Darende'yi kuşattığı, hatta Halep ve Şam ileri gelenlerine, Dulkadiroğlu topraklarına giren Suriye'nin tüm tüccar ve esnafına himaye (*aman*) teklifini içeren mesajlar verdiğine dair raporlar Kahire'ye akıp duruyordu.³⁶ Kayıtbay'ın düzenlediği bir başka askerî sefer gücü 22 Rebiülevvel 873'te (10 Ekim 1468) Halep'i takviye etmek için alelacele yola koyuldu. Ne var ki, askerlerin çoğu Kahire yakınlarındaki Ridaniye'deki toplanma karargâhına giderken Kahire ve civarını vuran veba yüzünden yolda öldü.³⁷

Memlûk emirinden Darende'yi ele geçirmeyi başarmasına karşın, Şehsuvar, Kayıtbay'ı yatıştırmaya karar vererek barış dilemek için ona bir elçi gönderdi. Fakat Kayıtbay elçi-

³² İbn İyâs, 3:7, 9, 12, 13.

A.g.e., 3:14-15.

³⁴ A.g.e., 3:18; Nureddin Ali bin Davud es-Sayrafî, *Inba' al-Hasr bi-Anba' al-'Asr*, ed. Hasan Habashi (Kahire, 1970), s. 14.

Özbek'le ilgili biyografik notlar için bkz. İbn İyâs, 3, s. 411-12 ve Sehâvî, *al-Dow' al-Lami'*, 2, s. 270-72.

Sayrafî, s. 27-28, 30.

A.g.e., s. 18, 26, 28, 30-31; İbn İyâs, 3, s. 21, 24, 29.

ye Kahire'ye girme izni vermeyi bile reddetti.³⁸ Belli ki, Karmanoğulları beyliğini Osmanlıların fethetmesi ve iki müttefik arasında bir toprak bağlantısı sağlayan Darende'nin zaptıyla kolaylaşan Osmanlı-Dulkadirli ilişkilerinde muhtemel yakınlaşmadan telaşa kapılan Kayıtbay, büyük çaplı sefer hazırlıklarını başlattı. Böylelikle, 9 Şaban 873'te (22 Şubat 1469) Mısır ordusu Özbek komutasında Kahire'den yola çıktı.³⁹ Suriye orduları ve Arap aşiretleriyle birlikte Türkmenlerden toplanan 15.000 askerle birleşen Özbek, Kilikya'ya giden Suriye Kapılarını aştı. İlk Memlûkler Dar Bâb el-Melik geçidinde Şehsuvar'ın kardeşi Malbay el-Akta'nın önderliğindeki Dulkadirli kuvvetlerince pusuya düşürülüp ağır kayıplara uğradılar. Ne var ki, Malbay, Memlûk kuvvetlerinin ilerleyişini denetim altına almayı başaramadı ve öldürüldü. Kahire'ye gelen raporlara göre, 10 Zilkadeden (22 Mayıs) itibaren Memlûk ordusu Kilikya'ya vardı ve Ceyhan nehrinin yakınlarında Şehsuvar'ın ordusuyla çatışmaya girdi. Her iki tarafa da ağır kayıplar verdiren şiddetli bir muharebenin ardından Dulkadirli ordusu yenildi; Şehsuvar'ın iki kardeşi Moğol Bey ve Süleyman esir düşerken, Şehsuvar'ın kendisi hayatta kalan askerleriyle birlikte dağlara kaçtı.⁴⁰ Özbek daha sonra Dulkadiroğullarının topraklarına yürüdü ve kırsal kesimini baştan sona yakıp yıktı. Yeni fethedilen kalelere Memlûk emirlerini yerleştirip, Dulkadirli tahtına Şahbudak'ı çıkardıktan sonra, Özbek yorgun ordusunun yönünü ülkesine çevirdiyse de Halep yolunda Şehsuvar kuvvetlerinin pususuna uğrayarak ağır bir yenilgiye uğradı.⁴¹ 23 Zilkadede (5 Temmuz) Kahire'ye Memlûk ordusunun Halep'e vardığı fakat muharebelerden sağ kurtulan seçkin Memlûklerin (*el-Memalik es-Sultaniye*) orada kalmayıp Sultan'ın izni olmaksızın Kahire'ye doğru yola çıkarak büyük emirleri askersiz bıraktığı rapor edildi. Ertesi ay, mağlup askerler yalın ayak başı

³⁸ Sayrafî, s. 44, 47.

İbn İyâs, 3, s. 69.

⁴⁰ Sayrafî, 46, 48-50, 53-55, 57; İbn İyâs, 3, s. 26-27.

Bkz. Özbek'in Emir Yaşbak'a mektubu, zikreden Sayrafî, s. 12-21. (Krş. Sayrafî'nin olay hakkında kendi yaptığı ayrıntılı anlatı, s. 77-79).

kabak, bir deri bir kemik ve paçavralar içinde dağınık bir halde Kahire'ye geldiler. Son gelenlerse Şehsuvar tarafından bir kez daha bozguna uğrıtılan Özbek ile Şahbudak oldu.⁴² Bu sefer tüm dünyaya Memlûk ordusunun yetersizliğini ve disiplinden yoksunluğunu göstermekten başka hiçbir işe yaramamıştı aslında.

Kendisine yönelik yeni bir Memlûk seferine meydan vermek istemeyen Şehsuvar bir barış girişiminde daha bulundu: Bir Dulkadiroğlu elçisinin eşliğinde, serbest bıraktığı eski Memlûk başkumandanı Kulaksız'ı da arabulucu olarak Kahire'ye gönderdi. Recep 874'te (Ocak 1470) Şehsuvar tarafından serbest bırakılan bir grup emir ve zapt ettiği kalelerin anahtarlarıyla birlikte Kahire'ye varan elçi, Kayıtbay tarafından kabul edildi. Gelgelelim, Şehsuvar'ın aşağıdaki talepleri reddedildi: a) Elbistan'ın denetiminin kendisinde olduğuna dair bir berat; b) Ayntab'ın teslim edilmesine karşılık Halep'te kendisine "Binlerin Emiri" unvanının verilmesi.⁴³ Kayıtbay ile büyük emirleri, onunla muharebe meydana bir kez daha hesaplaşmakta kararlıydılar. Yani sonuç olarak, bu kanlı anlaşmazlık birkaç yıl daha sürecekti.

DOSTLUKTAN DÜŞMANLIĞA (1470-81)

Şehsuvar'a karşı tam bir sonuca ulaşamayan savaş, İbn İyâs tarafından aşağıda dile getirildiği üzere, Memlûk Sultanlığı'nın itibarında onarılmaz hasarlar yarattı:

[Şehsuvar] birçok [Memlûk] emirini öldürdü, ordularını üç kez yendi ve develerini çaldı; bunların sonucu olarak Sultan'ın saygınlığı Doğunun hükümdarları arasında ve her yerde zarar gördü, hatta Şehsuvar'ın önünde düştükleri hal-ler yüzünden, köylüler bile Türklerle [yani Memlûkler] alay

⁴² Sayrafi, s. 79, 160; İbn İyâs, 3, s. 34, 36.

Sayrafi, s. 124, 129-30, 135, 138, 145, 146, 150, 163; İbn İyâs, 3, s. 28, 41, 44. Barışı sağlama kararında Şehsuvar, Malatya'nın Memlûk emirinin (Safer 874/Ağustos 1469) ve Şehsuvar'dan Kilikya kenti Sis'i yeniden almayı başaran Ramazanoğulları Türkmenlerinin (Rebiülahir 874; Ekim 1460) önünde uğradığı yenilgilerden etkilenmiş olması mümkündür. Sayrafi, s. 151, 160; İbn İyâs, 3, s. 41-44.

ettiler. Çerkesler neredeyse sultanlığı kaybettiler: Şehsuvar Halep'i zapt etmeye çalıştı, Elbistan'da adına hutbe okuttu ve sikkeler bastırdı.⁴⁴

İşte böyle bir ortamda, Kayıtbay ordusunun moralini düzeltmek, insan gücünü yeniden oluşturmak ve Şehsuvar'a karşı muazzam bir son darbeye hazırlanmak için imparatorluğun bir dinlenme dönemine ihtiyaç duyduğuna hükmetti. Fakat sultan II. Mehmed'le aralarındaki anlaşmazlığı çözmeden ve Dulkadirli meselesi konusunda ortak bir anlayışa varmadan bunun hayata geçirilmesi olanaksızdı. Bu amaçla 875'te (1470) Kayıtbay İstanbul'a bir heyet gönderdi; karşılıklı müdahalesizlik ve nüfuz alanının bölümlenmesi hakkında bir antlaşmaya varıldı.⁴⁵ Bu antlaşma uyarınca, Memlûkler Karamanoğulları topraklarındaki Osmanlı denetimini tanır ve Karamanlıların işlerine karışmaktan uzak durmaya söz verirken,⁴⁶ buna karşılık da Osmanlılar Şehsuvar'ı "sattılar" ve gerçek hükümdar olarak Memlûklerin desteklediği Şahbudak'ı kabul ettiler. Böylelikle, bu antlaşma bir yandan Kayıtbay'a Şehsuvar'ın isyanını bastırmak için hareket serbestliği verirken öte yandan II. Mehmed'e de Memlûk sınırı yakında, İçel'deki son Karamanlı kalesini bertaraf etme imkânı tanıyordu. Safer 875'te (Ağustos 1470) bir Osmanlı elçisi üzerinde birleşilen antlaşmayı teyit etmek üzere Kahire'ye geldi.⁴⁷

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yayılmacı zihniyetinin gitgide büyüyen tehlikesi konusunda duydukları ortak kaygıları, Osmanlı-Memlûk yakınlaşması için verimli bir zemin teşkil etmişti. 872 (1467) sonlarında, Karakoyunlu Türkmenlerinin beyi Cihan Şah'ın Uzun Hasan karşısında yenilip öldürülmesinin yarattığı karışıklığın sonucunda, Uzun Hasan artık Kafkasya'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan toprakların olduğu gibi, Kuzey İran'ın da tartışılmaz hü-

⁴⁴ İbn İyâs, 3, s. 78.

Âşıkpaşazade, s. 211.

Bir Karamanlı elçisi 7 Ramazan 874'te (10 Mart 1470) Kahire'ye geldi ve Kayıtbay tarafından cömertçe kabul gördü. Sayrafî, s. 162-63. Sayrafî, s. 199; İbn İyâs, 3, s. 52.

kümdarı haline gelmişti.⁴⁸ Uzun Hasan'ın öncelikle Sultan Mehmed'e saygı göstermediğini; ikincisi Karaman'ı istila ettiğini; üçüncüsü "çok uzun zamandan beri Osmanlıların hizmetine girmiş olmasına" karşın Koyulhisar sınır kalesini talep ettiğini ve dördüncüsü Sultan Mehmed'e ihtiyacı olup bağlılığını sunan babası Ali Bayındır Bey'in tersine, Uzun Hasan'ın bir saltanat iddiasında bulunduğunu ve padişahı gücendirdiğini yazan Âşıkpaşazade tarafından, Osmanlı tarafının rahatsızlıkları açıkça ifade edilir.⁴⁹ Uzun Hasan'ın konukseverliğinden yararlanan Karamanoğullarının firari şehzadeleri Pir Ahmed ve Kâsım ile Uzun Hasan'la Venedik arasında planlanan kaygı verici entrikalar da düşünüldüğünde,⁵⁰ Uzun Hasan cephesinden yeni bir saldırganlık hareketi bekleniyordu.

Uzun Hasan'ın doğudaki kayda değer zaferleri, Memlûkleri de sürekli bir teyakkuz halinde tutuyordu. Kayıtbay Recep 872'de (Ocak 1468) iktidara geldiğinden itibaren, Uzun Hasan, her birinde Kayıtbay'a görünüşteki bağlılığının yenilenmiş andını ve zafer kazandığı bir hükümdarın kellesini getiren elçileri tekrar tekrar Kahire'ye gönderdi.⁵¹ Fakat Kayıtbay, Uzun Hasan'ın bu dostluk gösterilerine karşı güvensizliğini sürdürmekte ve onun imparatorluğunun topraklarının genişlemesini büyük endişeyle izlemekteydi. Rebiyülahir 875'te (Ekim 1470) Akkoyunlu ordusunun batıya doğru hareketine ilişkin bir istihbarat raporu aldığı anda kuşku büyüdü.⁵² Şehsuvar'ın sürüp giden düşmanca hareketleri, Ramazanoğullarına karşı zaferi ve Kilikya kentleri Ayas ve

⁴⁸ Akkoyunlu hanedanının oldukça kapsamlı bir araştırması için bkz. John E. Woods, *The Aqqyunlu: Clan, Confederation, Empire* (Minneapolis ve Chicago, 1976).

Âşıkpaşazade, s. 169-70; onu takiben Neşrî, s. 202-3.

Uzun Hasan'ın Osmanlı İmparatorluğuna karşı Venedik'le işbirliği hakkında bkz. Şerafettin Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik," *TAD* 3 (1965), s. 63-138.

Akkoyunlu elçileri Memlûk sarayını Muharrem 873 (Ağustos 1468), Recep 873 (Ocak 1469), Zilhicce 873 (Haziran 1469) ve Muharrem 875'te (Temmuz 1470) ziyaret ettiler.

Sayrafî, s. 219; İbn İyâs, 3, s. 53-54.

Sis'i zaptına dair ek raporlara⁵³ tepki olarak, Kayıtbay 2 Cemaziyelevvelde (27 Ekim) Suriye'ye gönderdiği temsilcisiyle oradaki emirleri teyakkuza geçmeleri ve ordularının hazırlıklarıyla kalelerin sağlamlaştırılmasına nezaret etmeleri konusunda uyardı. Sekiz gün sonra, Büyük *Davadar* Emir Yaşbak'a Mısır ordusunu büyük bir sefere hazırlama emrini verdi. 4 Şaban 875'te (26 Ocak 1471) Kayıtbay, Halep'in takviyesi için bir ileri kuvvet gönderdi. 10 Şevvalde (3 Nisan), ağır silahlı ve üç sınıftan çok sayıda emir ile yaklaşık iki bin seçkin Memlûkten oluşan Mısır ordusu Kahire'den kuzeye doğru yola çıktı.⁵⁴ Sultan, kumandanı Yaşbak'a yöneticileri ve subayları görevlendirip azletmenin yanı sıra Uzun Hasan ve Sultan Mehmed'e elçilik heyetleri gönderme de dahil sınırsız bir yetki vermişti.

Yaşbak'ın kazaskeri ve kâtibi İbn Ecâ bir görgü tanığı olarak bize, Kahire'den yola çıkışından itibaren seferin ayrıntılı bir anlatısını verir. Yolda vilayet orduları, Filistin ve Suriye'den Arap ve Türkmen kuvvetlerinin de katılımıyla, Yaşbak uzun bir yürüyüşün ardından zilhicce ortasında (haziran) Halep'e vardı.⁵⁵ Çok geçmeden, Muharrem (Haziran) 876 sonunda, Ayntab'ı kuşattı fakat Memlûk ordusunun yıkıcı kuşatma teçhizatı karşısında korkuya kapılan Şehsuvar'ın kumandanı teslim oldu.⁵⁶ Ayntab'dayken 20 Saferde (8 Ağustos) Şehsuvar'ın bir elçisi çatışmayı barışçıl yollardan çözme arzusunu ifade eden ve Yaşbak'ın yanı sıra Halep ve Şam genel valilerine hitaben yazılmış mesajlarla çıkageldi. İbn Ecâ, Şehsuvar'ın Ayntab ile Maraş'ın tam ortasında kurulmuş Cebel es-Suf'taki karargâhına giderek teslim olma şartlarını müzakere etmekle görevlendirildi. Orada, vaktiyle Memlûklere sadık olan Şehsuvar'ın amcası Rüstem'le de karşılaştı. Fakat Yaşbak'ın şartları -Şehsuvar'ın Sis ve Darendeyi, bağlılığının Memlûklerce kabulünün önkoşulu olarak teslim

⁵³ Sayrafî, s. 193, 212, 239, 242; İbn İyâs, 3, s. 51, 56.

⁵⁴ Sayrafî, s. 224, 225, 244-45, 271-74; İbn İyâs, 3, s. 54, 56, 59-60. Yaşbak'ın Kahire'den Halep'e uzun yürüyüşünün ayrıntılı bir betimlemesi, İbn Ecâ, s. 53-71. İbn Ecâ, s. 78-83; Sayrafî, s. 325.

etmek- Şehsuvar tarafından reddedildi.⁵⁷ Her iki ordu artık askerî bir yüzleşmeye hazırды.

Tam bu noktada, rebîülevvel başında (ağustos sonu) Yaşbak, İbn Ecâ'yı elçisi olarak Tebriz'deki Uzun Hasan'a, Şeyh Alâeddin el-Hüsni'yi İstanbul'daki Sultan Mehmed'e ve Hoca Seyyid Emir Can'ı da Mehmed'in Amasya'daki oğlu Şehzade Bayezid'e gönderdi.⁵⁸ İbn Ecâ, Tebriz'deki Uzun Hasan'a aşağıdaki talepleri sundu: Merhum Melik Arslan'ın oğlu, firari Dulkadiroğlu şehzadesinin teslimi; Benî Rebîa Bedevilerinin Ruha ve Halep arasındaki ticaret güzergâhını kesmesinin önlenmesi ve Bire yakınlarında Akkoyunlularca zapt edilen bazı sınır köylerinin denetiminin Memlûklere iadesi. Fakat bu elçilik görevinin asıl amacı Uzun Hasan'ın Anadolu'daki niyetlerini anlamaktı. Her durumda talepler kabul edildi ve İbn Ecâ 5 Cemaziyelahirde (20 Ekim) Yaşbak'ın karargâhına döndü.⁵⁹

İstanbul'a giden elçilik heyetinin iki ayrı amacı varmış gibi görünüyor: Uzun Hasan'a karşı ortak bir Osmanlı-Memlûk cephesi kurmak ve Şehsuvar'a karşı yapılacak seferden doğabilecek güçlükleri önlemek. Şeyh el-Hüsni Kahire'ye Zilhicce 876'da (Mayıs 1472) döndü ve Memlûk tarihçisi Sayrafi'ye göre, görevini başaramadığı için Yaşbak küplere bindi.⁶⁰ Emir Can'ın Bayezid'e götürdüğü mektupsa "ahenkli bağlar ile yeni başlangıçlar koşullarının" iki ülke arasında sürmesine yönelik Memlûk umudunu ve "iki sultan arasındaki barışın her iki dünya için faydalı ve ilelebet var oluş nedeni" olduğunu dile getiriyordu. Bayezid, Cemaziyellevvel ortası 876 (Kasım ortası 1471) tarihli cevabında, Memlûk elçisini "kulaklarımıza gereken dostluk sözlerini getirmesi" ve Memlûk sultanının "aramızdaki samimiyet halini geliştirmekten yana" mesajı dolayısıyla övdü. "Dostluğun temellerini kolaylaştırıp sevgi bağlarını sağlamlaştırmak üzere elimizden gelen her şeyi" yapma sözünü verdi.⁶¹

⁵⁷ İbn Ecâ, s. 86-94.

⁵⁸ *A.g.e.*, s. 95-97.

⁵⁹ *A.g.e.*, s. 97-123, İbn Ecâ'nın Uzun Hasan'ın sarayına elçilik görevinin eksiksiz bir anlatısı için.

Sayrafi, s. 445-46.

Tâcizade, ed. Lugal ve Erzi, belge 65 (s. 69-70) ve belge 66 (s. 70-

Memlûkler ile Osmanlılar arasındaki diplomatik müzakerelerin sürdüğü 876 (1471) yazında, Sultan II. Mehmed veziri Gedik Ahmed Paşa'yı Güney Anadolu kıyısında olup Karamanoğlu şehzadeleriyle işbirliği yapmış İçel'in geri kalan küçük beyliklerine son verip kaleleri ele geçirmekle görevlendirdi. İlk alınansa Antalya körfezindeki Alaiye limanı oldu. Hükümdarı Kılıç Arslan Bey teslim olmaya ikna edildi. İki bağlı kıyı kalesi Manavgat ve Alara'yla birlikte kent Osmanlı topraklarına dahil edilerek bir sancak haline getirildi. Silifke'den İçel'e hükmeden İshak Bey'in can korkusuna kapılan oğluna kaleyi teslim etmesi önerildi. Yakında bulunan ve 1448'de Kıbrıs krallığından Karamanoğulları tarafından zapt edilmiş Gorigos Limanı da Gedik Ahmed Paşa'nın eline geçti. Pir Ahmed ve oğlunun Silifke ile Ermenek arasındaki yolda, dağlık Meynan (veya Moka) kalesinde yerleşmiş olduğunu öğrenmesi üzerine Gedik Ahmed üzerine yürüdüğü kaleyi de ele geçirdi. Pir Ahmed bulunamadı, ama ailesi yakalanıp İstanbul'a padişahın sarayına gönderildi. Ardından da bu temizlik harekâtını tamamlamak üzere, Kilikya Kapılarının kuzey çıkışını tutan sınır kalesi Lu'lu'a'ya da bir Osmanlı birliği gönderildi.⁶²

Bu seferle birlikte, Memlûk İmparatorluğuyla Osmanlıların güneydoğu sınırı en sonunda Toros sıradağlarında, Memlûk kalesi Gülek'in sınır işareti oluşturmasıyla çizilmiş oldu. Yeni kurulup Konya'daki merkezinden yönetilen Karaman vilayetinin üç sancağına da artık Memlûklerle sınırı koruma görevi verildi:

1. Kuzey bölgedeki Kayseri, Darb el-Hadas'ın içinden geçen yolu koruyordu.
2. Orta bölgedeki Niğde, Kilikya Kapılarını aşan yolu koruyordu.
3. Güney bölgedeki İçel kıyı şeridini koruyordu.

71). İkinci belgenin tarihi basıldığı haliyle (896 yılı) hatalıdır ve 876/1471 olmalıdır.

Âşıkpâşazade, s. 173-76; Tursun Bey, fol. 131a-33b; Neşrî, s. 205-7; Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), s. 309-16. Krş. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 62-66.

Elçileri henüz Tebriz, İstanbul ve Amasya'da görevdeyken, Yaşbak, 876 Rebiülevvel ortasında (1471 Eylül başı) sefere çıktı. Ertesi ay, Suriye Kapılarında daha önce Ramazanoğulları Türkmenlerince zapt edilen Ayas'a geldi.⁶³ Şehsuvar, yerel Türkmenlerle birlikte mutlak bir üstünlük sağlayan Memlûk birliklerine direnmeyi başaramadı. İki hafta içinde Adana (23 Cemaziyelevvel; 8 Kasım) ve Sis (8 Cemaziyelahir; 22 Kasım) kısa bir kuşatmadan sonra düştü ve Ceyhan ırmağının yakınında şiddetli bir muharebede yenildi (27 Cemaziyelevvel; 12 Kasım). Yandaşları tarafından terk edilen Şehsuvar ailesi ve hazinesiyle birlikte kaçarak Osmanlı hududundaki Zamantı (Tsamando, günümüzde Aziziye) sınır kalesine sığındı.⁶⁴ Memlûk ordusu Halep'teki karargâhında kışlarken⁶⁵ Ramazan 876'da (Şubat 1472) bir Osmanlı elçisi Sultan II. Mehmed'in hediyeleriyle birlikte Kahire'ye geldi.⁶⁶ Zilkade (nisan) ayında, Memlûk ordusu taarruzunu yeniden başlatarak direniş görmeden Elbistan'ı aldı.⁶⁷ Memlûklerin yaklaşmakta olduğu haberini alan Şehsuvar'ın kardeşi Ardvane, Şehsuvar'ın oğlu, annesi ve akrabalarıyla birlikte, Darende ve Zamantı'nın anahtarlarını verip Şehsuvar için aman dilemek üzere Yaşbak'ın karargâhına geldi. Darende Memlûklere teslim edildi, ama Şehsuvar, Yaşbak'tan bir onur kaftanı almadan Zamantı'yı teslim etmeyi reddetti.⁶⁸ Arkasından Memlûkler Hirman kalesini de aldılar ve 13 Zilhicce (22 Mayıs) günü Zamantı'ya yürüdüler. Ertesi gün, Şehzade Bayezid'in gönderdiği bir başka Osmanlı elçisi, Yaşbak'a bir nezaket ziyaretinde bulundu ve ona efendisinin seferin sonuçlarından duyduğu memnuniyeti ifade ederek taze erzak vermeyi öneren mektubunu sundu.⁶⁹ 23 Zilhiccede (1 Haziran) Şehsuvar bir kez daha bağlılığını sundu; İbn Ecâ ve

⁶³ İbn Ecâ, s. 124.

⁶⁴ A.g.e., s. 124-32; İbn İyâs, 3, s. 65-66, 72; Sayrafî, s. 363-69; Âşıkpaşazade, 211.

İbn Ecâ, s. 133-36.

Sayrafî, s. 407, 411-12, 429; İbn İyâs, 3, s. 69.

İbn Ecâ, s. 136-38.

A.g.e., s. 139, 143; Sayrafî, s. 430, 435, 436-37, 439-40; İbn İyâs, 3, s. 71.

İbn Ecâ, s. 139-42.

kendisine güvenli geçiş izni vaat eden Emir Temerüz eş-Şemsî'yle bir görüşmenin ardından Şehsuvar teslim oldu. Fakat Yaşbak'ın çadırına girmesiyle zincire vurulması bir oldu. Arkadaşları daha kılıçlarını bile çekmeye kalmadan yakalayıp idam edildiler.⁷⁰ Şahbudak'ı Elbistan yöneticisi olarak bırakan Yaşbak, ordusuyla Halep'e çekildi ve oradan, Şam üzerinden 18 Rebiülevvel 877'de (23 Ağustos 1472) varacağı Kahire'ye doğru yola koyuldu. Yaşbak'a Şehsuvar'ın dışında Ardvane, Hudada, Yahya Gavur ve Süleyman adlı dört kardeşiyle yirmi kadar Dulkadirli seçkin de eşlik ediyordu. Kahire'nin Bâb el-Züveyle kapısına götürüldüler ve canı bağışlanan Süleyman dışında hepsi asıldı.⁷¹

876 (1472) baharına gelindiğinde, Uzun Hasan artık Osmanlı-Memlûk mihverine meydan okumaya hazır durumdaydı. İlk olarak sözde Memlûk egemenliğinden bağımsızlığını ilan etmeye ve Timurlularla Karakoyunlulara karşı kazandığı büyük askerî zaferlerinin de kanıtladığı üzere ilahi soyuna dayanarak İslam âlemindeki üstünlük iddiasını yaymaya karar verdi.⁷² Bu amaçla, 7 Zilkadede (16 Nisan) içeriği Kayıtbay'ı gücendiren bir mesajını taşıyan elçisi Kahire'ye geldi. Mesajda Uzun Hasan, Şehsuvar'ın affedilmesi ricasının yanı sıra tıpkı Şahrüh'un Çakmak'tan istediği gibi, Mekte'nin kutsal tapınağı Kabe'ye giydirilecek bir *kisve* gönderme iznini istiyordu.⁷³ Memlûklerin büyük bir kıskançlıkla korudukları bir imtiyaz olarak *kisve* gönderme arzusunu ifade ederek Uzun Hasan, yalnızca siyasi bağımsızlığını göstermekle kalmayıp, aynı zamanda "Hadimü'l Haremeyn eş-Şerifeyn" unvanını Memlûk sultanından alma arzusunu da açığa vurmaktaydı.

⁷⁰ A.g.e., s. 135-48; Sayrafî, s. 430, 435-37, 439-40; İbn İyâs, 3, s. 69, 71-74; Kemalpaşazade, TAO (VII. Defter), s. 393-96; Âşıkpaşazade, s. 211. İbn Ecâ, s. 148-60; İbn İyâs, 3, s. 75-79; Âşıkpaşazade, s. 211. Şehsuvar'ın Memlûk askerî sınıfına katılan kardeşi Süleyman, Akkoyunlulara karşı Ruha muharebesinde (bkz. aşağıda) Ramazan 885'te (Kasım 1480) öldü. İbn İyâs, 3, s. 171-72.

Woods, s. 115-19.

Sayrafî, s. 428; İbn İyâs, 3, s. 170.

Bu diplomatik manevra askerî operasyonların başlangıcının işaretini verdi. 877 Muharreminde (Haziran), Çandar ailesinin mülksüzleşmiş beyi İsfendiyaroglu Kızıl Ahmed ve Uzun Hasan'ın yeğeni Yusufça Mirza'nın komutasındaki Akkoyunlu ordusu Tokat'ı talan etti. Aynı zamanda Sivas ve Kayseri aracılığıyla Osmanlı işgalindeki Karaman vilayeti ni istila etti ve yöneticisi Şehzade Mustafa'yı Afyonkarahisar'a çekilmeye zorlayarak Karamanoğulları şehzadesi Pir Ahmed'i Konya'da tekrar tahta çıkardı. Kardeşi Kâsım'la birlikte Pir Ahmed Akkoyunlu istila ordusuyla gelmişti. Osmanlıların kuvvetlerini yeniden toplaması iki ay sürdü. Nihayet, Rebiülevvelde (Ağustos) karşılık verdiler. Vezir Gedik Ahmed Paşa ile Anadolu beylerbeyi Davud Paşa'nın desteğiyle Şehzade Mustafa, 14 Rebiülevvel (19 Ağustos) günü Beyşehir gölünün batısında Akkoyunlu ordusuyla girdiği muharebeden galip çıktılar. Bununla birlikte, Karamanlı şehzadeleri Pir Ahmed ve Kâsım kendilerini sağlama aldıkları İçel'e kaçmayı başardılar.⁷⁴

Osmanlılarca yenilgiye uğratılmasına karşın, Uzun Hasan Memlûklere karşı –bu kez Suriye’de– başka bir cephe açmaya karar verdi. Taarruza Uzun Hasan'ın asıl askerî hedefini –Memlûk rejiminin nihai yıkımını– açıklayan bir propaganda kampanyası da eşlik etti.⁷⁵ Cemaziyelahirde (kasım) Uzun Hasan Fırat nehrini aştı; Malatya, Kâhta, Gerger ve Ayntab'ı fırtına gibi fethederek 15 Recepte (14 Kasım) Halep'in dış mahallelerine dek ulaştı. Oğlu Uğurlu Muhammed'in komutasındaki ikinci bir kol da Ruha üzerinden yürüyüp Bire kentini zapt etti. Kayıtbay'ın tepkisi derhal bir öncü kuvvet gönderip Büyük *Davadar* Yaşbak komutasında daha büyük bir sefer hazırlamak oldu. Yaşbak, Şam vilayet ordusunu da kuvvetlerine katarak Şevval 877'de (Mart 1473) Halep'e geldi.

⁷⁴ Âşıkpaşazade, 176/77; Tursun Bey, fol. 133b-37a; Kemalpaşazade, TAO (VII. Defter), s. 325-26. Krş. Woods, s. 269; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan," s. 96-101; Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 64-66 ve Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time*, çev. Ralph Manheim ve ed. William C. Hickman (Princeton: Princeton University Press, 1979), s. 309-11. İbn İyâs, 3, s. 81. Krş. Woods, s. 128.

Ne var ki, Uzun Hasan yaklaşan Osmanlı taarruzunun karşısında, Uğurlu Muhammed'i Bire'deki çatışmada artçı kuvvet olarak bırakarak Fırat'ın gerisine çoktan çekilmişti. Yaşbak, Bire üzerine yürüdü; burada Uğurlu Muhammed'in kuvvetleriyle karşılaşp bunları kolayca Fırat'ın ötesine, Akkoyunlu topraklarına kadar kovaladı.⁷⁶

O sırada ordusunu Uzun Hasan'a karşı büyük bir sefere hazırlamakta olan Sultan Mehmed, Memlûklere aralarındaki ittifakı canlandırmayı önerdi. Bire muharebesinden kısa süre sonra, Zilkade (nisan) ayında Yaşbak'ın karargâhına ulaşan bir Osmanlı elçisi, Akkoyunlu istilacılara karşı Osmanlı yardımını önerdi. İbn Ecâ derhal Osmanlı sarayına gitmekle görevlendirildi.⁷⁷ Aynı zamanda, başka bir Osmanlı elçisi de deniz yoluyla Kahire'ye giderek, Uzun Hasan'ın imzaladığı ve Avrupa'nın kâfir hükümdarlarıyla çevirdiği entrikalarının somut kanıtını sunan ele geçirilmiş bir mektubu götürdü. Mektup Venedik donanmasının denizden ve Akkoyunlu ordusunun da karadan istilas yoluyla Venedik'le birlikte, gerek Osmanlı gerek Memlûk topraklarına karşı ortak bir taarruz başlatmayı öneriyordu. Bu haberi duyduğu anda, Kayıtbay, Osmanlı elçisini kendi elçisi Devletbay Hamam el-Eşrefî'yle birlikte, Osmanlı-Memlûk işbirliğinin ayrıntılarını konuşmak üzere Sultan II. Mehmed'e gönderdi.⁷⁸

Uzun Hasan'ın Memlûk sultanını devirmeyi planladığının ortaya çıkması çok sürmedi. Irak *mahmilini*, Kâbe *kisvesi* ve Mekke ve Medine şeriflerine Uzun Hasan adına hutbe okuma emriyle Mekke'ye göndermişti. Medine'de, Akkoyunlu Emir'ül-Hac Rüstem ve Kadı Ahmed ibn Dihya adında biri, hutbenin "Adil Hükümdar, Hasan et-Tevil, Kutsal Kentler Hizmetkârı" adına okutmayı başardı. Fakat Akkoyunlu temsilcileri Mekke'ye girmeden, Şerif Muhammed bin Bereket tarafından yakalanarak zincire vurulup Kahire'ye gönderildi

⁷⁶ İbn İyâs, 3, s. 80-82, 86, 91; İbn Tolun, *I'lam al-Wara*, s. 66-67. Krş. Woods, s. 130.

İbn İyâs, 3, s. 86.

A.g.e., 3, s. 98. Ülkesine dönerken, Osmanlı elçisi 16 Zilhicce 877'de (Mayıs 1473) Kudüs'te görüldü. Mujir al-Din al-'Ulaymi, *Al-Uns al-Jalil fi Ta'rih al-Kuds wa-l-Halil*, c. 2 (Kahire, 1283/1866), s. 265.

ve burada Muharrem 878'de (Haziran 1473) zindana atıldılar.⁷⁹ Bu arada, başka bir sahnede, gerek Osmanlı gerek Akkoyunlu orduları nihai bir çarpışmaya hazır durumdaydılar. Nihayet, 16 Rebiülevvel 878'de (11 Ağustos 1473) Otlukbeli yakınlarındaki Başkent'te (günümüzde Başköy) Uzun Hasan'ın ordusu tamamen yok edildi.⁸⁰

Bu yenilgiyle beraber, Akkoyunlular fiilen artık Anadolu'daki büyük devletler arası mücadelede ciddi bir rol oynayamaz hale geldiler. Şöhreti güçlü bir yara alan Uzun Hasan, artık ne en üstün Müslüman hükümdar olduğu iddiasını sürdürebildi ne de Memlûklerin sahip olduğu "Hadimü'l Haremeyn eş-Şerifeyn Hizmetkârı" unvanını talep edebildi. Uzun Hasan'ın artık bir tehdit olmadığını anlayan Kayıtbay, rebiülahirde (eylül) Başkent'teki Akkoyunlu yenilgisi üzerinden bir ay bile geçmemişken, Akkoyunlu hükümdarıyla komşuluk ilişkisini yeniden kurmaya yönelik bir hamle yaptı. Emirü'l-Hac Rüstem ile Kadı ibn Dihya'yı serbest bırakarak, onur kaftanlarıyla ülkelerine geri gönderdi.⁸¹ Kayıtbay'ın bu dostane jestini olumlu karşılayan Uzun Hasan, Kayıtbay'a resmî bir özürle birlikte Memlûk sarayına bir elçilik heyeti gönderdi. Muharrem 879'da (Mayıs 1474) Kahire'ye gelen heyet onurlandırılarak karşılandı; Kayıtbay tarafından özür kabul edildi ve ardından Tebriz'e dek gruba eşlik eden İbn Ecâ, Uzun Hasan'la bir barış antlaşması imzaladı.⁸² Memlûk-Akkoyunlu çatışmasının çözüme kavuşması bir süreliğine Kayıtbay'la iyi geçinip elçilik heyetleri gönderip almayı sürdüren II. Mehmed'i tedirgin etmedi. Nitekim, Zilkade 878'de (Nisan 1474) Emir Yaşbak el-Cemalî elçilik göreviyle İstanbul'a giderek, (Cemaziyelevvel 879; Eylül 1474) Sultan

⁷⁹ İbn İyâs, 3, s. 88, 90.

⁸⁰ Başkent Muharebesi hakkında bkz. Tursun Bey, fol. 137b-45a; Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), s. 335-53 ve bunu izleyen ikincil kaynaklar: Woods, s. 130-34; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan," s. 101-26; İnalçık, *İA*, "Mehmed II" maddesi; Babinger, *Mehmed*, s. 312-15.

İbn İyâs, 3, s. 91.

A.g.e., 3, s. 95-96. Kahire'ye Cemaziyelevvel 880/Eylül 1475'te döndü. *A.g.e.*, 3, s. 110.

Mehmed'in Osmanlı dostluğunu teyit eden mesajıyla geri döndü.⁸³ Yine İstanbul'dan onunla birlikte gelen bir Osmanlı elçisi, Mehmed'in Osmanlı payitahtına kaçmış olan Emir İnal el-Hakim adına aracılık ricasını içeren bir mektup taşıyordu. Kayıtbay Osmanlı arabuluculuğunu kabul etti ve İnal el-Hakim'in dönmesine izin verildi ve daha sonra Halep başkumandanlığına atandı.⁸⁴

Gelin görün ki, Osmanlı-Memlûk dostluğu çok sürmedi. Pir Ahmed ve Kâsım'ın dönüşüyle yeniden dirilen Karamanoğulları sorunu iki sultanlık arasındaki ilişkileri bir kez daha zehirleyecekti. 879'da (1474) Başkent'ten Konya'ya döndüğünde, Şehzade Mustafa, başta İçel olmak üzere Karaman'da birkaç kaleyi elinde tutan Pir Ahmed taraftarlarının kalkıştığı bir ayaklanmayı bastırmak zorunda kaldı. Ani bir hastalığa yakalanan Mustafa'nın yardım isteği üzerine babası, Gedik Ahmed Paşa kumandasında bir ordu gönderdi. Tam bu dönüm noktasında, Karamanlı direniş bölgeleri birbiri ardına bertaraf edildi. Larende yakınında mağlup edilen Pir Ahmed dağlık Menyan kalesine kaçtı, oradan geçtiği Ermenek'te hastalanarak öldü. Her iki mahal de, tıpkı İçel'deki Silifke, Sigin ve Gorigos, Kayseri'nin güneybatısındaki Develi, Karahisar ve Niğde'nin doğusundaki Lu'lu'a gibi, Gedik Ahmed'in kuvvetlerine teslim oldular. Varsak ve Toros'taki diğer Türkmen beylikleri şiddetle ezilerek Sultan II. Mehmed'e bağlılık andı içmeye zorlandılar. Destekçilerinin terk ettiği Kâsım önce Taşeli'ne kaçtı, daha sonraysa Memlûklere sığındı.⁸⁵ Şehzade Mustafa, Karamanoğlu ayaklanmasının nihai ezilişini görece kadar yaşamadı; Muharrem 879'da (Haziran 1474) öldü ve Karaman vilayetinin yönetimi kardeşi Şehzade Cem'e verildi.

Gedik Ahmed Paşa'nın seferi Karaman bölgesini yeni ayaklanmalardan muaf kılmakla birlikte, Sultan II. Mehmed hayatta kalan son Karamanoğlu şehzadesi Kâsım meselesini

⁸³ A.g.e., 3, s. 90, 91, 94, 99.

⁸⁴ A.g.e., 3, s. 98.

Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 69-71; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan," s. 128-30; İnalçık, *İA*, "Mehmed II" maddesi.

büsbütün bitirmeye kararlıydı. Safer 882'de (Mayıs 1477) Kahire'ye, Mehmed'in Kayıtbay'dan Osmanlı topraklarında "kö-tülük, fesat ve muhalefetle" (*el-şer ve'l-fesad ve'l-inad*) suçladığı Kâsım'ın iadesini isteyen 21-30 Zilhicce (5-14 Nisan 1477) tarihli mektubunu taşıyan elçisi geldi.⁸⁶ Firari şehzadeyi Karaman'ın içişlerine karışmaya devam etmesinin bir aracı olarak gören Kayıtbay bu isteği reddetti ve belki de ilk kez 1470 tarihli karşılıklı müdahalesizlik antlaşmasını bozmuş oldu.

Ramazan 882'de (Ocak 1478) Osmanlılarla Memlûklerin ortak düşmanı Uzun Hasan'ın ölümü üzerine, II. Mehmed'in bir kez daha Dulkadiroğullarının üzerindeki Memlûk egemenliğine meydan okuma kararıyla birlikte, iki imparatorluk arasındaki uzlaşmazlıklar yeniden başladı. Memlûklerle aynı yöntemle, yani Kâsım'a siyasal sığınma verme yöntemiyle, Mehmed de 884'te (1479) Şahbudak'ın rakip kardeşlerinden olan ve kızı Ayşe Hatun'un 872'de (1467) Bayezid'le evlenip (müstakbel) padişah I. Selim'i doğurduğu Alâüddevle Bozkurt Bey'e Osmanlı desteğini önerdi. Şehsuvar rejiminin Memlûkler tarafından ezildiği 876-77'de (1472) Alâüddevle, bazı Dulkadirli ileri gelenleriyle birlikte, damadı Bayezid'in yanına Amasya'ya sığınmıştı.

Artık Şehsuvar'a karşı kardeşi Alâüddevle'ye yardım etmek için uygun siyasal iklim oluşmuştu. Onu resmen Dulkadiroğulları tahtına çıkaran bir berat verildi ve sancakbeyi Mihaloğlu Ali Bey'in kumandasında Sivas'taki Osmanlı birlikleriyle destek kuvvet sağlandı. İktidar için verdiği ilk mücadelede Alâüddevle, Osmanlı-Dulkadirli ortak ordusuyla birlikte yenilgiye uğradı; ailesi baskına uğratılıp karısı ve oğlu Şahbudak tarafından esir alındı. Osmanlı firarileri, Sis'in Memlûk emirince ele geçirildiler ve idam edilmelerinin ardından kelleleri Kahire'ye gönderildi; burada, Âşıkpâşazade'ye göre, "Çerkesler bu kelleleri çevgen oynamak için yerlerde sürüklemişlerdi." Fakat iki rakip kardeş Sivas yakınındaki Çiğnem Çayırı'nda karşı karşıya geldiklerinde bu kez Alâüddevle galip geldi.⁸⁷ Memlûk kaynaklarında mevcut

⁸⁶ İbn İyâs, 3, s. 130; TKS, belge no. 5848.

Âşıkpâşazade, 212; Kemalpaşazade, TAO (VII. Defter), s. 396-98.

tek atıf bu çatışmanın sonucuyla ilgilidir: Muharrem 885'te (Mart 1480) Şahbudak Osmanlıların peşine düştüğü korkusuyla Halep genel valisinden topraklarına girme izni istedi.⁸⁸

Dokuz ay sonra, Memlûkler kuzey cephesinde bir başarısızlığa daha uğradılar; bu kez hasımları, Uzun Hasan'ın oğlu ve halefi Sultan Halil'i bertaraf edip, yerine küçük oğlu Yakub'u geçirmeyi başaran Tebriz'in yeni efendileri olan cunta'yı. Büyük *Davadar* Yaşbak büyük bir kuvvetle asi Arap el-Fadl aşireti mensuplarını kovalayarak Fırat sınırını geçti ve Akkoyunlu ileri karakolu Ruha'yı kuşatmaya aldı. Akkoyunlu ordusu derhal olay sahnesine koştı ve 16 Ramazan 885'te (19 Kasım 1480) yapılan şiddetli muharebede Memlûk birlikleri bozguna uğratılıp bizzat Yaşbak idam edildi.⁸⁹

Kış mevsimi sona erdiği zaman, Zilhicce 885'te (Şubat 1481) Memlûk başkumandanı Özbek, Ruha fiyaskosunun intikamını almak üzere yeni bir sefer kuvvetiyle Suriye'ye geldi, ama tahtını yeniden ele geçirmeye çalışan Şahbudak'a yardım etmedi. Bunun yerine Şahbudak'ı yakalayan Özbek onu zincire vurup kalesinde zindana atılacağı Şam'a gönderdi. Dönemin Memlûk tarihçisi Sayrafi'ye göre, Kayıtbay belki muharebede yer almaması nedeniyle Yaşbak'ın yenilgisinden sorumlu tuttuğu Şahbudak'ın yakalanmasından hoşnut olmuştu. Özbek, Kayıtbay'dan bir berat ve hilat istemiş, hatta Kayıtbay'a bağlılığının bir nişanesi olsun diye oğlunu rehin olarak Kahire'ye yollamış ve Kuzey Suriye'deki çeşitli kalelerin anahtarlarını göndermiş olan Alâüddevle'ye onay vermesini istedi. Kayıtbay'ın iznini alan Özbek, Safer 886'da (Nisan 1481) kâtibi Emir Canibak Habib el-İnali'yi, Halep yakınlarına gelmiş olsa bile, esir edileceği korkusuyla kente girmeyi reddeden Alâüddevle'yle buluşmaya gönderdi. Alâüddevle'yle görüşen Canibak, Memlûk himayesinin kabulünün işareti olarak ona bir hilat giydirdi.⁹⁰

⁸⁸ Şemseddin Muhammad ibn Tolun, *Mufakahat al-Hillan fi Hawadis al-Zaman*, ed. Muhammed Mostafa, c. 1 (Kahire, 1962-64), s. 7. İbn İyâs, 3, s. 171-73; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 26-29; İbn Tolun, *İlam al-Wara*, s. 69; Sayrafi, s. 494; Uleymi, 2, s. 324. Krş. Woods, s. 142-43. Sayrafi, s. 493-94, 496, 505-6, 516; Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), s. 434-6; Ali, c. 2, pt. 3, s. 42.

Özbek ayrıca Memlûk-Akkoyunlu krizinin çözümü kavuşturulmasında da etkili oldu. Akkoyunluların barış arzusuna ilişkin mesajları alan Özbek, Kayıtbay'dan seferi iptal etmesini rica etti. Özbek, Yakubî rejimiyle müzakere iznini alması üzerine, yine Safer 886'da (Nisan 1481) Canibak'ı Tebriz'e gönderdi. Sonuç olarak, Ruha'da esir alınan Memlûkler serbest bırakıldılar ve Yaşbak'ın idamı konusunda resmî bir özrün iletilmesi üzerine Kayıtbay 878'den (1473) beri tutulan Akkoyunlu esirleri serbest bıraktı ve Iraklı *mihmalin* Uzun Hasan'ın ölümünden beri ilk kez olarak Hicaz'a girmesine izin verdi.⁹¹

Böylelikle Memlûkler çok kısa bir zamanda Anadolu'daki güç dengesini lehlerine çeviren iki önemli başarıya ulaşmış oldular: Alâüddeve'nin Memlûk sultanına bağlılığı ve yeni Akkoyunlu rejimiyle uzlaşma. Gelgelelim, bu acı diplomatik yenilgiyi hazmedemeyen Sultan Mehmed askerî eylem kararı aldı. 886 (1481) Baharında, tüm vilayet beylerbeylerine uzak bir sefere hazırlanmaları emri salındı. Rumeli ordusu Boğaz'dan Anadolu yakasındaki Üsküdar'a (antik Skutari) geçerken Anadolu ordusu da Konya yakınındaki geniş ova-da toplandı. Ordunun boyutları güneye doğru Memlûklere karşı büyük bir sefer olacağını düşündürüyordu. Mehmed'in kâatibi ve biyografi yazarı Tursun Bey bu tarihî olayı "İslam Padişahının (yani Mehmed) Mısır ve Suriye'yi kurtarması" (*guftâr der kasd-kerden-i padişah-ı İslam be-istihlas-ı Mısr u Şam*) olarak görür; "fakat" diye vurgular, "hiç kimse bunun Araplara mı (*Arab*) yoksa İran'a mı (*Acem*) karşı olduğunu bilmiyordu."⁹² Yine de Tursun Bey'i izleyen Kemalpaşazade, "Rûm Sultanı'nın (yani Mehmed'in) düzenli ordusuyla Suriye'ye (*Şam*) saldıracağına" kesin olarak emindi.⁹³ Osmanlı casusları, Suriye'nin Memlûk valilerinin ve Kayıtbay'ın olası bir saldırıya karşı teyakkuzda olduğunu bildirmiş olsalar da, Memlûk kaynaklarında bu konuda en ufak bir kayıt bile

⁹¹ İbn İyâs, 3, s. 180-81, 184, 190; Sayrafi, s. 514.

⁹² Tursun Bey, fol. 156b-157b.

Kemalpaşazade, *TAO* (VII. Defter), s. 527.

yoktur.⁹⁴ Her durumda, 27 Safer 886'da (27 Nisan 1481) Sultan II. Mehmed, Boğaz'ın karşı kıyısına geçti fakat hastalanarak Gebze yakınındaki Tekfur Çayırında durdu, birkaç gün sonra da 4 Rebiülevvelde (3 Mayıs) öldü. Bu seferin böylece iptal edilmesine karşın, iki imparatorluk arasındaki çatışma sadece ertelenmiş oluyordu. Mehmed'in ölümünden sonra gelişen bazı olaylar bu iki imparatorluğu yavaş yavaş askerî-hesaplaşmaya götürecekti.

⁹⁴ *A.g.e.*, 542-43.

SAVAŞIN BAŞLANGICI (1481-85)

Çatışmanın kökeni, Osmanlı sultanının Dulkadiroğlu Alâüddevle'ye yaptığı yardım ve Osmanlı sultanının Mısır sultanına beslediği kindi.

İbn İyâs,
Bedâ'i'uz-Zühûr

Türkmen'in [Alâüddevle], İslamın ışığı Han Gazi'ye [Sultan Bayezid] yapmış olduğu şeyin farkına varmak gerekir; Hanı Mısırlıların düşmanı haline getirdi. Tüm Türkmenleri öldürmek gerekir.

Sultan Bayezid dedi ki: "Neden Mısırlıların babamla, şimdi de benimle dostça ilişkileri korumadıklarını, düşmanlık ettiklerini merak ediyorum; bu yüzden kardeşim [Cem] kâfirlere esir düştü."

Âşıkpaşazade,
Tevârih-i Âl-i Osman

Kayıtbay'ın şahsi taziyelerini dile getirmesine karşın, Kahire'ye Rebiülevvel 886'da (Mayıs 1481) ulaşan Sultan II. Mehmed'in ölüm haberi, büyük bir rahatlama hissiyle karşılanmış olsa gerek. Memlûkler açısından, İslam âlemindeki en tehlikeli devletle kanlı bir çatışma böylece savuşturulmuş gibiydi. Fakat Güneydoğu Anadolu üzerinde uzun zamandır süren rekabet, bu iki imparatorluğun ilişkilerini zehirlemeye devam edecek ve nihayet savaşıla son bulacaktı. "Savaş nedenleri" o dönemin ve yakın dönemlerin neredeyse tüm tarihçileri tarafından sorgulanan bir konuydu. *Heşt Behişt*'inde

bu nedenlerin ayrıntılı bir çözümlemesini yapan ilk tarihçi İdris-i Bitlisî oldu.¹ Bu eser, savaşın ayrıntılı anlatısına ayırdığı mukaddimesi “Osmanlı ve Memlûk Ülkeleri Arasındaki Çatışmanın Nedeni” (*sebeb-i ihtilâf-ı Rûm ve Arab*) başlığını taşıyan *Tâcü't-Tevârih*'in yazarı Hoca Sadeddin Efendi'nin temel kaynağı oldu.²

İdris-i Bitlisî'ye göre, Osmanlılar ile Memlûkler arasındaki anlaşmazlığın ana nedeni, Sultan Mehmed'in Memlûk topraklarındaki hak iddiasıydı. Kendisini Roma İmparatorluğunun meşru vârisi ve en büyük İslam hükümdarı olarak gördüğü için, Mehmed “tarihin çoğu döneminde, özellikle de İslamın doğuşundan beri, Suriye ve Mısır topraklarının kendisine ait ve topraklarının bir parçası olduğunu” düşünüyordu. İdris-i Bitlisî, işte bu *casus belli*'nin [haklı savaş nedeninin] Sultan Mehmed'i son günlerinde “Memlûk topraklarını hâkimiyeti altına alma” (*teshir-i memalik-i Arab*) düşüncesi-ne vardırıldığını söyler.

Osmanlı-Memlûk çatışmasının İdris-i Bitlisî'ye göre bir diğer nedeni de Memlûklerin Sultan II. Bayezid'e karşı kardeşi Cem'i desteklemek gibi dostluğa sığmayan bir işe kalkışmalarıydı. “Eğer bu işbirliği olmasaydı” der İdris-i Bitlisî, “Cem asla ağabeyinin tahta çıkmasına karşı çıkamaz ve babasının topraklarında hak iddia etmezdi.” Üçüncü bir neden, diye ekler, Memlûklerin Hindistan'ın Behmeni sultanlığıyla Osmanlı sarayı arasındaki sultani elçilik heyetlerinin gidiş gelişini engellemeleri idi. Bu eylem, hem Behmeni hem de Osmanlı sultanlarına bir hakaret olarak görülmekteydi.

Osmanlı-Memlûk savaşının bunlar dışında bir nedeni de, Memlûklerin Osmanlı padişahının mahmisi olan ve hayatta kalma savaşı Osmanlıları ilk kez olarak Memlûklerle doğrudan askerî hesaplaşmaya sokan Dulkadirli beyi Alâüddeve'ye karşı mücadeleleri idi. İdris-i Bitlisî, Suriye ve Mı-

¹ İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Emanet Hazine, İstanbul, yazma no. 1655, II. Bayezid dönemine ayrılan kesim, Dâstân-ı Çaharum, s.y.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, c. 2 (İstanbul, 1279-89/1863-72), s. 46-48; onu takiben, Ahmed bin Lütfullah Münecimbaşı, *Camî'ü'd-Düvel*, Esad Efendi Kütüphanesi, yazma no. 2103, fol. 711.

sır'dan gelen Memlûk kuvvetleriyle sınır çatışmalarındaki Osmanlı yenilgileri için Dulkadiroğullarını suçlamaktan da kaçınmamıştır.

Hoca Sadeddin Efendi'ye yukarıdaki nedenleri tekrarlamakla birlikte, kendi listesini de ekler: 1. Memlûklerin kutsal Mekke kentinin sokaklarındaki su yollarının onarım ve bakımına Sultan Mehmed'in katılımına izin vermemeleri; 2. Memlûk elçileri ve habercilerinin Sultan Mehmed'e gösterdikleri saygısızlık; 3) Dulkadiroğlu Şehsuvar'dan kurtulmak için Memlûklerin çeşitli aldatmalara ve yalan vaatlere başvurusu; 4. Osmanlı hacılarına salınan transit geçiş vergileri (tekili *bac*), sınır bölgelerinde eşkıyalık ve Osmanlı topraklarına saldırılarında sınır aşiretlerine sunulan Memlûk desteği.

Dönemin mensubu Memlûk tarihçisi İbn İyâs'ın değindiği önemli bir etkense Şehsuvar'a karşı altı yıllık savaşın (1466-72) ve Emir Yaşbak'ın Ruha'da Akkoyunlular tarafından mağlup edilmesinin (1480) Memlûk İmparatorluğunun askerî kudretinin güvenilirliğine ciddi bir darbe indirmesidir. Küçük bir Türkmen beyinin imparatorluğa bu kadar uzun süre kafa tutmuş ve sayısız yenilgilere uğratabilmiş olmasının yanında daha güçsüz Akkoyunlu kuvvetlerinin Memlûk ordusunun hakkından kolayca gelebilmesi, tüm dünyaya Memlûk gücünün gerilediğini göstermişti. Bu yüzden de artık yalnızca Akkoyunlular değil, Osmanlılar ve yeni Dulkadiroğulları hükümdarları da Memlûk ordusuna karşı eskisi kadar saygıyla muamele etmez olmuştu. Böylelikle İbn İyâs haklı olarak "Şehsuvar, Akkoyunlu Bayındır ve diğer Doğu yöneticileri tarafından yapılanlardan sonra, Doğunun diğer hükümdarlarının da Memlûk ordusuyla karşı karşıya gelmeye heveslendiğini" gözlemlemişti.³ Bu olgunun yanı sıra eski sürtüşme kaynakları ve Sultan II. Mehmed'in ölümünün ertesinde gelişen yeni anlaşmazlıklar yüzünden, sönmekte olan çatışma küllerinin savaş yangınına dönüşmesi çok sürmedi.

³ İbn İyâs, 3, s. 173.

OSMANLI HANEDANINDA DOĞAN İÇ ÇATIŞMAYA MEMLÛK MÜDAHALESİ

Sultan II. Mehmed'in ölümü Osmanlı İmparatorluğunu kaotik bir iç savaşa sürükledi. Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin yanı sıra Yeniçeri Ağası Sinan tarafından da desteklenen büyük oğul Bayezid, İstanbul'da kabul gördü ve 22 Rebiülevvel 886'da (21 Mayıs 1481) tahta çıktı. Fakat hemen ardından yetkisine İstanbul'dan daha uzakta bulunan kardeşi Cem itiraz etti. Hoşnutsuz Anadolu milisleri (*azablar*) ve Osmanlı toplumunun diğer muhalif unsurlarının yanı sıra Karamanoğulları ve Toros dağlarının (güçlü Varsak ve Turgut aşiretleri dahil) bazı Türkmen boylarından bir ordu topladı ve 29 Rebiülevvelde (28 Mayıs) Bursa'da kendi padişahlığını ilan etti. Ağabeyine sunduğu imparatorluğu ikiye bölme önerisi reddedildiğindeyse askerî bir çatışma kaçınılmaz hale geliyordu. İmparatorluğun düzenli ordusu ve devletin en önde gelen kumandanı Gedik Ahmed Paşa'nın desteğiyle Bayezid, 22 Rebiülahirde (20 Haziran) Yenişehir'de yapılan savaşı kolayca kazandı. Cem Sultan valiliğini yaptığı paşa sancağı Konya'ya kaçmasının ardından, ailesini –annesi, haremî, iki kızı ve oğlu– ve ordusundan geri kalanını toplayıp Kilikya Kapılarını aşarak Memlûk topraklarına geçti. Cem orada sürgün kaldığı dönemde Memlûklerden destek gördüğü için de Osmanlı-Memlûk husumeti artık yeni bir boyut kazanacaktı.⁴

Osmanlı şehzadelerine siyasal sığınma sağlama şeklindeki Memlûk uygulaması, Osmanlı hanedanını bölüp zayıf-

⁴ Cem Sultan olayı hakkında genel bir referans için bkz. M. Cavid Bayson, *İA*, "Cem" maddesi; Halil İnalcık, *EF*, "Djem" maddesi; Sydney N. Fisher, "Civil Strife in the Ottoman Empire, 1481-1503," *The Journal of Modern History* 13 (1941), s. 448-66; J. Lefort, *Documents grecs dans les archives de Topkapî Sarayı, contribution à l'histoire de Cem Sultan* (Ankara, 1981). Gelgelelim, en kapsamlı araştırmalar hâlâ Louis Thuasne, *Djem-Sultan, Fils de Mohammed II, frère de Bayezid II (1459-1495). Étude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle* (Paris, 1892); ve günümüze çok daha yakın tarihli, İsmail H. Ertaylan, *Sultan Cem* (İstanbul, 1951) olmayı sürdürmektedir.

latmak üzere Memlûk sultanlarınca uzun zamandır kullanılan bir yöntemdi.⁵ Böyle bir strateji ilk olarak II. Murad'ın kuzenleri olup 837'de (1433) Memlûk sultanı Barsbay'ın sarayına sığınarak Mısır'a yerleşen Süleyman ile kız kardeşi Fatma Sultan tarafından kullanılmıştı. Keza 915'te (1509) II. Bayezid'in oğullarından Korkud da kısa bir süreliğine Kahire'ye sığınacaktı.

Öte yandan, Memlûk kaynakları Osmanlı padişahlarınca sığınak sağlanan, pek çok saf değiştirmiş memur ve ulema örneklerinden söz etmektedir. Sözgelimi her ikisi de Şamli olan Şafii fakih Şemseddin Muhammed ibn el-Cezerî ve meslektaşı Hanbeli hukukçu İbn Teymiye, Sultan I. Bayezid'in himayesine sığınmışlardı. Ardından da Sultan Berkuk tarafından bir elçi konuyu araştırıp ulemanın Osmanlı'ya ilticasını önlemek gibi bir gizli görevle İstanbul'a gönderilmişti.⁶ Sultan Hoşkadem'in zalim rejiminden kaçarak Osmanlı İmparatorluğuna sığınan Memlûk üst düzey memurları arasında İskenderiye valisi ve daha sonra *nazirü'l-hass* olan Emir Zeynüddin Abdurrahman ibn el-Kuvayz ve daha sonra anaçığımız *Emir Ahur Sani* Canibak Habib el-Alây el-İnâli de vardı; ki her ikisi de, Kayıtbay'ın iktidarı ele geçirmesinden sonra Kahire'ye döndüler.⁷ Gelgelelim, Cem Sultan olayı eşi görülmemiş bir örnek oluşturunuyordu: İlk Osmanlı payitahtı olan Bursa'yı ele geçirip adına sikke bastırma yoluyla bağımsızlığını ortaya koymuş ve kendini Osmanlı sultanı ilan etmişti. Memlûk bakış açısından, saldırgan zihniyetli Sultan II. Mehmed'in ölümü ve ardından Cem ile Bayezid arasında başlayan bu taht kavgası Osmanlı İmparatorluğunda bir iç savaş başlatmak için bulunmaz bir fırsattı.

⁵ Bkz. Gaston Wiet, "Deux princess ottomans à la cour d'Égypte," *Bulletin de l'Institut de l'Égypte* 20 (1937-38), s. 137-50; aynı yazar, "Réfugiés politiques ottomans en Égypte," *Arabica* 1 (1954), s. 258-71; Ahmad Fu'ad Mutawalli, *Al-Fath al-'Usmâni li-l-Shâm wa Misr wa-Mukaddamâtihi* (Kahire: Dar al-Nahda al-Arabiyya, 1976), s. 47-63.

Tekindağ, *Berkuk*, s. 103.

İbn el-Kuvayz hakkında bkz. İbn İyâs, 3, s. 19, 84 ve Sayrafi, s. 11-12, 163. Canibak Habib hakkında aşağıya bakınız.

Gedik Ahmed Paşa, Cem'i Osmanlı-Memlûk sınır boyunca Ereğli'ye kadar kovaladı. Cem'in halihazırda Memlûklere sığındığını anlayan Gedik Ahmed Paşa o döneme kadar Saruhan (Manisa) kaymakamı olan Şehzade Abdullah'ı, Karaman eyaletini yönetmesi için ardında bırakarak İstanbul'a döndü.⁸ Bu arada, Varsak Türkmenlerinden Uyuz Bey'in yardımıyla Cem, Toros dağlarını aştı ve 12 Cemaziyelevvel 886'da (9 Temmuz 1491) Memlûk valisi tarafından karşılanıp cömertçe ağırlandığı Tarsus'a ulaştı. Buradan da bölgeye hükmeden Ramazanoğulları beyi tarafından karşılandığı Adana'ya geçti ve 22 Cemaziyelevvelde (20 Temmuz) Halep'teki vilayet karargâhına vardı. Burada Memlûk ordusu başkumandanı (*atabey*) olup o sırada Ruha'dan Kahire'ye dönmekte olduğu için kentte bulunan Özbek'le buluştu ve ondan Kahire'ye gitme izni aldı. Özbek bu izni vermek yerine, Sultan Kayıtbay'dan talimat istemeyi yeğledi; ama Kayıtbay derhal küçük bir kuvvetle birlikte Cem'in Kahire'ye girmesine izin verirken; Memlûk vilayet yöneticilerine Cem'in gittiği her yerde yabancı bir şehzade olarak gereken her türlü onurlandırıcı muamele ve törenle karşılanıp ağırlandırılmasına dair emirler gönderdi. Bunun ardından Cem yedi hafta boyunca kaldığı Şam'dan sonra, Kudüs, el-Halil (Hebron) ve Gazze üzerinden yolculuk ederek nihayet Mısır'a geldi. Belbes'te (Bilbeys) büyük emirler ve Memlûk ileri gelenleri tarafından karşılanarak, 6 Şabanda (30 Eylül), Kayıtbay tarafından sarayda çok iyi hazırlanmış bir kabul töreni ve değerli bir hılatla onurlandırıldı.⁹

Kayıtbay ile büyük emirlerin önünde yaptığı uzun bir konuşmayla, Cem Sultan, ağabeyi Bayezid'den gördüğü hak-

⁸ Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 15 (takiben Münecimbaş, fol. 709). Krş. Ertaylan, s. 110-11.

İbn İyâs, 3, s. 183-85, 187, 189; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 43, 49; Uleymî, 3, s. 326; Ahmed Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, ed. M. Mesud Koman (Konya, 1946), s. 200; *Vâkıât-ı Sultan Cem*, ed. Mehmed Arif, *TOEM* (1330/1914), s. 3-4; *TAO* (ed. Giese), s. 154; Neşrî, s. 377-78; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 15 (takiben Münecimbaş, fol. 709); Angiolello [Da Lezze], s. 176-78; Caoursin [Bouhours], s. 232-33; De Vertot, 1, s. 385. Krş. Thuasne, s. 40-41; Ertaylan, s. 108-9.

sız muameleden yakındı ve imparatorluğun en azından bir parçası üzerinde hak sahibi olduğu görüşünü savundu. 16. yüzyılın İngiliz tarihçisi Richard Knolles tarafından aktarıldığı haliyle, konuşma metninin güvenilirliği kuşku götürmekle birlikte, Cem'in konumunu epey doğru biçimde yansıtır. Konuşmasının sonunda Cem şöyle demişti:

İşte bu nedenle, yenilmez Hükümdar, olanca tevazumla size yalvarıyorum ki, mesele henüz taze ve çare bulunabilecekken, elçileriniz aracılığıyla Bayezid'le müzakere edin; beni imparatorluk ortağı kardeşi olarak kabul etmese bile, en azından babamın hükümranlığının küçük bir parçasını almama ikna olsun. Bırakın o hüküm sürsün ve yönetsin, bırakın her şey onun emrinde olsun; ama bu meşru acizin de nasibine bir yerlerde sessizce oturarak mahrem bir hayat sürdürmeme yetecek kadarına sahip olmak düşsün. Eğer bunu dahi vermeyi reddederse ve ne Allah'ın ne de insanoğlunun yasalarından korkusu olmasa da, ben Kudüs'te olduğum ve (izinizle) Mekke'ye gideceğim zaman, zalim ve gayri tabii kardeşimin bana verdiği zararları büyük Peygamberimize şikâyet edecek ve arkasından da faydalı şekilde kullanmayı umduğum bana gösterdiğiniz şefkati öveceğim. Fakat (yapmazsam) bütün bunların boşuna olduğunu, çaresizliğin insanoğluna verdiği kuvvetle, ateş, kılıç ve cana kıyarak, gizli ve açık kuvvetle, doğru ve yanlışla giderecek ve nefret dolu ağabeyimi her türlü fesatla, her türlü intikamla yıldıracağım. Ya imparatorluğun bir parçasını ben alana ya da benim canımla beraber onun tek başına tadını çıkaracağı şeyleri yok edene kadar, onu şaşırtıp kızdırmaktan vazgeçmeyeceğim. Çünkü benim için uzun ve tiksindirici bir hayatı utanç ve kepezellikle sürdürmektense çabucak ölmek yeğdir.¹⁰

Kayıtbay Cem'e arabuluculuk etmeyi önererek ağabeyini Osmanlı İmparatorluğunun bir kısmını kendisine vermeye ikna edeceğine söz verdi. Bu amaçla, kısa süre sonra bir Memlûk elçilik heyeti Osmanlı payitahtına doğru yola koyuldu.¹¹

¹⁰ Richard Knolles, *The Turkish History from the Original of the Nation to the Growth of the Ottoman Empire* (6. basım, Londra, 1687), s. 299.

A.g.e.; Caoursin [Bouhours], s. 233-34; De Vertot, 1, s. 385.

Cem, Bayezid'le kendi adına müzakerelere girişti; ki bu yazışmalar Feridun Ahmed Bey'in *Münşeât*'ında korunmuştur.¹²

Bu arada, 18 Şevval 886'da (10 Aralık 1481) annesi ve haremiyle birlikte Cem, Mısır hac kervanına katılarak büyük bir debdebe ve çok sayıda eşlikçisiyle Mekke ve Medine'ye doğru yola çıktı. Memlûk tarihçi İbn Tolun, "Başka hiçbir hükümdar daha önce böylesine haşmetli bir hac yapmamıştı," diye anlatır.¹³ Cem'in eşlikçilerinden biri, Osmanlı hanedanının kısa bir tarihi ve şecerenamesiyle birlikte hac yaparken Cem'in yaptığı dinsel törenlerin bir anlatısını yapmakla görevlendirilen Bayatlı Mahmudoğlu Hasan adında biriydi. *Câm-ı Cem Ayin* adlı bu kitap¹⁴ Cem'in Mekke yolculuğunun ve çağının âlimleriyle bir araya gelip onları etkileme merakının kanıtıdır. Kuşkusuz Cem hacca gitmenin ve bunun bir anlatısını yaptırmanın, Osmanlı devletindeki dinî unsurlar arasında elini güçlendireceğini iyi biliyordu.¹⁵ Cem 26 Zilka-de 886'da (16 Ocak 1482) Mekke'ye geldi ve Kâbe'de yaklaşık bir aylık ibadetin ardından 22 Zilhicce (11 Şubat) günü Medine'ye geçti.¹⁶

Cem hacdayken, Osmanlı-Memlûk sınırında, bu meseleye büsbütün yeni bir yön verecek bir gelişme yaşanıyordu. Karamanoğlu tahtında hak iddia eden ve o güne kadar Sultan Yakub'un Akkoyunlu sarayında sürgün bulunan Kâsım Bey, Varsak ve Turgut kuvvetleriyle birlikte, Karaman'daki ata topraklarını istila etti. 12 Kasım'da Rodos'a gelen elçisi, St. Jean tarikatının büyük üstadı Pierre d'Aubusson'un yardımını elde etmeyi başardı. Caoursin'e göre, tarikatın şansölye yardımcısı askerler ve topraklarla donanmış beş kalyonu yola çıkararak Karaman kıyılarına göz kulak olmaya gönderdi.¹⁷

¹² Feridun Bey, s. 284-85. Yorumlama için bkz. Ertaylan, s. 116-20 ve Thuasne, s. 49-51, belgelerin Fransızcasını içerir.

İbn İyâs, 3, s. 190-91; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 53; Şikârî, s. 200; Aşıkpaşazade, 213; *Vâkıât-ı Sultan Cem*, s. 4-5.

Bayatlı Mahmudoğlu Hasan, *Câm-ı Cem-âyin*, ed. Kızıroğlu Fahrettin, *Osmanlı Tarihleri* 1 (İstanbul, 1949), s. 373-403.

Fisher, "Civil Strife," s. 461.

Vâkıât-ı Sultan Cem, s. 5.

Caoursin [Bouhours], s. 235-36. Krş. De Vertot, 1, s. 386; Joannes

Başlangıçta, Pervane Çayırı'nda Kâsım Bey, Karaman beylerbeyi ve Şehzade Abdullah'ın lalası olan Hadım Ali Paşa'ya karşı üstünlük kazanınca Ali Paşa Konya'ya çekildi. Kâsım Bey'in Konya'yı kuşattığı haberi üzerine, Gedik Ahmed Paşa düzenli ordusuyla derhal gelerek Kâsım Bey'i Karaman vilayetinin güneydoğusundaki Taşeli'ne ve oradan Memlûk Kilikya'sına dek sürdü.¹⁸ Yenilmesine karşın, Kâsım Bey, bazı Osmanlı askerlerini ve tımarlılarını ayartıp yanına çekmeyi başardı: Bunlar arasında Sultan II. Mehmed döneminde yeniçeri ağası olan Trabzonlu Mehmed Bey de bulunuyordu. Trabzonlu Mehmed Bey Ankara sancakbeyliği makamını bırakıp Kâsım'ın Kilikya'daki kuvvetlerine katıldı.¹⁹

Cem Sultan'ın Hicaz'dan 21 Muharrem 887'de (12 Mart 1482) Kahire'ye dönmesi üzerine,²⁰ İstanbul'a gönderilen Memlûk elçileri halihazırda Bayezid'in, Kayıtbay'ın arabuluculuğunu kabul ettiği ve Cem'e Anadolu'nun –Batılı kaynakların boyutlarını ve niteliğini belirtmedikleri– bir parçasını vermeye hazır olduğu haberleriyle dönmüşlerdi. Osmanlı İmparatorluğunu daha da zayıflatma hülyası kuran Kayıtbay kendisi için daha büyük bir hisse istemiş olabilir. Fakat ne de olsa antlaşmanın şartlarını belirleyen Bayezid'di ve arabulucu olarak hareket eden Kayıtbay anlaşılacak çıkarlarına karşı kayıtsız kaldığı Cem'in, savaştan daha iyi olması nedeniyle, ağabeyinin önerdiği her şeyi kabul etmesi gerektiğini düşünüyordu. Ne var ki, ağabeyinin kendisini sonu gelmez müzakerelerle meşgul etmek istediğini veya dönemin mensubu Cauorsin'in yazdığı gibi, amacının "onunla uzlaşmaktan çok, isteklerini karşılıyormuş görüntüsü altında kendisini yok etmek" olduğunu açıkça gören Cem bu teklifi

Aventinus, *Türkische Historien*, c. 1 (Frankfurt, 1563), fol. 32b-33a; Thuasne, s. 45-46.

Neşri, 221; S Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 15 (takiben Münecçimbaşı, fol. 709).

Angiolello [Da Lezze], 181; Neşri, s. 221-22; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 15 (takiben Münecçimbaşı, fol. 709). Krş. Hammer-[Purgstall], 2, s. 260-61 ve Ertaylan, s. 118.

İbn İyâs, 3, s. 191; *Vâkıât-ı Sultan Cem*, s. 5.

reddetti.²¹ Aslına bakılırsa, Cem'in imparatorluğun bölünmesine yönelik tekrarlanan önerisine yanıt olarak, Bayezid ona bir milyon akçelik yıllık gelirden (*saliyane*) öte hiçbir şey vaat etmemişti.²² Bu koşullar altında, Cem, Kayıtbay'a bu anlaşmazlığın ancak savaşla çözülebileceğini söyledi.

Bayezid'le çatışmasını askerî bir çözümle sonuçlandırma kararında, Cem'in göz önüne aldığı başka bir etken daha vardı: Kâsım Bey'in elçisi olarak gönderdiği *kethüdası* Emeldin Bey, onu Anadolu'ya dönmesi ve Karamanlıların yardımıyla haklı mülklerini ele geçirmesi konusunda uyaran bir mektup getirmişti.²³ Kâsım Bey'in Cem'e katılma güdüsünün nedeni açıktı: II. Mehmed'in kendisinden aldığı ve Bayezid'den zorla geri almayı bir türlü başaramadığı topraklarını ve egemenliğini geri almak. Knolles, "Talihsiz ve sürgündeki bu şehzadelerin birbirlerine ne kadar cesaret verebileceğini, kendileriyle birlikte yanlarına çekebilecekleri tüm dostlarının Bayezid'in büyük gücüyle baş edemeyeceği düşünülürse, kendilerini bekleyen bu umutsuz savaşta nereye varabileceğini söylemek çok zor," diye yazmıştı.²⁴ Cem imparatorlukta kendisinden yana hizbin güçlü olduğunu gösteren sahte mektuplar bile aldı. Bunlardan en önemlisiyse Cem Sultan'a neden beklediğini sorarak derhal Anadolu'ya gelmesini ve tahtını almasını söyleyen Gedik Ahmed Paşa'nın mektubuydu.²⁵

Anadolulu müttefiklerinden talihini yeniden savaştan yana denemesi yönünde gelen bu sürekli destek ve isteklerden yüreklenen Cem, ağabeyiyle savaşmak amacıyla Mısır'dan Anadolu'ya gitmek üzere Kayıtbay'ın iznini istedi. Kayıtbay durumu danışmak için büyük emirlerini topladı ve Cem'den davasını onların önünde savunmasını istedi. Atabey Özbek önderliğindeki birkaç emirin Cem'in Anadolu'ya dönmesine karşı güçlü argümanlar getirdiği uzun bir tartışmanın ardından, Kayıtbay emirler meclisini dağıttı ve Cem'e

²¹ Caoursin [Bouhours], s. 234-35; Knolls, s. 299; De Vertot, 1, s. 285-86. Feridun Bey, s. 285.

Vâkıât-ı Sultan Cem, s. 5; Şikârî, s. 200; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 168 (takiben Müneccimbaşı, fol. 709); Knolles, s. 299; De Vertot, 1, s. 386.

Knolles, s. 299-300.

Aşıkpazade, s. 225.

istediği izni verdi.²⁶ Bunu yaparken de Kayıtbay'ın ulaşmak istediği iki hedef vardı: 1) Kâsım Bey'in yardımıyla, Karamanoğulları beyliğini, yani aynı zamanda Osmanlı ve Memlûk imparatorlukları arasındaki tampon bölgeyi yeniden inşa etmek; 2) En azından komşu Anadolu'da dost bir Osmanlı şehzadesini iktidara getirerek bir süreliğine bile olsa, Osmanlıların gücünü zayıflatacak bir iç karışıklık yaratmak.

Memlûk kaynakları bize Cem'in ordusuna verilen yardımın niteliği ve ölçeği hakkında bilgi vermez. İtalyan kaynaklarına göre, Kayıtbay, Cem'e kırk bin duka altın, yirmi bin asker ve Kilikya'da Cem'in ordusunu toplaması için birkaç kale verdi. Bundan başka, Şam ve Halep emirleri de kendi hisselerine düşen on bin dukalık katkılarda bulundular.²⁷ Aynı zamanda güvenilir bir görgü tanığı olan Bayatlı da, Cem'in Anadolu'ya "Kayıtbay'ın verdiği Şam ve Halep askerlerinin eşliğinde" gittiğini söyler.²⁸ Gelgelelim, Memlûk kuvvetlerinin Kahire ve Şam'dan ayrılmış olması halinde, bu olayın dönemin Memlûk kaynaklarında bir yankısı olması gerektiği de rahatça söylenebilir; ama ne İbn İyâs ne de İbn Tolun'da bu konuda tek bir değini bile yok. Kaldı ki, Karamanoğulları vakanüvisi Şikârî, Cem'in ordusunun terkitabini ayrıntılandırırken Memlûk düzenli kuvvetlerinden veya Kuzey Suriyeli Türkmen beylerinin askerlerinden hiç söz etmez.²⁹ Yine de

²⁶ İbn İyâs, 3, s. 192; *Vâkıât-ı Sultan Cem*, s. 5.

Angiolello [Da Lezze], s. 181; Domenico Malipiero, *Annali Veneti Dall'anno 1457 a 1500*, ed. T. Gar ve A. Saygredo, Archivio storico italiano, 7 (Floransa, 1843-44).

"Kayıtbay'dan aldığı Şam ve Halep askeriyle birlikte 887 Muharreminin sonlarında çıkıp baskın yürüyüşüyle Anadolu'ya gitti." Bayatlı, s. 396-97.

Şikârî, s. 200-201. Memlûk askerlerinin gerçekten Bayezid kuvvetleriyle gerçekleşen askerî çatışmalara katıldığına dair karışık kanıtlar olarak, Ertaylan (s. 129-30) tarihsiz ve koordinatsız, anlaşılan Cem'in yanında savaşan Gedik Nasuh Bey'den elde edilen bilgiye dayanan bir belgeyi (TKS, belge no. 6071/1) sunar. Nasuh Bey, Suriye merkezli bir casustan aldığı bir rapora göre, "Birkaç [Osmanlı] kumandanı, Arap [yani Memlûk] ordusuna karşı yapılan muharebe de öldürülmüş ve yaralanmıştı." Ne var ki, bu belgenin 1482 muharebesiyle bağlantılı olup olmadığı sorgulanabilir niteliktedir.

Hatim adında bir Osmanlı casusunun Mısır'dan gönderdiği istihbarat raporlarından biri, Kahire'de Cem'e verilen yardımın sınırlı niteliğini açıkça ortaya koyar. Bilgilerini, Mısır yönetimiyle çok yakından bağlantılı olup Cem'i kendi gözleriyle gören bir kişiye dayandıran casus, Kayıtbay'ın Emir Yaşbak'a (büyük olasılıkla silahhane muhafızı olan Emir Yaşbak el-Cemalî)³⁰ "stoklarından tedarikleri (*makulât*) hediye olarak Cem'e vermesini" emretmiş olduğunu anlatır.³¹ Doğal olarak, Cem, Caoursin'in açıkça değindiği gibi daha hatırı sayılır bir yardım ummuştı ve Kahire'yi Kayıtbay'ın tutumundan hiç hoşnut olmadan terk etti.³² Alman tarihçi Johannes Aventinus, başlangıçta Memlûk sultanının "ona asker ve para vaat ettiğini," fakat sonunda, daha sonraki tarihçi Philipp Loncier'in de gözlemlediği gibi, Cem Sultan'a "bir sürü nasihat verdiğini, fakat pek az yardım ettiğini" ileri sürecektir.³³

Cem'in planı Bayezid'in dikkatinden kaçmadı; 11-20 Muharrem 887 (1482 Mart) başında kayınpederi Dulkadiroğulları beyi Alâüddevle'ye gönderdiği acil mesajla, ondan Toros dağlarını aşması halinde Cem'i Karaman'da durdurmasını istedi. Alâüddevle de Cem'i yakalamaya yardım edeceğini vaat etti.³⁴ Bu arada, ailesini Kayıtbay'a emanet eden Cem Sultan, İbn Tolun'a göre, Kayıtbay'dan aldığı Osmanlı toprakları üzerindeki egemenliğini tanıyan bir fermanla birlikte 5 Safer 887'de (26 Mart 1482) Kahire'den ayrıldı. 17 Rebiülevvelde (6 Mayıs) –Şam, Humus ve Hama üzerinden– Trabzonlu Mehmed Bey'le buluştuğu Halep'e vardı. Ardından da ikisi birlikte, 25 Rebiülevvelde (14 Mayıs) Kâsım Bey tarafından karşılandıkları Adana'ya geçtiler. Cem ona askerleri aracılığıyla, tahtını geri almasına yardım etmesi halinde Karaman-

³⁰ Yaşbak el-Cemali hakkında bkz. İbn İyâs, 3, s. 230, 251; Sehâvî, *al-Dow' al-Lami*, c. 9-10, s. 276.

TKS, belge no. 6071-1, Ertaylan, 121'de yayımlanmıştır.

Caoursin [Bouhours], s. 236.

Aventinus, 1, s. 32b; Philipp Loncier, *Türkische Chronica*, c. 1 (Frankfurt, 1577), fol. 23a.

Bayezid ve Alâüddevle arasındaki muhaberat için bkz. Feridun Bey, s. 283-84. Krş. Ertaylan, s. 106-7.

lı bölgesini geri vermeyi vaat ederken, iki şehzade birbirine bağlılık yemini ettiler.

Kâsım ve Cem Kilikya'da, Karamanlı birlik boylarının (başta Varsak ve Turgut Türkmenlerinin) yanı sıra Bayezid'in mülksüzleştirdiği Anadolu tımarlılarından oluşan bir ordu kurdular.³⁵ 30 Rebiülevvelde (19 Mayıs) Cem ve Kâsım, Adana'dan Osmanlı sınırına doğru yola koyuldular ve oraya geldiklerinde, Cem bir kolun kendisiyle birlikte gelerek, Kâsım Bey'in de o dönemde Bayezid'in oğlu Abdullah'ın yönetimindeki Konya'yı kuşatmaya alması (8 Rebiülahir; 27 Mayıs), diğer kolunsa Ankara'yı kuşatmak üzere Mehmed Bey'le gitmesi için orduyu ikiye ayırdı. Mehmed Bey'in Çubukova'da yenilgisinin ve ölümünün haberini alınca Cem ve Kâsım Konya kuşatmasını kaldırarak derhal Ankara'ya koş-tular. Ne var ki, bizzat Bayezid'in kumandasında bir ordunun geldiği haberini alınca, Cem, 29 Rebiülahir 887'de (17 Haziran 1482) Taşeli'nin engebeli dağlık kesimlerine çekildi. Orada bir kez daha müzakereye giriştiği Bayezid hep yaptığı gibi Osmanlı devletinin parçalanması önerisini reddetti ve onu yakalaması için Anadolu beylerbeyi Hersekoğlu Ahmed Paşa kumandasında kuvvetleri gönderdi.³⁶ Mağrur Cem, son bir çare olarak, kendisine siyasal sığınma için resmî bir dilekte bulunan bir heyeti Rodos'a gönderdi. Elçilik heyeti 10 Temmuzda adaya vardı ve hızla gerçekleştirilen müzakere-lerin ardından, d'Aubusson, konseyiyle istişare yapmasının ardından Don Alvarez de Zuniga komutasında bir birliği, onu adaya getirmeye gönderdi. Osmanlı kolunun yaklaştığı haberi üzerine, Cem, Gorigos'ta bir gemiye bindi; Don Alvarez'le denizde buluştu ve 13 Cemaziyelahirde (30 Temmuz) Büyük Üstad tarafından debdebeli bir törenle karşılandığı Rodos'a geldi.³⁷

³⁵ İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 47, s. 53-54; *Vâkıât-ı Sultan Cem*, 5; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 20 (takiben Müneccimbaşı, fol. 709). Krş. Thuasne, s. 52-53; Ertaylan, s. 122-23. *Vâkıât-ı Sultan Cem*, s. 5-7; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 22-24 (takiben Müneccimbaşı, fol. 709-10); De Vertot 1, s. 386-87. Krş. Thuasne, 54-66; Ertaylan, s. 123-26, 130-33. *Vâkıât-ı Sultan Cem*, s. 7; Şikârî, s. 203-4; Caoursin [Bouhours], s.

Cem'in bu ikinci yenilgisi Kayıtbay tarafından büyük bir hayal kırıklığı ve onun Mısır'dan ayrılmasına izin verdiği için pişmanlıkla karşılandı.³⁸ Hiç kuşkusuz, Cem'in askerî yeteneklerini yanlış yargılamış ve Cem'in anavatanındaki yandaşlarının gücünü fazla abartmıştı. İbn İyâs, açıkça "onun Mısır'dan çıkmasına izin vermek bir hata (*galat*) idi" diye yazar.³⁹ Aynı zamanda, İbn Tolun bunun "*Melik er-Rûm'un* (yani Osmanlı padişahının) Mısır sultanına karşı düşmanlığının da nedeni" olduğunu söyler.⁴⁰ Aslına bakılırsa, tahta çıkışından sonra kendisine saygılarını sunmaması⁴¹ (aslında bir taht mücadelesi esnasında yabancı bir hükümdardan beklenebilecek tarafsız bir konum) nedeniyle Bayezid'in Kayıtbay'a beslediği düşmanlık ve Kayıtbay'ın daha sonra Cem Sultan'a destek vermesi uzun süredir mevcut olan Osmanlı-Memlûk çatışmasını artık kişisel bir rekabet haline dönüştürmüştü.

OSMANLI-BEHMENİ İLİŞKİLERİNE MEMLÛK MÜDAHALESİ

Cem'in Memlûk yardımıyla giriştiği taht mücadelesinde başarısızlığa uğramasının ardından, Bayezid, Memlûk husumetinin kendisine karşı başka bir şekilde daha tezahür ettiğini fark etti: Ölümünden hemen önce, babası Sultan II. Mehmed ile Hindistan Dakka'daki Türk-Müslüman sınır devletinin Behmeni hükümdarı Şemseddin III. Muhammed Şah (867-89; 1463-82) arasındaki elçilik heyetlerinin taciz edilmesi.⁴² İslam âleminde yabana atılmayacak bir nam kazanan Beh-

239-54; Aventinus, 1, s. 33a-33b; Loncier, 1, s. 23a-23b; De Vertot, 1, s. 387-89. Krş. Thuasne, s. 56-58.

İbn İyâs, 3, s. 195.

³⁹ A.g.e., 3, s. 196 (krş. s. 192).

⁴⁰ İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 47.

Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 36b.

Behmeni sultanlığı hakkında bkz. Ali bin Aziz-Allah-i Tabatabaî, *Burhan-i Maasir*, çev. J.S. King, *History of the Behmeni Dynasty* (Londra, 1900); H. K. Sherwani, *The Behmenis of the Deccan: An Objective Study* (Haydarabad, 1953) ve H. K. Sherwani, *ET*, "Behmenis" maddesi.

meniler, Hindistan altkıtasında Osmanlılarla elçi mübadebesi yapabilecek tek devletti. Bu dostane bağların mimarı, güçlü Behmeni başveziri İmadüddin Mahmud Gâvân (ö. 886; 1481) oldu.⁴³ Osmanlılarla düzenli ticari ilişkiler kurmakta ki başarısı, Gâvân'ın iş yapmak üzere Bursa'ya gönderdiği ticari temsilcilerin sık ziyaretlerini ortaya koyan Bursa kadı sicillerinde kendini gösterir.⁴⁴ Gâvân öyle saygın bir devlet adamıydı ki, Sultan II. Mehmed'le şahsen yazışabiliyordu. Bu yazışmalardan, Sultan II. Mehmed tarafından gönderilen bir mektup da dahil olmak üzere, birkaç tanesi günümüze ulaşmıştır.⁴⁵

Gâvân'ın gönderdiği heyetlere karşılık, Sultan II. Mehmed de Şeyh Efdaleddinoğlu Mehmed Çelebi'yi elçisi olarak Hindistan'a gönderdi. Hindistan dönüşünde, Gâvân'ın elçisinin de refakat ettiği Mehmed Çelebi, alışıldığı üzere Cidde limanında karaya çıktı. Ama tam da bu noktada, Sultan II. Mehmed'in ölümü ve ardından Sultan II. Bayezid'in tahta çıkış haberi Mısır ve Hicaz'a ulaşmıştı. Geçerli olan diplomatik nezaket kurallarına aykırı olarak, bu iki Osmanlı elçisi orada alıkonuldu ve Hint sultanının II. Bayezid'e gönderdiği değerli bir elmas hançeri de içeren hediyelere, Cidde'nin Memlûk emiri tarafından el koyulup Kahire'deki Kayıtbay'a gönderil-

⁴³ Mahmud Gâvân hakkında bkz. H.K. Sherwani, *Mahmud Gawan, The Great Behmeni Wazir* (Allahabad, 1942).

⁴⁴ Bkz. İnalçık, "Bursa and the Commerce of the Levant," s. 141 ve "Bursa, XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar," *Belleten* 24, belge 3 (s. 69), 12 (s. 75-76), 40 (s. 95-96).

Gâvân'ın kendisi veya Behmeni hükümdarı III. Muhammed Şah adına Sultan II. Mehmed'e gönderdiği dört mektup Gâvân'ın yazışma koleksiyonu olan *Riyaz al-Insha'* (editörler Chand ibn Huysan ve Ghulam Yazdani, Haydarabad, 1948) adlı derlemede basılmıştır. Gâvân'a hitaben yazılmış mektupların arasında bir tanesi, no. 144 (s. 393-98) –çok küçük değişikliklerle– British Museum, "The Copies of Letters of Mehmed II and Bayezid II to the Shahs of Persia and other Princes and Eminent Men with their Replies," Or. 61, fol. 45-7'de, Fatih Sultan Mehmed'in yanıtıyla (fol. 47-49) birlikte neredeyse harfi harfine aynen vardır. Söz konusu bu iki belge, Feridun Bey'in kitabında da yer alır: 1, s. 251-53 (Gâvân'ın mektubu) ve s. 253-55 (Mehmed'in yanıtı).

di.⁴⁶ O dönemde Memlûk emiri, önceki bir olayda (Şaban 884; Ekim 1479) bir Hint elçisine Cidde'den Kahire'ye kadar eşlik etmiş olan Şaban Ebülfeth el-Manufî idi.⁴⁷

Bu diplomatik suiistimalin bir nedeni, Kayıtbay ile II. Mehmed arasında İslam âlemindeki üstünlük konusunda var olan uzun süreli rekabet olabilir. Memlûk tarihçi Sayrafî geleneksel olarak Hindistan'da tahta çıkan her sultanın Mısır'daki sultana ve halifeye hediyeler gönderip resmî bir onay istediğini anlatır. Nitekim, Malva'nın (Orta Hindistan) Halacî sultanı Gıyaseddin Şah'ın (873-906; 1459-1500) bir elçisi hem Memlûk sultanına hem de halifeye hediyeler ve hükümlerini onaylayan bir berat (*taklid*) dileyen bir mektupla birlikte Cemaziyelahir 876'da (Kasım 1471) Kahire'ye gelmişti. Sultan, elçiye hilat giydirirken, halife de Hint hükümdarına arzusu doğrultusunda bir berat yazmıştı.⁴⁸ O zamandan, bu olayın meydana geldiği 1481 yılına dek, Hint hükümdarlarının elçileri Cemaziyellevvel 879 (Eylül 1474) ve Şaban 884'te (Ekim 1479) Memlûk sarayını ziyaret etmişlerdi.⁴⁹

III. Muhammed Şah, görünüşe bakılırsa, bu âdete bir istisna getiren ve her ikisi de İslam âleminde Kayıtbay'ın rakipleri durumundaki Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ve Sultan II. Mehmed'le özel ilişkiler kuran tek Hint hükümdarıydı.⁵⁰

Kayıtbay'ın Osmanlı ve Hint elçilerini alıkoydurmasının başka bir nedeni de olayın zamanlaması olabilir. Sultan II.

⁴⁶ Tursun Bey, fol. 157b-68b; Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 36b; İdris-i Bitlisî, *Dastan-i Çaharum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 47 ve Müneccimbaşî, fol. 711); İbn İyâs, 3, s. 215-16; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 47.

İbn İyâs, 3, s. 158; Ebülfeth el-Manufî, Muharrem 888'de (Şubat 1483) görevden alındı, Muharrem 889'da (Şubat 1484) görevine iade edildi ve nihayet Cemaziyelahir 893'te (Mayıs 1488) azledildi. İbn İyâs, 3, s. 199, 252.

⁴⁸ Sayrafî, s. 362. Ayrıca bkz. İbn İyâs, 3, s. 65; Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 36b.

İbn İyâs, 3, s. 99, 158.

Behmeni-Akkoyunlu ilişkileriyle ilgili bkz. Jean Aubin, "Les Relations Diplomatiques entre les Aq-qoyunlu et les Behmenids," *Iran and Islam*, ed. C. S. Bosworth (Edinburg, 1971), s. 11-15.

Mehmed ardında tartışmalı bir taht bırakmıştı ve anlaşılan bir ihtiyat önlemi olarak Kayıtbay hak iddia eden adaylardan herhangi birini kabul ettiğine dair her türlü işaretten uzak durmak için elçileri Kahire'de tutmayı seçmişti. Kayıtbay'ın II. Bayezid'e tahta çıkışı nedeniyle tebriklerini göndermeme kararı da aynı şekilde yorumlanabilir. Görünüşe göre daha sonra, talihini Cem'den yana denemeye karar verdiği zaman, Kayıtbay, Hint hükümdarının hediyelerine el koymakta kendini serbest hissetmişti. Ne var ki, Kayıtbay'ın saiklerinden bağımsız olarak, II. Bayezid bütün olayı sadece rahmetli pederine ve kendisine karşı yapılmış şahsî bir hakaret olarak yorumlamış olabilir.

CEM SULTAN'LA İLGİLİ MEMLÛK VE AVRUPA ENTRİKALARI

Cem Sultan'ın Hıristiyan bir gücün elinde bulunması, 900'den (1495) ölümüne dek, sonraki on dört yıl boyunca Bayezid'in dış politikasına ve Avrupa'yla diplomatik ilişkilerine hükmeden temel etken haline gelecekti.⁵¹ Cem, Osmanlıların saldırgan niyetlerine karşı etkili bir fren ve Bayezid'in işbirliğinin garantisi olarak hizmet ettiğine inanılan paha biçilmez bir rehine olduğu için, dönemin hükümdarlarının hepsi onu ele geçirmek için can atıyordu. Kaldı ki, Osmanlı İmparatorluğuna karşı bir Haçlı seferi için şartlar olgunlaştığı zaman, Cem, Osmanlıları bölmenin ve Haçlı ordusuna destek elde

⁵¹ Cem'in Osmanlı dış politikasına etkisiyle ilgili tartışmalar için bkz. Hans Pfefferman, *Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken* (Winterthur, 1946); Sydney Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512* (Urbana, 1948), Ahmad al-Sayyid Darraj, "Jim Sultan wa-l-diblumasiyya al-duwaliyya," *Majallat al-Ta'rihiyya al-Misriyya* 8 (1959), s. 201-42; Franz Babinger, *Spätmittelalterliche fränkische Briefschaften aus dem grossherrlichen Seraj zu Stanbul* (Münih, 1963); Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)* (Philadelphia, 1978), s. 381-416; Halil İnalcık, "A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement Between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan," *Journal of Turkish Studies* 3 (1979), s. 209-30; "The Ottoman Turks and the Crusades, 1451-1522," *A History of the Crusades*, c. 6, böl. 9, s. 331-53.

etmenin güçlü bir aracı olacaktı. Bu talihsiz koşulların altında, II. Bayezid Avrupa'nın Hristiyan hükümdarlarıyla bir uzlaşma politikası izlemeye ve Cem'in orada mahsur tutulup da kendi hükümranlılığına tehdit oluşturmaması için –barış teklifleri, savaş tehditleri ve parayla susturmak dahil– çeşitli yöntemler kullanmaya mecbur kaldı. Sonuç olarak, Bayezid Avrupa'nın her yerinde ve Doğu ülkelerinde, Cem'in hamlelerini veya işbirliği girişimlerinden kendisini haberdar edecek bir casuslar ağı kurdu. Elçileri İstanbul'dan Avrupa'nın kraliyet saraylarına gidip gelerek, Cem Sultan'ın bir Haçlı serüveninde kullanılmamasını sağlamaya çalıştılar.

II. Bayezid'in diplomatik çabaları genelde başarılı oldu, çünkü bir Haçlı seferinin imkânlarını da gözden geçirmelelerine karşın, Hristiyan devletler Osmanlı saldırganlığını bertaraf etmek için savaşmak yerine müzakere etmeye eğilim gösterdiler.⁵² Yine de II. Bayezid'in politikası ihtiyatlı ve barış yönelimli olmakla birlikte, askerî açıdan büsbütün pasif olmadığı da unutulmamalıdır. Uç beyi olarak anılan ve Avrupa sınırı boyunca askerleriyle birlikte konuşlandırılmış sınır kumandanları sürekli sınır ötesi akınlarla uğraşıyorlardı. Osmanlı *akıncıları* Sırbistan ve Bosna sınır vilayetlerinden Dalmaçya kıyılarındaki Ragusa'ya, Tuna ötesinde Temeşvar ve Macar topraklarında başka yerlere kadar akına gidiyorlardı. Bu sınırlı savaş hali II. Bayezid'in politikasına çok uygundu. Sınırlar boyunca Hristiyan devletlerini hizaya sokma aracı olacak kadar bir güç gösterisi sergilemeye yetiyordu; öte yandan da topyekûn bir savaş kadar saldırgan değildi.

1482'den itibaren, Cem Sultan'ın orada bulunması nedeniyle Rodos adası uluslararası bir diplomatik faaliyet merkezine dönüştü. 31 Ağustosta Pierre d'Aubusson ve St. Jean Tarikat Konseyi kendi güvenliği için veya belki de adayı var

⁵² Her iki tarafın, yani Osmanlılar ile Hristiyan devletlerin, II. Mehmed'in ölümünü izleyen dönem boyunca, savaşmak yerine diplomatik müzakereler sürdürmeyi arzu edilir ve kârlı buldukları ileri sürülüyor. Ayrıca Avrupa hükümdarları rakip Hristiyan devletlere karşı bir Müslüman sultanın yardımını istemeye de karşı değildi. Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk (1453-1517)* (New York, 1969), s. 202-4.

gücüyü yapılacak bir Osmanlı taarruzundan korumak için, Cem'i tarikatın Fransa'daki loncalarından birine sevk etmeye karar verdi. Buna karşılık Cem de, İstanbul'da iktidarı ele geçirmesi halinde Rodos'la barışı koruyacağına, Rodoslu tüccarlara ticaret serbestliği vereceğine ve Osmanlıların tarikatın elinden aldığı tüm toprakları iade edeceğine dair bir belge imzaladı. Ertesi gün (1 Eylül), Cem adada geçirdiği otuz sekiz günün ardından Rodos'dan ayrılarak deniz yoluyla Güney Fransa'ya, Savoy dükü I. Charles'ın topraklarına, tarikatın Nice'teki şatosuna getirildi.⁵³ Çok geçmeden, II. Bayezid'le barış şartlarını müzakere etmek üzere Rodoslu bir elçilik heyeti yola çıktı. Kardeşinin şu ya da bu zaman kendisine karşı bir Haçlı seferinde kullanılmasından korkan Bayezid, Şövalyeler'den haraç ödemeleri ve Cem'in iadesi taleplerinde ısrar etmekten vazgeçti. Bunun yerine, Rodos lehine bir barış antlaşmasını kabul etti. Bununla birlikte, sonuçta II. Bayezid kendisini o dönemde sarayın en güçlü adamı olup bu hamleyi küçük düşürücü bulan vezir Gedik Ahmed Paşa'yla karşı karşıya buldu. Gelgelelim, Cem'le işbirliği ettiğine dair temelsiz bir rivayetten yararlanarak Bayezid 6 Şevval 887'de (18 Kasım 1482) onu idam ettirmeyi başardı. Bundan başka, Gedik Ahmed'in kayınpederi İshak Paşa'yı da sadaretten alarak, yerine kendi damadı olan, yaşlı ve sadık Damat Koca Davud Paşa'yı getirdi. Yeni Osmanlı divanı şu isimlerden kuruluydu:

II. BAYEZİD'İN YENİ DİVAN-I HÜMAYUN'U (887; 1482)

– Davud Paşa	Veziriazam
– Mesih Paşa	İkinci vezir (<i>vezir-i sâni</i>)
– Hızıroğlu Mehmed Paşa	Üçüncü vezir (<i>vezir-i sâlis</i>)
– İskender Paşa	Rumeli beylerbeyi
– Hersekoğlu Ahmed Paşa	Anadolu beylerbeyi
– Hadım Ali Paşa	Karaman beylerbeyi

⁵³ Thuasne, s. 74-81. Cem'in imzaladığı belge, Caoursin [Bouhours], s. 265-66'da aktarılır ve De Vertot, 1, s. 391'de serbest bir çevirisi yer alır. Krş. Setton, 3, s. 383-4.

Osmanlı sultanı II. Bayezid'in hükümetinin dizginlerini sıkıca kavramasından sonra, Rodos'la yapılan barış müzakereleri nihayet 24 Şevval (6 Aralık) günü sonuçlandı. Antlaşmaya göre, şövalyeler Bayezid'e hiçbir sıkıntı vermeyecek şekilde Cem'i alıkoymaya devam edecekler; karşılığındaysa Bayezid şövalyelere yıllık otuz beş bin Venedik altınını Cem'in masrafları olarak, ayrıca on bin dukayı da tarikatin II. Mehmed'in 1480'deki büyük kuşatmasının yol açtığı hasar ve kayıplar karşılığında ödeyecekti. Aralık 1482 ila Nisan 1483 arasında, her iki tarafın da bu antlaşmayı yürürlüğe sokmalarını sağlamak üzere II. Bayezid ile d'Aubusson arasında birkaç elçilik heyeti gidip geldi.⁵⁴ Dahası, bir ihtiyat tedbiri olarak, Bayezid ayrıca Cem Sultan'ın imparatorluğun yakın çevresinden çok uzakta, Fransa'da tutuluşunu iyice sağlama almak için Avrupa başkentlerine elçiler ve casuslar gönderdi. Güvenlik nedenleriyle, şövalyeler Cem'i sürekli olarak bir şatodan diğerine naklettiler ve onu fiilen bir esire dönüştürdüler.⁵⁵

İstanbul sarayının en büyük korkusu, Cem Sultan'ın o dönemde Avrupa'daki tek muhtemel Haçlı olan ve Cem'i ele geçirmenin peşine düşerek d'Aubusson ve Papa IV. Sixtus'la müzakerelere girişen Macar kralı Matthias Corvinus'un (1458-90) eline geçmesiydi. Aslına bakılırsa, 1483'te, II. Bayezid'in tahtında pek sağlam olmadığına inanan Corvinus ordusunu topyekûn bir savaşa hazırladı ve ilgilenen Avrupalı devletleri, Cem'in Macaristan'a getirilerek kendisine katılmasının gerektiğine ikna etmeye çalıştı. Bu tehdit yüzünden, II. Bayezid 1483 sonlarında şartları Macaristan lehine bir

⁵⁴ Caoursin [Bouhours], s. 268-71; De Vertot, 1, s. 391 vd. Rodos'la Osmanlı diplomatik müzakereleri ve nihai antlaşma için Thuasne, s. 84-88; Ertaylan, s. 134-61 ve Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des osmanishcen Reiches in Europa*, c. 2 (Hamburg, 1840), s. 481-82'ye danışılabilir. 6 Aralık 1482 antlaşması metinleri, Sebastians Paoli, *Codice diplomatico del sacromilitere ordine Geroslimitano*, c. 2, no. 29 (Lucca, 1737), s. 419-30 ve Franz Miklosich ve Joseph Miller, *Acta diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, c. 3 (Vienna, 1865), s. 317-32'de yer alır.

Ertaylan, s. 181-94; Setton, 2, s. 385.

ateşkes önerisiyle Corvinus'a elçiler gönderdi. Bu noktada Corvinus Avusturya'nın Habsburg İmparatoru III. Friedrich'e (1440-1493) karşı Orta Avrupa'da kendi savaşıyla meşgul ve kendi ülkesinin ileri gelenleri arasında patlak veren iç sorunlarla uğraşıyordu. Bunun yanı sıra, Papa'nın ve Avrupalı prenslerin ortak davaya katılmadaki isteksizliklerinden hüsrana uğramış durumdaydı. Bununla beraber, birkaç müzakereden sonra Corvinus, Bayezid'in şartlarını kabul etti ve kalıcı bir barış seçeneğiyle birlikte beş yıllık bir ateşkes yapıldı. Bu antlaşma, iki imparatorluk arasındaki tüm düşmanlıklara son verirken aralarında ticaret serbestliğini de sağladı.⁵⁶ Böylelikle II. Bayezid Osmanlıların Avrupa'daki en tehlikeli düşmanından kurtulmuş oluyordu.

Ayrıca Cem Sultan tehdidi yüzünden küçük İtalyan devletleri Osmanlı diplomasisinin ana hedefi haline dönüştü. Osmanlıların "kâfirlere" karşı olan bilinen duygulara karşın, 15. yüzyılın yaygın bir uygulaması sayesinde, her bir İtalyan devleti kendi çıkarlarına uygun düştüğü her zaman Osmanlı devletiyle bir antlaşma imzalayacak veya ittifak yapacaktı. Osmanlı İmparatorluğundaki ticari kapitülasyonlar açısından ödülleri çok baştan çıkarıcıydı. İtalya'nın birlikten uzak olması ve yerel çatışmalarla yaşaması da doğal olarak II. Bayezid'in amacına uygun düşüyordu.

Ragusa, İstanbul'a bir elçilik heyeti gönderen ilk vassal devletlerden biriydi ve 14 Ekim 1482'de Osmanlılara borçlu olduğu haraç tutarını indirip Ragusalılara uygun ticari imtiyazlar sağlayan bir berat almayı başardı.⁵⁷ Bayezid bunun yanı sıra Fransa ve papalık saraylarında nüfuzlu olduğu bilinen Floransa hükümdarı Lorenzo de Medici (1478-92) ile de dostluk kurmanın yollarını aradı. 1483'te, Lorenzo'yu, tıpkı babasının yaptığı gibi, Osmanlı İmparatorluğunda ticaret yapmaya davet eden bir elçi gönderdi. Lorenzo'nun davete icabeten Antonio Ridolfi'yi göndermeyi planlamış olması-

⁵⁶ Setton, 2, s. 377-79, 387, 399; Thuasne, s. 127; Zinkeisen, 2, s. 482, 500-501; Wilhelm Frankhöf, *Mathias Corvinus, König von Ungarn, 1458-1490* (Freiburg, 1891), s. 219-20.

Hammer [-Purgstall], 2, s. 284.

na karşın, Ridolfi her nedense Floransa'dan hiç ayrılmadı.⁵⁸ Bunun yerine, Floransalı bir tüccar olan temsilcisi Paolo da Colle'yi, Fransa kralı XI. Louis'in huzuruna çıkma umuduyla gelmiş bir Osmanlı elçisine eşlik etmeye gönderdi. 26 Ağustos 1483'te, Paolo da Colle, II. Bayezid'e Floransa'dan Fransa'daki Cem'e yaptığı ziyaret hakkında bir mektup yazdı.⁵⁹ Ertesi yıl, Floransalı Francesco Berlinghieri, dünya coğrafyası hakkında kitabının müzehheb bir nüshasını armağan olarak Cem'e gönderdi. Kitap üzerindeki, 31 Mayıs 1484 tarihli ithaf, yazarın bu kitabı, Paolo da Colle'den Cem Sultan'ın edebiyata olan merakını öğrenmesi üzerine kendisine sunma isteğini belirtir.⁶⁰

Balkanlar'da Osmanlı saldırganlığına en açık İtalyan devleti olarak Venedik, tahta çıkar çıkmaz II. Bayezid'le yakınlaşma çabalarına girişmişti bile. Antonio Vitturi (veya Ventturini) adındaki elçisi, daha Ağustos 1481'de İstanbul'a gelmiş ve uzun müzakerelerin ardından, 16 Ocak 1482'de padişaha 1479 antlaşmasının öngördüğü haraç ödemesini kaldırtıp Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki ticari imtiyazlarını artırmayı başarmıştı.⁶¹ Yine de bu antlaşma, Balkanlar'da Osmanlı uç beylerinin, 1483'te Hersek'in zaptıyla sonuçlanan akınlar silsilesi yapmasını önleyemedi. Bu akınlar, o dönemde Ferrara düklüğüne ve daha sonra, Mayıs 1483'ten itibaren Papalık, Napoli, Floransa, Milano ve Ferrara'dan oluşan bir İtalyan devletleri birliğine karşı verdiği kendi sa-

⁵⁸ Giuseppe Müler, *Documenti sulle relazioni dele citta Toscane coll' Oriente Cristiano e coi Turcki fino all' anno MDXXXI* (Floransa, 1879), s. 235. Bu dönemde Osmanlı-Floransa ilişkileri için bkz. Franz Babinger, "Lorenzo de Medici e la corte otomana," *Archivio Storico Italiano* 121 (1963), s. 305-61.

Franz Babinger, *Spätmittelalterliche fränkische*, s. 21-42.

Thuasne, s. 117.

Bkz. Miklosich-Müller, *Acta diplomata*, s. 309-17, II. Bayezid'den Doge Giovanni Mocenigo'ya (1478-85) Rumca yazılmış üç belge; 30 Mayıs 1481 tarihli olanı, II. Mehmed'in ölümünü ve 1479 antlaşmasının yenilendiğini ilan eder; 16 Eylül 1481 tarihli diğeri ve buna ek olarak 12 Ocak 1482 tarihli olanı, antlaşma şartlarını ayrıntılandırır. Krş. Zinkeisen, 2, s. 520-21; ve Hammer [-Purgstall], 2, s. 384, her ikisi de barış antlaşmasını özetler.

vaşıyla uğraşan Venedik'i tedirgin etti. Osmanlı cephesinde rahatlamak ve İtalyan güç dengesini kendi lehine çevirmek için yeni bir barış antlaşması müzakere etmek ve II. Bayezid'i Ferrara'nın müttefiklerine karşı kışkırtmak amacıyla Venedik 7 Aralık 1483'te bu sefer Giovanni Dario'yu İstanbul'a gönderdi.⁶²

Papa IV. Sixtus ve Napoli kralı Ferrante, Venedik ile Osmanlılar arasındaki diplomatik müzakereleri ve Çanakkale tersanelerindeki donanma inşasını büyük bir endişeyle izliyorlardı. Osmanlıların İtalyan krizine müdahale edeceğinden korkarak, d'Aubusson'u II. Bayezid'e baskı yapması için uyarak bir elçilik heyetini Rodos'a gönderdiler. D'Aubusson'un tepkisiyse, şövalyelerin Cem'i muhafaza etmekte zorlandığını ve Osmanlı donanmasının Çanakkale'den ayrılması halinde Osmanlı İmparatorluğuna karşı tamamen Hristiyan bir ordunun başına geçebileceği tehdidiyle Mosco Perpiano'yu İstanbul'a gönderdiği 19 Mart 1484'te geldi. Cem Sultan'ın bir silah olarak bu şekilde kullanılması amacına ulaşmıştı; II. Bayezid, d'Aubusson'a nisan ayında donanma hazırlıklarını durdurduğunu ve Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazını geçmeyeceğini yazacaktı.⁶³

Gerçekten geçmedi de. Bunun yerine II. Bayezid enerjisini Moldavya'ya (Kara Boğdan) yöneltti. Ortak bir kara ve deniz taarruzunun yanı sıra Eflak ve Kırım'dan vassal kuvvetlerle birlikte, Tuna'daki Kiliya'nın önemli limanlarını (20 Cemaziyelahir 889; 15 Temmuz 1484) ve Dinyester üzerindeki Akkerman'ı (Cetatea-Alba; günümüzde Belgorod Dnestrovskiy; 16 Recep 889; 9 Ağustos 1484) aldı ve böylece Karadeniz'in batı kıyılarının yanında Moldavya ve Macaristan'ın Karadeniz üzerinden ticaretlerinde kullandıkları antrepoların denetimini ele geçirdi.⁶⁴ Corvinus bu saldırıya itiraz ettiğindeyse,

⁶² Thuasne, s. 118, 2n; Ertaylan, s. 190-91.

⁶³ Caoursin [Bouhours], s. 289-93, 295-96 (Bayezid'in mektubundan alıntı içerir). Krş. Thuasne, s. 119-20.

⁶⁴ Bayezid'in 1484 Moldavya seferi hakkında bkz. Nicoara Beldiceanu, "La conquête des cités marchandes de Kilia et da Cetatea Albă per Bayezid II," *Südost-Forschungen*, 23 (1964), s. 36-115; "La Campagne ottomane de 1484: Ses préparatifs militaires et sa chrono-

II. Bayezid Macaristan'la aralarındaki ateşkese Moldavya'nın dahil olmadığı yanıtını verdi. Moldavya hükümdarı Büyük Stephan (1457-1504), Bayezid'in süzerenliğini tanımlamakla birlikte, çok geçmeden antlaşmayı bozdu; 1484 ve 1486'da limanları tekrar geri almaya çalıştıysa da başarısız olacaktı.

Bayezid, Cem Sultan'ın alıkonulmasını sağlamaya yönelik diplomatik çabalarına devam ederken, Kayıtbay'ın da tıpkı Avrupa kralları gibi, Cem'i ele geçirme girişimlerinde bulunduğunu öğrendi. 2 Rebiülevvel 888 (10 Nisan 1483) tarihli bir Memlûk belgesine göre, Kayıtbay esaretteki Cem'le temaslarını el altından hâlâ sürdürüyordu.⁶⁵ Kayıtbay 1484 yılında Duan (muhtemelen Doğan) Ağa diye birini, Sultan II. Mehmed'in Rodos adasına taarruz hazırlıkları esnasında akdedilmiş olan Ekim 1479 tarihli antlaşmalarını yenileme önerisiyle birlikte d'Aubusson'a gönderdi. Bir Haçlı merkezi olarak Rodos, oldum olası Osmanlı saldırılarının hedefi olmuştu. Kayıtbay'ın bu çabasının sonucu Şövalyeler ile –Osmanlıların o adaya yerleştiğini görmeyi hiç istemeyen– Mısır sultanlarının tıpkı 1403, 1427, 1445 ve 1479 antlaşmalarında olduğu gibi, bir araya gelmesi oldu.⁶⁶ Ne var ki, bu kez d'Aubusson, II. Bayezid'in canını sıkmamak için Memlûk barış girişimini reddetmeyi yeğleyecekti.⁶⁷

Keza 1484'te, Venedik Osmanlılarla barış müzakereleri yürütürken, Mora deniz üssü Modon'daki yetkililer, içerikleri Cem'in Mısır'daki annesi Çiçek Hatun'la temasta olduğunu ve Savoy dükü I. Charles'ın aracılık rolü oynadığını ortaya koyan mektuplar taşıyan Nicolas de Nicosie adında Cem'in

gie," *Revue des Études Roumaines* 5-6 (Paris, 1960), s. 60-77, yeni basım: *Le Monde ottoman des Balkans (1402-1566): Institutions, société, économie* (Londra, 1976). H. J. Kissling, "Einige Bemerkungen zur Eroberung Kilia's und Aqkerman's durch die Türken, 1484," *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung* 1 (Münih, 1966), s. 331-38. Emir Canıbak'a bir mektupta, Emir Yaşbak Karaca adlı memlûkunu, Kayıtbay'ın Cem Sultan'a bir hediyesiyle birlikte gönderdiğini yazar. Bkz. TKS, belge no. 6109, yayımlayan Ertaylan, s. 180.

Darraj, "Jim Sultan," s. 216-17.

Caoursin [Bouhours], 301-2. Krş. Thuasne, s. 120; Ertaylan, s. 190-91.

ajanlarından birini ele geçirdiler. Osmanlılara dostluğunu göstermek için Venedik Signoria'sı mektupları II. Bayezid'e teslim etti; fakat Venedik'le iyi ilişkiler içinde olan Kayıtbay'ı gücendirmemek için de Modon'un Venedikli kaptanı Luce Quirino'ya Cem'in temsilcisini serbest bırakması emrini verdi.⁶⁸ Cem'in annesinin, oğlunu Mısır'a getirtmek ve bu girişiminde Kayıtbay'dan yardım istemek için Memlûk sarayında nüfuzunu kullanma çabaları, Kahire'den gelen istihbarat raporları aracılığıyla II. Bayezid'in dikkatini tekrar Mısır'a çekti.⁶⁹ Gelgelelim bu kez, Fransa'daki Cem ile Mısır'daki annesi arasındaki, Kayıtbay'ın bilgisi dahilinde, hat-ta belki de onun kışkırtmasıyla yürütülen açık muhaberat Bayezid'i küplere bindirecek ve Memlûklere olan düşmanlığı iyiden iyiye alevlendirecekti.

SINIR BOYLARINDA DEVAM EDEN KARIŞIKLIKLAR

Cem Sultan'ın Rodos'a sığınması üzerine, yaşı ve fasılalı savaş mağlubiyetleri yüzünden yorgun düşmüş Kâsım Bey, ata toprağı Karaman bölgesini kurtarmanın artık bir daha kendisine kısmet olmadığını hissetmekteydi. Karaman sorunun yatıştırılmasında çıkarı olan Sultan II. Bayezid'le anlaşarak Kilikya'dan ayrıldı ve Osmanlı himayesinde İçel beylerbeyi olarak Silifke'ye yerleşti.⁷⁰ İçel o dönemde Ermenek, Selente (günümüzde Gazipaşa), Gülnar, Silifke, Kara Taş ve Mut sancaklarını kapsıyordu. Ne var ki II. Bayezid Kâsım'ın Cem'e destek vermesini aslında bağışlamamıştı ve Karamanlı ha-

⁶⁸ 17 Ağustos 1484 tarihli belge, Vladimir Ivanovich Lamansky, ed. *Secrets d'Etat de Venise: documents, extraits, notices et études servant à éclaircir les rapports de la seigneurie avec le Gece, les Slaves et la Porte Ottomane à la fin du XV et du XVI siècle* (San Petersburg, 1884), s. 207-8'de basılmıştır. Krş. Thuasne, 118-19 ve Ertaylan, 120, 207.

Bkz. örneğin TKS, belge no. 50083/3. Cem'in annesinin Macaristan kralı Matthias Corvinus'la kan bağı olan bir Slav prensesi olduğu sanılır. Thuasne, 2. Bunu Babinger kabul etmez, *Spätmittelalterliche fränkische*, s. 32-33 (108n) ve 45 (139n).

Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 17-18 (takiben Münecimbaşı, fol. 710).

nedanını sonsuza dek bertaraf etmek için uygun zamanı kolluyordu. Bu fırsat da eline bir yıl sonra, Muharrem 888'de (Şubat 1483) Kâsım Bey'in ani ölümüyle geçti.⁷¹ Karamanlı tarihçi Şikârî'ye göre, Kâsım Bey, üç çocuğu ve erkek kardeşi, Mut yakınındaki Kestel yaylasında, Karaman beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın girişimiyle zehirlenmişlerdi.⁷² Kâsım'ın ölümüyle birlikte, yaklaşık iki yüzyıllık hâkimiyetin ardından Karamanoğulları hanedanı sona ermiş oldu. En nihayet II. Bayezid, Karamanoğulları beyliğinin geri kalan son parçası olan İçel'i de artık imparatorluğuna ilhak edecek duruma gelmişti.

Gelin görün ki, Karamanlı bağımsızlığının son merkezi durumdaki İçel'in sorunlu bir nokta olarak kalacağını anlaşılmaması çok sürmedi. Hayatta kalan Karamanlı ileri gelenleri, Karamanoğlu İbrahim Bey'in kızının, Turgutoğlu Hasan Bey'le evliliğinden doğan oğlu Turgutoğlu Mahmud Bey'i önderleri yaptılar.⁷³ Karamanoğullarının sadık ve en güçlü birlik boyu olan Turgutoğulları aşiretindeki liderliği ve Karaman ailesiyle kan akrabalığı açısından doğru bir seçim yapmışlardı. Osmanlı kaynaklarına göre II. Bayezid bunu kabul etti ve İçel bölgesi Turgutoğlu'na tahsis edildi.⁷⁴ Turgut-ili olarak da tanınan İçel'de meskûn bulunan Turgutoğulları Türkmenlerinin, yazlık otlakları Taşeli olarak bilinen Güneydoğu Toroslar'daki Geyik dağları ve Karataş olarak bilinen Bulgar dağlarının güneybatı taraflarıyken, kışlık otlakları da bu iki dağ sırası arasındaki aralıkta uzanan Göksu vadisiydi (antik Kalykadnos).⁷⁵

⁷¹ Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 17-18 (takiben Münecimbaş, fol. 710); [Oruç b. Âdil], *TAO*, 132.

Şikârî, s. 205-6. Krş. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 73.

Şehabeddin Tekindağ, *İA*, "Karamanlar" maddesi.

Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 18 (takiben Münecimbaş, fol. 710).

Turgutoğlu Türkmenleri hakkında bkz. Faruk Sümer, *İA*, "Turgutlular" maddesi. Osmanlı hâkimiyetinde Turgutoğulları için bkz. Ahmed Zeki Oral, "Turgut Oğulları," *Vakıflar Dergisi* 3 (1956), s. 31-64. Çeşitli Turgut cemaatleri hakkında, tahrir defterlerine dayanan bilgiler için bkz. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 55-56.

Fatih Sultan Mehmed'e ve oğlu II. Bayezid'e karşı verdikleri uzun mücadele boyunca, mülksüzleşmiş durumdaki Karamanoğlu şehzadeleri İçel'in ücra, erişilmez ve dağlık bölgelerine kolayca sığınmış, gerektiğindeyse hemen Kilikya'daki Memlûk topraklarına geçmişlerdi. Boyu daima Osmanlı merkezîyetçi yönetiminden kaçma eğilimi göstermiş Turgutoğlu Mahmud Bey, topografik koşulların lehine olduğunu da bilerek, seçilmesini Osmanlılara bir meydan okuma fırsatı olarak kullanmaya karar verdi. Ümayun'a gönderdiği bir raporunda Hadım Ali Paşa, divan üyelerine Turgutoğlu'nun Karamanlıların ata toprağı olan Ermenek'e taarruz ettiğini bildirdi. Birkaç günlük kuşatmadan sonra, Ermenek'in Osmanlı kumandanı Süleyman Bey, Turgutoğlu'nu püskürtmeyi başarmıştı; ayrıca Memlûklerin suç ortaklığı da Ali Paşa'nın mesajında kuvvetle ima edilmekteydi.⁷⁶ İlk girişiminde başarısız olmasına karşın, Turgutoğlu Mahmud Bey, Osmanlı efendilerine karşı isyanının ve Memlûklerle işbirliğinin başlangıç işaretini vermişti.

Varsak ili olarak bilinen ana iskân bölgeleri Bulgar dağlarının yükseklerinde, tam olarak söylemek gerekirse Osmanlı Karaman'ı ile Memlûk Kilikya'sı arasındaki dağlık sınırda bulunan ve Karamanlıların bir diğer birlik boyu olan Varsaklara boyun eğdirmekse daha da zorlu bir iş oldu.⁷⁷ Toros dağlarının yükseklerindeki küçük vadileri kış otlakları olarak kullanmalarına karşın, birçok Varsak boyu aynı zamanda Silifke'de, Kayseri yakınında, Niğde ve Bayburt'ta kışlarken, diğerleri kış mevsimini Tarsus yakınlarındaki Kilikya ovasında geçiriyordu. Dolayısıyla yazlık meralarından kışlaklarına yönelik mevsimsel hareketleri, Varsakların yalnızca Kilikya topraklarına değil, aynı zamanda Osmanlıların elindeki Karaman arazisinden geçmelerine de yol açıyordu. Sonuç olarak, bazı gruplar eski Karamanoğulları beyliği bir-

⁷⁶ TKS, belge no. 5972.

Tahrir defterlerine dayanarak Varsak Türkmenlerinin kolları ve coğrafi dağılımları hakkında bilgi için bkz. Sümer, "Çukur-ova," s. 70-98. Memlûk topraklarında meskûn Türkmen boyları listesinde, Kalkaşendi (7, s. 282), Varsak'ı (*el-Varsak*) "Tarsus Türkmenleri" olarak tanımlar.

liğine, bazıları da Ramazanoğulları birliğine katılmaktaydı. Bu nedenle, söz konusu koşullar altında, Varsak beyi Uyuz Bey'in Memlûklere karşı geleneksel sadakatının Osmanlı-Memlûk ilişkilerinde rahatsız edici sonuçları oluyordu. Sultan II. Mehmed'in Varsaklara boyun eğdirmeye yönelik birkaç girişimi başarısız veya sadece kısmen başarılı olmuştu. Cem'in 886'da (1481) Yenişehir'deki yenilgisinin hemen ardından, Gedik Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Varsak ilinin batı kesimini işgal etti.⁷⁸ Varsak beyleri 887'de (1482) Karaman'ı geri alma girişimlerinde Cem Sultan ile Kâsım'a katıldıkları ve daha sonra Kâsım Bey'in ardılı olarak Turgutoğlu'nu müttefik kabul ettikleri için bunun da bir çözüm olmadığı ortaya çıkmıştı.

Turgut-ili ve Varsak-ili'nin toplu halde –klasik çağlarda Kilikya Trakheia ("Dağlık" Kilikya) olarak bilinen– bir bölgeyi kapsayan arazilerinin tamamı zengin kereste arzı nedeniyle çok değerliydi. Mısır ve Suriye keresteden bütünüyle yoksun olduğu için, Memlûklerin gemi inşası –ne kadar mütevazı olsa bile– aralarında Toros dağlarının en önemli kaynak olduğu çeşitli komşu topraklardan yabancı hammadde arzına bağımlıydı. Müslüman seyyah İbn Battuta 733'te (1333) Kilikya'ya geldiğinde, Kilikya limanı olan Ayas'ı, Mısır'a kereste ihracıyla meşgul bulmuştu.⁷⁹ 861 (1457) yazında, bir Memlûk deniz filosu kereste temin edip Mısır'a götürmek için Alaiye körfezine gelmişti.⁸⁰

Gelgelelim, keresteden çok daha önemli olan unsur, o bölgede yer alan Kilikya Kapıları geçidiydi. Bu engebeli arazinin göçebe nüfusu geleneksel olarak kıt ekonomilerine katkı yapmak üzere bu dağ geçidinde ve diğer geçitlerde rastladıkları hac ve ticaret kervanlarını durdurup yağmalamaya bel bağlamışlardı. Özellikle rahatsızlık verici olan olguysa, bölgenin tam denetimini elinde tutan Türkmen boylarının,

⁷⁸ [Oruç b. Âdil], *TAO*, s. 132.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta, *The Travels of İbn Battuta*, ed. H. A. R. Gibb, c. 2 (Londra, 1956-61), s. 257.

İbn Tağrıberdî, *Hawadis*, 22, s. 68,71.

ana yol üzerindeki çeşitli geçitlerde kervanlardan zorla vergi almayı başarmalarıydı. Suriye ve Mısır'ın fethinden sonra, Osmanlılar 925 (1519) tarihli Sis kanunnamesi uyarınca, adını Gülek ve Tarsus arasındaki geçitte meskûn Kusunlu boyundan (Varsak'ın bir kolu) alan Kusunlu vergisi ile Gülek ve Adana arasında, Toroslar'dan Kilikya ovasına giden alternatif geçitte yaşayan Kara İsalu (Ramazanoğullarının bir birliği) adından alan Kara İsalu vergisi gibi, bu türden tüm geçit harçlarını kaldıracaktı. Sadece Gülek'teki tek bir vergi Osmanlılar tarafından alıkonuldu.⁸¹ Kervanları Türkmen eşkıyanın insafına terk eden bu koşullar, –Osmanlılar söz konusu olduğu sürece– topraklarındaki dağ geçitlerini en az onlar kadar işlek halde olmanın yanı sıra eşkıya ve tacizden azade tutmakla mükellef olan Memlûkler ile Osmanlılar arasındaki ilişkileri zehirlemeye devam etti.

DULKADİROĞULLARINA OSMANLI YARDIMI VE DÜŞMANLIKLARIN AÇIĞA ÇIKMASI

Turgutoğlu Mahmud Bey ile Varsakoğlu Uyuz Bey, Osmanlı yönetimine hiç rahat vermeyen baş belaları olarak kaldılar ve ellerinden geldiği anda Karaman vilayeti sınırında huzursuzluk çıkarmaya devam ettiler. Bu Türkmen boylarının Memlûklerle yakınlaşmasına güçlü bir darbe indirmek amacıyla II. Bayezid de kayınpederi Dulkadiroğulları beyi Alâüddeve'yle işbirliğine geri döndü. 886'da (1482) Osmanlı-Dulkadirli ekseninin ihya edilmesi büyük ölçüde bizzat Alâüddeve'nin girişiminin bir sonucuydu. Osmanlı tarihçisi Âli'ye göre Dulkadiroğulları beyi "Rûm sultanıyla yakınlaştı;" veya Âşıkpaşazade'nin sözleriyle, "Mısır padişahına asi oldu" ve sonuç olarak da Suriye'den üzerine gönderilen Memlûk kuvvetleriyle çarpışmak zorunda kaldı.⁸² Böyle bir baskının altında kalan Alâüddeve, II. Bayezid'e ortak düşmanları olan

⁸¹ Ömer L. Barkan, *XV ve XVI'ncı yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları*, c. 1, *Kanunlar* (İstanbul, 1943), s. 221. Krş. Sümer, "Çukur-ova," s. 61.

Âşıkpaşazade, s. 213; Âli, c. 3, pt. 3, s. 42.

Memlûklere karşı birleşik bir askerî eyleme girmelerini dileyen birkaç mesaj gönderdi.⁸³

Cemaziyelahir 888'de (Temmuz 1483) Alâüddevle –Bayezid'in onayını elde etmek veya onu müdahaleye zorlamak niyetiyle– Memlûk kenti Malatya'yı kuşatma altına aldı.⁸⁴ Bunu yapmakla, askerî olduğu kadar siyasal bir mesaj da vermiş oluyordu: Dulkadiroğulları, Memlûk sultanına bağlılığını bir kenara atmıştı ve artık onu düşmanı olarak görüyordu. Memlûkler açısından Dulkadiroğullarının kaybedilmesi, Güneydoğu Anadolu'daki Memlûk savunmasının temeli olan "çifte direk politikası"ndan birinin çatlaması ve bölgede Osmanlının yenilenmiş baskısının işareti anlamına geliyordu.

Şehsuvar olayının bir daha yaşanmasını önlemekte kararlı olan Kayıtbay, Memlûk divanının yöneticisi Özdemir es-Seyfî ile başmabeyinci Tağrıberdî Tatar'a, kenti kurtarmak için beş yüz kadar seçkin Memlûkten oluşan bir sefer gücünü harekete geçirme görevi verdi. Oluşturulan askerî güç ertesi ay kuzeye doğru yola çıktı ve derhal Halep'e gitti.⁸⁵ Halep'teki Memlûk ordusunun toplanmalarına ek olarak Ramazanoğlu Eflatun Bey kumandasında Üçok Türkmen beylerinin de sefer gücüne ilişkin rapor Karaman beylerbeyi Hadım Ali Paşa tarafından hemen II. Bayezid'in sarayına gönderildi. Söz konusu rapor aynı zamanda Turgutoğlu Mahmud Paşa'nın isyanını da ortaya koyuyordu.⁸⁶ Halep'ten yürüyüşüne devam eden Memlûk askerleri, kırsal kesimi tahrip edip evleri yakarak, bağları ve bahçeleri yerle bir ederek Dulkadiroğulları beyliğinin toprağını istila ettiler. Alâüddevle başkenti Elbistan'ın boşaltılması emrini vermesinin ardından, ailesini ve ordusunu dağlara çıkardı. Aynı zamanda da II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'den askerî yardım istedi.⁸⁷ Bu gelişmelerden sürekli haberdar edilen II. Bayezid, Dulkadiroğullarına yardım için Kayseri sancakbeyi

⁸³ TKS, belge no. 6201, 6385.

⁸⁴ İbn İyâs, 3, s. 202.

⁸⁵ A.g.e., 3, s. 202-3.

TKS, belge no. 5972.

Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 35b-36a.

Yakub Paşa komutasında Osmanlı takviyeleri gönderilmesine onay verdi. Yakub Paşa'yla birlikte, Toros dağlarından Osmanlı padişahına bağlı bazı Türkmen beyleri de gelmişlerdi.⁸⁸ İbn İyâs, bu Osmanlı askerî müdahalesini Osmanlı-Memlûk ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak değerlendirebilir. "Bu, Osmanlıların [Memlûk] sultanın ülkesine karşı ilk hamleleridir," diye yazar. "O günden itibaren anlaşmazlıklar sürekli tırmandı."⁸⁹ Bunu izleyen sınır çarpışmalarıysa Kemalpaşazade'ye göre, iki ülke arasında "husumetin ve düşmanlıkların başlangıcı oldu."⁹⁰

Osmanlıların Alâüddevle'ye olan açık ve fiili yardımını işittiği zaman Kayıtbay, Muharrem 889'da (Şubat 1494) kuzey cephesine göndermek üzere daha büyük bir sefer gücü hazırlamaya koyuldu.⁹¹ Fakat daha safer (mart) ayında Memlûk ile Dulkadiroğulları kuvvetleri arasındaki ilk çarpışma meydana gelmiş, Memlûkler özellikle Halep ve Şam emirleri arasında ağır kayıplara uğramışlardı.⁹² Rebiülevvel (nisan) ayında, Memlûk yenilgisinin haberi Kahire'ye ulaştı; ama yine de Başsilahtar ve Kayıtbay'ın kız kardeşinin oğlu⁹³ Temerüz eş-Şemsî'nin kumandasında beş yüz kadar seçkin memlûkten oluşan yeni bir Mısır kuvvetinin kuzeye doğru yola çıkarılması ancak cemaziyelevvel (haziran) ayında mümkün olacaktı. Onunla birlikte gidenler arasında büyük ve kıdemli emirler de vardı. Genç emirler arasında henüz küçük bir kuvvetin başına atanmış, –ama yıllar sonra Osmanlı sultanı I. Selim karşılarındaki yenilgisi Memlûk İmparatorluğunun sonunu simgeleyecek olan, geleceğin Memlûk sultanı– Kansu Gavri (906-22; 1501-16) de vardı. Ramla'da Kudüs valisi Emir Cenin ile Samarya ve Yahudiye Tepelerindeki el-Aşir'den Arap

⁸⁸ Aşıkpaşazade, s. 214; *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 36a; İdris-i Bitlisî, Dastân-ı çahârum, s.y.; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 49-50 (takiben Müneccimbaşı, fol. 711).

⁸⁹ İbn İyâs, 3, s. 205-6.

⁹⁰ Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 36b.

İbn İyâs, 3, s. 205-6.

A.g.e.; Sehâvî, *al-Dow' al-Lâmi*, 6, s. 197-98 ("Kanibak"), 10, s. 280 ("Yaşbak").

Temerüz eş-Şemsî hakkında bkz. Sehâvî, *al-Dow' al-Lâmi*.

süvarilerle (yarı göçebe aşiretler) birlikte, 19 Cemaziyelahir (15 Temmuz) 1484'te geldikleri Şam'da Mısır kuvvetine kent genel valisi Kaçmaz el-İshakî komutasında Şam ve diğer taşra orduları da katıldı. Buradan ilerledikleri Halep'teyse Özdemir es-Seyfî'nin kuvvetiyle birleştiler.⁹⁴

Şaban 899 (24 Ağustos-21 Eylül 1484) arasında bir tarihte, Halep genel valisi Varadbaş komutasındaki bir birlik, Elbistan'ın kuzeyindeki dağ kalesi Hirman⁹⁵ yakınında Dulkadirli-Osmanlı ortak ordusuyla karşılaştı. Kemalpaşazade, Osmanlı ordusu "düşmana dev dalgalar gibi saldırdı ve çölde bekleyen Çerkes askerleri parlak bir şimşek çakmışçasına alarma geçip ansızın dağıldılar ve muzaffer [Osmanlı] askerleri bir gök gürültüsü gibi peşlerine düştü," diye yazar. Sabahtan öğleden sonraya dek süren bu muharebede, Kemalpaşazade'nin "çatışma ve karışıklıktan [yana olan] bir grup" (*fitne ve fesad cemiyeti*) olarak söz ettiği Memlûk ordusu bozguna uğratıldı. Bizzat Varadbaş, Safed valisi Ulmas ve çoğu Halep'ten birçok emir öldürüldü. Trablus valisi İnal es-Silahdar el-Eşrefî ile Tarsus valisi Korkmaz el-Tanamî ele geçirilerek Elbistan'a götürüldüler. Halep başmabeyncisi ile Kalat er-Rum (Rumkale), Bire ve Ayntab valileri gibi diğer esirlerse, Varadbaş'ın kellesi ve ordusunun sancaklarıyla birlikte Şehzade Ahmed'in temsilcisi tarafından İstanbul'a götürüldü.⁹⁶

Zaferinden yüreklenen Alâüddevle, Yakub Paşa'yı derhal Malatya'ya saldırıya geçmeye ikna etti. Fakat 2 Ramazan (23 Eylül) günü Malatya yakınındaki dar bir geçitte tuzağa çekilen Dulkadiroğulları ve Osmanlı kuvvetleri, Temerüz eş-Şemsî komutasındaki Mısır kuvveti tarafından pusuya düşürül-

⁹⁴ İbn İyâs, 3, s. 205-7; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 62-63; Uleymî, 2, s. 332.

Elbistan ve Darende'den çok uzakta olmayan Han es-Sultan arasında, İç Toroslar geçidinde yer alan Hirman'a, İbn Ecâ birkaç defa gitmişti (s. 139-40, 143, 149).

İbn İyâs, 3, s. 206, 210; Aşıkpaşazade, s. 214, *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 35b-35b; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Çahârum*, s.y.; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 50 (takiben Münecimbaşı, fol. 711).

dü. Bu noktada, Alâüddevle tam bir hezimete uğrarken, bazı Osmanlı askerleri ve komutanları esir edildi. Gelgelelim, Yakub Paşa muharebede yaralandıktan sonra güçlkle bile olsa kaçmayı başaracaktı.⁹⁷

Osmanlı-Dulkadirli yenilgisini açıklama çabasına girişen İdris-i Bitlisî kaçan Suriye ordusunu kovalarken Osmanlı ve Dulkadirli ortak kuvvetlerinin onlara yetişmeyi başardığını ileri sürer. Ne var ki, Mısır'ın seçkin Memlûklerinin savaş sahnesine girdiğini gören Dulkadirli safları bozup kaçmaya başlayarak Osmanlı kuvvetlerini tek başına savaşmak zorunda bırakmışlardı.⁹⁸ Aynı şekilde, Âşıkpaşazade de suçu, gafil avlanıp muharebe meydanından kaçan Alâüddevle'ye yükleyecektir.⁹⁹ Bundan başka, Hoca Sadeddin'e göre, Alâüddevle'nin kibri ve aşırı özgüveni yüzünden, Hirman'daki ilk başarı tersine döndürölüp, topyekûn hezimet haline gelmişti.¹⁰⁰

Böylece muzaffer Memlûk ordusu Halep'e, muharebede ele geçirilen Osmanlı ve Dulkadirli sancaklarıyla birlikte döndü. Bu sancaklardan bazıları, Osmanlı ve Dulkadirli kurbanlarının kelleleriyle birlikte Şam'a ve diğer Suriye kentlerine gönderildi.¹⁰¹ Memlûk ordusu yaklaşan misilleme saldırılarına karşı sürekli hazırlıklı olarak yaklaşık dört ay kadar Halep'te kaldı. Bu süre, Halep kumandanının ve ordusunun muharebelerde ağır zarar görmüş olması açısından özellikle can alıcı önemdeydi. Özdemir es-Seyfî yeni Halep valisi atandığı¹⁰² ve Alâüddevle de Trablus ve Tarsus valilerini serbest bırakarak uzlaşmacı bir tutum gösterdiği zaman, Memlûk kuvvetleri Muharrem 890'da (18 Ocak 15-Şubat

⁹⁷ İbn İyâs, 3, s. 210-11; Âşıkpaşazade, 214; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Çahârum*, s.y.; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 50 (takiben Münecimbaş, fol. 711).

İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Çahârum*, s.y.

Âşıkpaşazade, s. 214.

¹⁰⁰ Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 50 (takiben Münecimbaş, fol. 711).

İbn İyâs, 2, s. 210-11; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 65 ve İbn Tolun, *I'lam al-Wara*, s. 70.

Özdemir el-Zahirî el-Seyfî hakkında bkz. Sehâvî, *al-Dow' al-Lami*, 2, s. 275.

1485) Şam ve Kahire'deki üslerine geri döndüler. Aynı şekilde Kahire'ye geri dönenler arasında, Alâüddevle'nin serbest bıraktığı Memlûk emirleriyle birlikte, esir düştükleri Dulkadiroğulları tarafından başparmakları kesilen bir grup Memlûk okçusu da bulunuyordu.¹⁰³

MEMLÛKLERİN BARIŞ GİRİŞİMİ VE SAVUNMA ÖNLEMLERİ

Osmanlı ve Memlûk kuvvetleri arasında gerçekleşen sınır çarpışmalarının yanı sıra II. Bayezid'in Dulkadiroğlu Alâüddevle'ye verdiği fiili askerî yardım iki imparatorluk arasındaki çatışmayı kızıştırmıştı. İbn İyâs'ın açıkça gözlemlediği gibi: "Bu, Osmanlı sultanıyla ilk çatışmaydı ve bundan sonra onunla Mısır sultanı arasında bir fitne büyüdü."¹⁰⁴ Böylelikle, Zilhicce 889'da (20 Aralık 1484-17 Ocak 1485) Kayıtbay meseleyi tartışmak üzere danışma meclisini topladı. Atabey Özbek'in ve büyük emirlerin tavsiyesi üzerine, krizi barışçıl bir şekilde çözme umuduyla İstanbul'a bir iyi niyet heyeti gönderilmesi yoluyla, içerlemiş durumdaki II. Bayezid'i yatıştırmaya karar verildi. Bu görev için seçilen kişi, Kayıtbay'ın en yakın adamlarından ve deneyimli bir diplomat olan *Emir Ahur Sani* Canibak Habib el-Alay el-İnalı'ydı. İbn İyâs onu "devlet yönetiminde mahir ve dil konusunda yetenekli" olarak betimler. Daha önce 886'da (1481) diplomatik bir görevle Tebriz'deki Akkoyunlu sarayına gitmiş ve Kayıtbay ile Sultan Yakub arasında barışı sağlamayı başarmıştı.¹⁰⁵ Böylece, Safer 890'da (17 Şubat-17 Mart 1485) Kayıtbay'dan bir özür mektubu ve en azından on bin dinar tutarındaki değerli

¹⁰³ İbn İyâs, 3, s. 212-14, 217; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 65; Aşıkpaşazade, s. 214; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 50.

¹⁰⁴ İbn İyâs, 3, s. 210-11.

Canibak Habib, 882'deki (1477-78) Filistin ve Suriye gezisinde Sultan Kayıtbay'a refakat etme ayrıcalığına sahip olan birkaç emirden biriydi. Abu-l-Baka İbn al-Ji'an, *Al-Kawl al-Mustazaraf fî Safar Mawlana al-Malik al-Ashraf*, çev. R.L. Devonshire, "Relation d'un voyage du sultan Qaitbay en Palestine et a Syrie," *Bulletin d l'Institut français d'archéologie orientale* 20 (1921), s. 4. Canibak Habib hakkında bkz. İbn İyâs, 3, s. 180-81, 246-47.

hediyelerle beraber İskenderiye limanından deniz yoluyla İstanbul'a doğru yola çıktı; ayrıca yanında, Kahire'de yerleşik Abbasi halifesi el-Mütevekkil-Alellah Ebu'l-İzz'den (ö. 903; 1497) "[Osmanlı] sultanının Allah'ın ona Küçük Asya'da (*Bilad er-Rûm*) ve küffar diyarında (*Bilâd-ı Kufrıyya*) verdiği tüm mülkleri ve konumunu tanıyan" bir beratla birlikte, krizi sona erdirmeye yönelik bir barış önerisi de taşıyordu.¹⁰⁶ Memorandumun tam olarak içeriği bilinmiyor, fakat Halife'nin beratını kendi sözcükleriyle aktaran İbn İyâs'a göre, Muhtıranın yaklaşımını bir dereceye kadar ortaya koyar: Osmanlı padişahının *Sultan er-Rûm* olarak geleneksel statüsünü tanıyor fakat aynı zamanda Osmanlı fetihlerinden Müslüman topraklarda değil, kâfirlerin topraklarında yapılanları onayladığına da dikkati çekiyordu.

İstanbul'a bir barış heyeti gönderirken, Kayıtbay aynı zamanda savunmacı nitelikte askerî ve siyasal önlemler de aldı. Rebiülevvel 890'da (18 Mart-16 Nisan 1485) kuzey cephesine gönderilmek üzere yeni bir sefer gücü toplamaya başladı. Kuvvet Kahire'den ertesi ay Memlûk Birlikleri Reisi Barsbay Kara ile Binler Emiri Tanibak el-Cemalî ve bir dizi Onlar Emiriyle birlikte yola çıktı. Bu kuvvete verilen görev, ordunun Alâüddevle'yle savaşmak üzere ayrılmasından evvel, öncü kuvvet olarak gitmekti.¹⁰⁷ Bu arada, Şam'da, kentin genel valisi Kaçmaz, Alâüddevle'nin kardeşi Şahbudak'ı Şam kalesinin zindanından serbest bıraktı. Sultanın izni olmaksızın ona atlar, para ve bir onur kaftanı verip, onu Şam ordusuyla birlikte kent dışındaki saltanat ordusunun toplanma yerine dek götürdü. Ancak çok geçmeden Kaçmaz bu fikirden vazgeçerek Şahbudak'ı zindana geri götürecekti.¹⁰⁸ Bu tersine dönüş hakkında Suriyeli tarihçi İbn Tolun hiçbir açıklama vermemekle birlikte, Kaçmaz'ın anladığı şekliyle, seferin ilk hedefi Alâüddevle'yi indirip yerine Şahbudak'ı geçirmekmiş gibi görünüyor. Anlaşılan, emir değişmiş ve ordu sadece

¹⁰⁶ İbn İyâs, 3, s. 213, 215-16. Halife el-Mütevekkil-Alellah Ebu'l-İzz hakkında biyografik notlar için bkz. Abul-Fazl 'Abd-al-Ralman al-Suyuti, *Ta'rih al-Hulafa* (Kahire, 1976), s. 819-21.

İbn İyâs, 3, s. 216-17.

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 67; *I'lam al-Wara*, s. 71.

Halep vilayetini takviye etmekle görevlendirilmişti. 21 Rebiülahir ile 2 Cemaziyelevvel 890 (7 Mayıs-17 Mayıs 1485) arasında, Mısırlı askerler Şam'a geldiler ve on gün sonra Suriye askerleriyle birlikte Halep'e doğru yola çıktılar.¹⁰⁹ Mısır ordusunun en başta planlandığı üzere Barsbay Kara'nın kuvvetini izlemek üzere örgütlenmediği gerçeği, taarruzdan müdafaaya doğru yapılan görev değişiminden açıkça anlaşılıyor.

Memlûkler bunun yanı sıra diplomatik arenada da çabalarını yoğunlaştırdılar. 24 Mayıs 1485'te, Kayıtbay'dan başka bir elçilik heyeti, d'Aubusson'u, Memlûklerin II. Bayezid'e karşı gereken himayeyi sağlamalarının karşılığında Cem Sultan'ı Mısır'a göndermesi için ikna etmeye çalıştılar. Memlûkler açısından, Cem'in bu dönemde Kahire'ye geri dönmesi, Osmanlılarla ilişkilerindeki krizin tırmanması ve Kahire'yi Osmanlıların Kilikya'yı istilaya hazırlandıkları konusunda uyaran istihbarat raporları nedeniyle hayati önem arz ediyordu. Ama Kayıtbay'ı düş kırıklığına uğratacak şekilde, d'Aubusson, St. Jean tarikatının de bağlı olduğu Roma'daki Papalığın onayı olmaksızın Cem'i veremeyeceği gerekçesiyle, bu isteği bir kez daha geri çevirdi. Fakat Memlûk elçisini, Papa'nın Memlûklere yarayabilecek bir girişimi, yani Cem'i Roma'ya getirtmek gibi bir planının varlığından da haberdar etti¹¹⁰

Gelgelelim, d'Aubusson, Cem Sultan'ın gözetiminden sağlanabilecek azami kârı elde etmek için hiçbir fırsatı kaçırma niyetinde değildi. Böylece bir yandan da Kayıtbay'ın işbirlikçisi gibi davranarak müzakereleri sürdürmek üzere Kahire'ye bir elçi gönderdi.¹¹¹ Cem'in biyografisti *Vâkıât* yazarına göre, d'Aubusson hem ona çok düşkün annesi (Mısır'daki) Çiçek Hatun'la Kayıtbay'ı manipüle etmek hem de onu Mısır'a getirecekmiş gibi davranarak onlardan yirmi bin altın koparmak için Cem'i kullanmıştı. Rodos'a ziyareti sırasında Cem Sultan'ın nişancısına rüşvet vererek elde ettiği ve üze-

¹⁰⁹ İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 67, 68.

Caoursin [Bouhours], s. 308. Krş. Thuasne, s. 133.

Thuasne, s. 134.

rinde Cem Sultan'ın tuğrasını taşıyan boş kâğıtlara sahte mektuplar yazdı.¹¹²

Bu arada, Memlûk elçisi Canıbak, Bayezid'in Moldavya seferinin ertesi çekildiği Edirne yakınlarındaki Çoke'de bulunan yazlık sarayına ulaşmıştı. O sırada yine sarayı ziyaret eden diğer Asya ve Avrupa ülkelerinden diplomatik elçiler arasında ülkesiyle Osmanlı sarayı arasındaki barışçıl ilişkileri teyit ettirmeye gelen bir Macar elçisi de bulunuyordu. Sultan II. Mehmed'in ölümünden beri ilk kez olmak üzere, tahta çıkışı nedeniyle Bayezid'i kutlamak için gelen Hindistan'dan bir Behmeni elçilik heyeti de filler, zürafalar, baharat, bezemeler ve diğer değerli hediyelerle birlikte oradaydı. Yine sarayı ziyaret etmekte olan ve Sultan Yakub'un II. Bayezid'in Kiliya ile Akkerman fetihnamesine verdiği yanıtı getirmiş bir Akkoyunlu elçisi de vardı. Mektup, o dönemde Yakub'un sarayında nişancı olarak görev yapan İdris-i Bitlisî tarafından kaleme alınmıştı. Bu elçilerin hepsi, daha önce Kayıtbay'ın el koyduğu Behmeni armağanlarıyla birlikte özür mektubunu da getirmesine karşın, Canıbak'ın pek iyi karşılanmadığı cömert bir kabul töreniyle huzura çıktılar.¹¹³ Kemalpaşazade, "Aralarındaki husumetin gerçek nedeni ortadan kalkmamış," diye yazar; "ve henüz pişmanlık merhemiyile iyileştirilememişti."¹¹⁴

¹¹² *Vâkıât-ı Sultan Cem*, s. 15.

İbn İyâs, 3, s. 221; Tursun Bey, fol. 168a-68b; *TAO* (ed. Giese), s. 117; *Menâkıb-ı Sultan Bayezid*, 415; *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 37a. İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Çahârum*, s.y.; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 44 (takiben Münecimbaşı, fol. 711). Krş. Hammer [-Purgstall], 2, s. 289-90. Sultan Yakub'un II. Bayezid'e yazdığı mektubu için bkz. Tâcizade, belge 13, s. 42-44. Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 36b.

Kısım İki

BİRİNCİ OSMANLI-MEMLÛK SAVAŞI

OSMANLILARIN KİLİKYA'YI İSTİLASI (1485-87)

O [Sultan Kayıtbay] muzaffer ordularını, onların [Osmanlıların] ordularını defetmek üzere Rûm diyarına gönderdi; iki ordu karşılaştığında, muzaffer ordular onlara arslanlar gibi saldırarak, kaçacak yer bırakmayacak şekilde etraflarını çevirdiler ve korkak eşekler gibi kaçmalarını sağladılar. Ordularının kumandanı İbn Hersek'i [yani Hersekoğlu] ve diğerlerini esir aldılar, leşleri çakal, kurt, akbaba ve kartallara yem olmaya terk ettiler. Esirleri zincirler ve prangalarla getirdiler, sancaklarını Sarayın avlusunda baş aşağı astılar. Böyle bir gün eski sultanların tarihinde hiç kaydedilmemişti.

Adana Muharebesine
ithafen Kahire'deki kitabeden

890 (1485) yılına gelindiğinde, II. Bayezid, Osmanlı sarayıyla Avrupa devletleri arasındaki barış atmosferinin sunduğu fırsattan da yararlanarak enerjisini Memlûklere çevirmeye artık hazırды. Hâlâ Orta Avrupa'da, Avusturya'nın Habsburg imparatoru III. Friedrich'e karşı savaşıyla meşgul olan Osmanlıların en güçlü düşmanı Macar kralı Matthias Corvinus, Viyana da dahil olmak üzere Habsburg topraklarının büyük bölümünü fethetmişti. Macar desteği olmaksızın, Moldavya prensi Büyük Stephan (1457-1504), Kiliya ve Akkerman limanlarını geri alamıyor ve II. Bayezid'in müttefikleri olan Kırım Tatarlarınca denetim altında tutuluyordu. İtalyan sah-

nesindeyse, o dönemde en güvenilir müttefik olan Venedik uzun süren müzakerelerin ardından 890'da (1485) Osmanlı sarayıyla yeni bir barış antlaşması imzalamıştı.

Memlûklerin yaptığı hazırlıklar göz önüne alındığında, taarruzun zamanlaması da uygundu. Bayezid bir Osmanlı casusu olan İyâs tarafından Suriye'den gönderilen bir istihbarat raporundan, Ayntab'da Alâüddevle'yle savaşıyan Mısır ordusunun Halep'e çekildiğini ve çok geçmeden –Halep genel valisinin onları bir süre daha Suriye'de tutma arzusuna karşın– Mısır'a döndüğünü öğrenmişti. Üstelik bu rapora göre, dönüşlerinin ardından Türkmen beylikleri de kırsal kesimdeki talan faaliyetlerine yeniden başlamışlardı. Ayrıca Benî Ömer Bedevileri, Yukarı Mısır'daki Fayum'u yağmalamışlar ve Kayıtbay onlara karşı bir cezalandırma kuvveti göndermeyi bile başaramamıştı. Bu durum, Suriye Bedevilerini kırsal kesimi istila edip Mısır ve Suriye arasındaki ana yolu kesmeye bile cesaretlendirmişti.¹ Bu bilgi, o dönemin Memlûk kaynakları tarafından da desteklenmektedir. Nitekim, Mısırlı tarihçi İbn İyâs'a göre Benî Ömer Bedevileri Rebiülahir 890'da (Nisan 1485) saldırılarını yeniden başlatırlarken, Şamlı İbn Tolun'a göre, Şam genel valisi safer ayında (17 Şubat-17 Mart) Arap Bedevileri püskürtmek için ordusunu toplamıştı. Daha sonra, cemaziyelahir (ağustos) ayında, İbn Tolun geçmişe dönük olarak, "Arap Bedevileri kırsal kesimi Şam civarını ve yollarını istila ettiler ve genel vali onların üzerlerine yürüdüysen de, başlattıkları isyanla başa çıkmayı başaramadı" diye yazacaktır.² Osmanlı casusu verdiği bu bilgilerin ışığında, II. Bayezid'i Memlûk hâkimiyetinde görülen genel yozlaşmadan yararlanmaya ve "Tarabulus'a (yani Trablusşam'a) ve ardından da İskenderun'a asker göndermeye" çağırıyor, çünkü böyle bir hamlenin "Memlûk Sultanlığının Osmanlıya boyun eğmesini sağlamaya yeteceğini" belirtiyordu.³

¹ TKS, belge no. 6671.

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 66, 71.

TKS, belge no. 6671.

OSMANLI KUVVETLERİNİN İLK İSTİLASI

II. Bayezid'in emri üzerine, Memlûklere karşı çıkılan seferin askerî hedefleri Adana-Tarsus bölgesini, yani Aşağı Kilikya ovasıyla Toros sınırı boyunca uzanan bitişik bataklık toprakları ilhak etmek, o bölgedeki Ramazanoğulları ve Üçok birlik boylarını doğrudan doğruya Osmanlı hâkimiyeti altına almakla sınırlandırıldı. Bayezid istila için sadece bölgeye komşu durumdaki Karaman vilayeti ordusunu ayırdığından aslında sefer askerî kaynakları açısından da sınırlıydı.

Hiçbir uyarıda bulunmaksızın, Cemaziyelevvel 890'da (Mayıs 1485) yeni Karaman beylerbeyi ve Konya'daki Şehzade Şehinşah'ın lalası Karagöz Mehmed Paşa'nın Memlûk sınırını geçmesi üzerine açık savaş başladı. Gülek'in Memlûk komutanı Doğan el-Sâ'i'nin direniş göstermeksizin kaleyi teslim ettiği Kilikya Kapılarını sağlama alan Karagöz Paşa, Toroslar'dan aşağıya inerek Kilikya ovasındaki Tarsus'un tepesine çullandı. Yaklaşan Osmanlı ordusunun haberini alan Tarsus'daki Memlûk askerî birliği de mevzilerini terk edip kaçmış ve Tarsus'un savunmasını Türkmenlere bırakmıştı. Yeni genç yöneticisi Kansu Gavri'nin komutasındaki Memlûk askerleri Halep'e kaçmıştı.⁴ Cambini tarafından kaydedildiği üzere, Karagöz kentin etrafını çevirip kuşatmaya girişti. Ardından da Osmanlı topçusunun kent surlarına verdiği hasar karşısında dehşete kapılan Tarsus ileri gelenleri teslim olmaya karar verdi. Ordunun kenti yağmalamasını önlemek amacıyla Karagöz Paşa sadece o anda seçilmiş bir askerî birliğin kente girişine izin verirken, geri kalan askerlere kırsal kesimi serbestçe talan etme iznini verdi.⁵

⁴ Aşıkpaşazade, s. 215, 226-27; Neşri, s. 226; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 38a; Tursun Bey, fol. 175b; İdris-i Bitlisi, Dâstân-ı Çahârum, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 48; Münecimbaşı, fol. 711); İbn İyâs, 3, s. 218; Necmeddin Muhammad ibn Muhammad al-Gazzi, *Al-Kawakib al-Saira bi-A'yan al-Mi'a al-'Ashira*, c. 1 (Beyrut, 1945-49) ("Kansuh al-Gawri").

Andrea Cambini, "Andrea Cambini della origine de Turchi et imperio deli Ottomani," ed. Francesco Sansovino, *Dell' historia universale dell' origine et imperio de Turchi* (Venedik, 1564), fol. 42a-42b.

Osmanlı istilası karşısında teyakkuza geçen, Kuştemur, Kusun ve Kara İsa'nın aralarında bulunduğu Tarsus ve Adana bölgesindeki bazı Üçok Türkmen beylerinin hepsi de Osmanlı padişahına bağlılık yemini ettiler. Ayrıca Gülek yakınındaki Anakın (veya Anahşa), Sis yakınındaki Bars Bit ve Ayas yakınındaki Milvan kaleleri de Osmanlı kuvvetlerine teslim oldu.⁶ Kaynaklarda her ikisi de Memlûk askerî birlikleri tarafından savunulan Sis veya Ayas'ın zaptı hakkında bir bahis yoktur; ki bu da Karagöz Paşa'nın operasyonunu Aşağı Kilikya ovasıyla sınırlandırdığına işaret eder. Ramazanoğulları beyinin merkezi olan Adana da Ramazanoğlu Ömer Bey'in kenti tahliye etmesinin ardından kolayca Osmanlıların eline geçti. Ömer Bey kuşatma altında umutsuz bir savaş vermek yerine Osmanlı ordusuyla açık arazide karşılaşmayı tercih etmişti.

II. Bayezid, Memlûklere karşı bu savaşı İslamın hukuki ilkelerine göre meşrulaştıran uygun bir *casus belli* [savaş nedeni] sunmaktan geri kalmadı. Kahire'ye, Varsak ve Turgut Türkmenlerinin isyan (*temerrüd ettiler*) ve eşkıyalık edip (*haramilik ettiler*) hac ve ticaret yollarını kestikleri (*yolları kesdiler*), Karaman vilayetine huzur vermedikleri (*vilayet-i Karamana rahatlık vermediler*) iddiasıyla ulemadan alınmış bir fetvayla sağlamlaştırılmış resmî bir mektup gönderdi. Kendisi de bir derviş olması nedeniyle, bu savaşın şeriata yaptırımlarıyla uyumlu görünen haklı nedenlerle açılmış olduğunu kanıtlama ihtiyacı duyan Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade, başka bir *casus belli* daha ekler: Gülek, Anakın, Bars Bit ve Milvan kalelerinin Müslüman tüccarların ve seyyahların bir vergi ödemedikleri takdirde Kilikya'ya girmesini engelleyen "kâfirlerin," yani Ermenilerin elinde olduğunu

Birkaç Osmanlı kaynağı, Memlûklerin kaçışının Kilikya kalelerinin zaptını kolaylaştırdığını bildirir. Özgül olarak Tarsus'taki Osmanlı kuşatmasından söz etmemekle birlikte, kent ileri gelenlerinin işgal güçlerine teslim olduğunu da söylerler. Neşrî, s. 226-27; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 49; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 38a. Âşıkpaşazade, s. 226; Neşrî, s. 226-27; Tursun Bey, fol. 175b; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 38a; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 49 (takiben Münecimbaşı, fol. 711).

öne sürer. İslam hukukuna göre yasaklandığı halde, diye devam eder, kiliselerinde çanlarını çalıyor ve Sultan Kayıtbay veya başka bir Müslüman hükümdara baş vergisi olan *harac*'ı (yani *cizye*) ödemeye yanaşmıyorlardı. II. Bayezid'in emri üzerine, Karagöz Paşa kalelerden Ermeni sakinleri çıkartarak evlerine Müslümanları yerleştirmiş ve kiliseleri camiye çevirmişti. Sonrasında bu Ermeni sürgünler de kalelerin civarına yerleştirilerek İslam hukuku doğrultusunda *cizye* dayatılacaktı.⁷

Âşıkpaşazade'nin verdiği bilgiler, biri 925 (1519) tarihli Sis ve diğeri muhtemelen sultan I. Selim zamanında Çukur-Âbâd (yani Çukurova veya Tarsus-Adana bölgesi) için olmak üzere çıkarılacak iki ayrı kanunnameyle de desteklenmektedir: Belgeler Kal'a-i Barsi Bit, Kal'a-i Gülek ve Kal'a-i Nahşa'dan *cizye* ödeyen kâfirlerin iskân ettiği sınır kaleleri olarak söz ediyordu.⁸ Memlûkler döneminde bunların daha geniş ibadet hürriyetinden faydalandığı ve vergilendirilmediği suçlamalarıysa, Âşıkpaşazade'nin saydığı kalelerin ücra dağlık alanlarda yer aldığı göz önüne alındığında pek de şaşırtıcı sayılmaz. Ayrıca Ermenilerin Memlûkler tarafından sınırı korumaları karşılığında vergilerden muaf tutulmuş olmaları da mümkündür. Kilikya'da Ermeniler, 7. (13.) ve 8. (14.) yüzyıllarda Küçük Ermenistan'daki Memlûk ve Türkmen istilaları sırasında ve bunu izleyen bölgeden toplu göçlerde uğradıkları topyekûn yıkıma karşın, varlıklarını korumayı başarmışlardı. Âşıkpaşazade, Yüreğir Ramazan Bey'in Adana, Tarsus ve Misis'i zapt ettiğinde Ermeni sakinlerine himaye (*ahd ve aman*) sunduğunu, böylelikle Müslüman topraklarında zarar görmeden yaşamalarına izin verdiğini kaydeder.⁹ 9. (15.) yüzyılda Kilikya'da ikamet eden Ermenilerin sayısı ile ilgili kesin bilgi yoktur; fakat kendi kiliseleri ve bir hiyerarşi doğrultusunda din adamları olduğuna göre sayıları da epeyce yüksek olmalıydı.¹⁰

⁷ Âşıkpaşazade, 227 (takiben Neşrî, s. 226; Sadeddin Efendi, 2, s. 49). Barkan, *Kanunlar*, s. 200-1, 204-5.

Âşıkpaşazade, s. 225 (takiben Neşrî, s. 225; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 48).

Avedis K. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria Under Ot-*

Sultan II. Bayezid'in elçisi, Kilikya'daki Memlûk denetiminin kaybı ve yerel Üçok Türkmen beylerinin Osmanlı denetimine boyun eğdiği iddiasını da kullanarak Tarsus-Adana bölgesinin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesini meşrulaştırdı. Ayrıca Cem Sultan'ın annesi ve ailesinin Osmanlıya iadesini talep etti. Cem'in büyük oğlu Oğuz Han, Şevval 887'de (Aralık 1482) Bayezid tarafından öldürtülmüştü ve Bayezid'in eline geçmesi halinde tüm aileyi de benzer bir kaderin bekliyor olma ihtimali yüksekti. Ayrıca Cem'in annesi ve küçük oğlu –diğer şehzadelerle birlikte Memlûk sarayında ikamet eden– Ali elden çıkarılamayacak kadar değerli bir karttı.¹¹ Beklenebileceği üzere, Kayıtbay, Cem Sultan'ın ailesini teslim etmeyi reddetti ve Bayezid'in Kilikya'daki hâkimiyetini tanımadı; Osmanlı elçisi aşağılanarak elleri boş geri gönderildi.¹²

Bu arada, Bayezid de Kilikya'da kalıcı olmak için gereken bütün hazırlıkları yaptı. Karagöz Paşa'ya yeni fethedilen kaleleri onartıp tahkim ettirmesi emrini verirken, bölgenin denetimine de damadı Damad Ferhad Bey'i getirdi. Musa Bey, Mustafa Bey ve Ali Bey (sırasıyla o zamana dek Ankara, Kayseri ve Trabzon sancakbeyleri olan) komutası altında Anadolu ve Karaman vilayetlerinden seçilen subaşı ve tımarlı kuvvetleriyle birlikte gelen Ferhad Bey, Kilikya'daki karargâhını kurarak, ordusuyla birlikte Karaman topraklarına dönen Karagöz Paşa'nın yerini aldı.¹³

toman Domination (Cambridge, MA, 1965), 19-20, 53, 226-27.

"Lettera d'un Secretario del sig. Sigismondo Malatesta della Case Fatte Nella Morea per Maomet Secondo," ed. Francesco Sansovino, *Historia universale*, fol. 281b. Krş. Marco Guazzo, *Historie di messer Marco Guazzo ov ese conteneno le guerre di Mahometto imperatore de Turchi* (Venedik, 1573), fol. 30b-31a; ve Francesco Sansovino, *Gl'annali turcheschi overo vite de principi della casa othomana* (Venedik, 1573), s. 159. Krş. ayrıca Ertaylan, s. 208.

Âşıkpaşazade, s. 226; *Lettera*, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 281 (takiben Guazzo, fol. 30b-31a ve Sansovino, *annali Turcheschi*, 159).

Âşıkpaşazade, s. 226; *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; TAO (ed. Giese), s. 117-18; *Menâkıb-ı Sultan Bayezid*, s. 416; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 38a, 43b; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 51 (takiben

MEMLÛKLERİN OSMANLI İŞGAL KUVVETLERİNİ KOVMASI

Halep'ten Kilikya'daki Osmanlı istilasına ilişkin bir rapor Kahire'ye Şaban 890'da (Ağustos 1485) ulaştı. Raporda, Halep genel valisi Özdemir es-Seyfî yardım istiyor ve Kayıtbay'ı, Osmanlı güçlerinin dağıtılmış ve hazırlıksız oldukları bu anda Adana'daki işgal kuvvetlerine saldırma fırsatını kullanması yönünde uyarıyordu.¹⁴ Bir yardım dileği de, müttefik beyleri birbiri ardına Osmanlı safına geçerken tutunmayı başaramayan Ramazanoğulları beyinden geldi.¹⁵ Kayıtbay'ın aslında ikna edilmeye ihtiyacı yoktu; çünkü Kilikya'nın Osmanlılar tarafından zaptını, Osmanlı tarihçi Hoca Sadeddin'in yerinde bir gözlemiyle dile getirdiği üzere, Memlûk Sultanlığının varlığını sürdürmesine yönelik doğrudan bir tehdit olarak görüyordu:

Mısır Sultanı, fethedilen kalelerin Arap [yani Memlûk] toprakları açısından kilit önemde olduğunu ve bu kalelerin kaybının topraklarının çöküşünün başlangıcı olduğunu anladı. Bu yüzden ki, Osmanlılar [Memlûk] egemenliğine bir son vermek için Mısır ve Suriye'ye bir saldırı başlatmışlardı. Mısır sultanının adı geçen bu kaleleri Osmanlıların elinden geri almak için bütün gücünü kullanmak istemesinin nedeni de budur.¹⁶

Kayıtbay derhal orduyu seferberliğe geçirdi ve aynı zamanda, Osmanlı kuvvetlerine direnmeleri uyarısı ve Memlûk ordusunun yardım için yola çıktığı vaadiyle birlikte Ramazanoğulları ve Varsak beylerine tedarik ve para da gönderdi.¹⁷ Fakat Sis yakınında Ceyhan nehrindeki şiddetli bir

Müneccimbaşı, fol. 711). Ferhad Bey, II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'la evliydi. A. D. Alderson, *The Structure of Ottoman Dynasty* (Oxford, 1956), tablo 28.

İbn İyâs, 3, s. 219.

Cambini, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 42b.

Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 51.

İbn İyâs, 3, s. 219-20; Âşıkpaşazade, s. 226. Cambini'ye göre (fol. 42b), Türkmen reisleri paraya ek olarak bir de Memlûk takviyesi aldılar. Gerek para gerekse Memlûk askerleri Türkmen kuvvetleri arasında dağıtıldı.

muharebede, Ramazanoğlu Ömer Bey, Gündüzoğlu Mehmed Bey, Özeroğlu Mekki Bey ve çeşitli Varsak beylerinin kumandası altındaki Türkmen kuvvetleri Ferhad Bey tarafından hezimete uğratıldı. Gündüzoğlu öldürülürken, Ramazanoğulları hükümdarı Ömer Bey esir edilip İstanbul'a götürüldü. Ferhad Bey bu başarısının ardından, ordusunu hiç dinlendirmeksizin Kilikya'nın tüm Türkmen aşiretlerine boyun eğdirmek üzere yola koyuldu. Ardından da muzaffer Osmanlı kuvvetleri, Osmanlı kaynaklarına göre önemsiz ve havai işlere daldıkları Adana'ya dönüyordu.¹⁸

Nihayet, uzun hazırlıklardan sonra Şevval 890'da (Ekim 1485) Atabey Özbek komutasındaki Mısır ordusu Kahire'den kuzeye doğru yola çıktı. Ordu, üç bin seçkin Memlûk ile dokuz Binlerin Emiri, birkaç Kırkların ve Onların Emirinin yanı sıra sultanın özel muhafızları olan *el-Hasekiye*'den emirlerin komutasındaki büyük bir Emirlerin Memlûkleri birliğinden oluşuyordu. Sultanlığın mevcut on beş Binlerin Emiri'nden dokuzunun bu sefere katılması olgusu, oluşturulan kuvvetinin büyük boyutunun ve seferin öneminin bir işaretiydi aslında.¹⁹

Özbek güçlerini Şam ve Halep'teki Suriye'nin vilayet ordularıyla birleştirdikten sonra,²⁰ kuzeye Ayntab'a doğru yürüdü ve Emir Ahur Hamsami'a'yı Alâüddevle'nin boyun eğmesini sağlaması için önden gönderdi. İkisi, bir Osmanlı istihbarat raporuna göre, Bozarçuğu ovasında buluştular ve orada Alâüddevle, oğlu Kâsım'ın ve geri kalan Bozok beylerinin muhalefetine karşın, Memlûk sultanına olan bağlılığını bildirdi.²¹ Hiç kuşkusuz, Özbek'in Ayntab yakınındaki

¹⁸ Âşıkpâşazade, s. 227; *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; Cambini, ed. San-sovino, *Historia universale*, fol. 42b.

İbn İyâs, 3, s. 220. Krş. TAO (ed. Giese) s. 117; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 51. Aynı yıl, 890'da (1485) Mısır'ın Memlûk emirleri, on beş tane Binlerin Emiri, on tane Kırkların Emiri, altmış tane Onların Emiri ve kırk tane Hasekiye'den oluşuyordu. İsim listesi için bkz. İbn İyâs, 3, s. 222-24.

Şam genel valisi kentten ordusuyla Zilhicce 890'da (Aralık 1485) ayrıldı. İbn Tolun, *I'lam al-Wara'*, s. 71.

TKS, belge no. 12105.

güç gösterisinin Alâüddevle'nin bu kararında etkisi olmuştu. Halep genel valisinin Alâüddevle'nin barış dileklerine dair bir raporu Zilhicce 890 (Aralık 1485) tarihinde Kahire'ye ulaşacaktı.²²

Dulkadiroğulları hükümdarına meydan okumak için, II. Bayezid, Alâüddevle'ye, Memlûklerin askerî hareketlerini bildiren ve Dulkadirli kuvvetlerinin Karaman veya Rûm'da Osmanlı ordusuna katılmaya hazır olmasını isteyen (Muslihiddin diye birinin başkanlığında) bir elçilik heyetini gönderdi.²³ Veziriazam Davud Paşa'ya gönderdiği cevabında Alâüddevle, Halep'teki Memlûk askerî hareketlerini doğruladı ve kuvvetleriyle birlikte Keban'a doğru hareket etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bununla birlikte, Kayıtbay ve Abbasi halifesi tarafından gönderilen bir elçinin kendisine geldiğine ve bu elçinin Memlûklerle Osmanlılar arasında bir barış yapılabileceğini kendisine bildirdiğine de işaret etti.²⁴ Alâüddevle'nin zikrettiği Memlûk elçisi, büyük olasılıkla, İstanbul'dan Malatya üzerinden karayoluyla Kahire'ye Zilkade 890'da (Kasım 1485) dönen ve anlaşıldığı kadarıyla Dulkadirli lilerin başkenti Elbistan'a da uğrayan Canibek Habib olabilir.²⁵ Alâüddevle mektubunda daha sonra Keban'da bekleyerek barışın sağlanıp sağlanmayacağını görmeye ve ardından da Dulkadiroğulları sınırında toplanmaya başlamış Memlûk kuvvetlerinin hareketlerini beklemeye söz vermektedir.²⁶ Osmanlılarla Memlûklerin çatışan çıkarları arasında sıkışıp kalmış durumdaki Alâüddevle burada iki kudretli sultana karşı ihtiyatlı bir politika izlediğini ve askerî eylemlerinin Dulkadiroğullarına karşı yöneldiğine emin olana dek Memlûk kuvvetlerine saldırmaya yönelik isteksizliğini açıkça dile getirmişti.

Alâüddevle'yle barış müzakereleri yapılmaktayken, Mısır ve Suriye vilayet orduları bir yandan da kış mevsiminin sonunu beklemek üzere Halep'te karargâh kurmuşlardı. Arap

²² İbn İyâs, 3, s. 221.

TKS, belge no. 12105.

TKS, belge no. 6201.

İbn İyâs, 3, s. 221.

TKS, belge no. 6201.

köylülerin ve yarı göçebelerin arasından (Cebel Nablus şeyhi Halil ibn İsmail önderliğinde) piyadelerin (*mushat*) toplanması tamamlandığında,²⁷ Mısır ordusunun yanı sıra sırasıyla Kaçmaz el-İshakî ile Özdemir es-Seyfî komutanlığındaki Şam ve Halep ordularından oluşan bütün Memlûk ordusu, Halep'ten Kilikya'ya doğru yola çıktı. Suriye Geçidini aşarak, askerler Ceyhan ırmağı üzerindeki Misis köprüsünü tamir etmeye gönderilirken, bir yandan da topların döküldüğü Ayas'ta karargâh kuruldu.²⁸ Seyhan nehri üzerindeki Adana köprüsünü geçer geçmez taarruz için toplandılar. 4 Safer 891 (9 Şubat 1486) günü Ferhad Bey'in Memlûk başkomutanı Özbek tarafından gönderilen bir barış habercisini kibirle reddetmesi üzerine, Adana kent surlarının dışındaki Osmanlı kuvvetlerinin üzerine yürüyen Memlûk ordusu kolay bir zafer kazandı. Tüm Osmanlı kaynaklarına göre, Osmanlı askerleri olağandışı bir gevşeklik göstermiş ve bu yüzden doğru dürüst direnememişlerdi. Ferhad Bey, Musaf Bey ve Mustafa Bey öldürüldüler; geri kalan Osmanlı askerleriyse kaçtılar ya da esir düştüler. Yaklaşık sekiz yüz asker ve on yedi kumandandan oluşan Osmanlı esirleri sonrasında Halep ve Şam'dan geçerken sergilendiler ve Kahire'ye götürüldüler. Bu zafer üzerine başkomutan Özbek bir Osmanlı birliğince savunulan Adana'yı kuşattı, surlarını toplar, mancınıklar ve sahra toplarıyla delik deşik etti.²⁹

Memlûk ordusunun Halep'teki birliklerine dair raporları Osmanlı sarayına ulaşır ulaşmaz, Bayezid yeni bir seferin hazırlanmasını emretti ve o sırada Anadolu beylerbeyi olan

²⁷ Uleymî, 2, s. 334.

Âşıkpâşazade, s. 227. Lojistik nedenlerle, Kilikya seferlerinde Adana ve Tarsus kentlerini kuşatmaya almadan evvel toplarını Ayas'da dökmek bir Memlûk uygulamasıydı. Bkz. örneğin Sayrafî, s. 263-64. Âşıkpâşazade, s. 227; TAO (ed. Giese), s. 117-18; *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; *Menakıb-i Sultan Bayezid*, 416; [Oruc b. Âdill], TAO, 133; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 43b-44a; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 51 (takiben Müneccimbaşı, fol. 711); Abdullah Ebu Feth el-Bağdadî, *Al Ta'rih al-Giyasi*, ed. Mariann Schmidt-Dumont, *Türkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamia nach dem Tarih al Giyati* (Freiburg, 1970), s. 202.

damadı Hersekoğlu Ahmed Paşa'yı ordunun başına kumandan (serdar) olarak getirdi.³⁰ Herzegovina (Hersek) dükü Stjepan Vukčić'in oğlu olan Hersekoğlu, bir rehine olarak Sultan Mehmed'in sarayına gönderilmiş; burada yetiştirilerek bir *mir-alem* (sancaktar) ve padişahın yakınlarından biri haline gelmişti. 886'da (1481) II. Bayezid İstanbul'da tahta çıktığında onu kızlarından biri olan Hundi Sultan'la evlendirmiş ve Anadolu beylerbeyi mevkisine getirmişti.³¹

Kış sona ererken, Hersekoğlu, Rumeli beylerbeyi ve Şehzade Ahmed Çelebi'nin lalası olan Hızıroğlu Mehmed Paşa'yı birlikte Kilikya'ya doğru yola koyuldu. 1 Rebiülevvel 891 (7 Mart 1486) günü Memlûk sınırındaki Ereğli'ye vardılar ve ordugâh kurdular.³² Bu arada, Karaman beylerbeyi Karagöz Paşa, daha önce padişah tarafından kendisine verilen özel görevi yerine getiriyordu: Bir öncü kuvvet olarak, Kilikya Kapılarını emniyete alacak ve bir yandan da düşman hakkında bilgi toplayacak, bu amaçla, Alâüddevle ve diğer sadık Türkmen beyleriyle istişare edecekti. Gülek'ten aşağı inerken, Karagöz Paşa, 886'da (1481) Memlûklerin safına geçmiş ve şimdi yeniden Osmanlı ordusuna katılmaya karar vermiş olan merhum vezir Mustafa Paşa'nın *kethüdası* ve onun yirmi izleyicisiyle birlikte Germiyan beyi Ahmed'le karşılaştı.³³ Karagöz Paşa, Germiyan'ın adamlarını Gülek'te bırakarak Toros dağlarından aşağıya doğru indi ve 5 Rebiülevvel (11 Mart) günü, Adana'dan bir günlük uzaklıkta bir karargâh kurdu. Ertesi gün, Memlûk ordusuna bir taarruz başlatıp ardından kenti ağır bir muhasaraya almaya hazır olduğu sırada, Alâüddevle'den ge-

³⁰ Âşıkpaşazade, s. 227; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 51 (takiben Müneccimbaşı, fol. 711).

Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın biyografisi için bkz. H. Šabanović, *ET*, "Hersekzade" maddesi ve Erdmute Heler, *Venedische Quellen Zur Lebensgeschichte des Ahmed Paşa Hersekohlu* (Münih, 1961); ve Hedda Reindl, *Männer und Bayezid: Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bayezids II. (1481-1512)* (Berlin, 1983), s. 129-46.

Âşıkpaşazade, s. 227; TAO (ed. Giese), s. 118.

Germiyan beyi Ahmed, Mustafa Paşa'nın Mekke'de hac farizasını yerine getirirken Gedik Ahmed Paşa'nın adamlarınca katledilmesinden sonra 1481'de Memlûklere sığınmıştı. Angiolello [Da Lezze], 178-80.

len bir haberci, Dulkadiroğulları kuvvetleri yetişinceye kadar saldırıyı iki gün daha ertelemesini rica etti. Alâüddevle'nin gelmeyeceği anlaşıldığı zaman, bir keşif birliği Adana'ya gönderildiyse de, Memlûk kuvvetlerince hezimete uğratıldı. Hayatta kalabilen askerler, Memlûklerin tüm askerî gücünün on beş bin askerden az olduğu ve ağır kuşatmaya karşın, Adana'nın Osmanlı garnizonunca iyi korunmakta olduğu haberleriyle geldiler. Bu bilgi ve haberleşmeler resmî bir mesajla II. Bayezid'e gönderildi.³⁴

Kısa zaman sonra, Hersekoğlu kumandasındaki Osmanlı ordusu Karagöz Paşa'nın kuvvetleriyle birleşti ve hep birlikte Adana üzerine yürüdüler. Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olduğu haberi üzerine, Adana'daki Osmanlı garnizonu askerleri tarafından bir *huruç* harekâtına girişildi ve bunu izleyen şiddetli çatışmada birçok Memlûk kuşatmacı öldürüldü ve toplarından birkaçı parçalandı. Fakat Osmanlı ve Memlûk orduları en sonunda 9 Rebiülevvel (15 Mart) günü Adana yakınında karşı karşıya geldiğinde, Hersekoğlu utanç verici bir hezimete uğrayacaktı. Diğer Osmanlı tarihçilerinin de izlediği Âşıkpaşazade bu olaydaki suçu, Hersekoğlu'yla gönülsüzce işbirliği yapan ve muharebenin başlarında meydana kaçan Karagöz Paşa ve Hızıroğlu Mehmed Paşa'ya yükler. Karaman ordusu Memlûklerin ilk taarruzunda geri çekildiği anda, Karagöz Paşa'nın ordusunu yeniden toplamak yerine onların peşine takılıp da Trabzonlu Sinan Bey, Ankaralı Ahmed Bey ile diğer sancakbeyleriyle birlikte Niğde'ye kaçmasından dolayı, özellikle Karagöz Paşa'yı ihanetle suçlar. Muharebe meydanında tek başına kalan Hersekoğlu büyük cesaretle savaştı, fakat sonunda muhafızı olan iki yüz yeniçeriyle birlikte etrafı sarıldı ve yaralanıp Memlûklere esir düştü.³⁵

Hoca Sadeddin biraz abartılı olmakla birlikte, haklı olarak, Osmanlı ordusunun Memlûkler önündeki yenilgilerinin

³⁴ TKS; belge no. 5844.

Âşıkpaşazade, s. 228; TAO (ed. Giese), s. 118; *Menâkıb-ı Sultan Bayezid*, s. 416; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 44b-45a; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 52-53 (takiben Münecimbaşı, fol. 711-12); İbn İyâs, 3, s. 226; Bağdadî, *Al-Tarih al-Giyasi*, s. 203.

çoğunun, Osmanlı üst düzey kumandanları arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklandığını gözlemlemiştir.³⁶ Bu örnekte, bir beylerbeyinin, diğer beylerbeylerinin üzerine *kumandan* olarak atanması, yani ast-üst sorunları kumandanlar arasında kişisel rekabet kaynağı olmuşa benziyor. Karagöz Paşa ve Hızıroğlu Mehmed Paşa, Hersekoğlu'nun II. Bayezid'in açık kayırmacılığı olarak gördükleri şekilde üstlerine kumandan (serdar) atanmasına özellikle içerlemişlerdi. Buna, Hızıroğlu Mehmed Paşa'nın yaş ve deneyim açısından kıdemliliği düşünülürse atanmayı asıl kendisinin hak ettiğine ilişkin hislerini de eklememiz gerekir.³⁷ Hatta bir yıl önce (890; 1485) vezirlikten azledilmesi bu gücenmişlik hislerini şiddetlendirmiş bile olabilir.³⁸ Karagöz Paşa'nın suiistimali Bayezid'in veziriazam Davud Paşa'ya muharebeden sadece bir ay sonra gönderdiği ve Karagöz Paşa'nın tutuklanmasını emreden 20-30 Rebiülahir 891 (Mayıs başı 1486) tarihli bir fermanla da doğrulanmaktadır.³⁹

Atlar, develer ve silahlar gibi bir sürü ganimetle birlikte yüz kadar Osmanlı sancağının ele geçirildiği, birçok Osmanlı askerinin kılıçtan geçirildiği, hatta bizzat Hersekoğlu'nun esir alındığını bildiren Osmanlı bozgununun haberi Kahire'ye rebiülevvel (nisan) ayında ulaştı.⁴⁰ Esirler arasında merhum vezir Mustafa Paşa'nın oğlu Kıraloğlu, İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed'in oğlu Kengiri sancakbeyi Ahmed Bey ile padişahın kilercibaşısı Süleyman Ağa da bulunuyordu.⁴¹ Yenilgi haberi üzerine, Adana –on beş bin kişilik Osmanlı garnizonuyla birlikte– ve Tarsus Memlûk ordusuna teslim oldu. Tüm Osmanlı esirleri toplanıp zincire vurularak Suriye boyunca bir kentten diğerine yürütüldüler.⁴² Kansu

³⁶ Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 51.

A.g.e., 2, s. 51-52.

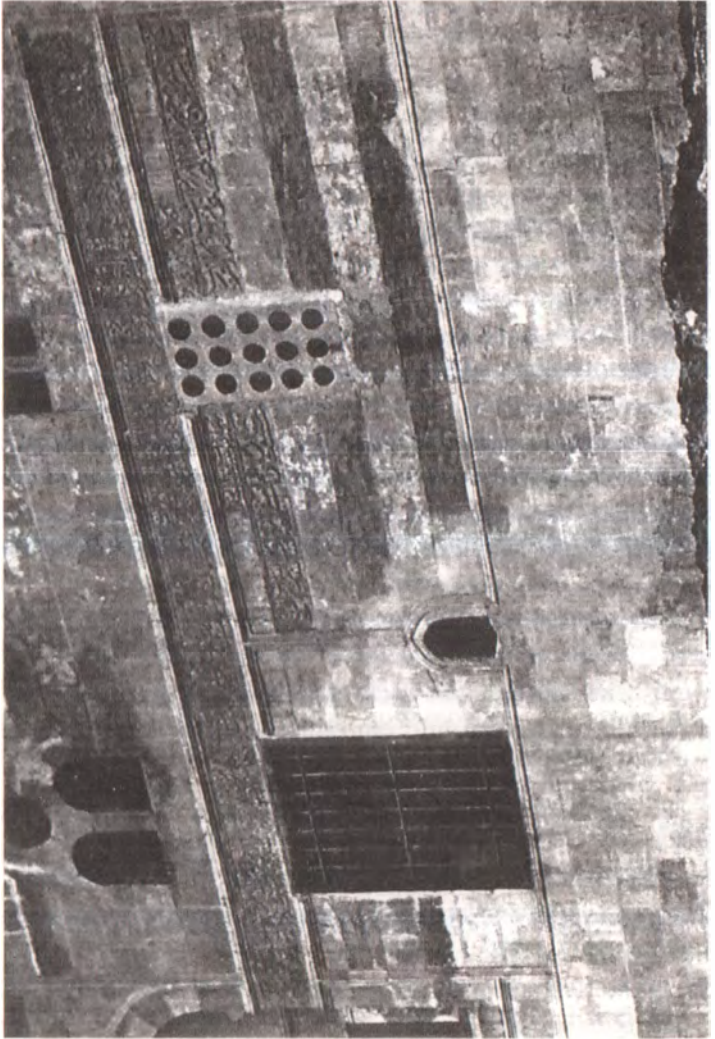
A.g.e., 2, s. 48.

TKS, belge no. 5592.

⁴⁰ İbn İyâs, 3, s. 226.

TKS, belge no. 6071.

Âşıkpâşazade, s. 228; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 53 (takiben Münecimbaşı, fol. 712); İbn Tolun, *I'lam al-Wara*, s. 72.

LEVHA 1. Memlûk Zaferine İthaf Edilen Kitabı.
Kaynak: Max van Berchem, *Matériaux pour un Corpus
Inscriptionum Arabicarum*, Première Partie: Égypte
(Paris, 1894/1903), levha 39, No. 3 (364), s. 901.

Gavri Tarsus valiliğine tekrar atanırken⁴³ Ramazanoğulları beyi (muhtemelen o sırada İstanbul'da esarette olan kardeşi Ömer'in yerini alan Davud)⁴⁴ ise Adana'ya geri döndü.

Rebiülahirde (mayıs) beraberlerinde mızraklara geçirilmiş iki yüz Osmanlı askerinin kellesiyle birlikte, Kayıt min Akbay es-Saki el-Hasseki kumandasında ilk Memlûk birliği Kahire'ye vardı. Altı ay sonra, zilkadede (kasım) Mısır ordusu büyük sevinç gösterileri arasında, yanlarında ters çevrilmiş düşman sancakları taşıyarak ve arkalarında bir sürü zincire vurulmuş Osmanlı esiriyle birlikte, Kahire'ye muzafferâne bir giriş yapıyordu. Kentin her yerinde büyük şenlikler yapıldı.⁴⁵ Memlûk zaferi, Kahire kalesi Kalat el-Cebel yakınında Kayıtbay'ın teşrifat nazırı Yakub Şah el-Mihmandar adına inşa edilmiş bir sarnıçtaki kitabede yer alır. Yapının hatalı olarak 901 (1495) şeklinde tarihlendirilmiş ithafnamesi (*farağ*), "Arap ve Acem krallarının Tacı, rüfekası bilgi, eylem ve at binmede krallardan üstün; Ayn Calut, Ayn Beytü'l-Mukaddes ve Harem el-Nebevi suyuollarının [kurucusu]... Muzaffer ordularını, düşmanı yok etmek için Diyar-ı Rûm'a gönderen Fatih Sultan Kayıtbay" onuruna yapılmıştır.⁴⁶

MISIR'DA KARIŞIKLIKLAR VE MEMLÛKLERİN İKİNCİ BARIŞ ÇABASI

Osmanlılara karşı kazanılan bu zafer dolayısıyla Halep, Şam ve Kahire şehirlerinde yapılan şenlikler kısa sürdü. Cemaziyelevvel 891'de (Mayıs 1486) hâlâ Halep'te olan başkomutan Özbek, Osmanlı kuvvetlerinin yeni bir sefer için toplanmakta olduğuna dair istihbarat raporları aldı. Bunlara ilk tepkisi

⁴³ Al-Gazzi, *Al-Kawakib al-Sa'ira*, 1, s. 294-95 ("Kansuh al-Gawri").

⁴⁴ Sümer, "Çukur-ova," s. 55.
İbn İyâs, 3, s. 228.

⁴⁶ Kitabe, Max van Berchem, *Matériaux pour un Corpus Inscripti-onum Arabicarum*, Première Partie: Égypte (Paris, 1894/1903), s. 547-54, Levha 39 No. 3 (364), s. 901'de yayımlanmıştır. Kitabe, Halil Edhem, "Hersek Oğlu Ahmed Paşa'nın esaretine dair Kahire'de bir Kitâbe," *TOEM* 5 (1912), s. 200-222, 272-95'te incelenmiştir. Yakub Şah el-Mihmandar hakkında bkz. Sehâvî, *al-Dow' al-Lami*, 2, s. 280-81; İbn İyâs, 2, s. 180.

Kahire ve Şam'dan takviye istemek oldu. Şam genel valisi Kaçmaz el-İshakî'ye Cemaziyelahir (haziran) başında ulaşan emir, Şam sakinlerini, II. Bayezid'in cizye (yani baş vergisi) muafiyeti verdiği ve şu anda gelmiş olan yaklaşık otuz bin askerle, "Hıristiyan düşmanlarla savaşmaya" çağırıyordu. Ne var ki, bu gerekçenin ikna edici olmadığı ortaya çıktı. Piyadelerden oluşan yeni bir sefer gücünü finanse edecek parayı toplaması istendiğinde, Kaçmaz ileri gelenler arasında genel bir gücenmişlikle yüz yüze kalmıştı. En sonunda bir miktar para toplandı ve 18 Recep (20 Temmuz) günü Kaçmaz sadece yüz piyadeyle Halep'e doğru yola çıktı.⁴⁷ Kahire'de Kayıtbay derhal kendi Memlûklerinin, *culbân*'ın genel bir değerlendirilmesini emretti ve onları gitmeye ikna etmek için bu kez seferi bizzat kumanda edeceğini ilan etti. Hazırlıklar çarçabuk tamamlandı ve kuvvet, cemaziyelevvel başında (haziran) başsilahtar Yaşbak el-Cemalî kumandasında Kahire'den yola koyuldu. Beş yüz seçkin Memlûk'ün eşliğindeki el-Buheyrelî bir dizi Bedevi atlı, hatta bir grup eşkiyadan oluşuyordu.⁴⁸ Bu seferde gerek Şam gerek Kahire'den katılan askerlerin azlığı dikkat çekici olup, Kayıtbay'ın döneminde ordudaki olağanüstü küçülme ve yerel halktan başıbozuklara olan ihtiyacın artışı konusunda bir fikir verir.

Bu arada, Kahire sokaklarında geçim koşullarının zorluğunu protesto eden ve *culbân*'ın Sultan'a karşı aşırı derecede saygısız eylemlerini de içeren ayaklanmalar alabildiğine yaygınlaşmıştı. Şevval (ekim) ayında Kayıtbay Halep'teki Mısır ordusunun Kahire'ye dönme talebiyle ayaklandığı konusunda bilgilendirildi. Derhal Halep'e fazladan *nafaka* (dağıtılacak maaş) gönderdi ve askerleri görevlerine döndürmeyi başardı.⁴⁹ Fakat başkumandan Özbek Halep'teki hoşnutsuz *culbân*'ı artık daha fazla tutamadı ve bunlardan bazıları emrini çiğneyerek Kahire'ye doğru yola çıktı. Bu koşullar altında, orduya geri dönme emri verildi. *Culbân* zilka-de (kasım) ayında Kahire'ye varır varmaz, Osmanlı ordusuna

⁴⁷ İbn Tolun, *I'lam al-Warai*, s. 72-74.

⁴⁸ İbn İyâs, 3, s. 230.

A.g.e., 3, s. 233.

karşı kazandıkları zaferin primi olarak fazladan nafaka ile daha fazla et ve yemden oluşan bir pay talep ederek mevcut ayaklanmalara onlar da katıldı. Birkaç gün boyunca bütün pazarlar ve dükkânlar kapalı, konutlar metruk ve kapatılmış, sokaklar boşaltılmış halde öylece kalacaktı. Sonunda Kayıtbay gelişmelere karşı koyamayarak bir uzlaşma için müzakereye girişti. Sefere katılan her bir *culbân*'a yeni yılın başlangıcında elli dinar vaat edildi. Çok geçmeden ayaklanmalar dindi. Fakat Kayıtbay aylık maaşlarını (*camakiyya*) ödemeye kalkıştığında, önceden anlaşmaya vardıkları üzere sonraki ayı beklemeksizin *nafakalarının* da hemen verilmesini talep ettiler. Ne kadar hiddetlense bile Kayıtbay yeni ayaklanmaların çıkmasından korkuyordu; bu yüzden bu serkeşliklerine de boyun eğdi ve istedikleri parayı ödedi.⁵⁰ Yaşanan bu olaylar, seçkin Memlûkler arasında disiplin eksikliğini gösterirken, Kayıtbay döneminin ve genelde Çerkes hükümrانlığının bir diğer alarm işareti oldu.

892 (1487) başına gelindiğinde, Mısır ve Suriye'de iç koşullar, İbn İyâs'ın da betimlediği gibi, feci durumdaydı:

tüm malların fiyatları aşırı yükseldi, her bir ekmek *ratl*'ı yarım gümüşe (*fıdda*, yani ticaret dirhemi) çıkıncaya dek ekmek dükkânlarda bulunmaz oldu; yerli halkın koşulları, yarım gümüşe karşılık yirmi dört dirhem [olarak mübadele edilen] "yeni bakırların" (*fulus el-judad*) [tedavüle girmesi] yüzünden aynı kaldı; sonuç olarak, içme suyu bir servete çıkana ve deve sucuları kıtlaşınca dek gıda fiyatları katlandı; dolayısıyla yüksek fiyatlar gıda ve içeceklere de yayıldı.

Aynı zamanda Memlûkler gitgide daha çok zarar gören yerli halka da baskı yaptı, kırsal kesimde eş-Şarkiyya ve el-Garbiyya [Aşağı Mısır'da] Bedevilerinin suiistimalleri artıkça arttı; Osmanlılar Halep topraklarını istila etti ve ordunun morali berbat haldeyken, sonunda Sultan, Osmanlılara karşı yeni bir sefer gücünün yola çıkmasını sağlamak için sivil halka baskı yapmaya ve onlardan zorla asker toplama-yı girişti.⁵¹

⁵⁰ A.g.e., 3, s. 235-36.
A.g.e., 3, s. 237.

İbn İyâs, fiilen Memlûk rejiminin çökme işaretleri olan üç meseleye dikkati çeker. Biri, gümüş dirhemini bakırla gittikçe artan tağşişi şeklinde, tedavüldeki paranın değerindeki yaşanan düşüştü. *Fulûs el-cudad* adlı yeni gümüş dirhem basıldığı zaman, ellerinde bol miktarda tağşiş dirhem bulunan esnaf ve tüccar sermayelerinin büyük bölümünü kaybetmiş oldu. Eski bozuk dirhemlerin değerindeki düşüşle birlikte, gıda fiyatları da birdenbire fırladı. Bir diğer belirtiyse Bedevilerin açık arazilerdeki yağmaları ve kentte seçkin Memlûklerin zulümleri yüzünden Mısır'ın kamusal güvenliğindeki yaşanan gerilemeydi. Gittikçe artan geçim sıkıntısı ve genel asayiş yokluğundan en çok etkilenen sivil halk, bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Osmanlılara karşı seferlere zorunlu asker toplama hedefi de olmuştu.

İşte bu tahammül edilemez koşullar altındadır ki, Muharrem 892'de (Ocak 1487) Kayıtbay, Hersekoğlu Ahmed Paşa ile Osmanlı esirlerinin geri kalanını serbest bırakarak iki ülke arasında bir anlaşma yolu bulmak umuduyla hepsini İstanbul'a gönderdi. Hersekoğlu değerli hediyeleri aldı ve kayınpederi II. Bayezid adına arabuluculuk yapmaya söz verdi. Kahire'de barışın kurulduğuna dair genel bir hissiyat oluştu. Ülkesine dönerken Hersekoğlu, 18 Safer (15 Şubat) günü mola verdiği Şam'da vali, kent ileri gelenleri ve kadısı tarafından hak ettiği saygı ve onurla karşılandı.⁵² Oysa o İstanbul'a doğru yola çıktığında, II. Bayezid Memlûklere karşı yeni bir taarruz hazırlığında iyiden iyiye ilerlemiş durumdaydı.

İKİNCİ OSMANLI İSTİLASI

Batının "Osmanlı hanedanının bugüne dek uğradığı en büyük yenilgi"⁵³ olarak yorumladığı Osmanlı ordusunun Ada-

⁵² A.g.e.; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 74; Sehâvî, *Al-Dow' al-Lami*, 1, s. 56; Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 45a; Aşıkpaşazade, s. 230; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 55 (takiben Müneccimbaşı, fol. 712).

Andrea Gritti, "Relazione de Andrea Gritti oratore straordinario a Bayezid II, letta in Senato di a dicembere 1503," ed. Eugenio Alberi, *La relazione delgi ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo*

na Muharebesinde uğradığı mağlubiyet, II. Bayezid'i silahlı kuvvetlerini yeniden teşkilatlandırmaya, askerlerin kumanda, disiplin ve eğitim düzeyini geliştirmeye itmişti. Taşra yönetiminde kişisel değişiklikler yapıldı. Hersekoğlu'nun esaretine üzerine boş kalan Anadolu beylerbeyliği makamı, Arnavut Sinan Paşa tarafından dolduruldu. Aynı şekilde, Karagöz Paşa'nın tutuklanmasından sonra Karaman beylerbeyliği, o zamana dek Kayseri sancakbeyi olan Yakub Paşa'ya verildi. Hızıroğlu Mehmed Paşa azledildi ve Rumeli beylerbeyliği makamı, eskiden Karaman beylerbeyi (1481-83), Tuna sınırındaki Semendire (Smaderovo) vasisi (1483-84) ve Rumeli beylerbeyi (1484-85) olarak sivrilen Hadım Ali Paşa'ya emanet edildi.⁵⁴

Avrupa cephesinde süren barış II. Bayezid'e orduyu büyüme fırsatı veriyordu. Düzenli bir merkezî ordunun, yani *kapıkulu* askerlerinin eğitim ve donanımı geliştirildi. Ordunun belkemiğini oluşturan *yeniçerilerin* sayısı artırıldı, gelişmiş ve daha etkili arkebüz modelleriyle takviye edildi. Ordunun bir diğer kolu olan Topçu Ocağı da güçlendirildi ve muharebede yeniçeriler ile sipahileri daha iyi destekleyecek şekilde daha hareketli toplar döküldü. Yeniçeri piyadeleri, kapıkulu sipahileri ve donanma tek bir kumanda altında toplandı ve derhal harekete geçmek üzere teyakkuza geçirildi. Bayezid ayrıca bahriyeye özel bir dikkatle odaklandı: Bir deniz kuvveti kuruldu, donanmaya yeni kadırgalar eklendi ve süreç içinde bahriye yavaş yavaş kara kuvvetlerine yardımcı bir kuvvet olmaktan çok, bağımsız bir savaş makinesi kolu olarak işlev görecektir şekilde geliştirildi.⁵⁵ 892 (1487) yılında Osmanlı ordusu Memlûklere karşı yeni bir sefere artık hazırды.

Bayezid, Memlûk İmparatorluğunun yaşadığı iç bunalımlar hakkında sürekli bilgilendiriliyordu. Amasya sancakbeyi Şehzade Ahmed'in, kethüdası Tâceddin Bey eliyle gönderdiği

decimosesto, ser. 3, c. 3 (Floransa, 1855), s. 21.

⁵⁴ Osmanlı kumandanları hakkında bkz. Reindl, s. 147-61 ("Hadım Ali Paşa"), s. 319-335 ("Arnavut Sinan Paşa").

Gritti, *Relazione*, ed. Alberi, s. 21.

ve Suriye'den dönmüş beş casustan toplanan bilgilere dayanan bir istihbarat raporundan, başkomutan Özbek'in Memlûk ordusuyla birlikte Kahire'ye çekildiğini ve Suriye'deki Memlûk emirlerinin birbirleriyle çatışma halinde olduğunu öğrendi. Ahmed ayrıca herkesin "bunun istila için doğru zaman" olduğunu düşündüğünü de söylemekteydi. Bu istilanın, Turgutoğlu Mahmud Bey liderliğindeki Toros Türkmenlerini kastederek "Karamanlılar" ile çatışmadan kaçınmak için kuzeyden, Dulkadiroğulları topraklarının üzerinden Halep'e yapılması gerektiğini önermekteydi.⁵⁶ Bu tavsiye, yeni seferin kumandanı veziriazam Davud Paşa tarafından dikkate alınacaktı; Davud Paşa, II. Bayezid'e "Bağras üzerinden yan [güzergâhı] seçmek mümkün değil; belki Boz [-Ok] boylarından (*cemiyetler-i bozila*) daha uzakta kalan yoldan geçtikten sonra, daha fazla ihtiyat gerektiren koşullar olmayacaktır" tavsiyesini verdi.⁵⁷

Davud Paşa'nın Suriye Geçitlerini aşarken karşılaşabileceği büyük güçlükleri kabul etmesi, Divan-ı Hümayun'a gönderdiği bir başka rapordan da anlaşılabilir. Raporunda, Memlûklerin topları da içeren savaş teçhizatını Ayas limanına gönderdiklerini ve bunlardan bazılarını, geçidin kuzey girişini muhafaza eden Kevare kalesine yerleştirdiklerini bildirmekteydi.⁵⁸

Davud Paşa 892 (1487) baharının sonunda Memlûklere karşı yeni bir taarruz için Osmanlı ordusunun başında Anadolu'yu baştan sona geçti. Beraberinde, düzenli ordudan (her biri bin kadar sipahiden oluşan) birkaç bölük kapıkulu süvarisi, dört bin yeniçeri, on bin azab,* beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın kumandasında Rumeli ordusu ve beylerbeyi Arnavut Sinan Paşa'nın kumandasındaki Anadolu ordusu vardı. Tüm ordu tüfekler, toplar, top arabaları ve her çeşit savaş teçhizatı (*âlâtü'l-iltihâm*) ile donanmış durumdaydı. Davud

⁵⁶ TKS, belge no. 6397.

TKS, belge no. 9625.

TKS, belge no. 8599.

Osmanlı devletinde çoğunlukla garnizon askeri olarak görev yapan ve genellikle evlenmemiş genç erkeklerden oluşup savaşlarda ordunun en önünde yer alan askerî birim –ed.n.

Paşa, Konya'da Karaman ordusuyla birleşti ve hep birlikte Memlûk sınırına doğru ilerlediler.⁵⁹

2 Recep (24 Haziran) günü Davud Paşa, İç Toroslar ile Üç Kapı (veya Kapılı) arasındaki yüksek dağlarda yer alan Koca Boğazı geçidini koruyan Koca kalesinde Dulkadiroğulları beyi Alâüddevle ve kuvvetleriyle buluştu. Bu stratejik kavşakta, Davud Paşa, Kilikya'nın yanından dolaşıp Dulkadiroğulları topraklarından gelerek Memlûkleri gafil avlama planını tartışmak amacıyla bir savaş kurulu topladı. Ne var ki, böylesine karmaşık bir harekât için rehberliği ve yardımı gereken Alâüddevle, Memlûklere saldırmayıp, bunun yerine Osmanlılara karşı *fitne ve fesad* ile meşgul olan Turgutoğlu Mahmud Bey'in üzerine yürümeyi önerdi.⁶⁰ Gelgelelim, Bayezid'in gönderdiği bir ulak, Davud Paşa'nın karargâhına seferi erteleme emrini getirdi: "Bu uygun zaman değil; orduna çekilme emri ver."⁶¹ Ancak Davud Paşa'nın Divan-ı Hümayun'a cevaben gönderdiği bir rapora göre, Bayezid orduya yeni bir görev vermişti: "Tarsus harekâtını tamamen durdur; git ve Turgutoğlu'nu Taşeli'nden kovala ve Varsak'ın olabildiğince bertaraf edilmesini sağla (*kaydın görüp*)."⁶² Hiç şüphesiz, Alâüddevle konumunu koruyordu. Memlûklerin Kilikya'daki kuvvetlerini geri çektiği düşünülürse Bayezid yeni bir istilaya gerek kalmadığını hissetmiş ve Davud Paşa'nın Memlûk İmparatorluğuna karşı topyekûn bir taarruz planının henüz erken ve fazlasıyla riskli olduğunu düşünmüştü. Yine de halihazırda sınıra varmış olan orduyu, Toros'un Türkmen beylerine karşı daha sınırlı bir tecziye seferine girmesine izin vermeksizin geri çağırma arzusu etmemiştir.

Toros dağları boyunca uzanan ve Varsak ili olarak adlandırılan Varsak toprakları ile Turgut-ili diye tanınan Turgutoğulları topraklarına ulaşmak için⁶³ Davud Paşa, İç Toros-

⁵⁹ Aşıkpaşazade, 22; TAO (ed. Giese), s. 118; Menakıb-ı Sultan Bayezid, 416; [Oruc b. Âdil], TAO, s. 134; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 45b; Sadeddin Efendi, 2, s. 53 (takiben Münecimbaşı, fol. 712). TAO (ed. Giese), 118; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 53. TAO (ed. Giese), 118; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 53.

TKS, belge no. 8599.

Varsak ve Turgutoğulları toprakları hakkında yukarıya bakınız.

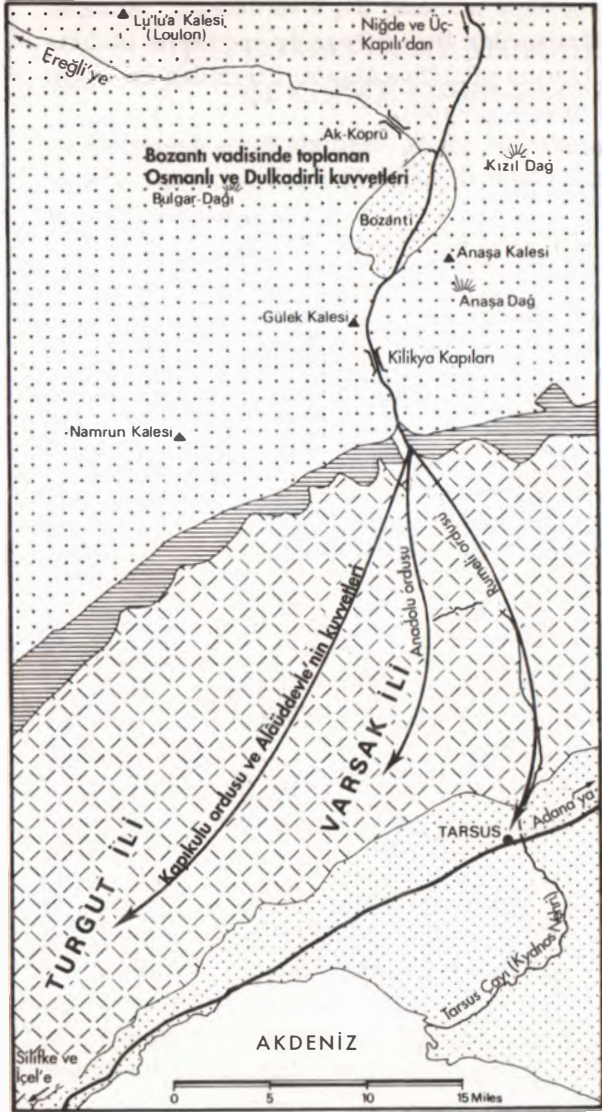
lardan aşağıya Pozantı vadisine inen güzergâha yöneldi. Bu havza toplanmak için ideal bir yer ve Toros'tan Kilikya Kapılarına doğru geçmek için rahat bir yoldu. Burada Davud Paşa, Varsak toprağını "isyana kalkışan pis insanlardan" (*baş kaldırmaya girişen pislerden*) temizlemeye yönelik bir harekâta girişti ve Turgutoğlu Mahmud Bey'in peşine düştü. Bu amaçla da Kilikya Kapılarında orduyu ayırıp üç yönden istilaya girişti (bkz. Şekil 5):

1. Kapıkulu ordusuyla birlikte Davud Paşa ile Alâüddevle'nin kuvvetleri Bulgar dağından Taşeli'ne, yani Turgutluların yazlık otlaklarına giden yola girdiler.
2. Anadolu ordusuyla birlikte Sinan Paşa Varsak iline yürüdü.
3. Rumeli ordusuyla birlikte Ali Paşa da Tarsus'tan aşağıya doğru indi.

Bu kadar büyük bir saldırının karşısında gafil avlanan Varsak beyleri, Osmanlı padişahına bağlılık yemini ederek toplu halde boyun eğdiler. Bu beyler arasında Boğaoğlu, Akbaşoğlu, Elvanoğlu, Sümekoğlu, Iğdıroğlu, Evrenoğlu, Adaloğlu, Arık Şeytanoğlu, hatta bizzat Varsak beyi Uyuz Bey vardı. Öte yandan, Turgutoğlu Mahmud Bey, Osmanlı kuvvetlerinin yaklaştığını öğrendiğinde, çocuklarını, erkek kardeşini toplayıp Halep'e kaçtı.⁶⁴ Karamanoğulları hanedanının son üyesi olan Turgutoğlu'nun kaçışı Karamanlı tarihinde artık son perdenin inişini simgeliyordu.

Ali Paşa'nın kuvvetlerinin Tarsus'a gelmesi üzerine, Memlûk valisi Kansu Gavri bir kez daha Halep'e kaçıyor-
du.⁶⁵ Dulkadiroğulları hükümdarı Alâüddevle, Varsak ilinin fethine katılmasının karşılığında, Davud Paşa'dan (paşanın padişaha gönderdiği bir yazıya göre), Tarsus'un bir sancak yapılarak yönetiminin de oğlu Kâsım'a verilmesini istedi.⁶⁶ Ama isteği reddedilecek ve başka bir rapora göre, Tarsus'un

⁶⁴ TAO (ed. Giese), s. 118-19; [Oruc b. Âdil], TAO, s. 134; Âşıkpaşazade, s. 229; Sadeddin Efendi, 2, s. 54 (takiben Münecimbaşı, fol. 712). Al-Gazzi, *Kawakib al-Sa'ira*, 1, s. 294-95 ("Kansul al Gawri"). TKS, belge no. 8599.

ŞEKİL 5. Toros Dağlarında Memlûk Harekâtları, 892/1487

yönetimi Eminbeyoğlu Mehmed Bey'e verilecekti.⁶⁷ Amaçlarını gerçekleştirmiş olan Davud Paşa da ordusuyla birlikte Osmanlı topraklarına çekildi ve Akşehir üzerinden dosdoğru İstanbul'a doğru yola koyuldu.

Osmanlı harekâtları büyük olasılıkla Toros dağlarıyla sınırlı kalması nedeniyle, dönemin Memlûk kaynaklarında hiç yankı bulmadı. Fakat daha Recep 892'de (Haziran-Temmuz 1487) barış girişiminin bir fiyasko olduğunu görmüş olan Kayıtbay, Kahire'nin büyük tüccarlarını toplayarak onlara yeni bir seferin finansmanı için paraya ihtiyacı olduğunu söyledi. Sıkı pazarlıkların ardından, on iki bin dinar vermeyi kabul ettiler.⁶⁸ Böylelikle Kahire'de yeni bir askerî çatışma için ilk hazırlıklar başlatıldı.

⁶⁷ TKS, belge no. 11351.
İbn İyâs, 3:242.

DİPLOMATİK ARENADAKİ ÇEKİŞME (1486-88)

Düşmanın farkına varamayanlar, bilmeden kellelerini verecek kadar aptallaşırlar. Düşmanlarının at binmesine izin verenler, kendi evlerini yok ederken dostlarına azap, düşmanlarına sevinç verirler.

Âşıkpaşazade,
Tevârih-i Âl-i Osman

Memlûkler ile Osmanlılar arasındaki askerî çatışma, her bir ülkenin ana hedeflerine ulaşabilmek için var olan güç dengesini değiştirmeye çalışmasıyla birlikte uluslararası siyasal arenaya da genişliyordu. Memlûkler komşuları olan İranlı Akkoyunlularla bir askerî ittifak kurmak ve ardından Avrupa'nın hükümdarlarıyla diplomatik müzakereler yaparak Cem Sultan'ı Mısır'ın vesayetine getirmek yoluyla, II. Bayezid'in Kilikya'daki yayılmacı niyetlerine son vermeye çalıştılar. Bunun tersineyse, Osmanlılar da yoğun diplomasi ve askerî gelişmeyle, Batıdaki düşmanlarını barış antlaşmalarını yürürlükte tutmaya ikna etmenin ve ardından Doğu cephesinde Memlûklere karşı serbest kalabilmek için Cem Sultan tehdidini etkisizleştirmenin gayreti içindeydiler.

Kaderin bir cilvesiyle, bu iki Müslüman devlet arasındaki çatışma sırasında Hıristiyanlığa karşı cihat ideallerinin yerini İslam-Hıristiyan işbirliğine bırakmasını Halil İnalcık şöyle değerlendirir: "Hıristiyan Avrupa ile bir zamanlar Müslümanların kutsal savaşının tek kahramanı olan Mı-

sır'ın İslami devleti arasında, Osmanlı gazi devletine karşı kurulmaya çalışılan bu işbirliği, 15. yüzyılda Batıda olduğu gibi Doğuda da aslında siyasal çıkarların dinsel idealizmi gölgede bıraktığına işaret etmektedir."¹

AVRUPA'DA CEM SULTAN'LA İLGİLİ DİPLOMATİK FAALİYETLER

Sultan II. Bayezid'e barışı dayatmak için, Kayıtbay, Cem'in denetimini ele geçirmek üzere Avrupa'daki kraliyet saraylarıyla yaptığı Memlûk diplomatik temaslarını iyice sıklaştırdı. Fakat Avrupa'daki neredeyse her Hristiyan hükümdarın Cem Sultan'ı şahsen ele geçirmekten kazanacağı büyük çıkar ve Rodos'un onu bir Müslüman ülkeye vermeye karşı çıkması yüzünden büyük güçlüklerle karşılaştı. VI. Sixtus'un halefi Papa VIII. Innocentius (1484-92), Cem'i elinde bulundurmak konusunda çok endişeliydi ve Curia Romana'nın [papalık yönetim kurulunun] tamamını bu işle görevlendirmişti. "Hristiyan hükümdarların ordularıyla Kâfirlere [yani Müslümanlara] karşı birleştiklerini görmeye can atan Papa," diye yazar St. Jean tarikatının tarihçisi René Aubert de Vertot, "Zizim'i [yani Cem'i] şahsen eline geçirmesi halinde, Avrupa'nın tüm devletlerini Türklere karşı harekete geçireceğine ikna olmuştu."² Uzun müzakerelerden sonra, Şubat 1486'da, Papa ile Rodos şövalyelerinin lideri d'Aubusson, Cem Sultan'ın "Hristiyanlığın hayrı için" Roma'ya getirilip Papa'nın vesayetine verilmesi üzerinde anlaştılar. Fakat Fransa kralı VIII. Charles, Cem'in ülkesinden ayrılmasına izin vermezken, Macar kralı Matthias Corvinus da Cem'i Budin'e getirtmeye yönelik çabalarına devam etti. 1486-87'nin büyük bölümü boyunca, Corvinus, Ferrara düküyle birlikte, II. Bayezid'e karşı Macar ordusunun başında yürümesi için Cem Sultan'ın Fransa'dan kaçırılışı veya bırakılışı konusunda planlar kuruyordu. Fransız sarayına gönderdiği bir elçilik heyeti, Şövalyeler, Papa ve Venediklilerin kuvvetle karşı çıkması yüzünden eli boş döne-

¹ İnalçık, "Case Study in Renaissance Diplomacy," s. 211.
De Vertot, 1, s. 397-98.

cekti.³ Sultan II. Bayezid ise karşı hamle olarak, Avrupa'nın tüm saraylarıyla fiili diplomatik ilişkiler kurmaya ve Cem'in imparatorluğunun yakınlarına getirilmesini önleme çabasını sürdürerek İtalyan kent devletleri arasındaki çatışmaları tahrik etmeye çalıştı. Temmuz 1486'da, daima tetikte olan Şövalyeler, Cem Sultan'ı, bugün hâlâ *Tour de Zizim* (Cem Kulesi) olarak bilinen bir kulenin özellikle onun ikameti için inşa edildiği Bourganeuf Şatosuna naklettiler.

Cem Sultan'ı ele geçirme çabalarını sürdüren Kayıtbay, ticari bir antlaşma için müzakereler yapmış olduğu Floransa'nın nüfuzlu dükü Lorenzo de Medici'nin arabuluculuğunu seçti.⁴ Daha 1484'te Kayıtbay'ın elçisi Malfota (muhtemelen İskenderiyeli tüccar el-Hoca Muhammed ibn Mahfuz el-Mağribî) Floransa'yı ziyaret etmişti.⁵ 1486'da, Lorenzo'nun temsilcisi, ama aslında yine bir tacir olan Palo da Colle görüşmeleri sürdürmek için Kahire'ye geldi. Ne var ki ani ölümü bu müzakerelerin kesilmesine neden olmuştu.⁶ 11 Kasım 1487'de aynı Malfota tekrar geldiği Floransa'da, Signoria'yla Floransa Piazza'sında bir kraliyet kabul töreniyle karşılanmasının ardından, 25 Kasım günü Lorenzo tarafından kabul edildi. Kahire'den getirdiği antlaşma taslağıyla birlikte Mısırlı elçi, Kayıtbay'ın Lorenzo'dan, Cem Sultan'ın Memlûklere verilmesi konusunda diğer Hristiyan hükümdarları ikna etmesi ricasını da bildirdi. Eğer bu kabul edi-

³ Thuasne, s. 146-48, 166-70; Setton, 2, s. 386-87.

Memlûk İmparatorluğunda Floransa'nın ticari faaliyetleri için bkz. Wilhelm Heyd, *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-Âge*, çev. Furey-Raynaud, c. 2 (Leipzig, 1886), s. 478-90.

Zilkade 889/Aralık 1484'te, Mısırlı elçinin Floransa'da Kahire'ye döndüğünü bildiren Kayıtbay'ın Lorenzo'ya mektubu, Michele Amari, *I Diplomi Arabi del R. Archivio Fiorentino* (Floransa, 1867), ser. 2, belge 31, s. 46'da basılmıştır. İbn İyâs'a göre, 3, s. 150, İbn Mahfuz Kahire'den Zilhicce 883'te (Şubat-Mart 1479) "Katalanların kralı"na bir ziyaret için Kahire'den ayrılmıştı. İbn Mahfuz hakkında bkz. Heyd, 2, s. 488.

John Wansbrough, "A Mamluk Commercial Treaty Concluded with the Republic of Florence, 894/1489," *Documents from Islamic Cahnceries*, Oriental Studies, ser. 1, c. 3, ed. S. Stern (Oxford, 1965), 42. Paolo da Colle hakkında bkz. Heyd, 2, s. 488.

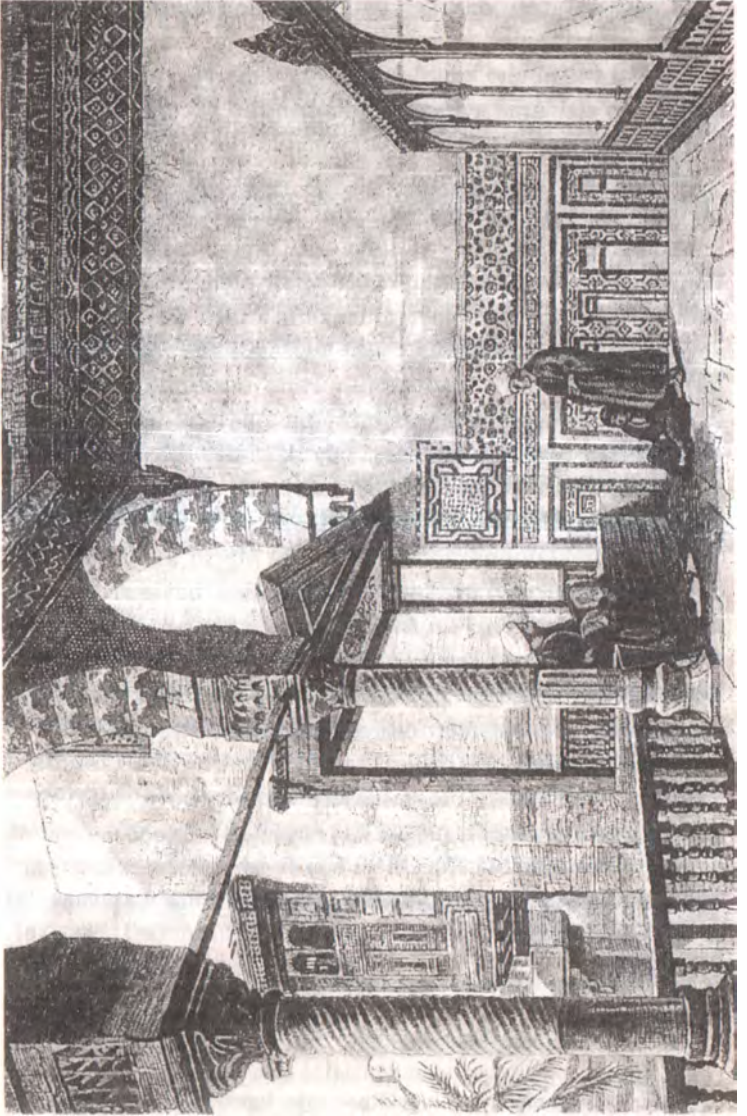
lemezse büyük bir meblağ ödemeye hazır olduğunu belirten Kayıtbay'ın arzusu Cem Sultan'ın Roma'da Papa'ya veya Macaristan, Napoli ya da Venedik hükümdarlarından birine teslim edilmesi yönündeydi. Çünkü eğer bu plan gerçekleşecek olursa Cem'in eylem sahnesine daha yakın olacağı ve II. Bayezid'in bir askerî girişimden uzak duracağı varsayılıyordu. Memlûk elçisi ayrıca Lorenzo'dan, Kahire'deki Abbasi halifesinden bir mektup getirdiği Papa'yla da kendisini görüştürmesini rica etti. Bu mektubunda halife, Papa'ya Cem'in alıkonulmasının, d'Aubusson ile Cem arasında ve Sultan'ın Rodos'a sığınması esnasında akdedilmiş olan antlaşmanın ihlali anlamına geldiğini hatırlatarak, ondan Cem'i serbest bırakmasını ve Mısır'daki ailesinin yanına dönmesine izin vermesini istiyordu.⁷

LEVHA 2. Sultan II. Bayezid.

Kaynak: Philipp Loncier, *Türkische Chronica*,
c. 1 (Frankfurt, 1577), s. 23a.

⁷ Thuasne, s. 173-76; Lucca Landucci, *A Florentine Diary from 1450 to 1516* (Londra, 1927), s. 44.

LEVHA 3. Kahire'de Bir Memlûk Sarayı. Kaynak: George Ebers, *Picturesque Egypt: Descriptive, Historical, and Picturesque* (Londra, Paris ve New York, 1884), s. 21.

Kayıtbay tarafından kendisine önerilen ticaret imtiyazlarından yararlanmak isteyen Lorenzo da bu aracılık dileğini kabul etti ve Papa'yı konuyu Memlûk elçisiyle şahsen konuşmaya ikna etti. Ama aynı zamanda kendini güvenli bir alanda tutma arzusuyla, II. Bayezid'e Memlûk diplomatik misyonu hakkında haber uçurmaya da karar verdi.⁸ 20 Aralık 1487'de Memlûk elçisinin gelişinden bir ay sonra, Signoria Pera'daki konsolosu B. Salvuccio'yu –olaya kötü niyetli bir açıklama getirilmesin diye– II. Bayezid'e, bir Mısır elçisinin Floransa'ya yeni bir ticari antlaşmayı müzakere etmek üzere geldiğini söylemekle görevlendirdi.⁹ Fakat Angioello'ya göre, Memlûklerin, Osmanlıların başdüşmanı Papa nezdinde giriştikleri entrikaların bilgisi Osmanlı sarayına ulaştığında küplere binen Bayezid, Memlûklere karşı büyük çaplı bir askerî eyleme girişmeye karar vermişti bile.¹⁰ Avrupa cephesini emniyete almak adına, (1483'te akdedilmiş) beş yıllık ateşkes antlaşmasının süresi dolmaya yaklaştığı için Macar Kralı Matthias Corvinus'la barış müzakerelerini yeniden başlattı. İlk Osmanlı elçisi, Corvinus'un Avusturya'daki Neustadt kuşatmasıyla meşgul olduğu sırada geldi ve bu yüzden eli boş döndü. İkinci bir heyet, ateşkesi bir beş yıl daha uzatmayı başardı ve bir Macar elçi antlaşmanın teyidi için Edirne'ye geldi.¹¹

Osmanlı savaş hazırlıklarına dair raporların ortasında,¹² Kayıtbay, Cem Sultan'ı Memlûklere vermeye şövalyeleri ikna etme göreviyle yeni bir elçilik heyetini daha Rodos'a gönderdi. Bu görev için bir Napoli yurttaşı ve Kahire sakini olan Rizzo de Marino seçilmişti. Bu kişi daha önce Kayıtbay ile

⁸ Thuasne, s. 176.

Müller, belge 203, s. 237'de basılmıştır.

Angioello [Da Lezze], s. 185.

Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 47a-47b. İkinci elçi, 891'de (1486) Osmanlı sarayından dönmekte olan Demetrius Jaxich adında bir Macar elçisinin öldürülmesi gibi, Osmanlı-Macar ilişkilerini geren bir olaydan ötürü Bayezid'den bir özür mektubu götürmüştü. Hammer [-Purgstall], 2, s. 296-97. Öldürülme olayı hakkında bkz. *TAO* (ed. Giese), s. 119.

Memlûklere karşı Osmanlı savaş niyetine ilişkin bir rapor, Muharrem 893'te (17 Aralık 1487-15 Ocak 1488) Kahire'ye ulaştı. İbn İyâs, 3, s. 247.

Kıbrıs tahtını oğlu Don Alfonzo'ya vermek için Memlûk desteğini almaya çalışan Napoli kralı II. Ferdinand arasındaki müzakerelerde görev almıştı. Kayıtbay, Ferdinand'ın Cem Sultan'ı Kahire'ye getirmeyi başarması halinde bu adımı atmayı ve sonuç olarak Memlûk-Venedik ilişkilerini tehlikeye atmayı kabul etmişti.¹³ 10 Haziran 1488'de Rodos'a varan de Marino, şövalyelerin lideri d'Aubusson'un Kayıtbay'ın isteğine olumsuz baktığını öğrendi. D'Aubusson, Papa VIII. Innocentius'tan tavsiye almaksızın Cem Sultan'ı bırakamayacağını ve her durumda Sultan II. Bayezid'le yapılan barış antlaşmasına bağlı kalmayı tercih edeceğini söyledi. Bununla birlikte, Papa'yı Memlûk isteğinden haberdar edeceğine de söz verdi. O sırada Rodos'un yardımcı şansölyesi olan Caoursin, d'Aubusson'un Cem Sultan'ı Mısır'a vermemesinin gerçek nedeninin, "Hıristiyanlığın iki güçlü düşmanının birbirlerini yok ettiğini görme isteği" olduğunu yazar.¹⁴ D'Aubusson, de Marino'yla görüşmesinin yanı sıra bir Osmanlı elçisiyle benzer bir toplantısından söz ettiği Papa'ya mektubunda bu arzusunu dile getirmişti.¹⁵ De Marino'nun Rodos'a vardığı gün, bir Macar elçisi de yine Cem Sultan'ı elde etme göreviyle adaya gelmişti. Matthias Corvinus, Osmanlılarla ateşkes antlaşmasına rağmen, bir yandan da o sırada II. Bayezid'i terk edip Cem Sultan'ı desteklemeye hazır olduklarını söyleyen Osmanlı ileri gelenleriyle gizli temaslarını sürdürüyordu. Derken bu Macar elçiyle de Marino bir araya gelerek gelecekteki bir Macar-Memlûk ittifakı ihtimalini tartıştılar. Sonra bu ikisi Kahire'ye yola çıktılar ve Recep 893'te (11 Haziran-10 Temmuz 1488) Kayıtbay Macar elçiyi kabul etti. Ayrıca Cem Sultan'ın o sırada kentte olan bir temsilcisiy-

¹³ Darraj, "Jim Sultan," s. 226-28.

Caoursin [Bouhours], s. 280; Thuasne, s. 198-99.

6 Eylül 1488 tarihli mektubu yayıma hazırlayıp yayımlayan Lamansky, s. 279-80. Daha önce Paoli, c. 2, belge 67, s. 446-47'de basılmıştı. Bu mektupta d'Aubusson, Osmanlı-Memlûk muharebesiyle ilgili tüm bilgileri "durumu incelemesi için gönderdiğim güvenilir bir haberciden" elde ettiğine değinmekteydi. Caoursin (fol. 324), Üstad-ı Azam'ın bu bilgiyi Kilikya'nın her yerindeki, hatta surlu Adana kentindeki casuslarından elde ettiğini yazıyordu.

le de görüştü.¹⁶ Bu diplomatik faaliyetler meydana gelirken, Osmanlı ordusu Kilikya'ya gelmişti bile.

MEMLÛKLERİN AKKOYUNLULARI AYARTMA ÇABALARI

Anadolu'daki güçler dengesini Memlûklerin lehine çevirmek ve böylelikle Osmanlıları Kilikya'daki genişleme planlarından vazgeçmek zorunda bırakmak amacıyla Sultan Kayıtbay komşu hükümdar Akkoyunlu sultanı Yakub bin Uzun Hasan Bayındır'ı (886-96; 1481-90) bu mücadeleye katılmaya çağır-
dı. Yakub'u ayartmaya yönelik ilk girişim, Adana Muharebesinin hemen ardından gelecekti. Kayıt min Akbay es-Saki el-Hasseki, muharebe meydanından Rebiülahir 891'de (Nisan 1486) Memlûk zaferinin haberiyle birlikte Kahire'ye dönmesinin ardından bu görevle Yakub'a gönderildi. Recep ortasında (temmuz) zaferin bir duyurusu olan fetihnameyle birlikte, Sehend dağındaki Akkoyunluların yazlık sarayına ulaştı, fakat Yakub tarafından iki ülke arasında dostluğu teyit eden kaçamaklı bir mesajla geri gönderildi.¹⁷

Bu elçilik görevini, Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'un Rebiülevvel 892'de (Mart 1487) Emir Ferec bin Sidi Ali'yi iki komşusu arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmek üzere Kahire'ye gönderme yoluyla bir arabulucu olarak ortaya çıkması izledi.¹⁸ O zamana gelindiğinde Hersekoğlu Ahmed Paşa aracılığıyla kalkıştığı barış girişiminin başarısız olduğu ortaya çıkan Kayıtbay, Yakub'un arabuluculuğuna düpedüz karşı çıkacaktı: "Eğer bu [yani barış] Bayezid'in arzusuysa o zaman bize Adana, Tarsus ve Karaman topraklarımızı teslim etmesi gerekiyor; yok, eğer arzusu savaşmaksa o zaman ona karşı bizzat ben bir orduyla yürüyeceğim."¹⁹ Görünüşe göre Akkoyunlu elçisine 892 (1487) kışında ülkesine

¹⁶ İbn İyâs, 3, s. 254.

İbn İyâs, 3, s. 228, 233. Fazullah Nuji-İsfahani, *Tarih-i 'Alam-ara-yi Amini*, yazma. Fatih 4431 (İstanbul), fol. 116a. Krş. Vladimi Minorsky, *Persia in A.D. 1478-1490* (Londra, 1957), s. 79'daki özet çeviri. Hunji-İsfahani, fol. 188b-21a. Krş. Minorsky, s. 55.

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 80.

kadar eşlik eden²⁰ iki Memlûk elçisi, Kum'da Sultan Yakub'u ziyaret etti ve ona Kayıtbay'ın askerî yardım dileğini ilettiler. Yakub'un "Mısır sultanı benim babamdır ve ne zaman dilerse ona katılırım," yanıtına karşın,²¹ bunun aslında fiili desteğe dönüştürülmeyecek bir sözde bağlılık olduğu anlaşılacaktı.

Ertesi yıl başka bir Memlûk elçisi, bu kez askerî yardım istemek için Akkoyunlu sarayına yolculuk etti ve bir Osmanlı istihbarat raporuna göre, Akkoyunlu sultanının Şeyh Haydar Safevî'ye karşı bir sefere hazırlandığı Cemaziyelahir-Receb 893'te (Haziran 1488) Savalan dağında Sultan Yakub'la görüştü. Yakub, Memlûklere yardım konusunda eski sözünü tutmayı kabul etti, fakat Memlûk elçisiyle birlikte Tebriz'e dönüşünün ardından hiçbir yardım verilmedi. Bu olay, Yakub'un o sırada Şeyh Haydar Safevî isyanıyla meşgul olmasından olduğu kadar, Osmanlı-Memlûk çatışmasının dışında kalmaya yönelik tutarlı politikasından da kaynaklanmıştı.²²

Kayıtbay'ın Akkoyunluları Osmanlılara karşı savaşında kendi yanına çekme girişiminde uğradığı başarısızlık Kilikya'daki Osmanlı fiyaskosunun Akkoyunlu hükümdarı Yakub'u babasının 878'deki (1473) Başkent Muharebesinde Fatih Sultan Mehmed önünde uğradığı küçük düşürücü yenilginin

²⁰ Emir Ahi-Faraj, 17 Şevval 892'de (6 Ekim 1487) Şam'da görüldü. *A.g.e.*

TKS, belge no. 5943. Bu belgenin analizi John E. Woods, "Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on late Fifteenth/Ninth Century Iranian Foreign Relations," *Journal of Near Eastern Studies* 38 (Ocak 1979), s. 1-10.

TKS, belge no. 5943. Aynı belgeye göre, iki ay sonra Ağa Çayırı muharebesinde Osmanlı yenilgisinin (bkz. sonraki bölüm) haberi geldiği zaman, Akkoyunlu birlik boylarından biri olan Çepni beyi Aldı Bey, Sultan Yakub'u bu fırsatı "[Şebini] Karahisar'ı geri almak ve Çanakkale ve İstanbul boğazlarına dek tüm Anadolu'ya boyun eğdirmek" için kullanmaya kışkırttı. Şeyh Haydar Safevî'nin Recep 893'teki (Temmuz 1488) yenilgisinden sonra artık Osmanlılara sırt çevirmekte serbest olmasına karşın, Yakub Akkoyunluların enerjisini Akkoyunlu topraklarının kuzeydoğusundaki Gürcü prensliğinin hükümdarı Kartli prensi II. Konstantin'e yöneltmeyi ve sonuç olarak sorunlu Kürdistan bölgesindeki Akkoyunlu denetimini ihya etmeyi yeğledi.

intikamını almaya ayartabilecek olmasına karşın, onun hâlâ Osmanlı-Memlûk çatışmasının dışında kalmayı tercih ettiğini de ortaya koyuyordu. Her iki savaşı güce karşı uyguladığı bu tarafsızlık politikası, öncelikle Akkoyunlu hükümdarı Yakub'un İran'ın başlıca ekonomik temelini oluşturan ipek ticaretinin iki ana pazarı olan Osmanlı kenti Bursa ile Memlûk kenti Halep'le ilişkilerini tehlikeye atmayı istememesinden kaynaklanıyordu. Bu tercih kesinlikle Akkoyunlu dış politikasında –özellikle de Uzun Hasan dönemini niteleyen– saldırgan ve emperyalist çizgiden, yeni bir uzlaşmacı, hatta tecrit yanlısı çizgiye doğru kaymayı yansıtıyordu.²³

VENEDİKLİLERİN KIBRIS HAKKINDAKİ KAYGILARI

Yunan yarımadası ve Güney Anadolu, Venedik adaları ve stratejik karakol silsilesinin kuşatması altında olduğundan, II. Bayezid imparatorluğun zarar görebilirliğinin ve denizcilik açısından zaaflarının gayet iyi farkındaydı. 890'da (1485) Kilikya'da Osmanlı-Memlûk çatışmaları başlarken, Sultan II. Bayezid bir yandan da imparatorluğunun Memlûklere karşı savaşına donanmasını da dahil edecek bir şekilde tersane faaliyetlerinin hızlandırılması ve deniz güçlerine daha fazla levent alınması emrini veriyordu. Osmanlıların Venedik'le dostane ilişkileri sürdürmesine karşın, bir yandan da donanma yapımı ve savaş hazırlıklarını sürdürmesi, asıl gücü denizde olan Venedik açısından sürekli bir alarm nedeniydi. Resmî kayıtlardan derlenen Marino Sanuto'nun *Diarii*'sindeki, yani yıllıklarındaki kayıtların çoğu Venediklilerin bu algısına tanıklık etmektedir.²⁴ Sanuto'ya ve daha sonra da Hospitalier şövalyelerinin İtalyan tarihçisi Giocomo Bosio'ya göre,²⁵ donanma hazırlıklarının aslında Memlûklere

²³ Woods, *Akquyunlu*, s. 146-47, 149.

Marino Sanuto, *I Diarii*, ed. Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolo Borozzi ve diğerleri (Venedik, 1879-1903), 1, s. 323, s. 398-99; 2, s. 568-70; 3, s. 1348-49.

Sanuto, 4, s. 326. Giocomo Bosio, *Dell' Istoria Della Sacra Religione et ill Militia Di San Giovanni Gierosolimitano*, c. 2 (Roma, 1594), s. 403.

karşı planlanmış olması, Venedik Signoria'sının gözünde hiçbir fark yaratmıyordu.

Venedikliler, Osmanlı-Memlûk muharebe alanının hemen yakınında yer alan Kıbrıs konusunda özellikle kaygılıydılar. Venedik'in sahip olduğu deniz gücü, Osmanlı anakarası boyunca kıyı gözetleme kuleleri ve Ortadoğu'ya çok değerli atlama taşları oluşturan bir adalar ve stratejik ileri karakollar silsilesine hâkim oluşunda tezahür ediyordu aslında. Bu ileri karakollar zincirinin son halkasıysa Kıbrıs adasıydı. O dönemde ismen kraliçe Katerina Cornaro'nun (1474-89) hâkimiyeti altında bulunan ada, Doğu Akdeniz'deki başlıca Venedik deniz üssü ve Levant'taki güçlü mevzisi olarak işlev görüyordu.²⁶ Osmanlıların hummalı donanma hazırlıklarına tepki olarak ve Osmanlıların fetih şehvetinin bir sonraki hedefinin Kıbrıs olacağı korkusuyla, Ocak 1486'da Venedik senatosu Francisco di Priuli'yi yeni Genel Deniz Kumandanı (*capitan generale del mare*) olarak atadı. Kendisine Kıbrıs'ı emniyet altına alma ve adanın başlıca limanı olan Famagusta (Magosa) istihkâmlarını güçlendirme görevi verildi. Bun-

²⁶ Kıbrıs'ın özel bir statüsü vardı. Memlûkler 1426'da adayı zapt etmelerine karşın, yine de kalıcı olarak işgal etmeyi düşünmediler. Osmanlıların 1517'de Memlûk Sultanlığını topraklarına katmasına dek geçerli kalan bir düzenlemeyle, adadan haraç almakla yetindiler. Kıbrıs'taki Lüzinyan Krallığı, Memlûklere haraç ödeyen bir devlet olarak varlığını sürdürürken, aynı zamanda 1473 ve 1489 arasında ada fiilen bir Venedik mahmisi konumundaydı. Bu statüyü üstlenmek için, Venedik, görünüşte Kraliçe Katerina Cornaro'ya tavsiyeler vermek, fakat aslında adayı bir başka Venediklinin *provveditore* olarak, yani askerî kumandana danışmanlık yetkisiyle hizmet etmek, ama fiilen askerî sorumluluğu üstlenmek için seçilen bir başka Venedikliyle birlikte yönetmek üzere, iki Venedikli soyluyu danışman olarak atamıştı. 1489 yılında kraliçe Katerina tahtından feragat edip topraklarını Venedik'e bırakmaya mecbur tutulduğu zaman, Venedikliler yine de sekiz bin altın dukalık bir haracı, iki devlet arasındaki faydalı ve dostane ilişkileri sürdürebilmek adına Memlûklere ödemeye devam ettiler. 1473 ila 1489 arasında Kıbrıs üzerindeki Venedik hâkimiyetiyle ilgili olarak bkz. Giovanna Magnante, "L'acquisto dell'isola di Cipro da parte della repubblica di Venezia," *Archivio Veneto* 6 (1929), s. 1-82 ve George Hill, *A History of Cyprus*, c. 3 (Cambridge, 1948), Bölüm 12.

ları, 1457'den 1500'e kadarki birçok önemli olaya tanıklık etmiş veya birinci elden bilgilendirilmiş olan Venedikli kaptan ve tarihçi Domenico Malipiero aktarır.²⁷

Venedik senatosu, Osmanlıların donanma hazırlıkları konusunda sürekli bilgi almaya devam etti. 6 Haziran 1486 günü, güçlü bir Osmanlı donanmasının yelken açmaya hazır olduğunu öğrendiği zaman da Senato, Francisco di Priuli'ye donanmasını Kıbrıs'a götürüp Osmanlı tehdidine karşı güvenlik altına alınıncaya değin orada kalması emrini veriyordu.²⁸ Sonrasında bunun bir yanlış alarm olduğu ortaya çıksa bile Osmanlı donanma seferinin hayata geçirilmesinin sadece bir zaman meselesi olduğunu kabul eden Venedik Senatosu, iki ay sonra di Priuli'ye emrini yineleyecekti. Daha yatışmış bir tutumu yansıtan bu yeni emirde, di Priuli'ye Kıbrıs'a yaklaşması halinde Osmanlı donanmasına daha dostane bir tavır göstermesi; ama gemilerinin sekiz ila ondan fazlasının Famagusta limanına girmesine izin vermemesi talimatı verilmekteydi.²⁹ Ocak 1487'de Senato, Osmanlı sarayının niyetini anlaması için bu kez Antonio Ferro'yu elçi olarak İstanbul'a gönderdi.³⁰ Birkaç hafta sonraysa, yani 21 Şubat günü Senato Kıbrıs adasını emniyete almak üzere yeni önlemler alınmasına karar verdi. Di Priuli'ye, daha çok gemi donatması, on yeni *sopracomiti* (kalyon komutanı) belirlemesi ve böylelikle acil bir durum için kırk kalyonu hazır tutması emrini verdi. Bundan başka, Kıbrıs *provveditore*'sinin (komisyoner) Kyrenia ve Famagusta limanlarındaki istihkâmlara devam etmesini de tavsiye etti. Dahası, adayı beş yüz *stradioti*, paralı askerle takviye etme sözü verdi.³¹

²⁷ Malipiero, 2, s. 608. Krş. Magnante, s. 65 ve Hill, s. 736.

²⁸ Magnante, s. 65; Hill, s. 736.

²⁹ A.g.e.

Sanuto, 4, s. 326. Krş. Magnante, s. 65-66.

Magnante, s. 67-68; Hill, 737-38; M. L. De Mas-Latrie, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, c. 3 (Paris, 1855), s. 415-17. S. Romanin, *Storia Documentata di Venezia*, c. 14 (Venedik, 1855), s. 435, Senato kararının 16 Şubat 1487'de alınmasının, senatonun oturumlarının birkaç gün boyunca sürdüğüne işaret edebileceğini söyler.

Malipiero'ya göre, Kıbrıs sorunu Sultan II. Bayezid'in Osmanlı donanmasının Memlûklerle savaş halindeyken Famagusta'da demirlemesine izin almak üzere Venedik Signoria'sına bir elçi gönderdiği 15 Mart tarihinde yeni bir yön aldı.³² Ancak bu diplomatik manevranın o tarihte yapılması bir tesadüf değildi. Memlûkler tarafından Adana yakınındaki uğratılan yenilgiyi ve ordusunun başkumandanı olan damadı Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın (bkz. yukarıda) esir düştüğünü öğrenen II. Bayezid, hem ordu hem de donanmanın yeni bir sefere hazırlanmasını emretmişti.

Hiç kuşku yok ki Osmanlılar, Memlûk donanmasının Suriye'nin savunmasız kıyı şeridini Osmanlı kadırgalarına ve deniz saldırılarına açık bırakan atıl halini hesaba katmışlardı.³³ Bu kavrayışı, Memlûk topraklarındaki iç koşulların genel bozuluşunun yanı sıra Suriye ve Kilikya'ya denizden saldırmaya yönelik bir tavsiyeyi (bkz. yukarıda) içeren istihbarat raporu da pekiştiriyordu.³⁴ Yine de böyle bir operasyonu etkili şekilde yürütmek için Osmanlılar uzak bir üs ihtiyacının farkındaydılar. Bu yüzden de Suriye kıyısına deniz yoluyla sadece bir günlük mesafede bulunan Venedik denetimindeki Kıbrıs adası onlar açısından en uygun stratejik mevkiyi oluşturunuyordu.³⁵

³² Sanuto, 4, s. 326; Malipiero, 2, s. 606. Krş. Knolles, s. 305; Hammer [-Purgstall], 2, s. 295-96.

Gemi inşası için gereken hammadenin kıtlığı ve denize karşı psiko-sosyolojik tiksinti devletin genel gerilemesi yüzünden 15. yüzyılda neredeyse hiç mesabesinde olan Memlûk deniz gücünün zayıflığına iyice katkıda bulunmuştu. Doğruyu söylemek gerekirse, sürekli bir Memlûk donanması bile mevcut değildi. David Ayalon, *EP*, "Bahriyya, II -The Navy of the Mamluks" maddesi ve "The Mamluks and Naval Power: A Phase of the Struggle Between Islam and Christian Europe," *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities* (Kudüs, 1967), s. 7-12. Memlûk donanmasının genel tarihi hakkında bkz. Su'ad Mahir, *Al-Bahriyya fi Misr al-Islamiyya wa-Asariha al-Bakiyya* (Kahire: Dar al-Katib al-'Arabi li-l-Tiba'a wa-l-Nashir, [1967]), s. 113-33.

³⁴ TKS, belge no. 6671.

³⁵ Bu, örneğin 1367'de Famagusta'dan Kıbrıs kralı I. Peter döneminde Suriye ve Kilikya kıyılarındaki Memlûk üslerine başlatılan yıkıcı deniz akınlarıyla da kanıtlanır. Bkz. Hill, s. 344, 352-4.

Gelgelelim, Famagusta'da demirlemeye yönelik Osmanlı dileği Osmanlı savaş gemilerine demirleme hizmetlerinin, Venedik'in barış içinde olduğu Memlûk sultanına ve süzeren olarak tanıdığı Kıbrıs kraliçesi Katerina Cornaro'ya karşı dostane olmayan bir eylem olacağı gerekçesiyle, Venedik Senatosu tarafından reddedildi.³⁶ Kuşkusuz, Venedik yöneticileri Osmanlılara açık ve fiili desteğin Mısır ve Suriye'deki Venedik ticari çıkarlarına zarar vereceği konusunda kaygılıydılar. Ne var ki, Venedik'in her şeyden çok korktuğu, Osmanlı donanmasının Venedik konukseverliğinden yararlanarak Suriye kıyılarına saldırmak yerine adayı işgal etmesiydi.

Bir tedbir olarak, Senatonun vaat ettiği yeni askerler, kısa süre sonra Kıbrıs'da kalıcı bir garnizon için yüz *stradioti* daha toplamakla görevlendirilen *Provveditore* Francesco Cicogna kumandasında nisan ayında gerçekten de gönderildiler.³⁷ Bu takviye, Kraliçe Katerina'dan adayı savunmaya hazırlanmasını isteyen ve karşılığında on altı bin duka tutarında son iki yıllık haraçtan vazgeçen Sultan Kayıtbay'ın isteğine karşılık olarak yapılmıştı.³⁸ Yine de Venediklilerin endişeleri yatışmak bilmiyordu. 17. yüzyıl İngiliz tarihçisi Richard Knolles'un sözleriyle aktarmak gerekirse: "Yine de [Venedik Signoria'sı] akıllı bir yaklaşımla Sultan II. Bayezid'in [Kıbrıs'daki demirleme hizmetlerinin] geri çevrilmesini kötü niyet olarak kabul edip de, ricayla elde edemediğini zorla almaya kalkmasından kaygılanıyordu."³⁹

³⁶ Knolles, s. 305. Krş. Hammer [-Purgstall], 396; Hill, 736. Famagusta olayında Venediklilere baskı uygulamak için, Osmanlı elçisi, Osmanlı filosunun bir güç gösterisinde bulunmak üzere Adriyatik'e gönderilmesine karşın, Papalık kenti Asimo'yu zapt eden *condottiere* Boccolino Guzzoni meselesini ortaya attı. Ne var ki, Osmanlılar açısından esef verici şekilde, Asimo'dan çekilen Guzzoni, böylelikle onları Famagusta konusunda pazarlık gücü elde etmek için kendisini koz olarak kullanmasını önledi.

Magnante, s. 67-68; Hill, s. 737-38.

Hill, s. 737.

Knolles, s. 305.

AĞA ÇAYIRI MUHAREBESİ (1488)

Dehşet verici ve kanlı bir muharebe başladı; sanki kazanmak ya da oldukları yerde ölmek için ant içmişler gibi çaresizce yapılan bir savaştı bu. Eski günlerin öfkesi bununla karşılaştırıldığında bir oyun gibi kaldığı bile söylenebilirdi; birçok gözüpek askerin, düşmanlarıyla ilk çarpışmalarında durdukları yerler ölülerin kemikleriyle kaplanmıştı. Her iki büyük ordudan hiç kimse geriye doğru bir adım atmıyor veya dönüp bir kez bile olsun arkasına bakmıyordu: Ne Türk yeniçerileri ne de Mısırlı Memlûkler... bir arada yıkılıyor ve güçlerinin son damlasına kadar birbirleriyle savaşarak göğüs göğüse vuruşuyor; sanki bu muharebede en iyi askerin kim olduğu bütün dünyaya ilan edilecekmişesine çaba harcıyorlardı.

Richard Knolles,
Turkish History

893 Muharrem ayının ilk günlerinde (Aralık 1487) Sultan II. Bayezid Edirne'deki yazlık sarayından İstanbul'a döndüğünde Divan-ı Hümayun'u topladı ve devletin ileri gelenleriyle istişare halinde, Memlûklerle savaşı yeni bir enerji ve daha büyük bir çapta tekrar başlatmaya karar verdi.¹ Tarihçi İdris-i Bitlisi'ye göre, askerî hedefler, "her daim Rûm hükümdarına [yani Osmanlı sultanına] ait olan Suriye di-

¹ Kemalpaşazade, *TOA* (Defter VIII), fol. 47b; İdris-i Bitlisi, *Dâstân-ı Panjum*, s. y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 55). 1 Zilkade 892'de (19 Ekim 1487) Bayezid yeni bir *imaret* açtığı Edirne'deydi. *TAO* (ed. Gieve), s. 120; *Tarih-i Sultan Bayezid*, krş.; *Menakib-i Sultan Beyazid*, s. 417, Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 47b.

yarının tamamını gaspeden, aşağılık ve kepaze Çerkeslerin elinden kurtarmak" ve Kilikya'da merkezî bir yönetim kurmaktı.²

Vezir Hadım Ali Paşa yeni seferin kumandanlığına atandı. Padişahın gözde adamlarından ve deneyimli bir muharebe komutanı olan Ali Paşa, 892'deki (1487) Kilikya seferinde kendini göstermiş ve ardından vezirliğe tayin edilmişti. Ordularını hazırlamaları emredilen diğer kıdemli kumandanlarsa Rumeli beylerbeyi Halil Paşa, Anadolu beylerbeyi Arnavut Sinan Paşa ve Karaman beylerbeyi Yakub Paşa'ydı.³ Deniz seferinin kumandasıysa Kahire'deki esaretinden dönüşünde, "gemiler, boğazlar ve deniz kuvvetlerinden sorumlu Gelibolu emiri" olan *kapudan paşa* rütbesine terfi ettirilen Hersekoğlu Ahmed Paşa'ya tevcih edildi.⁴

KİLİKYA'NIN OSMANLILAR TARAFINDAN YENİDEN ZAPT EDİLiŞİ

Savaş hazırlıkları tamamlanır tamamlanmaz, Osmanlı ordusu 3 Rebiülahir 893 (17 Mart 1488) günü Boğaziçi'nden Anadolu yakasındaki Üsküdar'a geçerek, Hadım Ali Paşa'nın kumandasındaki uzun Anadolu seferine başlıyordu. Sefer kuvveti toplamda yaklaşık üç bin askerlik üç süvari alayından (tekili *bölük halkı*) oluşan düzenli kapıkulu ordusundan ve toplam altı bin civarında birkaç tabur (tekili *orta*) yeniçeri piyadesiyle hafif süvariden (*akıncılar*) ibaretti (bkz. Tablo 2).⁵ Ordunun toplam muharip gücüne dair Batılı tahminler

² İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Panjum*, s.y.
İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 55; Münecimbaşı, fol. 712); Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 47b-48a; Aşıkpaşazade, s. 236; *TAO* (ed. Giese), 120. Osmanlı kumandanları bibliyografyası için bkz. Reindl, s. 147-61 ("Hadım Ali Paşa"), s. 200-4 ("Halil Paşa"), s. 319-35 ("Sinan Arnavud Paşa").
İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Panjum*, s.y. (krş. Sadeddin Efendi, 2, s. 55; Münecimbaşı, fol. 712); Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 48a. *TAO* (ed. Giese), 120; *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; *Menâkıb-ı Sultan Bayezid*, 417; Aşıkpaşazade, s. 236; Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 47b-48a; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 55; Münecimbaşı, fol. 712).

60.000 ila 120.000 arasında değişiyor. Angiolello'dan alınan ilk rakam, muhtemelen daha güvenilirirdir.⁶

TABLO 2. Osmanlı Silahlı Kuvvetleri

Başkumandan (*serdar*) – Hadım Ali Paşa

(A) *Düzenli Merkezî Ordu* – (*kapıkulu* veya *kapıhalkı*)

I. Süvari Alayları (*sipahiler* veya *süvariler*)

Kumandanlar: Turhanoglu Ömer Bey

İsfendiyyaroglu Kızıl Ahmed Bey

Müstanzaroglu Mahmud Bey

II. Yeniçeri Piyade Bölükleri (*yeniçeriler*)

Kumandan (*ağa*)

III. Özel Birlikler (*topçular, cebeciler, top arabacıları*)

Kumandan (*ağalar*)

IV. Deniz Kuvvetleri (*sipahi derya*)

Kumandan (*kapudan*): Hersekoğlu Ahmed Paşa

(B) *Taşra Bölükleri*

I. Rumeli Ordusu

Kumandanı (*beylerbeyi*): Halil Paşa

II. Anadolu Ordusu

Kumandanı (*beylerbeyi*): Arnavut Sinan Paşa

III. Karaman Ordusu

Kumandan (*beylerbeyi*): Yakub Paşa

(C) *Yardımcı Kuvvetler*

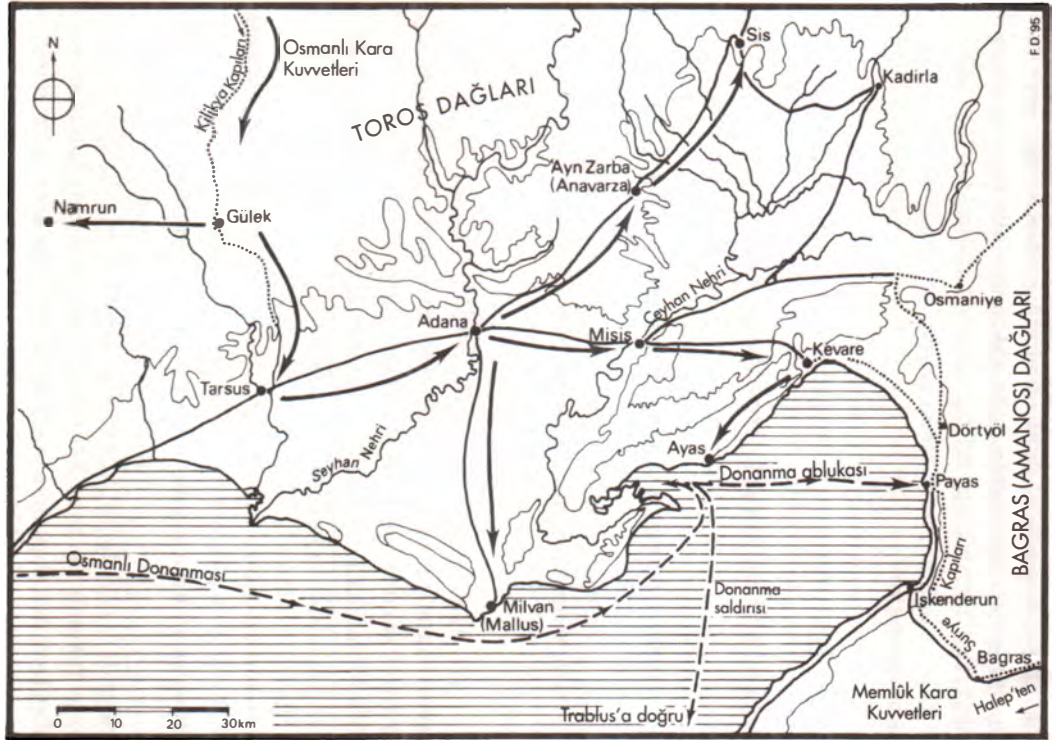
I. Piyadeler (*azablar*)

II. Hafif süvari (*akıncılar*)

Kaynaklar: Âşıkpaşazade, s. 236; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 47b-48a; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 55; Münecimbaşı, fol. 712). Osmanlı askerî kurumları üzerine genel bir ikincil kaynak için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 2 cilt (Ankara, 1943-44); ve *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* (Ankara, 1948).

⁶ *Lettera*, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282b (neredeyse harfiyen Guazzo, 31b ve Sansovino, *Annali tureheschi*, 160 tarafından kullanılır), bu rakamı 120.000 olarak verir. İtalyan kaynaklarını kullanan Knolles (s. 306) ve Caoursin [Bouhours] (fol. 321) ise 100.000, Angiolello [Da Lezze] (s. 186) 60.000 der.

Osmanlı kuvvetleri Konya'da Karaman ordusuyla birleşir birleşmez, Torosların dağ eteklerindeki sınır kenti Ereğli'ye doğru ilerledi. Gülek Boğazı, zaten Osmanlı denetimi altında olduğu için Kilikya Kapılarından hiçbir direniş görmeden geçen Ali Paşa daha güneydeki dağ kalesi Namrun'u alması için bir bölük gönderdi ve ordusuyla, 892'den (1487) beri Adana ve Tarsus kentlerinin Osmanlıların elinde olduğu Kilikya ovasına doğru ilerledi. Tarsus'dan Adana'ya giderken Osmanlı ordusu Ramazanoğulları ve Turgutlu kuvvetleriyle çarpışıp bunları kolayca mağlup ediyordu. Adana-Tarsus bölgesinin denetimini sağlamasının ardından Hadım Ali Paşa, Anadolu ordusunu bölgeyi emniyete alması için Sinan Paşa kumandasında orada bıraktı ve kuvvetlerin geri kalanına Kilikya'nın kalan kesimlerini istilaya devam etme emri verdi. Şahsi kumandası altında bir kol Ayas'a doğru ilerleyip kıyı kalesi Milvan ile iç kesimde bulunan ve Suriye Kapılarının Kilikya'ya en kuzeybatı çıkışını oluşturan Karanlık Kapı'yı muhafaza eden Kevare kalesini ele geçirdi. Kilikya'nın başlıca antreposu olan Ayas hiç direnmeden zapt edildi. Osmanlı kuvvetlerinin yaklaştığını duyması üzerine, Ayas'ın Memlûk kumandanı olan Halep *davadar*'ı, direniş göstermeye karar verip kaleye kapanmıştı. Gelgelelim, Osmanlı intikamından korkan kent sakinleri kaçarak Memlûk garnizonunu kaleyi terk etmeye zorladılar. Kentin kapılarını açık bulan Osmanlı kuvvetleri ihtiyaçları olan her şeyi alıp surları yerle bir ettiler. Ayas bölgesinin Osmanlı denetimine alınmasıyla birlikte Kilikya'ya Akdeniz üzerinden tüm deniz girişleri ile Suriye Kapıları üzerinden tüm kara girişleri artık tümüyle kapatılmış oluyordu. Bu arada, Halil Paşa'nın kumandasında Rumeli ordusundan oluşan ikinci kol yukarı Kilikya ovasına yürüyerek Misis'i kasıp kavurdular ve Anavarza kalesini zapt ettiler. Halil Paşa daha kuzeydeki müstahkem Sis kentine ulaştığında, oradaki Memlûk garnizonunun gösterdiği gözüpek direnişle karşılaşarak şaşıracaktı. Gelgelelim, kentin surlarının ağır top ateşine tutulduğu kısa bir kuşatmanın ardından kent teslim oldu. Memlûk kumandanı Emir Sibay, Memlûk askerleriyle birlikte esir alındılar ve zincire vurularak İstanbul'a gönderildiler.

ŞEKİL 6. Osmanlı ordusunun Kilikya'yı ele geçirmesi, 893 (1488).

Osmanlı ordusu harekâtını tamamlarken yeniden toplandı ve önceki kuşatmalar sırasında neredeyse büsbütün yerle bir olmuş haldeki Adana ve Tarsus istihkâmlarını inşa ve tamir etmeye başladılar. Aynı zamanda, kuvvetlerinin Seyhan ırmağının batı kıyısından doğu yakasına daha hızlı ve kolay hareket edebilmesi için Adana Köprüsü de yeniden inşa edildi. Zapt edilen her yere bir subaşının kumandasında birlikler yerleştirildi.⁷

Döneme mensup bir Osmanlı tarihçisi ve Divan-ı Hümayun kâtibi (*nişancı*) olan Tâcizade Sadi Çelebi, "Suriye'nin kapılarını açan kilit" (*kilid eş-Şam*) olarak gördüğü Kilikya'nın zapt edilmesini simgeleyen şiirini Hadım Ali Paşa'ya ithaf etti:

*Ey çağımızın kumandanı ve Yüce Kılıcı
Şanlı zaferlerin sahibi olmakta durmak bilmedin
Arap kalelerinin kapılarını fethettin
Aman vermeksizin ve bir sürü askerinle
Tarihini nakledeceğim bu fetihlerinde
Allah sana muhteşem bir zafer bahşetti.*⁸

1 Cemaziyelevvel 893'te (Nisan 1488) Osmanlı istilasının haberi Halep, Şam, Kahire'ye ulaştığı zaman, yapılabilecek en hızlı şekilde savaş hazırlıkları başlatıldı. Kayıtbay bir ordu toplamak için var gücüyle çabalarken *hassekiye*'den üç emir de istilanın kapsamını öğrenmek üzere Halep'e gönderildi. Aynı zamanda, Suriye ve Aşağı Mısır'ın Bedevi aşiretlerinden yardımcı kuvvetler toplayacak adamlar gönderildi. Büyük *Davadar* Emir Akbirdi, Büyük Meclis Kâtibi (*kâtib es-sırr eş-şerif*) Kadı Zeynüddin Ebubekir bin Muzhir'le birlikte, Arap köylüleri ve Yahudiye ile Samariye'nin yarı göçebeleri arasından piyade toplamaya gittiler. Burada Kudüs valisi Emir Tokmak ile kent kadıları tarafından karşılandılar ve bölgelerinden toplanan Arap askerler için kent ileri gelen-

⁷ Aşıkpaşazade, s. 236; Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 48b; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 55; Münecimbaşı, fol. 712); İbn İyâs, 2, s. 250-51; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 95-96. *TAO* (ed. Giese), s. 120, Tâcizade, s. 73.

lerine salınan yükümlülüğün karşılığı olan beş bin dinarı aldılar. Aynı şekilde, Aşağı Mısır'da eş-Şarkıyye'nin vali müfettişi (*kâşif*) Şerafeddin el-Bedr Hasan'a, yetki bölgesindeki Arap aşiret mensuplarını toplaması emredildi. İbn İyâs, vergi toplayanlar tarafından kırsal kesimin ve köylülerin daha da ezilmesiyle sonuçlanan bu önlemi "yüz karası bir adaletsizlik" olarak eleştirmektedir. Kaderin bir cilvesiyle, vali müfettişi parayı teslim etmek için çıktığı Kahire yolunda Memlûk *culbân*'ları tarafından soyulacaktı. Sonuç olarak, Şarkıyya'dan hiçbir Arap atlısı yola çıkamadı. Kahire'deyse bütün katırlara, atlara, hatta değirmenlerin yaşlı beygirlerine bile *culbân* tarafından el konulması kentin ekonomik yaşamına yönelik büyük bir tehdit oluşturdu.⁹ Ayrıca Hristiyan patriği ile Yahudi *reis*'e kendi cemaatlerinden para toplamaları talimatı verildi.¹⁰ Sonunda, sefere giden emirlere ve askerlere ödenmek üzere bir milyon dinar gibi muazzam bir meblağ toplanmıştı.¹¹ Benzer hazırlıklar da genel valisi Kansu el-Yahyavî'nin 22 Cemaziyellevvel (4 Mayıs) günü Mısır ordusunu beklemeksizin alalecele Halep'e doğru yola koyulan Şam'da da yapılmaktaydı.¹²

Hazırlıklar tamamlanıp da, *nafaka* cemaziyelahir (mayıs) ortasında ödendiği zaman, dört bin seçkin Memlûk ve (on bir Binlerin Emiri ile elli Kırkların ve Onların emiri kumandasında) çok sayıda emirin memlûklerini kapsayan Mısır ordusu,

⁹ İbn İyâs, 3, s. 250-53; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 94; Uleymî, 2, s. 342-43.

İbn İyâs, 3, s. 248. Yahudi bir İtalyan seyyah olarak Mısır ve Filistin'e 1488'de gelen Bertinorolu Rabbi Obadya, Yahudiler ve genel olarak sivil halkın Kayıtbay'ın suiistimallerinden çektiği acılara ilişkin bol bol kanıt vermektedir. Bkz. Ovadya'nın anlatısı, ed. Avraham Ya'ari, *Iggerot Eret: Yisrael* [İbranice] (Kudüs, 1943), s. 122-23. İbn İyâs, 3, s. 251.

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 90; *I'lam al-wara*, s. 76. Şam genel valisi Kaçmaz el-İshakî Şaban 892'de (Temmuz 1487) ölmüş ve onun makamı Kansu el-Yahyavî'ye yılın sonunda resmen tevcih edilmişti. Uleymî, 2, s. 339. Kaçmaz el-İshakî hakkında bkz. Sehâvî, *al-Dow' al-Lami*, 6, s. 213-13 (Kaçmaz'ın ölüm tarihi Şevval 892 (Eylül 1487) olarak verilir). Kansu el-Yahyavî hakkında bkz. Sehâvî, *al-Dow' al-Lami*, 6, s. 199.

Atabey Özbek'in komutasında Kahire'den ayrılarak kuze-ye doğru yola koyuldu. Mısır'daki ekonomik kriz göz önüne alınırsa akla durgunluk verecek düzeyde olan ordunun gücü karşısında huşuya kapılan İbn İyâs, "böylesine muazzam bir sefer gücü Berkuk'un zamanından (784-801; 1382-99) beri Mısır'dan yola çıkmamıştı," diye anlatır.¹³ Mısır ordusu, birbiri ardına alaylar (*tulb*) halinde gelerek, 10 Cemaziyelevvel (22 Mayıs) ila 24 Receb (4 Temmuz) arasında Şam'a vardı ve buradan, Suriyeli birlikleri de aralarına katarak Halep'e yürüdü.¹⁴ Toplam Memlûk muharip gücüne dair Batılı tahminlerse değişmekte. Ama Angiolello tarafından verilen 40.000 rakamı daha güvenilir gibi görünür.¹⁵ Memlûk ordusunun belkemiği olan Mısır kuvvetiyse on bir tane Binlerin Emir'i ve elli tane de Kırklar ve Onlar Emirinin kumandasındaydı (bkz. Tablo 3).

Halep'teyken Emir Özbek Kilikya'dan dönen izcilerden, Osmanlıların ağır istihkâm etkinliğini bildiren istihbarat raporları aldı. Bu haber Özbek'i askerlerinin derhal ayrılışını geciktirmeye teşvik etti. Şövalyelerin lideri Pierre d'Aubusson ise durumu Rodos adasından Papa VIII. Innocentius'a şöyle yazıyordu:

[Osmanlı] Türklerinin kaleler inşa etme çabaları öğrenilince, [Memlûk ordusu] tedarik yokluğunun baskısına uğraması için [Osmanlı] kara ordusunun sıcaktan, çalışmaktan ve açlıktan yorgun düşmesini beklemeye karar verdi. Çağdaşlarının Halep dedikleri, arazisi geniş ve iyi sulanan Suriye'nin ünlü kentlerinden Calibo'da karargâh kurdular. Suriyelilerin Memlûk dediği Carrae Sultanının askerleri orada toplanmak için iyi iklim koşullarından yararlandılar.¹⁶

¹³ İbn İyâs, 3, s. 252. Başka bir yerde (s. 250), İbn İyâs, şöyle yazar: "Bu, bugüne dek işitilen en büyük sefer gücüydü."

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 95-96.

Angiolello [Da Lezze], s. 186. Caoursin [Bouhours] (fol. 321), toplam rakamı 50.000 olarak verirken Guazzo'nun da izlediği (fol. 31), Sansovino (*Annali turcheschi*, fol. 160) *Lettera*, ed. Sansovino, *Historia universale* (fol. 282b) ve Knolles (s. 306) gibi kaynakların hepsi bu sayıyı 70.000 olarak verir.

6 Eylül 1488 tarihli mektup, ed. ve yay. Lamansky, s. 279-80 (daha önce Paoli, c. 2, belge 67, s. 446-47'de yayımlanmıştır). Eksiksiz belge için bkz. Ek 4.

TABLO 3. Memlûk Silahlı Kuvvetleri

Başkumandan (*atabey*) — Emir Özbek min Tutuh(A) *Mısır Ordusu*I. Kraliyetin Seçkin Memlûkleri (*el-memalik es-sultaniyye*)– Tahttaki sultanın *memlûkleri* (*culbân* veya *aclab*)– Tahttaki sultana eski sultanlardan devredilen *memlûkler* (*karanî* veya *karanisa*)

Kumandan (Binlerin Emiri): Temerüz eş-Şemsî

Başsilahtar

II. Emirlerin Memlûkleri (*memalik el-ümera*)

Üst düzey kumandanlar (Binlerin Emirleri):

Barsbay Kara, Meclis Reisi

Kansu Hamsamî'a, Baş imrahor

Tağrıberdî Tatar, Memlûk Birlikleri Reisi

Tanibak el-Cemalî, Başmabeynci

Özbek el-Yusuflî

Tanibak Kara el-İnalî

Yaşbak el-Cemalî es-Seyfî

Kansu el-Alfî

Kansu eş-Şemsî

} Makamları
olmayan
emirler(B) *Suriye Birlikleri*

I. Halep Ordusu

Kumandanı (Binlerin Emiri): Emir Özdemir es-Seyfî

II. Şam Ordusu

Kumandanı (Binlerin Emiri): Emir Kansu el-Yahyavî

III. Küçük Taşra Orduları, yani Gazze, Ramallah, Safed, Sayda, Trablus, Hama ve Humus birlikleri

(C) *Yardımcı Kuvvetler*I. Suriye'den gelen Arap piyadeler (*mushat*)

II. Suriye ve Kilikya'dan Türkmen atlılar, yani Şam Türkmenleri, Ramazanoğulları ve Turgutlu Türkmenleri

Kaynaklar: İbn İyâs, 3, s. 250-52; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 90, 95, 96. Memlûk ordusu üzerine genel bir ikincil kaynak için bkz. David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army," *BSOAS* 15 (1953), s. 203-28, 448-76; 16 (1954), s. 57-90.

LEVHA 4. Savaş donanımıyla bir Memlûk. Kaynak: George Ebers, *Picturesque Egypt: Descriptive, Historical, and Picturesque* (Londra, Paris ve New York, 1884), s. 2.

SURIYE KAPILARININ DENİZDEN ABLUKA ALTINA ALINMASI

Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın kumanda ettiği deniz seferiyse kara harekâtlarıyla paralel yürütülmüştü. Ama bu seferin anlatısının, 17. yüzyıl ansiklopedici ve denemecisi olup Kâtib Çelebi (veya Hacı Halife) adıyla da tanınan Mustafa bin Abdullâh'ın yazdığı bir Osmanlı deniz tarihi *Tuhfet'ül-Kibar Fi Esfari'l-Bihar*'da hiç yer almaması dikkate değerdir.

893 (1488) başında kış mevsiminin sonuna gelinirken, Ege denizindeki Kuzey Sporadlar adalarından biri olan Skyros [İskiros] açıklarında toplanmaya başlayan Osmanlı gemilerinden oluşan filo, Venediklilerin dikkatli bakışları altında her gün yeni yeni gemiler katılmaktaydı. Venedikli amiral Francisco di Priuli'ye, Senato tarafından derhal savunma önlemleri almasına ilişkin talimatlar verildi. Bunun üzerine di Priuli başta okçular olmak üzere, birkaç bölük askerin Girit'ten Kıbrıs'a sevk edilmesi emrini verirken, kendisi de Güneybatı Arnavutluk kıyısının açıklarında yer alan İon Denizi adalarından biri olan Korfu'nun (antik Korkyra) *provveditore*'si Cosimo Pasqualico ile Mora yarımadasının güney ucundaki Modonlu Provveditore Nicolo Copello'ya katıldı. Hep birlikte, Osmanlı donanmasının toplanışını tamamlamasını beklerlerken Kiklad adalarından biri olan Naksos'a (Osmanlıcası Nakşa) gittiler.¹⁷ Venedik flotillosunun toplam gücüne dair hesaplamalar otuz ila kırk gemi arasında değişiyor.¹⁸ Tüm Osmanlı gemilerinin bir araya getirilip Levant'a doğru yelken açtığına inanan di Priuli, gözlem filosuyla birlikte tam hız Kıbrıs'a yöneldi. Beş gün sonra Kıbrıs'a ulaşarak Osmanlı donanmasını gözlemek için bu kez adanın açıklarında devriyeye başlıyordu.¹⁹ Angiolello'ya göre, Venedik deniz

¹⁷ Knolles, s. 305.

Sanuto (4, s. 326), Osmanlı deniz harekâtları listesinde, 1488'de "*capitanio zeneral nostro Francesco di Priuli, con 40 galie, va in Cipro et quello custode*"den söz eder. Di Priuli'nin otuz kalyonla yelken açtığına dair Knolles'in ifadesi de (s. 305), on yeni geminin filo, katılmak üzere hazırlandığını eklediğimizde, doğru olabilir.

Knolles, s. 305; Pietro Bembo, *Historia Vinitiana* (Venedik, 1552), fol. 8a. Krş. Magnante, s.72, 74; Hill, 3, s. 740.

gücü Kıbrıs'a, Osmanlı donanmasının adanın kıyı bölgesine ulaşmasından sadece iki gün önce gitmişti.²⁰

Osmanlı donanmasının tam gücüne ve mahiyetine ilişkin anlatılar hem parça parçadır hem de büyük farklar gösterir. Gücüne gelirsek: Bu konuda Rodos'taki şövalyelerin lideri d'Aubusson'un Papa VIII. Innocentius'a yazdığı bir mektup öne çıkar. 1488 Osmanlı-Memlûk askerî çatışmalarıyla ilgili olan bu yazışma, seksen gemi²¹ gibi yaklaşık bir sayı verir; ki bu, Angiolello tarafından da kaydedilen rakamdır.²² Ne var ki, o dönemin iki bağlantısız kaynağında bu konuda verilen bilgiler daha çok güvenilir gibidir: Venedikli Marino Sanuto ve ilk Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade bu sayıyı yüz yelkenli olarak verirler.²³ Bu rakam ayrıca güvenilir Osmanlı saray vakanüvisi olan Kemalpaşazade tarafından da veriliyor.²⁴ Böyle bir boyut, başlı başına Osmanlıların donanma operasyonlarına atfettiği öneminin altını çizer.

Donanmanın mahiyetine gelince: 27 Rebiülahir 893 (10 Nisan 1488) gününe tarihlenmiş (donanmanın yaklaşık olarak ayrılma dönemi) tarihli bir donanma envanter ve sayım kaydı (*levazım ve muhasebe defteri*) kullandığımız ana kaynağımızı oluşturuyor.²⁵ Buna, Angiolello ile Divan-ı Hüma-

²⁰ Angiolello [Da Lezze], s. 185. Osmanlı donanması hiçbir zaman Venedik filosuyla çatışmamasına karşın (bkz. aşağıda), 1448'deki bu olay hiç kuşkusuz Venedik'in Kraliçe Katerina'yı tahtta tutma oyununa bir son verip, ertesi yıl Kıbrıs'ı ilhak etmesi (ayrıntılar için aşağıya bakınız) kararına katkı yapan etkenlerden biri oldu. Osmanlı tepkisi, Katerina'nın (5 veya 6 Haziranda varacağı) Venedik'e doğru yola çıkışından hemen sonra geldi ve o tarihte Kıbrıs adası Osmanlı korsanlarının akınına uğradı (9 Haziran). Hill, 3, s. 745-46, 749, 829.

D'Aubusson'un mektubu: Lamansky, s. 279.

Angiolello [Da Lezze], s. 186.

Osmanlı deniz harekâtları listesinde Sanuto şöyle yazar (4, s. 326): "1488: *Bayseto fato armata di velle 100, itum, al la Jayza or ver Cipro.*" Âşıkpaşazade'nin yüz gemilik raporunu (s. 231) Hoca Sadeddin Efendi harfiyen aktarır (s. 55). Öte yandan, *Lettera*, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282b, onu izleyen Guazzo'yla birlikte (fol. 31b), gemilerin sayısını 150 olarak verir.

Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 48a.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949), ser. 13, no. 16², c. 2, s. 195'te aktarılır. Belgenin

yun kâtiplerinden ve Sultan II. Mehmed'in biyografi yazarı Tursun Bey tarafından, her biri kendi terminolojisine göre eklemeler yapılmıştır (bkz. Tablo 4).²⁶

TABLO 4. Osmanlı Donanmasının Mahiyeti

Sınıf	Tip	
	<i>İtalyanca terminoloji</i>	<i>Türkçe terminoloji</i>
Kürekli gemiler	barg; palandarie	mavuna
	galee	kadırga
	galliot	kalite
	caïque; fusta	kayık
Yelkenli gemiler	galleon	köke
	galleass	ağrıpar
	barque	barça

Kaynaklar: Angiolello [Da Lezze], s. 186; Tursun Bey, fol. 178a; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin...*, ser. 8, no. 16, s. 512-13.

pasajları, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1948), ser. 8, no. 16, s. 512-3'te aktarılır.

Angiolello'ya [Da Lezze] (s.186) göre, Osmanlı donanması *gale fusta* (kadırgaya benzer hızlı tipte kalyon) ve *palandarie*'den (*mavuna*'ya benzer düz karınlı nakliye gemisi) oluşuyordu. Tursun Bey'in donanmaya ilişkin şairane bir betimlemesi için (s. 178a) bkz. Ek 1.

Uzun Firdevsî, *Kutb-name*'de (Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Tasnifi, İstanbul, yazma no. 643), Ege'deki Midilli'ye (Mytilene, Lesbos) 907'de (1501) yapılan Osmanlı donanma seferini aktaran ve yaklaşık bu döneme ait anlatısı, bize Osmanlı donanmasının boyutları ve mahiyeti hakkında ancak dağınık ve eksik bilgiler sağlamaktadır. Çeşitli gemiler hakkında teknik bilgiler için bkz. Henry & Renée Kahane ve Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant* (Urbana, 1958), s. 8, 235; Alethea Wiel, *The Navy of Venice* (Londra, 1910), s. 340, 343, 348; Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, s. 456, 457, 460-63, 468, 469; Mehmed Şükrü, *Esfâr-ı Bahriye-i Osmaniyye* (İstanbul, 1306/1888), s. 170-75; Fredric C. Lane, *Venice: A Maritime Republic* (Baltimore ve Londra, 1973), s. 122-24.

Kaldı ki, Osmanlı donanmasının mahiyetini on bir yıl sonra Kandiyeli Theodoro Vlaspuolo adlı bir casus tarafından Venedik'e gönderilen bir istihbarat raporunda aktarılan bilgilerle de karşılaştırmak gerekir. Bu rapor, İtalyanca terminolojiyi kullanarak İstanbul ve Gelibolu limanlarındaki gemilerin tipleri ve miktarlarını dahil eder. Sanuto, 2, s. 568-69. Bkz. Ek 3.

Donanma “defter”ine göre, sınıfına bağlı olarak her bir gemi, toplar (*top-i şayka*, *top-i ser*), havan topu (*zarbazan-ı büzürg*, *zarbazan-ı küçük*) ve *prangi* adı verilen belirli tüfekler dahil, değişen ateş gücüyle iyi donatılmış durumdaydı. *Top arabaları* gibi kara kuvvetlerine ait bazı büyük toplar da gemilerde bulunuyordu. Bu gemileri, denizcilerin –eski *azablar* (*azaban-ı kadim*) ile yeni *alatçılar* (*alatciyan-ı cedit*)– dışında gemilerdeki *tüfenk*lerle silahlanmış olup donanmanın savaş gücünün belkemiğini oluşturan sipahiler de bulunuyordu.²⁷ Yukarıda değinilen “defter”de gemi kaptanlarının (tekili *reis*) kısmi listesine ek olarak (bkz. Tablo 5), bu sefere hem Burak Reis’in hem de daha sonra Osmanlı donanma amirali olacak ünlü Kemal Reis’in katıldığı da belirtilir.²⁸

Osmanlı donanması, 28 Mayıs 1488’de Rodos adası açıklarında doğuya seyir halindeyken görüldü.²⁹ Güney Anadolu limanları olan Finike, Antalya, Alanya ve Anamur’da alışılmış kumanya tazelenmesi amacıyla kıyıya yanaştıktan sonra,³⁰

²⁷ Tursun Bey (fol. 178a) *azaban-ı bahri* ve *rical-i ebtal*’den (sipahi denizciler) söz eder. Osmanlı donanma kumanda ve personeli hakkında bkz. Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, s. 406-34 ve Guilmartin, *Gunpowder and Galleys*, s. 111-14. Tursun Bey (fol. 178a), *toplar* ve *darbuzan*lara değinir. İdris-i Bitlisî (Dâstân-ı Panjum, s.y.) ve Kemalpaşazade [TAO (Defter VIII), fol. 49a], *top* ve *tüfenk*ten söz eder. İtalyan kaynakları büyük toplar ve ağır silahlardan (*artiglieria grossa*) söz eder. Osmanlıların kullandığı, darbuzan (zarbuzan veya zarbazan) dahil çeşitli ağır silahlarla ilgili olarak bkz. V.J. Parry, *EP*, “Bârud, IV –The Ottoman Empire” maddesi; Halil İnalcık, “The Social-Political Effects of the Diffusion of the Fire-Arms in the Middle East,” *War, Technology and Society in the Middle East*, ed. V.J. Parry ve M.E. Yapp (Londra, 1975), s. 215-16; ve Guilmartin, Bölüm 3.

Hans-Albrecht von Burski, *Kemâl Re’is: Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen flotte* (Bonn, 1928), s. 23. Kaptan Sayaoğlu Ali’yi, II. Bayezid’e tavsiye edip onun Memlûklere karşı sefere katılımını da içeren deneyimini ayrıntılandıran belge için ayrıca bkz. TKS, belge no. 4742.

Thuasne, s. 198.

Sık kumanya tazelenmesi, hatta daha sık aralıklarla su bulma ihtiyacı yüzünden üslerine stratejik olarak bağımlı olan Osmanlı (veya herhangi bir Akdeniz) donanması, uzak hedeflerine giden yol boyunca uzanan limanlarda kıyıya uğramak zorundaydı. Bkz.

TABLO 5. Osmanlı Donanmasının Askerî Kumandası ve Ağır Silahları

Geminin Türü	Kaptanın Adı	Topları
barça	Bâli Reis	4 top-1 şayka 12 top-1 ser 12 zarbazân-1 büzürg 20 zarbazân-1 küçük 35 prangi
barça	Muhiddin Reis	4 top-1 şayka 12 top-1 ser 12 zarbazân-1 büzürg 20 zarbazân-1 küçük 35 prangi
ağrıpar	Musa Reis	13 top-1 şayka 12 top-1 ser 4 zarbazan-1 büzürg 16 prangi
kadırga	Hacı Reis	1 top-1 ser 4 zarbazân 8 prangi
kadırga	Aydın Reis	1 top-1 ser 4 zarbazân 8 prangi
kalıt	Hacı Reis	1 top-1 ser 2 zarbazân 4 prangi
kayık	Tur Ali Reis	1 top-1 ser 4 prangi

Kaynak: Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, seri 8, no. 16, s. 512-13.

Guilmartin, s. 57, 62-63, 95-98. D'Aubusson'un mektubuna göre, İstanbul ve Çanakkale'den yola koyulduktan sonra Osmanlı donanması İonia kıyılarını, Girit'in kuzeydoğusu ve Rodos'un güneybatısındaki Karpatya denizini (antik *Mare Carpathium*), Lykia denizini (antik *Mare Lycium*) ve Pamfilya denizini geçerek, Kilikya kıyısı ve Kıbrıs üzerinden, İskenderun körfezine (antik *Sinus Yssicum* veya *Issicus*) ulaşmıştı. Alıntı: Lamansky, s. 279. Krş. Bosio, 2, s. 409.

donanma nihayet Kilikya kıyısı ile Kıbrıs arasında uzanan Kilikya denizini (antik *Aulon Cilicios*), Venedik flotillasının adaya varmasından iki gün sonra aştı. Pierre d'Aubusson'un Papa'ya bu bilgileri veren mektubu, ayrıca İskenderun körfezine doğru ilerleyen Osmanlı donanmasının, genel karargâhı Adana'da bulunan kara kuvvetleriyle yakın operasyon temasını sürdürmek için Ayas limanının hemen güneybatısındaki Pyramus (Ceyhan) nehrinin ağzında demirlediğini de anlatır.³¹ Dönemin tarihçisi Joannes Aventinus, bunun bir yandan da donanma için gemilerini onarıp askerî eyleme hazırlama fırsatı olduğunu da ileri sürer.³² Hersekoğlu'na verilen görev o sırada hem aşağı hem de yukarı Kilikya ovalarındaki süpürme harekâtlarını tamamlamaları için Osmanlı kara kuvvetlerine kumanda eden "Ali Paşa'ya [donanma] desteği vermek" idi.³³ Yaklaşık bu döneme mensup Osmanlı denizci ve haritacısı olan Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*'sinde, kıyı bölgesinin benzersiz bir coğrafi betimlemesini verir. Onun betimlemesini kullanırsak Osmanlı donanması muhtemelen Ayas'ın güneybatısında bulunan ve Ceyhan nehrinin ağzında oluşmuş ve seyrüsefere uygun durumdaki *tuzla* (tuz gölü) içinde demir atmıştı (bkz. Levha 5).³⁴

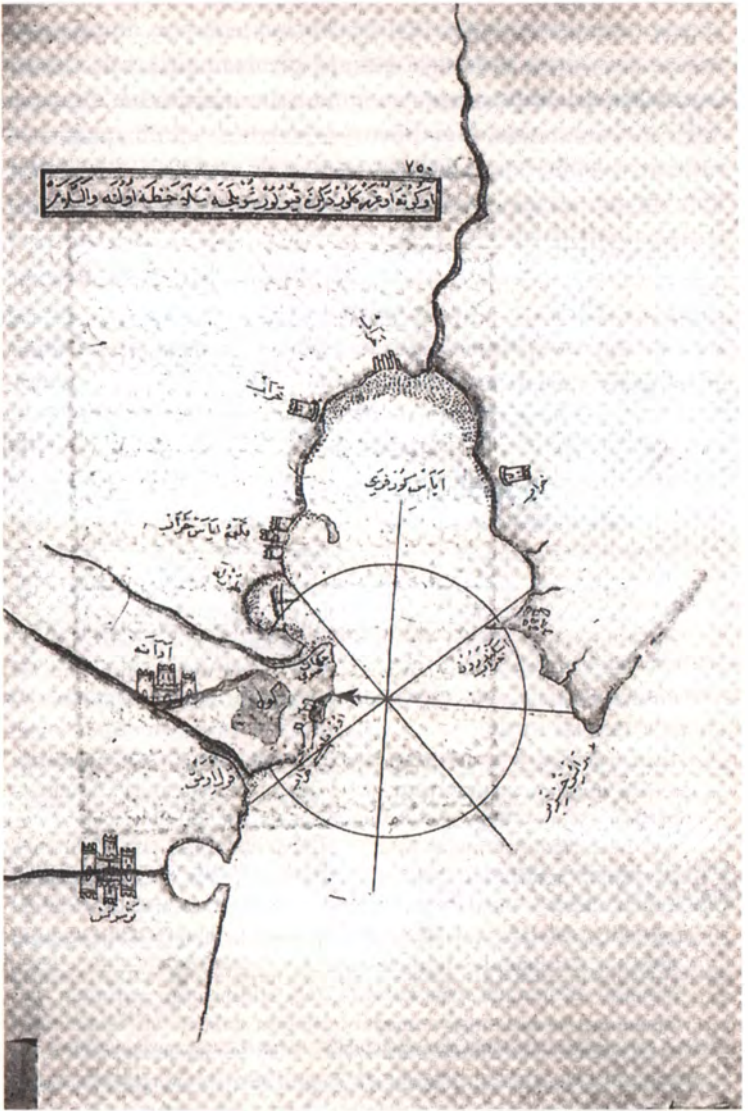
Halep'teki yoğun Memlûk askerî toplanmasını bir casus aracılığıyla öğrenen Hadım Ali Paşa kendisine bir savaş meclisi topladı. Askerler ve hayvanlar Kilikya ovasının yıpratıcı iklimine alışık olmadıkları, ayrıca Adana ve Tarsus surlarını yeniden inşa etmek gibi ağır bir görevle yıprandıkları için Memlûklerle çarpışmaya hazır oldukları kuşku götürürdü. Bazı kumandanlar o an için yapılacak en iyi şeyin çekilmek olduğu kanısındaydı; hatta aslına bakılırsa Rumeli ordusu

³¹ "Ad ostrum quoque Pirami fluminis, Adene propinquum, anchoris subnixa stacionen habuit, ut terrestres copie marittimis propinquiores redderentur." P. d'Aubusson'un mektubu: Lamansky, 279. Krş. Bosio, 2, s. 409.

Aventinus, fol. 35a.

Hoca Sadeddin Efendi (2, s. 35), takiben Münecimbaşı (fol.712), Hersekoğlu'nun görevini şöyle tanımlarlar: "Ali Paşa'ya *İskenderun kıyılarından* destek vermek" (abç).

Piri Reis, s. 750.

LEVHA 5. Piri Reis'in Ayas Körfezi Haritası. Kaynak: Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, c. 1 (İstanbul, 1955), s. 750.

ayrılma hazırlıklarına başlamıştı bile. Sonunda, savaş meclisinde Memlûklerle muharebe lehine karar alındı.³⁵ Ne var ki, aynı zamanda onları Kilikya'da beklemeyip, donanmayı Suriye Kapılarını ablukaya almaya gönderme fikri de kararlaştırıldı. Kemalpaşazade'ye göre, Hersekoğlu'na "Bağras dağının yamacında kıyı boyunca uzanan yolu kapatması" talimatı verildi; "donanmayla birlikte o yöne giderek nefret dolu düşmanın [yani Memlûkler] geçiş yolları" sağlam bir şekilde engellenecekti.³⁶

Memlûklerin bu yeni koşullar altında askerlerini deniz yoluyla sevk etmeye karar vermeleri halinde, Tursun Bey'in kaydettiği üzere, Hersekoğlu önleyici bir tedbir olarak Ayas ve Trablus limanlarına taarruz edip etkisiz hale getirdi.³⁷

³⁵ Tursun Bey, fol. 178b-79a; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 48b-49a.

Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 48b-49a.

"*Ve Hersek-zâde Ahmed Paşa dahi deryâ yüzinden gelup Ayas kal'esini feth idüp yıkdı ve Tarabulus taraflarını yakdı ve yıkdı.*"

Tursun Bey, fol. 178b. Krş. TOA, n.s., s.y., fol. 128b. Piri Reis (s. 749), Ayas kalesinin harabeye döndüğünü ve II. Bayezid döneminde tahrip edildiğini teyit eder. Bazıları Sultan Kayıtbay'a atfedilen Trablus limanı istihkâmları hakkında bkz. J. Sauvaget, "Notes sur les défenses de la marine de Tripoli," *Bulletin du Musée de Beyrouth*, c. 2 (1938), s. 1-25.

Tursun Bey'in, Ayas limanını donanmanın "yıktağı" şeklindeki ifadesini kabul etmekle birlikte, onun donanmasının kaleyi fethettiği sözünü kabullenmek güçtür, çünkü aşağıdaki bilgilerle örtüşmüyor: İlkin, tüm kaynaklar Ayas'ın Kilikya'nın işgali sırasında kara kuvvetleri tarafından zapt edildiğini bildiriyor (bkz. yukarıda); ikincisi İdris-i Bitlisi (Dâstân-ı Panjum, s.y.), listede Ayas'ın da yer aldığı Memlûk kalelerin zaptı ile Ayas kalesinin daha sonraki tahribini birbirinden ayırmaktadır; üçüncüsü İbn İyâs (3, s. 251), Osmanlı ordusunun Ayas kalesini, terk edilmesinin ardından "savaşmadan ve hiç engellenmeden" aldığını anlatır (*min gayr kital ve-la mania*). İbn Tolun (*Mufakahat*, s. 95-96) ise kaleyi terk eden Memlûk garnizonunun Halep'e kaçtığını ve Ayas kalesinin Osmanlı ordusunca zaptını donanmanın hiç sözünü etmeksizin bildirdiğini ekler; dördüncüsü ve en önemlisiyse Ayas zapt edilirken, İbn İyâs'a göre, Cemaziyelevvel (12 Nisan-12 Mayıs) 1488'de, donanma 28 Mayıs'ta İskenderun körfezine seyrederken Rodos açıklarında görülmüştü (bkz. yukarıda).

Bunu yapmakla, Hersekoğlu, Memlûklerin Kilikya kıyısındaki tek çıkartma limanı ile Suriye kıyısında, Halep'e kısa bir mesafedeki en yakın harekât limanını kullanmalarını engellemiş oldu. Ayas koyunda Ceyhan nehrinin ağzındaki limanı Osmanlı donanmasının demirleme yeri olarak seçmek ve hemen yakındaki Ayas limanını tahrip etmesi sayesinde Hersekoğlu, Kilikya'nın batısına Memlûk gemilerinin erişimini tümüyle kapatmış oluyordu. İlginçtir ki, Kuzey Suriye'deki Trablus limanına saldırma görevi, Kahire'deki bir Osmanlı casusunun tavsiyesinin sonucunda yapılmış olabilir (bkz. yukarıda). Trablus'un uzak seyir mesafesi göz önüne alındığında, St. Jean şövalyeleri tarikatının yardımcı şansölyesi ve olayların içinde bir şahsiyet olan döneme mensup tarihçi Guillaume Caoursin'in verdiği şu bilgiler doğru kabul edilebilir: "Ahmed Paşa, Suriye kıyısını yakıp yıkması için donanmadan sadece on gemi ayırdı."³⁸ Hersekoğlu'nun taktik nedenlerle donanmayı ikiye ayırarak bazı gemileri güvenli Ayas koyunda bırakırken, Trablus'a küçük bir filo göndermiş ve donanmanın büyük bölümünün doğudaki İskenderun körfezine doğru seyre devam etmiş olduğu düşünülebilir. Bu görevin asıl hedefi, Memlûkleri –kendisinin ablukaya almayı planladığı– Suriye Kapıları üzerinden geçen geleneksel karayolu güzergâhını kullanmaya zorlamaktı. Bu nedenle de Ayas ve Trablus limanlarının tahribi ile Suriye Kapılarının ablukaya alınması, Osmanlı coğrafi bilgisi ve askerî dehasını gösterecek şekilde bağlantılıydı. Böyle bir plan da Memlûklerin Kuzey Suriye'den ana iletişim hattını kesmek, böylelikle Osmanlı kara kuvvetlerinin yeni işgal edilen bölgedeki konumlarını sağlamlaştırmasını sağlamak için Kilikya'yı çevresinden izole edecek bir kısaç harekâtının parçasını oluşturuyordu.

Osmanlılar tarafından Memlûk ordusunun yolunun kesilmesi, Osmanlı, Memlûk ve İtalyan kaynaklarında da aktarılmaktadır. İdris-i Bitlisî şöyle yazar: "Hersekoğlu Ahmed Paşa

³⁸ Caoursin [Bouhours], fol. 323. Caoursin'in Osmanlı seferi hakkında yazdıkları, Bosio (2, s. 410) tarafından izlenmiş ve Thuasne'de (s. 199) zikredilmişti.

büyük gemileriyle yelken açıp deniz yoluyla kıyıya ulaştı ve düşmanın geçiş yolunu kapatacak şekilde Bağras dağına yaklaştı. Mısır süvarilerinin geçeceği yer, hiç kimsenin Ahmet Paşa'nın gemilerinin top ve tüfenklerinden korkmadan geçemeyeceği kadar daracık bir geçitti."³⁹ İdris-i Bitlisî'nin anlatısını kullanan ve döneme mensup olmayan Hoca Sadeddin Efendi de benzer bir betimleme veriyor: "[Memlûkler] Bağras dağına ulaştıkları zaman, Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın dağ gibi gemilerini dağın kıyı tarafına demirlemiş ve yolu düşmandan korur halde buldular. Anadolu'ya (*Rûm Diyârı*) giden güzergâh sadece o yüksek dağ geçidinden geçtiği için de Arap [yani Memlûk] ordusu karışıklığa ve çaresizliğe düştü."⁴⁰

İbn İyâs ise ordunun yolunun kesildiği yere ilişkin ek bir bilgi vererek, "Osmanlıların Akdeniz'den (*Bahr el-Milh*) gönderdiği asker yüklü birçok gemi Mısır ordusunun önünü kesmek için Bâb el-Melik'e geldi" diye yazmıştır.⁴¹ Beylan geçidindeki Bağras kalesi ile Kilikya ovasındaki Ayas arasında uzanan askerî yol boyunca Memlûk ordusu için önemli bir ara istasyon olarak hizmet eden Bâb el-Melik (veya Kraliyet Kapısı), aşağıdaki verilen o dönemin güzergâhlarına dair özetlerin gösterdiği üzere, Memlûk kaynaklarında sıkça görünmektedir.⁴²

³⁹ İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y.

⁴⁰ Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 56 (krş. Münecimbaşı, fol. 712).

İbn İyâs, 3, s. 254. Bâb el-Melik adını, yol kesmeyi betimleyen İbn Tolun da zikretmektedir (bkz. aşağıda).

Kayıtbay'ın 882/1477 Suriye gezisini betimleyen İbn el-Civan, (ed. Devonshire, s. 12-13) şöyle yazar: "Ardından dosdoğru Bâb el-Melik olarak anılan Misis, Adana, Tarsus ve Sis'e giden bir geçit olan Bağras kentine doğru yöneldik." Öte yandan, çağdaşı İbn Ecâ (s. 124) şöyle der: "Muzaffer ordunun kumandanı askerlerle birlikte yola çıkarak, Bağras geçidini aştı, sonra oradan Bâb el-Melik'i geçip ardından da Ayas kentine geldi." Ayrıca Nureddin Ali bin Davud es-Sayrafî, *Nuzhat al-Nufus wa-l-Abdan fî Tawarih al-Zaman*, c. 1 (Kahire, 1970), s. 86'da şöyle yazar: "[Kilikya'dan] Bâb el-Melik'e zamanında gelerek, geçidinde kamp kurdular ve böylece Bağras'a varıp, ardından da Halep'e ilerlemek üzere Antakya'ya doğru yola koyuldular."

- İbn el-Civan Antakya / Bağras / Bâb el-Melik / [Kilikya]
- İbn Ecâ Antakya / Bağras Geçidi / Bâb el-Melik / Ayas
- Sayrafî Antakya / Bağras / Bâb el-Melik / Ayas

10. (16.) yüzyıl Osmanlı tarihçisi Mustafa Ali Efendi, Suriye'den Kilikya'ya uzanan geleneksel güzergâhı betimlerken, yine benzer bir sırayla şu önemli mevkilere değinir: Antakya, Bâb-ı İskenderun, Bayas (yani Payas) ve Ayas.⁴³ Bu bakımdan, İskenderun'dan Payas'a giden kıyı geçidi Bâb el-Melik'le aynıdır.⁴⁴ Antakya'dan yola çıkan dönemin seyyahı de La Brocquière ise Bağras dağını aştıktan sonra, Payas yakınındaki Sarıseki'de bulunan kalenin "bir fersah [yaklaşık 5 km] ötesinde [kuzeyinde] bir kervansarayda konaklamıştı.⁴⁵ Aynı biçimde İbn İyâs'a göre, sultan I. Selim Suriye'yi fethettiği zaman, gerek Bağras'ta gerekse komşusu Bâb el-Melik'te hisarlar (Arapça tekili *burç*) yaptıracaktı.⁴⁶ Kıyılarına inşa edilmiş böyle hisarlardan Yakaçık, eski Payas ve daha güneydeki Sarıseki yakınında da vardır. Bu, Piri Reis'in yaklaşık olarak o dönemin coğrafya-navigasyon eseriyle de (bkz. yukarıda Levha 5) teyit edilmektedir. Ayrıca bu olay da, Bâb el-Melik'in jeostratejik konumu nedeniyle, sürpriz bir saldırı hedefi olarak ilk seçilişi de değildi. Kıyı yolu öylesine dardı ki, küçük bir düşman kuvveti bile ağır ağır ilerleyen bir sefer kuvvetine kolayca zarar verebilirdi. Nitekim, 873'de (1469) Dulkadiroğulları beyi Şehsuvar'a karşı çıkılmış seferlerden birinde, Kilikya'ya doğru ilerleyen Memlûk askerî kuvveti Dulkadirli Türkmenler tarafından Bâb el-Melik'te pusuya düşürülmüştü.⁴⁷

⁴³ Âlî, 1, s. 98.

⁴⁴ Sümer ("Çukur-ova," 78-79n) ve Tekindağ ("Çukur-ova'da Nüfuz Mücadelesi," 346n), tarihsel veya arkeolojik kanıt sunmaksızın, Bâb el-Melik'in, Suriye Kapılarının en kuzey kesimi olan Demirkapı veya Karanlık Kapı'ya Memlûklerin verdikleri isim olduğunu ileri sürer. Başka bir yerde Tekindağ (*Berkuk*, 88) bu kez Beylan veya Bağras geçidinin Bâb el-Melik olduğunu öne sürer.

La Brocquière, "Travels," s. 314.

İbn İyâs, 4, s. 463, 465-66.

Sayrafî, s. 67-68, 70-71; İbn İyâs, 3, s. 32-36.

Sigismondo Malatesta'nın ismi bilinmeyen bir kâtibinin kaleme aldığı ve o döneme ait bir anlatı olan *Lettera* daha da nettir: "[Osmanlı] donanması Suriye sınırına, Carasu [yani Karasu] nehrinin boşaldığı ve bir köprüyle geçilen İskenderun kıyısında (*l'acque di Scandelore*) bir dağın yamacında bulunan çok dar bir geçide vardı ve toplarıyla geçidi tuttu."⁴⁸ Karasu, Fırat nehrinin Bağras dağları boyunca kuzey-güney doğrultusunda akan ve İskenderun körfezinin doğusuna ulaşarak, çeşitli akıntılar ve dereler halinde Akdeniz'e dökülen bir koludur.⁴⁹ Oradaki üç ana nehir Dört Yol'un yakınındaki Deli Çay, onun hemen güneyindeki Kuru Çay ve Payas nehridir. Çoğu Batılı tarihçi, Pers imparatoru Darius ile Büyük İskender arasındaki ünlü muharebenin mevkiisi olan antik İssos'un, Memlûk ordusuna karşı Osmanlı ablukasının da mahalli olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁰ Gelgelelim, klasik Yunan tarihi uzmanları, İssos höyüğünün Dört Yol'un kuzeyinde bulunduğunu kabul etmekle birlikte, ünlü İssos Muharebesinin daha güneyde bulunan Payas nehrinin kıyılarında meydana geldiği konusunda hemfikirdir.⁵¹

Büyük olasılıkla, Hersekoğlu'nun savaş gemilerini demirlemek için seçtiği, İssos körfezinde Payas nehrinin ağzında bulunan askerî kıyı yoluna bakan limandır. Bunu başka veriler de destekler: İlkin, yayımlanmamış ve anonim bir *Tevârih-i Âl-i Osman*, Osmanlıların limanda demirlemiş buldukları ve muhtemelen ticaret gemileri olan birkaç Memlûk

⁴⁸ *Lettera*, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282b (krş. Guazzo, fol. 31b; Sansovino, *Annali turcheschi*, s. 160).

Karasu Nehri hakkında bkz. Richard Hartmann, *EF*, "Al-Furat" ve Şemseddin Sami, *Kâmus el-Âlem*, c. 5 (İstanbul, 1896), s. 363-64.

Knolles, s. 305; Aventinus, fol. 35b; Paulo Giovio, "Informatione di Paulo Giovio Vescovo di Nocera, a Carlo Quinto imperadore agosto," ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 219a; Loncier, fol. 24b; Odorico Raynaldo, *Annales Ecclesiastici ab Anno MCXCVIII ubi Desinit*, c. 30 (1481-1512) (Luce, 1854), s. 154-55.

İÖ 333'teki İssos Muharebesiyle ilgili olarak bkz. Peter Green, *Alexander the Great* (New York: Praeger Publishers, 1976), Bölüm 6; ve Robin Lane Fox, *Alexander the Great* (Londra: The Diral Press, 1974), Bölüm 11-12.

gemisine el koyduğunu da bildirir.⁵² İkincisiyse o dönemde Payas, körfezin doğu kıyısındaki tek faal limandı.⁵³ Üçüncüsü, kıyıya ve dağlara mesafesi çok kısa, seyrüsefere müsait Payas nehrinin ağzında demirleyerek Hersekoğlu taktiksel açıdan askerî kıyı yolunun en etkili ablukasını kurmuş olabilir. Daha kuzeyde, Dört Yol yakınındaki geniş İssos ovasında, Memlûk kuvvetleri Osmanlı filosuna kolaylıkla üstünlük kurabilirlerdi.

Osmanlı ve Memlûk kuvvetleri arasında Bâb el-Melik'te yaşanan ilk çatışmanın anlatısı, sadece Şam'daki evinden olayları dikkatle izleyen İbn Tolun tarafından kaydedilmiştir. Bu anlatıya göre, Suriye ordusunun ilk kuvvetleri peşlerinden geldiği halde Bağras dağlarını aşan ilk Memlûk askerleri, reisleri Halil ibn İsmail (Cebel Nablus şeyhi olarak tanınan) önderliğinde Filistin'in Samariye tepelerinin Arap yarı göçebelerinden (*uşran*) oluşmuş *mushat* öncü kuvveti olacaktı. 11 Şaban 893 (21 Temmuz 1488) gününde, Bâb el-Melik'e ulaşılar ve orada Osmanlı birlikleri tarafından pusuya düşürüldüler. Bir yanda uzanan düz sahil, diğer yandaysa sarp dağ sırtlarıyla dar geçitte kapana kısılarak nehrin karşısına geçemeyen Memlûk kuvveti neredeyse son askerine dek öldürüldü. Ölenlerin arasında Hama valisi Emir Sibay min Kanıbay el-Tuyurî ez-Zahirî de vardı. Hayatta kalabilmeyi başaran askerlerse, Bâb el-Melik'teki Osmanlı deniz ablukasına ilişkin dehşet verici haberlerle birlikte Halep'e çekildiler.⁵⁴

O sırada Halep'te olan Memlûk başkumandanı Özbek, emirlerinin tavsiyesine rağmen, daha önce belirlenen tarihte harekete geçmeye karar verdi. Böylelikle, 1 Ramazan (9 Ağus-

⁵² TAO, n.s., s.y. fol. 128b.

Dussaud, s. 435; Gaudefroy-Demonbynes, s. 248; Popper, 15, s. 51-52; Besim Darkot, *İA*, "Payas" maddesi.

⁵⁴ İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 96-97; *Lettera*, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282b (krş. Guazzo, fol. 31b; Sansovino, *Annali turcheschi*, s. 160). Cebel Nablus'un Benî İsmail gibi Arap aşiretlerinin Memlûk ordusunda üstlendikleri askerî rol hakkında bkz. Ayalon, *EP*, "Harb III. The Mamluk Sultanate" maddesi ve Poliak, *Feudalism*, s. 11-13.

tos) günü Memlûk ordusuyla birlikte Bağras kalesine ulaştı ve burada Suriye'nin Türkmen boylarının yanı sıra Osmanlı istilasından sonra doğuya, Bağras dağlarına kaçmaktan başka çareleri kalmamış Kilikya'nın Ramazanoğulları ve Turгутlu gibi diğer sadık Türkmen boylarıyla birleşti.⁵⁵ Memlûk kuvvetleri bundan sonra Beylan geçidini aşarak Bâb el-Melik'e geldiklerinde hâlâ Osmanlı gemilerinin ablukasında olduğunu gördüler. Memlûk emirleri Osmanlı kuvvetleriyle çarpışmak zorunda kalacakları koşulları gördüklerinde paniğe kapıldılar. Osmanlı gemilerinden açılan kısa mesafeli top ve tüfek ateşi moral bozucu bir etken olmuştu. Başkomutan Özbek neredeyse kusursuz bir tuzağa düştüğünü anladı. Beklemek veya alabildiğine olumsuz bu koşullarda savaştan başka bir çaresi kalmamıştı. Elinde pek fazla taktik seçenek de yoktu; geçidin dar uzamı ile nehrin derinliği ve akış hızı ordusunun köprüden tek sıra halinde geçmek zorunda kalmasını gerektiriyordu; ki bu da Osmanlı topları için ölümcül bir hedefe dönüşmeleri anlamına geliyordu.⁵⁶

Tüm kaynaklara göre, bu çarpışmanın kaderini eninde sonunda belirleyen doğa güçleri oldu. İskenderun körfezinde birdenbire başlayan güçlü bir güney fırtınasında çok sayıda gemi batır veya karaya otururken, geri kalanları Payas koyundan ayrılıp açık denize yelken açmak zorunda kaldılar.⁵⁷ Batan gemilerden sağ kurtulan Osmanlı askerleri kıyıya çıktıklarında Memlûkler tarafından katlediliyorlardı.⁵⁸ O dönemin

⁵⁵ İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 56; Münecimbaşı, fol. 712).

Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 49a; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 23, s. 56); *TAO* (ed. Giese), s. 121; İbn İyâs, 3, s. 255.

İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Sadeddin Efendi, 2, s. 56 ve Münecimbaşı, fol. 712); Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 49a; *TAO* (ed. Giese), s. 121; İbn İyâs, 3, s. 254-55; Angiolello [Da Lezze], s. 186; *Lettera*, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282b (krş. Guazzo, fol. 31b; Sansovino, *Annali turcheschi*, 160); Knolles, s. 306. D'Aubusson'un mektubunda (Lamansky, s. 280), Osmanlı gemilerinin "bu denizi sık sık vuran ve Suriye kıyısı kayalıklarını kamçılayan şiddetli bir Afrika fırtınasının hücumuna uğradığı" açıklanır. İbn İyâs, 2, s. 254-55; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-ı Panjum*, s.y.

isimleri bu çarpışma anında talihin böyle tersine dönüşünü ilahi müdahaleye bağladılar.⁵⁹

Osmanlıların Bâb el-Melik'teki durumlarının böylesine tersine dönmesine ilişkin bilgiler, Akkoyunlulara gönderilen bir Osmanlı elçisinin yazdığı istihbarat raporunda da bulunur. 1 Şevval (8 Eylül) günü olayların yaşandığı sahneye yakın olan ve muharebeye de katılmış olabilecek Malatya'nın Memlûk valisi Karaca Bey tarafından gönderilen rapora göre, Memlûk ordusu başlangıçtaki kötü gidişatın ardından Osmanlı donanmasını yenmeyi ve kırk bir gemiyi zapt etmeyi de başarmıştı.⁶⁰ Osmanlı gemilerinin Memlûklerin eline düşmesi olayına Angiolello da değinse bile, bu gemilerin sayısını yirmi beş olarak verir. Ayrıca, yenilen donanmanın Suriye Kapılarını terk etmesinin ardından, herhalde Ceyhan nehrinin ağzındaki limanı kastederek, Porto Palo'ya sığındığını da anlatır.⁶¹

OSMANLI YENİLGİSİ

Bâb el-Melik'in Suriye'ye açılan geçidini 5 veya 6 Ramazan 893 (13 veya 14 Ağustos 1488) günü emniyete aldıktan sonra, Memlûk ordusu Karanlık Kapı üzerinden kıyı yolu boyunca kuzeye, Kilikya'ya doğru yürüyüşe geçiyordu. Orada, İtalyan kaynaklarına göre, Atabey Özbek büyük olasılıkla daha önce Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilen Kevare'deki "kalede savaşılan [Memlûk] kuvvetlerine levazım, silah ve cephane olarak destek verdi."⁶² Özbek bu kuvvetleri Kevare'nin kuşa-

⁵⁹ İbn İyâs, 3, s. 255; Angiolello [Da Lezze], s. 186; d'Aubusson'un mektubu (Lamansky, s. 280); *Lettera*, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282b (krş. Guazzo, fol. 31b; Sansovino, *Annali turcheschi*, fol. 160). TKS, belge no. 5943, alıntı: John E. Woods, "Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth /Ninth Century Iranian Foreign Relations," *Journal of Near Eastern Studies* 38 (Ocak 1979). Bu belgenin bir faksimili, daha önce basılmış ve bir İran perspektifinden etraflıca analiz edilmişti, fakat belgenin Osmanlı-Memlûk askerî çatışmalarını ele alan bölümü bir yeniden yoruma ihtiyaç duymaktadır.

Angiolello [Da Lezze], s. 185-86.

Lettera, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282a (krş. Guazzo, fol. 31b ve Sansovino, *Annali turcheschi*, 160).

tılması için bıraktı ve ordusuyla birlikte doğruca Adana'ya doğru ilerledi. Kevare kalesi 22 Şevval (29 Eylül) tarihli bir Osmanlı belgesine göre, en sonunda düşecekti.⁶³

Misis civarında Ceyhan ve Adana yakınında Seyhan nehri-
rini geçtikten sonra, Memlûk ordusu, Adana ile Tarsus'un
kabaca tam ortasında bulunan Ağa Çayırı'na doğru ilerleyip
burada kamp kurdu. 8 Ramazan (16 Ağustos) günü Osmanlı
ordusu Adana'ya 3,2 km mesafedeki ordugâhından ansızın
çıkıp geldiğinde, Memlûkler üç gündür oradaydılar.⁶⁴ Os-
manlı kuvvetlerinin sayıca daha fazla ve daha iyi donanımlı
olduğunu ve daha şimdiden saatin öğle olduğunu gözlemle-
yen Memlûk ordusunun başkomutanı Özbek danışmak için
büyük emirleri hemen toplantıya çağırdı. Bu mecliste Os-
manlılara derhal saldırıya geçmek veya saldırıyı ertesi güne
ertelemek konusunda görüşlerin bölünmüş olduğunu gördü.
Gelgelelim, toplantıya katılan iki İtalyan fiziksel olarak yor-
gun ve dağınık haldeyken Osmanlı ordusuna derhal taarruz
etmeyi tavsiye etti. Üstelik bunu yapmakla da Memlûkler
aynı zamanda hem sayısal eksikliklerini de kapatacaklar
hem de Osmanlı topçu ateşinin önünü almış olacaktı.⁶⁵

⁶³ TKS, belge no. 8917.

⁶⁴ TAO, (ed. Giese), s. 121; İdris-i Bitlisî, Dâstân-i Panjum, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 56); Angiolello [Da Lezze], s. 186-87; d'Aubusson'un mektubu: Lamansky, s. 280. Memlûklerin Osmanlı ordusunun muharebe meydanına gelişinden üç gün önce karargâh kurduklarını anlatan Angiolello'nun tersine, *Lettera* (ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282a), onu izleyen Guazzo fol. 32a) ve Sansovino (*Annali turcheschi*, s. 160), hepsi birlikte, Memlûk ordusunun Bâb el-Melik'i geçmesiyle Osmanlı ordusunun gelişi arasında sadece iki gün geçtiğini söyler.

Angiolello [Da Lezze], s. 186-87; Giovio, fol. 219a; Aventinus, fol. 35b; Loncier, fol. 25a. Ne var ki, bu kaynakların tümü, anlatılarının devamında, Osmanlı ordusunun kendi karargâhında tümüyle gafil avlanarak ağır yenilgiye uğrarken, Hersekoğlu'nun da esir düştüğünü anlatarak aynı hatayı yapmaktadır; ki bu da kesinlikle 1486 yılındaki Adana Muharebesiyle ilgili bilgilerle yapılan bir karışıklıktır.

LEVHA 6. Bâb el-Melik'te Osmanlı Donanması. Kaynak: Philipp Lonicer, *Türkische Chronica*, c. 1 (Frankfurt, 1577), s. 24a.

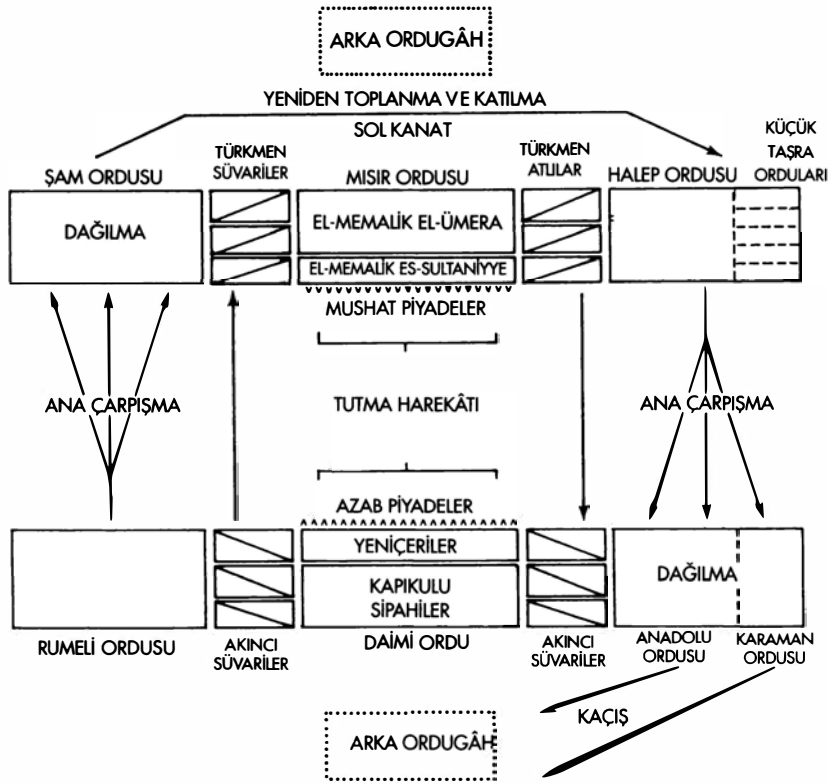
LEVHA 7. Ağa Çayırı Muharebesi. Kaynak: Philipp Lonicer, *Türkische Chronica*, c. 1 (Frankfurt 1577), s. 25a.

İki ordu orada büyük bir muharebeye tutuştu. Muharebe düzenleri (*ta'biyya* veya *tertib*) ortaçağın geleneksel "tümenli savaş düzeni" (*tertib el-sufuf*) uyarınca, her bir ordunun beş ana bölüm halinde karşı karşıya gelmesine göre kurulmuştu (bkz. Şekil 7). Bunlar orta (*kalb*), sağ kanat (*meymene* veya *yemin*), sol kanat (*meysere* veya *yesar*), öncü (*jalish el-kalb*, *jalishiyya* veya *tali'a*) ve artçı (*saka*) idi. Bu "beşli düzen" (bir ordu bazen Arapça *hamis*, "beş" olarak adlandırıldığında) Hz. Muhammed zamanından beri kullanılmıyordu ve İbn Haldun bunun Yunanlar veya Perslerden alındığını varsayar.⁶⁶ Her bir bölümü oluşturan askerler de aynı taşra kuvvetlerinden gelirlerdi. Bu beş bölümden en güçlüsü daima başkumandanın mevkisi olan, dolayısıyla en iyi ve en yetenekli askerlerin yer aldığı "orta bölüm" (*kalb*) olurdu. Her iki kanattaysa kendi kumandanlarının yönetiminde olan eyalet askerleri bulunurdu. Bunlardan ayrı ve orta bölümün önünde, yine kendi kumandanıyla birlikte öncü birlik giderdi. Muharebe hattının en arkasındaysa yük, levazım, silahlar, yük hayvanları ve ağır kuşatma makinelerinden sorumlu olan artçı bölüm gelirdi. Bu beş bölümlük biçimlendirmeye ek olarak, "dolgu" amaçlı olarak kullanılacak hafif silahlı ihtiyat birlikleri yerleştirilirdi: İki kanata yakın hafif süvari birimleriyle hafif okçularsa bütün ordunun en önünde bulunurdu ve düzenli kuvvetler tümüyle taarruza hazır hale gelene dek düşmanı uzakta tutmakla görevliyidiler.⁶⁷

Osmanlı ordusu, *serdar* Hadım Ali Paşa kumandasındaki orta kısmı her biri bin askere sahip olan üç kapıkulu süvari alayından (*bölük*) oluşuyordu; ki bunların kumandasınıysa

⁶⁶ 'Abd-al-Ralman İbn-Haldun, *Mukaddima*, ed. ve çev. É. Quatremère, *Prolegomènes*, c. 2 (Paris, 1858), s. 67.

Ortaçağ İslami muharebe düzeni formasyonları için bkz. Levy, *Social Structure of Islam*, s. 427-36; Lettera (ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282b), onu takiben Guazzo (fol. 31b) ve Sansovino (*Annali turcheschi*, s. 160). Ama hepsi hatalı olarak, Osmanlı ve Memlûk ordularının, her biri art arda kendi karşı kuvvetiyle çatışan bir orta (*battaglia*), öncü (*antiguardia*) ve artçı (*retroguardia*) kuvvetten oluşan üçlü birlik formasyonuna göre düzenlendiğini varsaymaktadır.

ŞEKİL 7. Ağa Çayırı Savaş Düzeni

deneyimli kumandanlar olan Turhanoglu Ömer Bey, Trabzon civarındaki beylikleri ellerinden alınan İsfendiyoğulları ailesinden Kızıl Ahmed Bey ile Müstanzaroğlu Mahmud Bey üstlenmişti. *Corps d'élite* [seçkin birlikler] ve tüm Osmanlı ordusunun belkemiği sayılıp, sayıları iki bin kadar olan yeniçeri bölükleri, komutanlarının (*ağa*) liderliğinde orta kuvvetin tam önünde yer alıyordu. Sağ kanat, Anadolu beylerbeyi Arnavut Sinan Paşa ve Karaman beylerbeyi Yakub Paşa'yla ordularına emanet edilmişti. Sol kanatsa ordusuyla birlikte Rumeli beylerbeyi Halil Paşa'nın sorumluluğundaydı. Son olarak da orta ile sağ kanattaki Anadolu ordusunun arasında yer alan yardımcı hafif süvari kuvvetini oluşturanlarsa

(*akıncılar*) İskender Bey, Evrenuzoğlu Süleyman Bey ve kardeşi İsa Bey'in kumandası altındaydılar. Öteki tarafta, yani orta ile sol kanattaki Rumeli ordusunun arasında Ohri sancakbeyi Hüseyin Bey ile diğer komutanların yönettiği akıncı süvariler yer alıyordu. Piyadelerse (*azab*) yeniçerilerin ve eyalet ordularının önüne yerleştirilmiş hafif bir okçu kuvveti olarak görevlendirilmişlerdi.⁶⁸

Karşısındaki Memlûk ordusu da aslında benzer bir muharebe formasyonu ile düzenlenmişti. Mısır ordusunun Emirlerin Memlûkleri (*el-memâlik el-ümera*), kendi emirlerinin kumandasındaki bölükleriyle (*tulb*) birlikte Atabey Özbek'in doğrudan kumandası altındaki askerlerin merkezinde yer alıyordu. Seçkin birlikler (*corps d'élite*) ve bütün Memlûk ordusunun belkemiği sayılıp sayıları yaklaşık dört bin kadar Seçkin Memlûkler (*el-memalik es-Sultaniyye*) Emir Temerüz eş-Şemsî kumandasında merkezdeki yerlerini almışlardı. Rumeli ordusunun karşısındaki sağ kanat ordusuyla birlikte Şam genel valisi Kansu el-Yahyavî'nin kumandasındaydı. Anadolu ve Karaman ordularının karşısındaki sol kanatsa her biri kendi emirlerinin kumandasındaki Suriye'nin küçük taşra kuvvetleriyle birlikte, Halep genel valisi Emir Özdemir komutasındaki Halep ordusundan oluşuyordu. İki kanadın yakınına yardımcı kuvvetler yerleştirilmişti: Orta ve sağ kanat arasında Suriye'nin Türkmen atlılarıyla, orta ve sol kanat arasında Kilikya'dan Türkmen atlılar (Ramazanoğulları ve Turgutlu). Cebel Nablus ve Suriye'nin diğer yerlerinden getirilen *mushat* piyadelerse Seçkin Memlûkler ile taşra ordularının önünde bir ön hat oluşturunyorlardı.⁶⁹

⁶⁸ İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 56-57). Muharebede görev alan diğer kumandanlar Yahya Paşa, Gedik Ahmed Paşa'nın oğlu Musa Bey, Velîyüddinoğlu Ahmed Paşa ile Süleyman Bey'di.

İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 57). 876'da (1471) Şehsuvar'la savaşında Memlûk ordusu muharebesini aynı biçimde düzenlemişti: Mısır ordusunun başında seferin kumandanı, Cebel Nablus *mushat*ları ve önde Evlad Bishare'yle birlikte, ortadaki yerini almıştı. Şam genel valisi, tümü altı *sufuf* (tümen) olarak düzenlenmiş olarak Mısırlı büyük emirlerden

İdris-i Bitlisî'ye göre, Memlûk birlikleri Osmanlı hattı boyunca cephe taarruzu (*kalb bi-kalb ve yemîn bi-yemîn ve yesar bi-yesar*) başlattılar.⁷⁰ Öte yandan Memlûk saldırılarını Osmanlı ordusunun iki kanadına yoğunlaştırdığını (*meymene ve meysere kenarlarında dokunmağa hücum itdiler*) ve ardından Osmanlı saflarının ortasına hücumla kalktıklarını anlatan Tursun Bey'in verdiği bilgiler daha spesifiktir.⁷¹ Muharebe öğleyin başlayıp gecenin yaklaşmasıyla sona erdi.⁷² Bu iki güçlü ordu arasındaki çatışmanın bir parça süslü bile olsa, çok hoş bir anlatısını İngiliz tarihçi Knolles şöyle verir:

Bir diğerini bulmak üzere dünyanın değişik köşelerinden gelmiş bu iki şevketli ordu tez vakitte bir araya geldiler fakat adeta sevinç çılgınlıklarıyla muharebeye tutuştular ve öylesine bir şiddet ve gazapla hareket ettiler ki, sanki ayaklarının altında arz titredi ve hepsi büyük bir yok oluş tehdidi altına girdi; bu dehşet verici ve zalimce savaş, kuşku götürür zafer ve her iki taraftan da alabildiğine kayıplarla birlikte tüm gün devam etti, taze kuvvetlerle yeni saflar getiren tedbirli kumandanlar, muharebelerinin en çaresiz kalmış kısımlarını rahatlatı ve onlar da aynı savurganlıkla canlarını esirgemek-sizin tüm tehlikeleri göze alarak kararlılıkla ölüme atıldılar.⁷³

Bu, iki aşamalı bir muharebe oldu: Çarpışma ve geri çekilme.⁷⁴ Başlangıçta üstünlük Osmanlılardaydı. Halil ibn

biri ve Trablus, Hama ve Safed yöneticileriyle birlikte sağdaki konumundaydı. Halep genel valisi, Mısırlı büyük emirlerden biri ve tüm Türkmen ve Kürtlerle soldaki konumu işgal ediyordu. İbn Ecâ, s. 125-26. Memlûk askerî formasyonu hakkında bkz. Ayalon, *EP*, "Harb: III –The Mamluk Sultanate" maddesi.

İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s. y.

Tursun Bey, fol. 179b.

Canbini, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 45b.

Knolles, s. 305.

Muharebe hakkındaki bilgilerin dayandığı kaynaklar: *TAO* (ed. Giese), 121-23; *TAO*, n.s., s. y. fol. 128b; Aşıkpaşazade, s. 237; Tursun Bey, fol. 179b-81a; Kemalpaşazade, *TAO*, (Defter III) 49a-50a; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s. y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 56-60; Münecimbaşı, fol. 712); İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 97; Knolles, s. 305-306; Cambini, ed. Sansovino, *Historia universale*, fols. 45b-46a; d'Aubusson'un mektubu: Lamansky, s. 280.

İsmail, Şeyh Cebel Nablus ve *Mukaddem el-Bikâ*⁷⁵ olarak anılan Nâsireddin Muhammed bin Hanaş kumandasında ön saftaki Arap *mushat* askerleri bozguna uğradı. Ardından da sağ kanattaki Şam ordusu, karşısındaki Rumeli ordusu tarafından ezildi. Şam genel valisi Kansu el-Yahyavî ordusunun paramparça edildiğini gördüğü ve geri kalan askerlerini alarak Halep ordusunun sancağı altına girdiği zaman, artık daha fazla baskıyla ilerleyebilen Halep ordusu Osmanlıların sağ kanadını oluşturan Anadolu ve Karaman ordularıyla sağ ve ortanın arasındaki akıncıları darmadağın etti. Karşılarındaki yeniçeri muadillerinin önünde açık bir sayısal üstünlüğe sahip olan –dört bine karşı iki bin– Temerüz eş-Şemsî komutasında seçkin Memlûkler, Ramazanoğulları ve Turgutlu Türkmen atlılarıyla birlikte, Osmanlı sağ-ortasının zayıf noktasına hücum ederek Osmanlı çatışma hattında derin bir gedik açmayı başardılar. En sağ uçtaki Karaman ordusu ilk dağılan kuvvet oldu. Çok geçmeden Anadolu saflarını da bir panik sardı ve Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa'nın düşüşü üzerine Anadolu ordusu çöktü. Evrenuzoğlu Süleyman Bey ile kardeşi İsa Bey'in ölümleri de sağ ve orta arasındaki *akıncı* birliklerinin dağılmasına yol açtı, böylece en sonunda Osmanlı sağ kanadının tamamı orta kısımdan temelli koparak dağıldı. Osmanlı ordusunun yenildiğine hükmeden Karaman askerleri Anadolu ordusunun dağılmış birliklerinin peşinden hızla geri çekildiler. Hepsi dosdoğru arka ordugâha giderek burayı yağmaladılar ve Toros dağlarından Karaman topraklarına doğru kaçtılar. Temerüz eş-Şemsî kumandasındaki Seçkin Memlûklerse, Ramazanoğulları ve Turgutlu Türkmen kuvvetleriyle birlikte, onları ordugâha kadar kovalayıp geri kalan ne varsa ele geçirdiler: Atlar için yem, arabalar ve cephanelik. Muharebe düzeninin öbür ucunda yer alan kapıkulu sipahileriyle birlikte Rumeli ordusu daha talihli çıktılar ve Memlûk ordusunun, –artık seçkin Memlûk kalkanından yoksun kaldığından hakkıyla direniş gösteremeyen– ortasın-

⁷⁵ İbn Hanaş hakkında bkz. M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Bikâ Emiri Nâsır al-Din Muhammed ibn al-Hanash'a dâir bir vesika," *TD* 16 (1961), s. 107-12.

da bir gedik açmayı başardılar. Osmanlı askerleri neredeyse Atabey Özbek'in mevkisinin (*karaca*) etrafını sardılar. Memlûk kumandanı saflarındaki düzensizliği gördüğünde, vakit akşamüstünü geçtiği için çekilmeye başladı.

Her bir ordunun arkaya çekilip savunma konumu almasıyla birlikte ikinci aşamaya tam bir geri çekilme damgasını vurdu. Atabey Özbek kendi karargâhına çekildi, fakat orayı yağmalanmış bulunca, Seyhan nehrini geçerek geceyi geçirmek üzere Toros eteklerine yerleşti: Osmanlı tarafında olduğu gibi, Memlûk karargâhı da kendi askerlerince yağmalanmıştı. Seçkin Memlûklerin çoğu muharebe meydanına dönüp de, ordu-dan bir eser görmeyince, yenildiklerini düşünmüş, ardından kendi karargâhlarını yağmalayıp, Bâb el-Melik'i doğa kaçış güzergâhları olarak kullanarak Halep'e doğru kaçmışlardı. Bâb el-Melik'i geçerken de bu arada fırtınanın sona ermesi üzerine, muharebe meydanından dönen Memlûklerin yolunu kesmek niyetiyle bir çıkartma yapan Hersekoğlu'nun pususuna düştüler. Memlûk kaçakların çoğu kılıçtan geçirilir ya da Osmanlıların top ateşiyle öldürülürken, geri kalanları ganimetlerini bıraktıktan sonra canlarını zar zor kurtarabildiler.

Aynı şekilde Ali Paşa da bazı Rumeli kumandanlarının Mısır ordusunu kovalama ısrarına rağmen, çatışmadan ayrılarak karargâha dönmeye karar verdi. O sırada artık hayatta kalan askerleri yıpranmış durumdaydı ve gecenin yaklaşması üzerine, bir takip harekâtının kısmi başarısını topyekûn bir yenilgiyle sonuçlanabileceğine hükmetti. Ne var ki, Ali Paşa karargâhını yağmalanmış ve tahrip edilmiş halde bulunca büyük bir hüsrana uğradı. Ardından da karargâhını sürpriz bir Memlûk saldırısına karşı korumak amacıyla etrafını neredeyse altı yüz araba ve diğer savaş makineleriyle taşınan topraklarla çevirdi. Ciddi şekilde hasar görmüş ordusunu gözden geçirdiğindeyse çok sayıda askerinin yok olduğunu görecekti. Cambini'ye göre, Osmanlıların kaybı daha büyüktü. Knolles ise Osmanlıların muharip gücünün üçte birinin kaldığını söyleyerek daha özgül bilgi vermektedir. Papa'ya yazdığı mektubunda d'Aubusson, Osmanlıların yaklaşık otuz bin, Memlûklerinse sekiz bin askerinin can verdiğini bildirir. Ali Paşa, ayrıca ordusunu taze kuvvetlerin

mevcut olduğu Adana'ya taşımazsa, erzaktan bile yoksun kalacağını anlamıştı. Gelgelelim, Adana'da bir kuşatmayla kolayca kapana kısılabiliirdi. Beylerbeyi Halil Paşa ve diğer kumandanlarla yaptığı istişarenin sonucunda gecenin sessizliğinde çekilmeye karar verdiler. Ağırlıklarını, çadırlarını, toplarını ve top arabalarını geride bırakan Âli Paşa ve yıpranmış ordusundan geri kalanlar Kilikya Kapılarından Ereğli'ye doğru yola koyuldular. Toros dağlarını geçerken, çekilen birlikler Bulgar dağından gelen Varsak Türkmenlerinin akınına uğradı. Bir Dulkadirli habercinin haberi getirdiği gecenin ilerleyen saatlerine dek, Atabey Özbek'in Osmanlıların bu çekilmesinden haberi bile olmadı. Ertesi sabah olduğunda Özbek terk edilmiş Osmanlı ordugâhına ilerledi ve Ramazanoğullarından Türkmen atlılarını, Osmanlıların konumunu öğrenmeleri için Kilikya Kapılarına gönderdi.

Muhtemelen padişah karşıtı bir Anadolu geleneğine dayanan, anonim bir *Tevârih-i Âl-i Osman*'ın anlatısı, Osmanlı askerlerine Varsak Türkmenlerinin yaptığı baskında Dulkadirliilerin işbirliğini de ortaya koyuyordu.⁷⁶ Bu anlatıya göre, izcileri muharebe meydanındaki gelişmeleri sürekli izleyen Dulkadiroğulları hükümdarı Alâüddevle, Osmanlı ordusunun Karaman'a doğru çekilmesi hakkında Varsak beyi Uyuz Bey'i haberdar etti. Osmanlıları arkadan alıp, kendi kuvvetlerinden bazılarını operasyona dahil etmeyi önerdi. Osmanlı askerleri Kilikya Kapılarından geçerken, Uyuz Bey ve Türkmenleri dağlardan bir hışımla inerek onlara saldırdı. Tamamen gafil avlanan Ali Paşa bu kuvvetlerin önünde alelacele geri çekildi. "On altı sancakbeyi kendi canını ve kellesini kurtarmayı düşünerek sancaklarını eğdiler [ve kaçtılar]." Uyuz Bey, Ali Paşa'yı ele geçirmeye çalıştı fakat onu bulamadı; ancak kaçan Osmanlı askerlerini kovalarken, ordunun hazine ve silahlarından bir kısmını ele geçirmeyi başardı. Bütün bunları Atabey Özbek'e nakleden de Dulkadiroğlu habercisi oldu. Görünüşe göre, Alâüddevle'nin attığı ilk adım, Memlûklere taraf değiştirme yönündeki niyetini göstermek olmuştu. Uyuz Bey'e, Osmanlı ordusuna akın yapması için

⁷⁶ TAO, n.s., s.y., fol. 129a.

kuvvetlerini verme teklifi –gerçek olsun veya olmasın– ayrıca Özbek’i etkilemek amacını taşıyor da olabilir.

Ramazanoğullarından izcilerin, Osmanlı kuvvetlerinin çekilişini teyit etmesinin ardından, birkaç günlük dinlenmeyle tazelenmiş Memlûk ordusu Adana’ya doğru yola çıktı. Turgutlu, Ramazanoğulları ve Varsak kuvvetlerinin yardımıyla kenti muhasaraya aldı. Yeni güçlendirilen surları ve hisarlarıyla, Osmanlı garnizonu üç ay boyunca büyük bir cesaretle direndi ve ancak barut cephanelikleri patlayıp da Osmanlı subaşının ölümüne ve birçok askerin yanarak can vermesine yol açınca teslim oldular.⁷⁷ Aynı şekilde Tarsus da Memlûk kuvvetlerine teslim oldu ve Kansu Gavri, üçüncü kez valiliğine atandı.⁷⁸ Osmanlı yenilgisi haberi Kahire’de büyük sevinç gösterileriyle karşılanarak yedi gün yedi gece boyunca zafer şenlikleri yapıldı.⁷⁹

Atabey Özbek hâlâ Adana’nın kuşatılmasıyla meşgulken, Hersekoğlu donanmasıyla Gelibolu’daki ana üssüne yelken açmaya karar verdi. 8 Eylül günü, donanma tekrar Rodos adasından geçti ve Osmanlı gemileri, Rodos garnizonunu bir top ateşi salvosuyla selamladılar; karşılığında surlar boyunca uzanan savunma hisarlarındaki toplardan karşılama atışlarıyla selamlandılar. Hersekoğlu kuzeni Osman’ı, Şövalyelerin lideri d’Aubusson’a bir nezaket ziyareti için karaya gönderdi. İtalyanca “mille saluti” ile birlikte, d’Aubusson’a gönderdiği değerli armağanların karşılığında Osmanlı gemileri için gereken erzağı ve suyu aldı. Kısa bir kabul ve hediye alışverişinin ardından donanma batıya doğru yoluna devam edecekti.⁸⁰

Öte yandan, Ereğli’ye varması üzerine Ali Paşa muharebenin talihsiz sonucu hakkında II. Bayezid’e bir haber gönderdi. Birkaç günlük dinlenmenin ardından da Larend’e doğru yola çıktı. Orada Divan-ı Hümayun’dan İstanbul’a gelmesini emreden bir talimat aldı, fakat önce muharebe meydanından kaçmış tüm kumandanları tutuklaması bildiriliyordu.

⁷⁷ İbn İyâs, 3, s. 256.

Al-Gazzi, 1, s. 294-95 (“Kansuh al-Gawri”).

İbn İyâs, 3, s. 256.

Caoursin [Bouhours], fol. 324; Bosio, s. 410.

Yakalananlar arasında Kayseri sancakbeyi Yular-kısdı Sinan Bey, Karesi sancakbeyi Kiraloğlu İshak Bey, Karacapaşaoğlu İskender Çelebi, Rumeli'nden مغری sancakbeyi Kızılca Müsellem Bey, Anadolu kethüdası ve defterdarı Sinan Bey'in yanı sıra Karagöz Paşa da vardı. Bunların tümü zincire vurularak İstanbul'a götürülerek Yenihisar'da (bugün Rumeli Hisarı) zindana atıldılar. İçlerinden derhal idam edileni, Karaman beylerbeyi olarak 891 (1486) savaşında kaçan ve şimdi Petek sancakbeyi olarak bir kez daha savaş alanını terk eden Karagöz Paşa olacaktı.⁸¹ İtalyan kaynaklara göre, II. Bayezid yenilgi üzerine küplere binmiş ve Ali Paşa'yla birlikte tüm diğer kumandanları da idam etmek istemişti. Ne var ki, yeniçeriler arasında bir ayaklanmadan korkarak bunları azledip "üçra yerlere sürgün etmekle" yetinmek zorunda kaldı.⁸²

Memlûk tarafındaysa iki büyük emirin muharebede öldürüldüğü kaydedilir: Büyük Meclis Reisi Barsbay Kara ile Memlûk Birlikleri Reisi Tağrıberdî Tatar.⁸³ Muharebe meydanaından kaçanlar da sert bir şekilde cezalandırıldılar. Muharrem-Cemaziyelevvel 894 (Aralık 1488-Nisan 1489) arasında Büyük *Davadar* Emir Akbirdi ve Kudüs yöneticisi Emir Tokmak savaşın başlarında muharebe meydanını terk eden Cebel Nablus şeyhi Halil ibn İsmail ile adamlarının peşine düştü. Aldığı *nafaka*'yı geri ödemeye zorlandı ve ardından tüm akrabaları ve yakınlarıyla birlikte zindana atıldı. Kudüslü kadı ve tarihçi Uleymî, "onlara yapılan muamele, Cahiliye döneminde bile duyulmamıştı" ve "insanlar kızlarını köleler gibi satıyorlar, her türlü vahşet meydana geliyor, insanlar haykıra haykıra ağlıyorlardı, ki Kutsal Toprak (*el-arz el-mukaddese*, yani Kudüs) hiç böyle zulüm görmemişti," diye yazar.⁸⁴

⁸¹ İdris-i Bitlisi, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 60-61; Müneccimbaş, fol. 712).

Lettera, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 282b (krş. Guazzo, 32a; Sansovino, *Annali turcheschi*, s. 160). İdris-i Bitlisi (*Dâstân-ı Panjum*, s.y.) –kendisini takiben Hoca Sadeddin Efendi (2, s. 61) gibi– zindana atılanlara ek olarak, daha pek çoklarının da görevden alındığını yazar.

İbn İyâs, 3, s. 254.

⁸⁴ Uleymî, 2, s. 345.

SAVAŞIN SONU (1489-91)

Mısır sultanı hemen bir barış yapmak istiyordu. Savaşmaya devam etmesi halinde ülkesinin iflas edeceği, tahtını kaybedebileceği artık biliniyordu. O kadar çok insan kaybetmişti ki, Osmanlı ordusunun bir kez daha saldıracağı ve karşı koyacak gücü bulamayacağından endişeleniyordu.

Bihiştî,
Tevârih-i Âl-i Osman

Tanrı barışı getirecek kadar inayetliydi ... çatışmalar sekiz yıl kadar sürdü ve seferlerin maliyeti aşırı derecede yüksek oldu.

Uleymî,
Tarihi'l-Kuds ve'l-Halil

Uzun yıllar süren itibar kaybından sonra, Ağa Çayırı'ndaki zaferleri sayesinde Memlûkler bir kez daha İslam âleminin efendisi olmuş ve Batının dikkatini çekmiş gibi görünüyordu. Ancak bu harbin gerçek sonucu her iki ülkenin de belirgin bir kazanç elde edemedi büyük can ve para kaybına uğrayan Osmanlılar kadar Memlûklerin de aleyhineydi.

Memlûk ordusu Kilikya'dan çekilir çekilmez, Osmanlı kuvvetlerinin bölgenin iki büyük kenti olan Adana ve Tarsus'u yeniden işgal etmeleri savaşın sonuçsuz kalışının en kesin kanıtı oldu. Bu savaş, Osmanlıların tekrar tekrar Kilikya'yı işgal edip ardından Memlûklere kaptırdığı, onların da

askerî çarpışmaları kazanmakla beraber, iç ve mali sorunlar yüzünden zaferlerinin arkasını getiremediği bir seferler dizisinden ibaret kalmıştı. Fakat savaş sadece bir sınır çatışması olarak gören ve kudretlerinin tam potansiyelini asla kullanmayan Osmanlılara nazaran, bu savaş Memlûkler açısından bir ölüm kalım mücadelesi halindeydi. Birikmiş diğer sıkıntılarla birleşerek, imparatorluklarının ekonomik ve politik sistemini şiddetle sarsmasının yanı sıra yaşadıkları gerileme sürecini de hızlandırdı. Muharebe meydanında kazanmalarına karşın, Memlûklerin bu savaşın ülke içindeki olumsuz etkilerini hissetmeleri çok sürmedi.

Kilikya'dan kışın ortasında, Safer 894'te (Ocak 1489) çekilen Memlûk *culbân*'ı Şam kentine çullandı ve yerel halka dehşet saldı. Ertesi ay Kahire'ye vardıklarındaysa kazandıkları zafere karşılık ikramiye talep ederek ayaklandılar ve o sefer sırasında Kahire'de kalmış emirlerin ve Memlûklerin tümünü öldürmekle tehdit ettiler. Hazinesinde para kalmamış durumdaki Kayıtbay toplumun çeşitli kesimlerinden, *emlâk* (yani mülkî idarenin zengin mensuplarının özel mülkleri) ve *evkaftan* (vakıflardan) para almaya karar verdi. Bu amaçla ve resmî mevzuat doğrultusunda dört başkadiyî, ulemayı ve büyük emirleri toplantıya çağırdı. Fakat kendisine büyük bir sürpriz olacak şekilde, bu isteği "adaletsizlik" (*mazlîma*) olarak nitelenerek reddedildi. Hararetli bir tartışmanın ardından hiçbir eylem kararı alınmazken, Memlûklerin maaşlarının ve nafakalarının dağıtılmasından sorumlu *ustadar*, başkethüda ile *nazır el-hass* (sultana ait mülklerin nazırı) fonları toplamakla görevlendirildi.¹

Aynı ayın daha sonraki günlerinde, Atabey Özbek ordunun geri kalanıyla birlikte Kahire'ye girerken, Osmanlılar tarafından Kilikya'nın yeniden işgal edilmesi üzerine ordunun kısa süre sonra Halep'e döneceği söylentileri çıktı. Seçkin Memlûkler aylık ücretlerini alır almaz, onlar da yüz dinarlık bir ikramiye talep ettiler. Ama artık bu kadarı Kayıtbay'ın sabrını taşııyordu. Böylelikle, 4 Rebiülahir 894 (Mart 1489) günü Halife el-Mütevekkil-Alellah Ebu'l-İzz,

¹ İbn İyâs, 3, s. 261.

dört kadı, büyük emirler ve devlet büyüklerini çağırarak tahttan feragatini bildirdi. Gelgelelim, müzakerelerin ardından, efendi-sultanlarının hükümlerinin devamını isteyen *culbân*'ın taleplerini yumuşatmasıyla bir anlaşmaya varıldı. Kırk dinarı hemen ve on dinarı daha sonra ödenmek üzere elli dinara razı olurlarken, seçkin Memlûklerin düşük rütbelileri olan *karanisa*'ya sadece yirmi beş dinar ödenecekti. Sefere katılmayan emirlerin ve Memlûklerin özgür doğmuş oğullarından oluşan çok daha alt düzeydeki *evladü'n-nâs* [asil halkın çocukları] grubunaysa özel bir vergi konuldu. Bu şartları kabul eden Kayıtbay'a ikinci kez bağlılık yemini edilerek (*mubaya'a saniyya*) tahta yeniden çıkarıldı.² Bu olay, Memlûk başkentinin içine düştüğü ve Memlûk rejiminin yozlaşmasını hızlandıran karışıklığın açık bir kanıtıdır

YENİLENEN MEMLÛK-DULKADİRLİ MİHVERİ

Dulkadiroğulları beyi Alâüddevle açısından, Osmanlılarla ittifak, ancak orduları muzaffer olduğu ve Memlûk sultanına karşı kendisine koruma sağlandığı sürece faydalıydı. Fakat Osmanlıların Ağa Çayırı'ndaki küçük düşürücü yenilgisine tanık olduğu ve Dulkadiroğulları beyliğinin Memlûk saldırganlığının başlıca hedefi haline geleceği korkusuna kapıldığı anda, Alâüddevle çarpıcı bir diplomatik manevraya girişti. II. Bayezid'in metbuluğunu tanımaktan vazgeçerek kendisini muzaffer olduğunu kanıtlayan Kayıtbay'ın kollarına attı.

Doğrusu, Alâüddevle hiçbir zaman II. Bayezid'in tam anlamıyla vassal beyliği olarak davranmamıştı. Alâüddevle daha 889 (1484) yılında ve anlaşılan kendisine karşı bir Memlûk seferini savuşturmak için, daha önceki sınır çatışmalarında ele geçirilen Trablus ve Tarsus kentlerinin Memlûk yöneticilerini salıvermişti. Keza Zilhicce 890'da (Aralık 1485) Memlûk ordusunun Kilikya'ya gelmesi üzerine, Alâüddevle aman diledi. Barış girişiminin Kayıtbay tarafından reddedilmesine karşın, Dulkadirli kuvvetler 891'de (1486) Memlûklere karşı

² A.g.e., 3:261-62; Uleymî, 2, s. 346.

savaşta Osmanlı ordusuna katıldı. Aynı zamanda, II. Bayezid ertesi yıl Kilikya'ya yeni bir sefer gücü gönderdiğinde (892; 1487), Alâüddevle Osmanlı ordusunun saflarına kuvvetlerini gönderdi ama Memlûklere karşı doğrudan bir taarruza katılmama konusunda ısrarlıydı. Hiç kuşkusuz, Memlûk Suriye'si topraklarına yakın ve Memlûk hâkimiyetine çok uzun süredir alışmış olmaları Dulkadiroğulları beylerinin Osmanlıları mutlak efendileri olarak kabul etmelerinde güçlük yaratan etkenlerdi.

II. Bayezid'in, kayınpederi olan Alâüddevle hakkındaki fikrini değiştirmesiye ilk olarak Dulkadiroğulları beyliği ailesindeki hasımları olan amcası Çiçek Beyoğlu Burhan Bey'in dört çocuğu ile Mümin Bey'in çocuklarına kucak açması olayında kendini göstermektedir.³ Yine benzer, ama Osmanlı-Dulkadirli ilişkilerinde çok daha ciddi etkisi olan bir olay da, Alâüddevle'nin rakibi ve kardeşi olup, 7 Şevval 892 (26 Eylül 1487) günü Şam kalesindeki zindanından kaçmayı başaran Şahbudak'a sığınma vermesiydi. Kendisine sadık köleleri ve onu sık sık hücrelerinde ziyaret eden karısının yardımıyla Şahbudak, Bağras dağlarına kaçmayı başardığında, buradaki dost Türkmen beyleri onun Kilikya ve Toros dağlarını aşıp Osmanlı topraklarına geçmesine yardım ettiler. Şahbudak'ın içeriden yardım mı gördüğü, yoksa olayın arkasında Osmanlıların mı olduğu açık değildir. Yine de II. Bayezid tarafından tam bir itibarla kabul görerek Bosna'daki Vize sancakbeyliğiyle onurlandırılacaktı.⁴

Osmanlıların Şahbudak'a verdiği siyasi iltica, Alâüddevle açısından, hem tehlikeli bir rakip olup hem de Dulkadiroğulları beyliği üzerinde hak iddia eden kardeşinin, II. Baye-

³ TKS, belge no. 11356 (Veziriazam Davud Paşa'dan Divan-ı Hümayun'a yazı).

İbn İyâs, 3, s. 244; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 79, 86; Âşıkpaşazade, s. 235; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 63 (takiben Müneccimbaşı, fol. 713). Dönemin mensubu, *el-Zeyl* adlı vekayinamesi Suriyeli tarihçi İbn Tolun'un başlıca kaynağını oluşturan Alâeddin el-Basravî (ö. 905/1499), İbn Tolun'un aktardığına göre, bu olay yüzünden hem kale yöneticisinin hem de garnizon kumandanının tutuklandığını söyler. Kumandan iki yıl sonra Kayıtbay'ın emriyle asılacaktı.

zid tarafından kendisine karşı bir silah olarak kullanılabileceğinin apaçık bir işareti oldu. Görünüşe göre, ancak Ağa Çayırı muharebesindeki Osmanlı yenilgisinden sonradır ki, Alâüddevle kazananın gemisine atlayarak talihini Memlûklerden yana denemek gibi, daha basiretli bir yola girmeye karar verdi. Ardından da bu yeni ittifakını pekiştirebilmek için Alâüddevle kızını, muzaffer Memlûk generali Özbek'in oğluyla evlendirdi ve hami/mahmi ilişkisi gereği, oğlunu rehine olarak Memlûk sarayına gönderdi.⁵ Osmanlı şair Hadîdî, bir şiirini bu olaya ithaf etti:

Alâüddevle de bâ erkân u âyın
Cihazlû kızının ser'i nikâbın
Cem'i Türkmen'in beyleriyle,
Cem'i beylerin hatunı bile
Bir oğlın bile Sultan hizmetine
Salarken kulluk ider hazretine.⁶

Alâüddevle'nin bağlılığındaki değişmeyle birlikte Dulkadiroğulları beyliğinin Bozok Türkmen birliği ve Ramazanoğulları beyliğinin Üçok Türkmen birliğinin Memlûk Suriye'si açısından Toros dağları boyunca tam bir güvenlik kuşağı sağladığı sınırlardaki eski ilişkiler kalıbı yeniden canlandırılmıştı. II. Bayezid ne bu güçler dengesindeki bozulmaya ne de Alâüddevle'nin "isyanı"na kayıtsız kalabilirdi ve böylece onun yerine kardeşi Şahbudak'ı geçirecek bir askerî hamleyle girişmeye karar verdi. Şahbudak'a, Dulkadiroğulları beyliğinin yeni meşru hükümdarı olduğuna ilişkin bir berat vermesinin ardından ona yardım etmeleri için Küçük Rûm (*Rumiye-i Sugra*; yani Amasya ve Sivas bölgesi) sancakbeyi Hızıroğlu Mehmed Paşa ile Kayseri sancakbeyi Mihaloğlu İskender Bey'i de görevlendirdi. Şahbudak ilkin Kayseri ile

⁵ Âşıkpaşazade, s. 234; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 62-63; İbn İyâs, 3, s. 264.

"Alâüddevle bir lider ve önde gelen / Çeyizli kızını nikâhlayarak / Türkmen [Alâüddevle] ile beyleri [Özbek] bir araya getirip / Oğlunu Sultanın hizmetine salıp / Liderken kulluğa düştü." Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yazma no. 1268, fol. 154b.

Ankara'nın tam ortasındaki Kırşehir'e gitti, Alâüddevle'nin en büyük oğlu ve II. Bayezid'in kenti yönetmekle görevlendirdiği Şahruh'u ele geçirdi ve anlaşıldığı kadarıyla kendi oğlu Feyyaz'a 889'da (1484) Alâüddevle'nin yaptığı muamelelerin intikamı olarak Şahruh'u kör etti. Ardından da Bozok Türkmenleri arasından kendisine sadık kuvvetlerini doğru dürüst hazırlamadan ve tümüyle sınırlı Osmanlı kuvvetlerine bağlı kalarak Dulkadiroğulları beyliğinin topraklarını istila etti, ama Alâüddevle'nin güçlü direnişiyle yüz yüze kaldı. Saldırının haberi Kahire'ye Rebiülahir 894'te (Mart 1489) geldi.⁷

Kısa süre sonra Kayıtbay bir mesaj daha aldı: Halep genel valisinden gelen bu mesaj, Osmanlı kuvvetlerinin Kilikya'ya geri dönüp birkaç kaleyi zapt ettiğine dair daha önceki söylentileri doğruluyordu. Genel vali Halep ordusunu takviye etmek üzere bir kez daha bir Mısır birliği gönderilmesini istiyordu. Osmanlı saldırısının niteliği ve çapına ilişkin Kahire'deki kafa karışıklığı, gelen raporlara karşın İbn Tuğrul'un Tarsus'un yeni yöneticisi olarak atanmasından anlaşılıyor. Bir ihtiyat önlemi olarak, Kayıtbay'ın alelacele hazırlanma emrini verdiği büyük emirlerden Kansu eş-Şemsî'nin kumandasında küçük bir sefer kuvveti Kahire'den Cemaziyelahir 894'te (Mayıs 1489) ayrıldı. Ayrıca Memlûk-Dulkadirli ittifakını daha da güçlendirmek için Kayıtbay, Hama ordusu atabeyliğine atadığı Alâüddevle'nin kardeşi Abdürrezzak'a bir de hilat giydirdi.⁸

Memlûk kuvvetlerinin Suriye'ye geliş haberini alan Şahbudak, Karaman beylerbeyi Müstanzaroğlu Mahmud Bey'den askerî yardım istedi; zaten II. Bayezid'den ordusunu teyakkuza geçirme emrini almış olan Mahmud Bey de Karaman ordusunu toplayıp Niğde'de mevzilendi. Büyük bir Memlûk-Dulkadirli ordusunun kendisine taarruz için toplandığına ilişkin bir rapor alan Şahbudak, Mahmud Bey'e

⁷ İbn İyâs, 3, s. 264; Âşıkpaşazade, s. 237; TAO (ed. Giese), s. 123-24; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 51b; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 63-64 (takiben Müneccimbaş, fol. 713); Âlî, c. 3, kısım 3, s. 42; Knolles, s. 304.

İbn İyâs, 3, s. 264-66; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 106.

bir acil yardım mesajı daha gönderdi. Ne var ki, bu haberci Alâüddevle'nin adamlarının eline düştü ve onun yerine Mahmud Bey'in yardımına artık ihtiyacı kalmadığı ve Alâüddevle'yi kolayca yenebileceğini söyleyen sahte bir haberci gönderildi. Mahmud Bey birliklerini dağıttığı anda, Alâüddevle, Şahbudak ve Osmanlı müttefiklerine karşı sürpriz bir saldırı başlattı. Bunu izleyen şiddetli muharebede, Şahbudak bozguna uğratılıp kaçarken, Mihaloğlu İskender Bey esir alındı ve oğlu idam edildi. Birkaç kumandanıyla birlikte İskender Bey zincire vurularak Şam'a (5 Şaban 894; 4 Temmuz 1489) ve ardından Kahire'ye götürüldü.⁹ Altı ay sonraysa Şahbudak, Akkoyunlu hükümdarı Yakub'un arabulucuğuyla Kayıtbay tarafından affedilecekti. Muharrem 895'te (Aralık 1490) Kahire'ye döndü ve kendisine Yukarı Mısır'daki Asyut'ta bir *ıkta* (tımar) tahsis edildi.¹⁰

DİPLOMATİK MANEVRALAR

Ağa Çayırı'ndaki Memlûk zaferi, Kahire'nin Cem Sultan'la ilgili diplomatik faaliyetlerin odak noktasına dönüşmesine yol açtı. Yeni edindiği uluslararası saygınlığından yararlanan Kayıtbay, Cem'i elde etmeye yönelik diplomatik girişimlerini yeniden başlattı. Zaferini ilan etmek ve Cem'i kendisine vermesi yönünde Üstad-ı Azam'a baskı yapmak üzere Rodos'a elçisini gönderdi.¹¹ Bundan başka, ondan Fransa kralı VIII. Charles'la arasını bulmasını ve Cem için yüz bin dukalık teklifini sunmasını istedi.¹² Daha sonra, 10 Kasım 1488 günü Floransalı Luigi d'Agnolo della Stufia'ya diplomatik bir görevle Kahire'ye gitmesi ve Memlûkler ile Floransalı tüccar lehine bir anlaşmaya varması talimatı verildi. Bunun yanı

⁹ TAO (ed. Giese), 124; [Oruc b. Âdil], TAO, s. 135; Kemalpaşazade, TAO (Defter VIII), fol. 51b; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 64-65 (takiben Müneccimbaşı, fol. 713); İbn İyâs, 3, s. 266; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 107; Sehâvî, fol. 217b; Knolles, s. 305.

İbn İyâs, 3, s. 266-67; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 114. 903'te (1498) o sırada Kahire'de ikamet eden Şahbudak kentte çıkan bir veba salgınında öldü. İbn İyâs, 3, s. 389.

Caoursin [Bouhours], fol. 325.

Thuasne, s. 192.

sıra Roma'daki Vatikan'a ve Napoli'de Kral II. Ferdinand'ın sarayına da uğrayacaktı.¹³ Bu arabuluculuk çabaları karşılığında, Floransa'ya İskenderiye'de, Venedik konsolosuyla aynı diplomatik imtiyazlara ve kolaylıklara sahip daimi bir konsolos bulundurma hakkı tanınıyordu.¹⁴

1488 yılında Cem Sultan'ı Fransa'dan çıkararak Roma'ya Papa'nın gözetimine vermeye yönelik hazırlıklar Avrupa'da herkesçe biliniyordu. Bu gelişmeler üzerine, II. Bayezid, Fransa kralı Charles'ı Cem'i Fransa'da muhafaza etmeye ikna etmek üzere Rum asıllı elçisi Antonios Ciritho'yu (veya Antonio Rericho) Paris'e gönderdi. Karşılık olarak, babası Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da ve diğer Hristiyan kentlerinde el koyduğu kutsal yadigârları vermeyi önerdi. Bundan başka ona, yakında Memlûklerden ele geçireceği Kudüs ile Filistin'deki diğer kutsal yerleri de vaat etti. Bu cömert tekliflerin yanı sıra Memlûklerle barış yapmayı ve Cem'in Macaristan, Roma veya herhangi bir İtalyan devletine götürülmesi halinde, Kral VIII. Charles'la birlikte Hristiyan âlemine saldırmakla tehdit etti.¹⁵ Sonunda, Osmanlı elçisi kral Charles'ı göremeden veya ondan herhangi bir şey elde edemeden geri gönderildi. Hem zaten artık çok geçti; Fransız sarayı ile Papalık arasındaki uzun ve zorlu müzakerelerin ardından Cem Sultan'ın vesayetini Papa'nın alması için gereken düzenlemeler yapılmıştı bile. Cem, 10 Kasım 1488 günü veya buna yakın bir tarihte Bourgneuf'den ayrıldı. 13 Mart 1489'da nihayet Roma'ya vardı ve Vatikan'da krallara layık bir şekilde karşılandı. Kabul törenine katılan yabancı devlet adamlarından biri de, Kayıtbay'ın Osmanlılara karşı Kutsal İttifak'la bir anlaşma yapmak üzere Papa'ya gönderdiği bir Memlûk elçisiydi.¹⁶

¹³ Amari, belge 66 (s. 372-73), belge 67 (s. 374-81).

6 Muharrem 894 (10 Aralık 1488) tarihli, Kayıtbay'ın İskenderiye valisine gönderdiği bir fermana göre, Amari, belge 68 (s. 382-86). Thuasne, s. 216-23; Caoursin [Bouhours], fol. 337; Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, ser. 5 ve 6 (Bükreş, 1915-16), belge 166 (s. 164-65).

Caoursin [Bouhours], fol. 333. Krş. Zinkeisen, 2, s. 485.

Cem Sultan'ın Roma'ya götürülmesinden, Papa'nın Avrupa Haçlı seferi çağrılarından ve Memlûklerle giriştiği entrikalar karşısında endişeye kapılan Bayezid, Kayıtbay'la anlaşmazlığına son verme çabasına girişmeye karar verdi. Adana, Tarsus, Gülek ve Kevare dahil, Kilikya'daki kilit noktaların halen Osmanlıların elinde olması nedeniyle, her bir tarafın o dönemde fiili denetimine sahip oldukları toprakları muhafaza ettiği *utipossidetis* temelinde, elinde yeterli pazarlık gücü bulunduğunu hissediyordu. Bundan başka, Alâüddevle'nin Şahbudak ve Osmanlı kuvvetleriyle kolayca yenilgiye uğratılacağını ve Doğu Anadolu'daki güçler dengesinin Memlûklerle bir anlaşmaya varılmasından önce tekrar Osmanlılar lehine döndürüleceğini varsayıyordu. Muhtemelen bu –Kayıtbay'ın ciddi mali güçlükleri ve Kahire'deki askerlerinin huzursuzluğu nedeniyle, savaşa veya Alâüddevle'yi savunmaya devam etmeyeceğine dair– bir varsayımdan ibaretti.

Gelgelelim, Osmanlı elçisi Kahire'ye Cemaziyelevvel 894'te (Mayıs 1489), yani Alâüddevle'nin kardeşine karşı mücadelesine yardım etmek üzere bir sefer gücünün kentten ayrılmakta olduğu dönemde geldi. Kayıtbay Osmanlı önerilerini geri çevirerek bunun yerine Osmanlıların Kilikya'dan kayıtsız şartsız çıkmasını ve Memlûk kölelerinin transit ticaretine koyduğu ambargoyu kaldırmasını talep etti: "Eğer alıkoyduğunuz *tüccar el-memalik*'i rahat bırakır ve aldığınız kalelerin anahtarlarını iade ederseniz barışa razı olur ve size bir elçi gönderirim."¹⁷ Bu sözler, kölelerin transitindeki Osmanlı ambargosundan yazışmalarda ilk kez söz edilmiştir. Kahire'de bütün bu barış hamlesinin bir ayak oyunu olarak algılanması nedeniyle, (893 yılında Osmanlılara esir düşen) Sisli Sibay Bey başta olmak üzere, Memlûk savaş esirlerinin serbest bırakılması jesti bile inandırıcı görülmedi.¹⁸ Aynı anda Şahbudak'a Osmanlı askerî desteğiyle birlikte yapıl-

¹⁷ İbn İyâs, 3, s. 206.

¹⁸ Âşıkpaşazade, s. 239; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 55. Sibay, Zilhicce 894'te (Kasım 1489) Onların Emiri görevine iade edildi. İbn İyâs, 3, s. 266.

dığı için Kayıtbay, Bayezid'in bu barış arzusunun, aslında Alâüddevle'den kurtulmak için zaman kazanmaya çalışma amacıyla yapıldığından kuşkulı olabilir. Bayezid açısından talihsizlik sonucu, olaylar yeni bir yön aldı. Kayıtbay barış girişimini reddetmekle kalmayıp, Şahbudak ve Osmanlı müttefiklerini ezici bir mağlubiyete uğratmasında Alâüddevle'ye yardım etti.

Kayıtbay'la müzakereler sürerken, başka bir Osmanlı elçisi, II. Bayezid'in aralarındaki antlaşmanın şövalyelerce ihlali olarak kabul ettiği Cem'in Roma'ya nakli yüzünden Üstad-ı Ekrem'e resmî bir protesto vermek üzere Rodos'a gitti. Ayrıca d'Aubusson'u Papa ve Memlûkler arasındaki bir işbirliği konusunda uyardı. D'Aubusson, Roma'da da Şövalyelerin muhafazasında olması nedeniyle, Cem'in Fransa'dan çıkmasının aslında antlaşmanın ihlali olmadığı yanıtını verecekti. II. Bayezid'i imparatorluğuna karşı bir Kutsal İttifak'tan korkması için hiçbir neden olmadığı konusunda temin etmesinin yanı sıra Memlûk diplomatik girişimini etkisizleştirmek için Bayezid'in de Papa'ya bir elçi göndermesini önerdi.¹⁹

Bu arada, Roma'ya gönderilen Memlûk elçilik heyetine karşılık olarak, Papa'nın temsilcilerinden biri olan Philip de Canova Kahire'ye bir ziyaret yaptı.²⁰ Kayıtbay tarafından 6 Ağustos 1489'da ve kırk gün sonra, ramazan sonu şenlikleriyle birlikte kendisine Papa'nın Osmanlılara karşı zaferini tebrik ettiği ve Cem Sultan'la ilgili Memlûk konumunu ele aldığı mektubunu sunmak üzere, ikinci kez kabul edildi. De Canova ayrıca kendisinin yanında Roma'dan gelen Cem'in elçisiyle birlikte, Cem'in annesine bir nezaket ziyaretinde bulundu. De Canova'nın ziyareti, 24 Kasım 1489'da Venedik *doç*'una, o sırada Kıbrıs'ın statüsü hakkında müzakerelerde bulunmak üzere Kahire'de bulunan elçisi Piero Dido tarafından bildirildi.²¹ Altı ay önce, mayısta Venedik Katerina

¹⁹ Caoursin [Bouhours], fol. 338-41.

A.g.e., fol. 341.

Tawfik Iskandar, *Sifarat Piero Diedo wa-Ma'ahadat Tanazul Misr 'an Kubrus 'am 1490* (Kahire, 1957), belge 2, s. 10-11.

Cornaro'nun tacını koruyormuş görüntüsüne artık bir son vermeye karar vererek aday ilhak etmişti. Bu karar iki ana nedenden kaynaklanmıştı: Biri, Kıbrıs'ta Katerina'nın Napolili Don Alfonzo'yla evlendiğini görmek isteyen Venedik karşıtı hizip ile bu hizbin Kayıtbay'ı kendi davalarını desteklemeye ikna etmeye çalışan Kahire'deki liderleri Rizzo de Marino ve Tristano de Gibleto'nun yarattığı tehdidin gitgide güçlenmesiydi;²² ikincisiyse adanın Venedik'in tam denetimi altına girdiği zaman Osmanlı deniz akınlarına karşı daha iyi korunacağı varsayımıydı. Gerek Katerina'yı tahtından feragat etmeye ikna eden Venedik Genel Kaptanı Francico di Priuli, gerek Kayıtbay'a Kıbrıs'ın Venedik tarafından ilhakının nedenini açıklayan Piero Dido, adaya yönelik Osmanlı tehdidinin daha 1488'de burada bir Venedik filosofunun varlığı sayesinde savuşturulabildiğini söylediler.²³ Dido'nun Mısır'a doğru yola çıkmasından evvel 10 Eylül 1489'da aldığı talimatsa pazarlık masasında Cem Sultan meselesini etkili bir şekilde kullanması yönündeydi.²⁴ Sonunda, Kıbrıs'ın Venedik'e yasal olarak devrine ilişkin anlaşma Kahire'de 9 Mart 1490 günü imzalandı. Bu antlaşmayla Venedik Memlûklere sekiz bin duka ödemeye devam edecekti; her iki devlet arasında faydalı ve dostane ilişkileri sürdürmek için verilen bir tavizdi bu.²⁵ Aynı zamanda, o dönemde Floransa Mısır'la ticari bir antlaşma akdetmeyi de başarmıştı; Floransalı bir elçinin Kahire'ye ziyaretinden ve Kayıtbay'ın 24 Zilhicce 894'te (18 Kasım 1489) Lorenzo de Medici'ye gönderdiği mesajdan da söz eden Dido, *doç'a* yazdığı 24 Kasım tarihli raporunda bu antlaşmayı bildirdi.²⁶

Venedik ve Floransa'ya bu antlaşmaları sunarken Kayıtbay hiç kuşkusuz şimdi Avrupa'nın tüm hükümdarları-

²² Hill, s. 738-42.

A.g.e., 745-46.

İskandar, belge 1, s. 7.

Kıbrıs üzerine Memlûk-Venedik antlaşması için bkz. *a.g.e.*, belge 3, s. 13-15.

A.g.e., belge 2, s. 11; Amari, belge 38, s. 181-83; Heyd, 2, s. 487-90.

Antlaşma hakkında bkz. Wansbrough, "Mamluk Commercial Treaty," s. 38-79.

nı Osmanlılara karşı bir Haçlı seferi başlatmak amacıyla Roma'ya davet eden Papa'yla müzakerelerinde kendisini destekleyecekleri beklentisini taşıyordu. *Türkenkongres* 25 Mart 1490'da başladı ve kongreye, Kayıtbay'ın Cem Sultan için 150 ila 200.000 duka altınının yanı sıra, Kudüs, Nasıra ve Beytüllahim gibi kutsal yerleri bir antlaşma temeli olarak Papa'ya verme teklifini getiren bir Memlûk elçisi de katıldı. Burada bir Haçlı seferi bütün ayrıntılarıyla planlandı: Bir papalık donanması ve üç bölgesel ordudan oluşacaktı. İlk ordunun askerlerini İtalyan devletleri ve Papalık sağlayacaktı; ikincisi Almanya, Macaristan, Polonya ve Balkanlar'dan gelecek askerlerden oluşacaktı; üçüncüsüyse Fransa, İspanya ve İngiltere'den askerlerden teşekkül edecekti. Hepsinde yirmi bin süvari ve yüz bin piyade bulunacaktı.²⁷ Kongrenin protokolünde Memlûklerin rolü kesin olarak belirtilmemiş olmasına karşın, görünüşe göre, bir Haçlı taarruzu halinde Memlûk ordusundan Anadolu'da ikinci bir cephe açması bekleniyordu.

KARAMAN VİLAYETİNE YAPILAN MEMLÛK VE DULKADİROĞULLARI AKINLARI

Osmanlıların Alâüddevle'yi tahttan indirmek yönündeki sonuçsuz kalan teşebbüslerinin doğrudan bir sonucu da savaş sahnesinin Kilikya'nın sınırlarından taşarak genişlemesi oldu. Kardeşine ve Osmanlı müttefik kuvvetlerine karşı kazandığı zaferden yüreklenen Alâüddevle, Kahire'ye gönderdiği ve Kayıtbay'ı Osmanlılara karşı ortak bir askerî taarruz başlatıp Rûm vilayetini zapt etme yoluyla bu zaferi perçinlemeyi öneren bir mektup yazdı.²⁸ Bu Alâüddevle'nin 840'ta (1437) Karamanoğullarına ve 869'da (1466) Osmanlılara kapatılan sınır kenti Kayseri'ye doğru Dulkadirli irredantist [yayılmacı milliyetçi] ihtirasını gerçekleştirmesi için duru-

²⁷ Caoursin [Bouhours], fol. 333; Thuasne, s. 265-68. Konferans protokolü ve Haçlı seferi planı için bkz. Iorga, belge 187, s. 174-79. Konferans hakkında bkz. İnalcık, "Case Study in Renaissance Diplomacy," s. 212.

İdris-i Bitlisî, Dâstân-i Panjum, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 65).

mun çok uygun olduğuna ilişkin değerlendirmesiydi. Yine de Memlûkleri kendi macerasına sürüklemeyi ancak bir aldatmaca sayesinde başardığı anlaşılıyor. Aksi halde, Alâüddeve'nin Osmanlı ordusunun yeni bir taarruz için toplanmaya başladığı ve Kilikya Kapılarına bir öncü kuvvetin geldiğine ilişkin sahte bir raporu Kayıtbay'a neden gönderdiğini açıklamak zordur. Rebiülevvel (Ocak-Şubat) 1490 ayında Kahire'ye ulaşan bu rapor, Memlûk sarayında büyük bir endişeyle karşılandı. İbn İyâs, Kayıtbay'ın derhal tepki vererek danışma meclisini topladığını ve yeni bir sefer hazırlığının başlatılması emrini verdiğini yazar.²⁹ Yine de ülke içindeki ağır sıkıntılar karşısında, Kayıtbay'ın sözde Osmanlı askerî hareketlerine tepki olarak bir askerî girişime kalkışmış olması olası görünmez; elbette Memlûk dış ilişkilerini genellikle ihmal eden İbn İyâs'ın bilmediği bir neden olması dışında. Kayıtbay o sırada Memlûk ordusunun da katılımıyla Osmanlılara karşı bir Haçlı seferi başlatma çabasında Papa ve Avrupa'nın Hristiyan hükümdarlarıyla yoğun müzakere halindeydi. Bu dönemde Osmanlı doğu sınırında yapılacak bir *tour de force* [güç gösterisi], Memlûk devletinin askerî kudretini ve itibarını ortaya koyabilirdi.

Seferin hazırlanma tarzı, aslında gerek Memlûk ordusunun gerekse hazinenin tükenmişliğinin bir göstergesidir. Eş-Şarkiyya'nın vergi toplayan mültezimlerine, bölgelerindeki Bedevi atlıların toplanmasını finanse etmek üzere, beşte birlik bir *haraç* konuldu. Kayıtbay orduya ödeme yapmaya hazır olunca, bu kez de *culbân*'ı ayaklanarak, yola çıkmadan önce bir ikramiye talep etti. Kayıtbay yine tahttan inerek Mekke'ye yerleşme tehdidini savurdu. Tehdidi her zamanki gibi etkili oldu ve *culbân*'ın yüz dinarlık *nafaka*'sının yanı sıra dört aylık *camakiyya*'sının peşin ödenmesiyle kriz çözüldü.³⁰ İlk kez olarak, genellikle nakit ödeme (*bedel*) karşılığında askerî seferlerden muaf tutulan ve Memlûk olmayan imtiyazsız askerî ihtiyatlar (*evladü'n-nâs*) da göreve çağrıldı ve arkebüzü (*el-bunduk el-rasas*) doğru dürüst kullanmayı

²⁹ İbn İyâs, 3, s. 269.

³⁰ A.g.e.

öğrenmeleri emri de verildi. Kendisinin de hazır bulunduğu bir sırada, bu yeni silahın eğitimlerinin verilmesinin ardından, Kayıtbay sefere katılanlara sembolik bir rol verdi ve her birine *nafaka* olarak otuz dinarlık bir tutar ile her iki kişiye birer deve tahsis etti.³¹ Bu, Mısır'da arkebüz kullanımına dair ilk kanıttır. Bu silahın daha önceki bir kullanımı, Cema-ziyelevvel 894'te (Nisan 1488) Şam ordusuna atfedilir.³² Arkebüz kullanımının başlatılmasının ana nedeni, iyi eğitilmiş Osmanlı arkebüzçülerinin Memlûk ordusuna, özellikle Ağa Çayırı muharebesinde verdiği zorlu ders olmuş gibi görünür. Daha alt düzeyli bir toplumsal sınıf olan *evladü'n-nâs*'ın arkebüzcü olarak seçilmesi, Memlûk askerî toplumunun genelde ateşli silahlara ve özelde arkebüzlere karşı sergilediği olumsuz tutumun da bir göstergesidir. *Evladü'n-nâs*'ın toplumsal olarak altta olması, *nafaka* olarak aldıkları paranın bir Memlûk'ün standart ücretinin (yüz dinar) üçte biri olması ve kendilerine at bile verilmemesinden de açıkça anlaşılıyor. Her iki *evladü'n-nâs* bir deve alırken, bir Memlûke, atına ilaveten, yükünü taşıması için en az bir deve tahsis ediliyordu.³³

22 Rebiülahir 895 (15 Mart 1490) günü üç bin Seçkin Memlûk, *evladü'n-nâs*, Bedevi atlılar ve tam donanımlı emirlerin Memlûklerinden oluşan birkaç *tulb* (on Büyük Emir ve elli-yi aşkın Kırkların ve Onların emirleri) birlikte, Özbek'in kumandasında kuzeye doğru yola çıktı. Büyük *Davadar* Akbir-di ve Özdemir Timsah istisnasıyla, Kahire'de hiç büyük emir kalmamıştı. Sefere katılan Memlûkler bir kez daha disiplin eksikliği sergilediler; aldıkları kesin emir atabeyden önce yola çıkmamaları olduğu halde, Kahire'den alelacele ayrıldılar.³⁴ Filistin'e doğru yürüyüşleri sırasında orduya Yahudiye

³¹ İbn İyâs.

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 104.

Arkebüzlerin Memlûk ordusunda kullanımı ve bu silahın kullanımına karşı Memlûk tutumuna ilişkin bkz. Ayalon, *Gunpowder and Firearms*, s. 59-66. Krş. Ayalon'un tezi üzerine eleştirel yazısı ve Osmanlı ordusunda ateşli silahların kullanımına ilişkin makalesi, Halil İnalcık, *Belleten*, c. 21, no. 33, s. 501-12.

İbn İyâs, 3, s. 270.

ve Samariye tepelerinden Arap *uşran* da katıldı.³⁵ Cemaziyelevvel (mart-nisan) ayında bütün Mısır kuvvetleri art arda Şam'a girmiş ve orada karargâh kurmuş durumdaydı.³⁶

Bu arada, 22 Cemaziyelevvel (13 Nisan) günü Ebubekir adında bir Osmanlı elçisi, Halep doğumlu ünlü müftü ve şeyhülislam (1488'den beri), Molla Arap (veya Memlûk kaynaklarında Şeyh Arab) lakabıyla tanınan Alâeddin Ali el-Arabî'yi temsilen diplomatik bir görevle Şam'da bulunuyordu.³⁷ Elçi Özbek'le buluştu ve dönemin tarihçisi Şeyh Alâeddin el-Basravî'ye göre, ona aşağıdaki mesajı verdi:

Şeyhi gibi, ulema ve devlet ileri gelenleri de, Osmanlı Sultanının yaptıklarını ve bu ülke [Memlûk] halkına karşı düşmanlığını onaylamıyorlar. Halihazırda bir zararın verildiğinin ve Müslümanların birbiriyle nasıl çarpıştıklarını seyreden kâfirlerce durumdan faydalanıldığının farkındalar ve bu nedenle hepsi de barış istiyor.³⁸

Bununla birlikte Özbek, Kayıtbay'ın ilk emrini değiştirip seferi iptal etmek istemedi. Bunun yerine, Ebubekir'e önce Mısır'a gidip Sultanla konuşmasını tavsiye eden Özbek, "Eğer [Kayıtbay] bir barış fermanı çıkarırsa biz de ona uyarız," dedi. Bunun üzerine Ebubekir, Özbek'in başkâtibi eşliğinde Kahire'ye giderken, Mısır ve Suriye kuvvetleri Halep'e doğru ilerliyorlardı.³⁹ Yine de bu krize barışçıl bir çözüm getirmek için Osmanlı diplomasisine bir şans tanımaya hazır olan Özbek, Osmanlılarla müzakereleri başlatmak üzere Memlûk bürokrasisinden bir *davadar-ı sanî* ve Kayıtbay'ın yakın çevresinden biri olan Emir Mamay min Hudâd el-Hasseki'yle⁴⁰ birlikte Tarsus'a küçük bir askerî birliği önden

³⁵ Uleymî, 2, s. 348.

³⁶ İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 120-23.

A.g.e., 1, s. 123, 132. Alâeddin Ali el-Arabî (ö. 901; 1496), II. Bayezid devrinin en ünlü ulemasından biri olarak kabul edilir. Biyografisi için bkz. Taşköprülüzade Ahmed Hüsâmeddin Efendi, *Al-Shaka'ik al-Nua'maniyya fî 'Ulama' al-Dawlat al-'Usmaniyya*, çev. Mecdi, *Şekayik un-Nu'amaniye* (İstanbul, 1281/1864-65), s. 96-99.

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 132.

A.g.e.

Emir Mamay el-Hasseki hakkında bkz. İbn İyâs, 3, s. 153. 894'te

gönderdi. Ancak elinde Divan-ı Hümayun'dan açık bir talimat olmayan Tarsus'un Osmanlı komutanı, tutuklanmasını emrettiği Mamay'ı Osmanlı payitahtına gönderdi.

Barış elçisinin esir alındığını anlayan Özbek, Osmanlı topraklarının derinlerine yönelik bir taarruz başlatmaya karar verdi. Suriye Geçitleri veya Kilikya Kapılarında (Kevare ve Gülek o sırada Osmanlı garnizonlarının elindeydi) durdurulmamak için Dulkadiroğullarının topraklarına girerek, Maraş ve Elbistan üzerinden İç Torosları Darb el-Hadas yoluyla geçti ve Kayseri'yi muhasaraya almakta olan Alâüddevle'ye katıldı. Kayseri'nin tüm kırsal kesimi Memlûk ve Dulkadirli kuvvetleri tarafından yakılıp yıkıldı. Hersekoğlu'nun Anadolu ordusuyla birlikte Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) üzerinden batıya doğru ilerlemekte olduğu bilgisini aldığı anda Özbek kuşatmayı kaldırdı. Arapsaçı gibi dolaşık Toros geçitlerinde önünün kesilmesi riskini göze almak istemeyerek, ordusunu iki kola ayırdı: Biri, büyük olasılıkla Dulkadirli kuvvetleriyle birlikte İç Torosları aşarak Memlûk topraklarına geri döndü ve Osmanlıların Dulkadiroğulları topraklarına geçmesini önlemek için Darende'de karargâh kurdu. Özbek komutasındaki ikinci kolsa Aksaray, Niğde, Ereğli ve Larende'yi kasıp kavurup Karaman vilayetinin kırsal kesimlerini yakıp yıkarak güneye doğru ilerledi. Halep'ten gelen bir rapora göre, Memlûk askerleri "Osmanlı kırsal kesiminde kadınlara tecavüz edip halkı katlederek, geçtikleri her yeri yağmalayıp ateşe vererek büyük zarar verdiler; bütün bunlar Memlûk elçisi Emir Mamay'ın tutuklanmasına tepki olarak yapıldı." Karaman'ın iç kesimlerinde her yeri tahrip ettikten sonra, Memlûk kuvvetleri Kilikya Kapılarını aştılar; geçidi Osmanlı misilleme saldırısına karşı emniyete alarak Tarsus yakınında karargâh kurdular.⁴¹ Memlûkler ayrıca Kilikya'da-

(1484) Sultan II. Bayezid'e ikinci elçilik görevi hakkında bkz. *a.g.e.*, 3, s. 299 ve İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 157, 161. Emir Mamay, 902'de (1497) Kayıtbay'ın oğlu ve halefi el-Melik en-Nâsır Muhammed tarafından idam ettirildi.

İbn İyâs, 3, s. 273-75; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 129; Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 54a; Âşıkpaşazade, 233; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 65 (takiben Müneccimbaşı, fol. 713); Âlî, s. 553.

ki küçük düşman bölgelerini temizlemeye yönelik bir girişimde de bulundular. Fakat Gülek kalesini almayı başaramadılar.⁴² Öte yandan, Memlûk kuvvetleri ağır bir kuşatmanın ardından, Ayas yakınındaki Kevare kalesini aldılar ve yerle bir ettiler.⁴³

Ne var ki, bu arada tedarikleri tükenen ve açlık çeken Memlûk askerleri memleketlerine dönmeyi talep etmeye başlamışlardı. Bir grup Suriyeli piyadeden oluşan ilk firariler 21 Ramazan 895 (13 Ağustos 1490) günü Şam'a varmıştı bile. Ordunun baskısı altında ve asker kaçaklarının gitgide artan sayısı karşısında, Özbek seferi durdurdu ve Memlûkler düzensiz bir şekilde geri çekilmeye koyuldular. Aldığı raporlar karşısında küplere binen Kayıtbay somut sonuçlar almadan ve II. Bayezid'le ilişkilerin daha da bozulmasına yol açarak geri dönmesi yüzünden orduyu suçladı. Orduya derhal geri çekilmeyi durdurması konusunda katı emirleriyle birlikte, Halep'e özel bir haberci gönderdi. Ama bu emirlere aldırmış etmeyen Mısırlı emirler Şam'a yürüyüşlerine devam ederek, Zilkade 895 (Eylül-Ekim 1490) boyunca peş peşe kente girmeye başladılar. Kaderin bir cilvesiyle, Kilikya'dan Şam'a gelen (4 Zilhicce; 19 Ekim) son emir Özbek oldu.⁴⁴

TARAFLAR BARIŞA HAZIR

Memlûklerin yıkıcı Karaman istilasını ve sivil halka karşı işledikleri "haksız şiddet ve zulüm (*cevir ve setim*)" hakkında Hersekoğlu'ndan gelen raporlara tepki olarak II. Bayezid, Şaban 895'te (Haziran 1490) kapıkulu kuvvetleriyle birlikte Rumeli ordusuna yeni bir sefer için toplanma emri verdi. Bir Dulkadirli elçiyle beraber henüz payitahta gelmiş Memlûk elçisi Mamay'ı da itibarsızlaştırarak gözaltına aldırdı ve ilk kez olarak Memlûklerle bizzat savaşmaya karar verdi.⁴⁵ Tur-

⁴² Âşıkpaşazade, 233.

İbn İyâs, 3, s. 274-75.

⁴⁴ A.g.e., 3, s. 273, 275; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 128, 130-31.

Âşıkpaşazade, s. 233; TAO (ed. Giese), s. 124; *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; İdris-i Bitlisi, *Dâstân-i Panjum*, s.y.; (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 65; Münecimbaşı, fol. 713).

sun Bey'in izah ettiği gibi, II. Bayezid böyle bir sefere şahsen kumanda etme fikrine daha önce hiç sıcak bakmamıştı: "Durum Sultan'ın ecdadının soylu örneğini takip edip Arap ülkesine şahsen gitmesini gerektiriyordu. Fakat padişah, önemsiz bulduğu ve ayrıca Çerkeslerle bizzat çatışmanın kendi şanına yakışmayacağını düşündüğü için Arap diyarına bizzat boyun eğdirmekten uzak durmuştu. [Ona göre] kölelerle ancak kullar çatışabilirdi."⁴⁶

Boğaziçi kıyısındaki Beşiktaş'ta kurulmuş olan ordugâh-ı hümayunda askerî hazırlıklar ve ordu toplanmaları arasında, Tunus'un Hafsî hükümdarı el-Mütevekkil-Alellah Osman'ın (839-99; 1435-94) bir elçisi İstanbul'a çıkageldi. Beraberinde Bayezid'e armağan olarak nadir bir Kuran nüshası ve bir hadis kitabının yanı sıra Tunus hükümdarının Osmanlı ve Memlûk sultanları arasında arabuluculuk yapma arzusunu gösteren bir *şefaathname* taşıyordu.⁴⁷ Bu anlaşmazlığın giderilmesi, o dönemde İspanyol Hristiyan *reconquista*' tehdidi altındaki ülkesinin, Osmanlılardan askerî yardım alması konusunda önünü açabilirdi. Aragonlu Ferdinand ile Kastilyalı Isabella'nın, yani *reges Hispaniarum*'un orduları o sırada, İber yarımadasındaki son Müslüman ileri karakol olarak kalan Gırnata'nın (Granada) küçük devletlerini yağmalamakla meşguldü. Mağribîler de Morolar denilen İspanyol-Müslümanlar, çaresizlik içinde daha 891'de (1486) yardım için İstanbul ve Kahire'ye bir elçilik heyeti göndermişlerdi. Bu yardım dileğinin şiirsel dilinden etkilenmiş olmakla birlikte, Hristiyan devletlere karşı uzlaşmacı politikasına bağlı

⁴⁶ Tursun Bey, 177a-77b.

İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 65; Münecimbaşı, fol. 713). Kökleri 6. (12.) yüzyıla dek uzanan Hafsî hanedanı, 982'ye (1574) dek varlığını sürdürdü. Geç dönem Hafsîler, kimi zaman Mağrib'in doğusunun tamamıyla birlikte, Tunus'a hükmettiler. Osman ve Müslüman komşularıyla Memlûkler ve Osmanlılar arasındaki diplomatik ilişkiler hakkında bkz. Robert Brunschrig, *La Berberia orientale sous les Hafsidés*, c. 1 (Paris, 1940), s. 262-63, 275-76.

Endülüs döneminde, İber Yarımadasındaki Hristiyanların, bölgedeki Müslümanları ortadan kaldırma çabaları –ed.n.

kalma zorunluluğu II. Bayezid'in derhal eyleme geçmesini önlemişti. Bunun yanı sıra o yıl ayrıca hem Osmanlılar hem de Memlûkler birbiriyle savaşmakla fazlasıyla meşguldü.⁴⁸

Hafsileri iyice kaygılandıran şeyse, çok sayıda Endülüslü sığınmacının karşı kıyıdaki Mağrib'e gelerek liman kenti Tunus'u doldurarak, hem İspanyol karşıtı hem de Hristiyan karşıtı duyguyu iyiden iyiye güçlendirmeleri oldu. Çok uzun zamandır Batı Akdeniz'deki Mağrib kıyısını istila özlemi çeken İspanya'nın şimdi bu arzusunu gerçekleştirmeye girişmesinden korkuyorlardı. Bu endişe Tunuslu elçi tarafından Osmanlı sarayına nakledildiğinde, II. Bayezid bu kez de danışmanları içinde Müslümanlar arasındaki savaşın kâfirlerin ekmeğine yağ süreceği konusunda daha da ağır baskılarla yüz yüze kaldı. Danışmanları, Osmanlı padişahının Hristiyanlık âlemine karşı daha güçlü bir saldırganlık politikası izlemesinin zamanının geldiğini savunuyorlardı. Aksi halde, İspanyolların "Afrika kral Ferdinand'ın" şeklindeki Haçlı sloganı hayata geçirilmekle kalmayacak, Avrupa'daki Osmanlı mülkleri de tehlikeye girecekti. Özellikle Macaristan'da Matthias Corvinus'un veliahtsız ölümü (6 Nisan 1490) ve ardından yeni bir kralın seçimi konusunda Macar soyluları arasında patlak veren çekişme, Habsburg imparatoru I. Maximilian'ın denetimini Macaristan'a kadar genişletmeye yöneltmişti.

Osmanlı gücünü Akdeniz'in batı havzasında hissettirme arzusu, 896 (1490) baharında II. Bayezid'i Kemal Reis kumandasında, İspanya'nın güneybatı kıyılarını darmadağın edecek bir filo göndermeye itecekti. Bununla, Tunus sulta-

⁴⁸ Andrew C. Hess, *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier* (Chicago, 1978), s. 60. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, ser. 13 (Ankara, 1949), 2, s. 2192; Hammer, 2, s. 294-95. Mağribilerin Osmanlı sarayından yardım isteği hakkında bkz. Efdaleddin, "Bir Vesikayı Müellim," *TOEM* 4 (1910), s. 201-22; James T. Monroe, "A Curious Morisco Appeal to the Ottoman Empire," *Al-Andalus* 31 (1966), s. 281-303. Memlûklerin tepkisi, Rachel Arie, *L'Espagne Musulmane au temps de Nasrides (1232-1492)* (Paris, 1973), s. 145-46'da incelenmiştir.

nına bir jest yapmasının yanı sıra, artık Osmanlı donanmasının Hristiyan aleminde genel İslami çıkarların savunuculuğunu temsil etmesiyle birlikte yeni bir politika başlatmış oluyordu. Bu, ayrıca Osmanlıların geliştirdiği "Berberî korsanlığı"nın başlangıcının işaretiydi. Devlet korsanı konumundaki Kemal Reis'le adamları, Hristiyan denizcilerin kâbusu oldu ve Osmanlı amirali olarak çok uzun bir kariyere sahip olacak genç yeğeni Piri Reis de çok geçmeden ona katılacaktı.⁴⁹ Fakat II. Bayezid'in bu müdahalesi Gırnata'yı kurtaramadı. Ocak 1492'de İspanyol orduları tarafından istila edildi ve İslamın Batı Avrupa'daki son tutunma noktası da paramparça oldu.

Batıya karşı Osmanlı saldırganlığını yeniden başlatmak için II. Bayezid Memlûklerle bir *modus vivendi* [yaşam tarzı] aramaya mecbur kaldı. Ne var ki, "aşağılık Çerkeslere" karşı misilleme isteyen bazı nüfuzlu ulema ve devlet ileri gelenlerinin pozisyonu düşünüldüğünde, bu o kadar da kolay bir iş değildi. Ulemanın çoğunluğu, "Mısır ve Suriye hükümdarlarının sapkınlık, zulüm ve isyanı" (*ilhad ve zulm ve isyan li-mulûk Mısır ve Şam*) değerlendirmesine dayanarak, savaştan yanaydı ve Memlûk istilacılara karşı cihadı haklılaştıran ve Müslüman olmalarına karşın kanlarının dökülmesine izin veren bir fetva çıkardılar. Memlûk askerlerinin yıkım ve tahribatına dair Karaman vilayeti topraklarından sürekli gelen raporlar da bu savaş ruhunu pekiştirdi. Gelgelelim, elçisi Ebubekir'i o sırada bir barış misyonuyla Kahire'ye yollamış olan şeyhülislam Molla Alâeddin Ali el-Arabî, farklı bir konum benimsedi. Suriye'nin Memlûk valileriyle yazışmış ve onların da savaşı durdurmaya istekli olduklarını öğrenmişti. Savaşın iki ülke arasındaki uzun ömürlü dostluğa haksızlık olacağını söyleyerek o fetvayı çıkaran ulemayı eleştirdi.⁵⁰

Derken, tam II. Bayezid'in Beşiktaş'a gitmeyi planladığı günden bir gün önce, 22 Şaban 895'te (11 Temmuz 1490)

⁴⁹ Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 64-66. Kemal Reis hakkında bkz. İsmet Parmaksızoğlu, *İA*, "Kemal Reis" maddesi ve Von Burski, s. 1-25.

İdris-i Bitlisi, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 66-67; Müneccimbaş, fol. 713).

İstanbul'da sert fırtınalar çıkarak yoğun yağışlar başladı. Etmeydanı yakınındaki baruthaneye dönüştürülmüş büyük bir yapı olan Güngörmez Kilisesine yıldırım isabet etti ve binadaki patlamanın yol açtığı yangın o kadar büyüdü ki, dört komşu mahalleyi kül etti ve pek çok insanın ölümüne yol açtı. Patlamanın çapı öylesine genişti ki, etkisi Haliç'in karşı yakasındaki Galata ve Beşiktaş'ta olduğu gibi Boğaz'ın karşı yakasındaki Üsküdar'da bile hissedildi. Etmeydanı'nda Yeni Odalar olarak bilinen yeniçeri kışlalarınınsa en ağır hasarı aldığını varsayabiliriz. Osmanlı kaynaklarında patlamanın ve yangının yayılmasının yol açtığı hasarın tam boyutlarına ilişkin anlatıların abartılı olmasına karşın, yine de Divan-ı Hümayun'un istişare amaçlı toplanmasını gerektirecek kadar büyük olduğunu gösterir. Memlûklerin Karaman vilayetini tahliye ettiğine ve Anadolu'daki geniş çaplı kıtlığa ilişkin yeni raporlar karşısında, II. Bayezid vezirlerinin ertesi günkü seferi iptal etme tavsiyesini kabul etti. Ardından Tunus elçisi saraya çağrıldı ve Tunus'un arabuluculuğunu kabul ettiğine dair Bayezid'in mektubu kendisine verildi.⁵¹

Artık diplomatik faaliyetinin sonuç vermediğinin farkında olan Kayıtbay da savaşa son vermeye istekliydi. Matthias Corvinus'un Roma'daki kongrenin üstünden bir ay bile geçmeden ölümü ve İtalya'daki aşıkâr birlik eksikliği yüzünden Papa'nın ihtiraslı Haçlı projesini ilerletme çabaları tam bir kördüğümüne dönüşmüş durumdaydı. 17 Muharrem 896 (30 Kasım 1490) gününde bir Osmanlı elçisi, II. Bayezid'in kapıcıbaşı Mustafa Bey (geleceğin veziriazamı Koca Mustafa Paşa), Roma'ya geldiğinde, Cem Sultan hakkında, daha önce Rodos'la imzalanana benzer bir antlaşma elde etmeyi başardı. Padişah'tan getirdiği bir mektupta II. Bayezid, Papa'yı dostluğu konusunda temin ediyor ve Cem, Roma'da, yani uzakta tutulduğu sürece Hristiyanlara saldırmamaya söz veriyordu. Mustafa Bey ayrıca ancak Cem Sultan'ı canlı ola-

⁵¹ Âşıkpaşazade, s. 23-34; TAO (ed. Giese), s. 124-25; *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 65-68; Münecimbaşı, fol. 713). İstanbul'daki yangınlarla ilgili bkz. Halil İnalcık, *EP*, "İstanbul" maddesi.

rak gördükten sonra Papa'ya verilmek üzere, Cem'in üç yıllık harçlığı olarak 120.000 duka altınını da getirmişti.⁵² O sırada Roma'da bulunan bir Memlûk elçi, bir kez daha Papa'yı Osmanlılara karşı kışkırtmaya çalıştı. Cem'in Mısır'a verilmesi karşılığında 400 bin duka, Kudüs krallığının yeniden kurulması ve Bayezid'e karşı zafer kazanılması durumunda, tüm işgal altındaki toprakların Hristiyan devletlere iadesini önerdi. Sonunda elçi Kahire'ye elleri boş döndü. Artık Cem kozunu oynamanın uygun ve benzersiz fırsatını kaçırdığının bilincinde olan Kayıtbay'ın sinirleri iyice bozulmuştu.⁵³

Memlûkler açısından, 895 (1490) yılının sonuna gelindiğinde uzun savaşın iyice yıpratıldığı imparatorluktaki iç koşullar daha da kötüleşmişti. Muharrem 896'da (Kasım-Aralık 1491), Mısır ordusu Kahire'ye döndü ve hemen arkasından Memlûk *culbân* hâlâ artan geçim sıkıntısını telafi etmek üzere bir ikramiye talebiyle yeniden başkaldırdı. Hazinesinde para kalmayan Kayıtbay bir kez daha tahttan çekilerek Mekke'ye yerleşme tehdidini savurdu.⁵⁴ Son bir çare olarak da halkın çeşitli kesimlerinden vergi toplamaya karar verdi ve bu amaçla Rebiülevvel 896'da (Ocak 1491) dört başkadıyı, ulemayı ve büyük emirleri yeniden topladı. Kısa konuşmasında onlara devletin içinde bulunduğu büyük sıkıntıları anlattı:

Osmanlılar Mısır ordusuyla savaşmakta tereddüt etmiyorlar; Halep'teki koşullar kötü ve vilayet çökmenin eşiğinde; tüccar önceden Mısır'a ithal edilen ürünleri vermiyor; Memlûk *culbân* para istiyor ve reddedecek olursam Mısır ve Kahire'yi yağmalayacak, evleri yakacaklar; Osmanlı ordusu Halep vilayetine saldıracağı zaman, önceden para vermezsem ordunun Mısır ve Kahire'den ayrılmaya bile niyeti yok. Hazinesinde hiç para kalmadı; geriye kalan tek yol orduyu gönderebilmem için bütün bir yıl boyunca vakıflara ve arazile-

⁵² Thuasne, s. 270-83; Caoursin [Bouhours], fol. 341-42; *Vâkıât-ı Sultan Cem*, s. 23-24; Angiolello [Da Lezze], s. 187-89 (Bayezid'in mektubu s. 187-88'de aktarılır). Mustafa'nın misyonu hakkında bkz. İnalçık, "Case Study in Renaissance Diplomacy," s. 212-16.

Angiolello [Da Lezze], s. 189-90. Krş. Zinkeisen, 2, s. 486.

⁵⁴ İbn İyâs, 3, s. 276.

re, bahçelere, hamamlara, değirmenlere, gemilere ve benzeri dahil özel mülklere vergi koymaktır.⁵⁵

İbn İyâs'ın özet haliyle aktardığı Kayıtbay'ın bu konuşması, Memlûk Mısır ve Suriye'sinin savaş nedeniyle içine düştüğü kaosu tam anlamıyla ortaya koyar. Halep, hem kent hem de vilayet olarak, savaşın asıl yükünü omuzlamak zorundaydı. Halep, Osmanlı istilalarını önleme ve karşı saldırılar için düzenlenen Memlûk ordularının ana sevkiyat karargâhıydı. Aynı şekilde Şam da bu yükten kaçamamıştı. Son seferde, Şam genel valisi Yaşbak el-Cemali'ye 100.000 dinar vermesi emredilmiş, ki bu da vilayet hazinesinde kendi sefer harcamalarını karşılayamayacak olan 83.000 dinar gibi bir tutar kalmasına yol açmıştı.⁵⁶ Kaldı ki, kuzeye giden veya oradan dönen Mısır ordusunun başlıca durak yeri hizmetini gören Şam, Memlûk askerlerinin insafına kalmış durumdaydı. Sözgelimi son seferden dönüşlerinde, seçkin Memlûkler Şam kentini talan ederek, Yaşbak'ı evine kaçmak, hatta canını kurtarmak için kent dışına saklanmak zorunda bırakmışlardı.⁵⁷

Olayın en korkutucu yanı, Kayıtbay'ın kendi satın alınmış memlûklerini disipline edemeyişinin sonucu olarak ülkesinde kanun ve düzenin çöktüğünü itiraf edişidir. İronik olansa tıpkı öncülleri gibi Kayıtbay'ın da kendi otokratik yetkesini pekiştirmek üzere *culbân* sayısını artırmak istemesiydi fakat eninde sonunda ona hükmeden *culbân* olmuştu. Dehşet saçan *culbân*'lar ve yaptıklarının Kahire'yi içine düşürdüğü aralıksız karışıklık hali hakkında düzinelerce hikâye anlatılır. Disiplinsel yozlaşmanın işaretleri daha önce, Çerkes döneminin başında ortaya çıkmış olmakla birlikte, eksiksiz çöküşü 9. (15.) yüzyılın ikinci yarısında başladı ve Kayıtbay devrinde tam bir anarşiye dönüştü.⁵⁸ Tahttan inme konusunda sık sık başvurduğu tehditlerin ana nedeni, bu eylemin, büyük güçlerini onun tahtta oturmasından alan kendi *culbân*'ı üzerindeki kısıtlayıcı etkisiydi.

⁵⁵ A.g.e., 3, s. 278.

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 121.

A.g.e., 1, s. 130.

Ayalon, "Structure of the Mamluk Army," s. 208-12.

Ekonomi de en az askeriye kadar kötü durumdaydı. Kayıtbay'ın Suriye ve Mısır'a gidecek mallar üzerindeki Osmanlı ambargosundan yakınmasının da gösterdiği gibi, savaş, Osmanlı ve Memlûk ülkeleri arasındaki ticarete şiddetli gerileme ve yıkım getirmişti. Halil İnalıcık'ın 1479-1500 yıllarına ait Bursa kadı sicillerinden ortaya çıkardığı üzere, Bursa'daki Arap tüccarlarını gösteren bir tablo, savaş dönemi olan 1485 ila 1490'larda ticari etkinliğin yokluğuna açıkça tanıklık eder.⁵⁹ Özellikle askerî seferlerin harcamaları, bu ülkenin mali durumu üzerinde çok büyük sıkıntı yaratıyordu. İbn İyâs, uzun hükümrânlığı boyunca Kayıtbay'ın bütün seferleri için devlet hazinesinden 7.165.000 dinarlık bir meblağ harcadığını anlatır; ki bu rakam sadece orduya ödenen *nafaka*'yı kapsıyordu.⁶⁰ Saltanatının ilk beş yılında (872-77; 1468-72) Şehsuvar'a karşı giriştiği yedi seferin, biyografisinin yazarına göre, ona 1.753.000 dinara mal olduğu düşünülürse⁶¹ Osmanlılar ve Dulkadirli müttefiklerine karşı seferlerinin maliyetinin 5.000.000 dinarı aşacağı kabul edilebilir.

Sultanın, ordunun seferlerini finanse etmekte vakıf gelirlerini kullanma girişimlerine, İslam hukukunun böyle bir işleme ancak devlet hazinesinin büsbütün boş olması halinde ve ancak askerî kurum üyelerinin tüm altınlarını ve süslerini satmasından sonra izin verdiği gerekçesiyle, daima ulemanın itirazlarıyla karşılaştı.⁶² 1489 krizinin tersine, bu kez sözlerine kulak asan olmadı. Başkaldıran *culbân*'ı tatmin etmek ve boş devlet hazinesine biraz olsun para koyabilmek için Kahire'deki tüm vakıflardan ve arazilerden zorla vergi alındı. Benzer sert tedbirler İskenderiye, Dimyat ve Şam ileri gelenleri, tüccarı ve mülki idarecilerine de uygulanacaktı.⁶³

Bir bütün halinde çöküşün eşiğinde olduğu görülen Memlûk İmparatorluğunu geçici olarak bile olsa bu çöküş-

⁵⁹ İnalıcık, "Bursa and the Commerce," s. 133-34.

İbn İyâs, 3, s. 325.

Bkz. David Ayalon, "The System of Payment in Mamluk Military Society," *Orient* 1 (1958), s. 292-94'te, *Tarih Kayıtbay*'ın içerdiği verilere dayanan liste.

A.g.e., s. 291-92.

İbn İyâs, 3, s. 276.

ten kurtarabilmenin tek şartı, Osmanlılarla barış yapmak gibi görünüyordu.

1491 BARIŞ ANTLAŞMASI

24 Şaban 895'te (13 Temmuz 1490) II. Bayezid Edirne'deki yazlık sarayına gitmek üzere Beşiktaş'tan ayrıldı. Fakat kenti vebanın etkisi altında bulunca dört ay kadar kaldığı İpsala'ya geçti. 896 Muharrem'inin başında (1490 Kasım ortası) geri döndüğündeyse Osmanlı-Memlûk barış görüşmeleri başlıyordu.⁶⁴ Osmanlı müzakere heyetinin başına Molla Ali el-Arabî tayin edildi.⁶⁵ Memlûk tarafındaysa yedi aylık alıkonuluşunun ardından serbest bırakılan Emir Mamay el-Hassekî ile Mısır'ın üst düzey ulemasından Şeyh Bedreddin bin Cuma bulunuyordu.⁶⁶ Beraberlerinde Kayıtbay'ın barış önerisini de getirdiler; ki II. Bayezid döneminin anonim bir vakanüvisi aşağıdaki mesnevi tarzı şiirinde bu öneriyi şöyle betimler:

[Kayıtbay] mektubunda dedi ki
Allah her hatayı bağışlayandır;
Bırakalım geçmiş geçmişte kalsın;
İntikam hırsını bir yana bırakalım,
Gurur duygusuyla birlikte;
Ayrıca dedi, Rûm Sultanı [Bayezid]
Çukurova'da üç kaleyi fethetti;
Zapt edip bir ordu yerleştirdi;
Bunlar Mekke ve Medine evkafının olsun;
Umulur ki geri verecek kadar nazik olasın
Medine halkı da duacın olur;

⁶⁴ TAO (ed. Giese), s. 125; *Menâkıb-ı Sultan Bayezid*, s. 419.

⁶⁵ İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 68; Müneccimbaş, fol. 713).

Âşıkpâşazade, s. 240; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 144. Bu ikinci kaynak, döneme mensup Alâeddin el-Basravî'nin *Zeyl*'inden, Emir Mamay'ın Osmanlı başkentinden Bedreddin bin Cuma ile birlikte döndüğünü aktarır. Bu bilgiyi doğrulayan el-Gazzî (1, s. 36-37), Bedreddin bin Cuma'nın (ö. 914; 1509) ikinci bir diplomatik görevle 907'de (1501) Sultan II. Bayezid'e gittiğini de ekler.

Sen ki Müslümanların Gazisisin
 Aynı zamanda da padişahsın;
 Bolluk dolu hazinen ve ordunla yücesin.⁶⁷

Bayezid barış şartlarını kabul etti ve müzakere heyetleri aşağıdaki formülü belirledi:

1. Osmanlılar Adana ve Tarsus ile sınır kalesi Gülek dahil olmak üzere, almış oldukları yerleri Memlûklere bırakacaklardı.
2. Memlûkler de bu yerleri kutsal Mekke ve Medine kentlerine hayrat yapacaklardı.⁶⁸

Evvelce, herhangi bir barış anlaşması için Osmanlılar tarafından fethedilen tüm yerlerin Memlûk egemenliğine iadesini şart koşan Memlûkler açısından bu formül kesinlikle bir geri adımı temsil ediyordu. Artık Memlûkler her iki ülkenin de *fief* sistemi, yani Osmanlı tımar ve Memlûk *ıktâ* düzeni dışında kalmasını sağlayacak teknik bir çözüm olarak, bu üç tartışmalı yeri vakıf haline koymaya razı olup Memlûklerin bu yerlerin gelirlerini Mekke ve Medine'nin desteklenmesine ayırmak zorunda kalacaktı.

Fethedilen yerleri evkafa dönüştürme uygulaması, 637-41'de Irak'taki Arap fethine kadar geçmişe uzanır. Halife I. Ömer, fethedilen toprakları olduğu gibi bırakmaya ve bu toprakları ganimet olarak kabul edip Müslüman savaşçılar arasında dağıtma talebine karşın, burayı gelirleri Müslüman ümmetinin ihtiyaçlarında kullanılacak evkaf yapmaya karar vermişti. Daha sonraları, ortaçağdaysa bu uygulama ülkeler arasındaki tartışmalı sınır bölgelerinde kullanıldı. Nitekim, Memlûk sınırındaki Karaman kentleri Larende ve Ereğli de Medine şehrine ait evkaf olarak tespit edilmişti. Gelgelelim bu örf, Osmanlı veziriazamı Rum Mehmed Paşa'yı 874'te (1470) bu kentleri acımasızca tahrip etmekten alıkoymamıştı (bkz. yukarıda). Sakinleri, Medine'ye adanmış bir vakıf oluş-

⁶⁷ *Tarih-i Sultan Bayezid*, s.y.

⁶⁸ Âşıkpaşazade, s. 240; *Menâkıb-ı Sultan Bayezid*, s. 419; Rüstem Paşa, *TAO*, fol. 749b; İdris-i Bitlisî, *Dâstân-i Panjum*, s.y. (krş. Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 68; Münecimbaşı, fol. 713).

turduğunu söyleyerek Mehmed Paşa'ya yalvardıkları zaman, bu ricayla huzuruna gelenleri idam ettirdiği yetmiyormuş gibi, kent sakinlerine de zulmetmişti.⁶⁹

Bu barış formülü II. Bayezid'i tatmin etmişti; itibarını koruduğu gibi, ona sembolik bir zafer de kazandırıyor. Ardından Emir Mamay'a bir hilat giydirilerek, nüfuzlu Bursa kadısı Şeyh Ali Çelebi'nin başkanlığındaki bir barış heyetiyle birlikte karayolundan Mısır'a gönderildi. Bursa kadısının tam adı Molla Alâeddin Ali bin Ahmed Mehmed el-Cemâlî idi.⁷⁰ Tarsus'a vardıklarında Mamay, Şam genel valisine Osmanlı heyetiyle birlikte gelişini bildiren bir mesaj gönderdi. 11 Rebiülahir 896 (21 Şubat 1491) tarihli mesaj, II. Bayezid'in Memlûk barış şartlarını kabul ettiği ve Kilikya'dan çekilmeye hazır olduğunu açıklıyordu.⁷¹

21 Cemaziyelevvel (1 Nisan) günü Mamay ve Bedreddin bin Cuma, Osmanlı yol arkadaşlarıyla birlikte, gelişleri için özel olarak süslenmiş Şam kentine vardılar. Şam'ın sevinç dolu halkı tarafından bir haftalık kutlamalardan sonra grup Kahire'ye doğru yoluna devam etti.⁷² Orada Ali Çelebi muhteşem bir törenle karşılandı. Üç kalenin anahtarlarını Kayıtbay'a sunarak, bu yerlerin hâkimiyetini Osmanlıdan Memlûklere resmen devretmiş oldu. Karşılığında Kayıtbay da Mihaloğlu İskender Bey ile geri kalan Osmanlı esirlerini serbest bıraktı.⁷³ Birkaç hafta Sultan Kayıtbay'ın konukseverliğinin tadını çıkardıktan sonra Ali Çelebi ve grubu, hacca gittikleri Kudüs'de Kudüs valisi ve Kutsal Kentler Sorumlusu (*nazır el-Haremeyn*) Hızır-bek ve kentin üst düzey din adamları tarafından karşılandılar.⁷⁴ Bu arada, sultan vakıflarının

⁶⁹ Neşrî, 204-5. Krş. Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri," s. 59-60.

Al-Jawahir al-Hisan fî Manakib al-Sultan Suleyman b. 'Usman, Darü'l-Mesnevi Kütüphanesi, no. 360, fol. 34b (aktaran Tekindağ, "Çukur-Ova," s. 137). Molla Alâeddin'in (ö. 932; 1515) biyografisi için bkz. Taşköprülüzade, s. 187-91.

İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 137-38.

A.g.e., 1, s. 138-39.

İbn İyâs, 3, s. 281-82.

Uleymî, 2, s. 359.

sorumlusu (*nazır vakfe'l-sultan*) Emir Canbulat min Yaşbak el-Hassekî, altı kişilik bir heyetle Osmanlı başkentine giderek barış antlaşmasını teyit etmekle görevlendirildi. Canbulat sekiz yıl sonra, yani iktidarı ele geçirip de altı ay sonra Kansu Gavri'ye kaptıracağı 905'te (1499-1500) daha tanınmış bir isim olacaktı. 25 Ramazan (1 Ağustos) günü Şam'a varan Canbulat, Ali Çelebi'nin onuruna düzenlenen şenliklere katıldı ve 17 Şevvalde (23 Ağustos) hep birlikte Osmanlı payitahtına doğru yola çıktılar.⁷⁵

7 Zilhicce 896 (11 Eylül 1491) günü Canbulat İstanbul'a vardı ve Osmanlı muadilleriyle başlayan görüşmelerde, barış antlaşması baştan sona onaylandı.⁷⁶ Osmanlı sarayında birkaç haftalık ağırılanmasının ardından, Canbulat ve adamları yeniden yola çıkarak onur kaftanları, köleler, develer ve Kayıtbay için diğer değerli hediyelerle yüklü olarak Rebiülevvel 897'de (Ocak 1492) Kahire'ye vardılar.⁷⁷

Antlaşmanın şartlarından biri, Karadeniz'in köle ve maden pazarlarına Memlûklerin serbest erişimi ve bu kölelerin Osmanlı topraklarından geçirilerek Suriye ve Mısır'a taşınma iznini kapsıyordu.⁷⁸ Sinop ve Kastamonu arasındaki bölge, Karadeniz limanlarına kolay erişiminin yanı sıra başta bakır, demir, gümüş, kurşun ve değerli madenler olmak üzere, madenlerden yana zengin bir bölgeydi. Öte yandan, Kırım'daki çeşitli madenler ve barutun en önemli bileşimi olan güherçile dahil tuzun ana kaynaklarını oluşturuyordu. Aynı şekilde, Kırım'daki Kefe ve ona bağlı Azak, Kerç, Tamon ve Kopa limanları da köle alımının yapıldığı başlıca pazarlardı. Savaş boyunca Kayıtbay, yalnızca hazinesinde para kıtlığı nedeniyle değil, özellikle II. Bayezid'in Osmanlı topraklarında Memlûk köle ticaretini yasaklaması nedeniyle de muharebelerde ölenlerin yerine koyacak sayıda memlûk sa-

⁷⁵ A.g.e.; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 141-42; İbn İyâs, 3, s. 283.

Menâkıb-ı Sultan Bayezid, s. 412; Lettera, ed. Sansovino, *Historia universale*, fol. 283a (takiben Guazza, fol. 32b; Sansovino, *Annali turcheschi*, fol. 150); Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 68-69.

Uleymî, 2, s. 360; İbn Tolun, *Mufakahat*, 1, s. 147-48; Hoca Sadeddin Efendi, 2, s. 68-69; Guazzo, fol. 32b-33a.

Guazzo, fol. 32a.

tın alamamıştı. Memlûklerle savaş halinde olması nedeniyle, II. Bayezid onların muharip gücünü artırmak istemiyordu. Savaşın bir diğer sonucuysa Kayıtbay'ın ateşli silahların her zamankinden de çok muharebenin temeli ve sonucunu belirleyen etken olduğunu kavraması oldu. Beyrut dışında, imparatorluğun hiçbir yerinde madenlerin mevcut olmayışı veya henüz bulunmamış olması nedeniyle,⁷⁹ Memlûkler başta Karadeniz bölgesindeki Osmanlı denetimindeki madenler olmak üzere, dışarıya bağımlı durumdaydılar.

Gelgelelim, barış antlaşmasındaki en önemli madde, Kilikya'nın iki önemli kesiminin "İslamlaştırılması"ydı. Bu, Osmanlı askerlerince tahliye edilip savaş öncesi Memlûk hâkimiyetine iade edilen Kilikya topraklarında *status quo ante bellum*'un [savaş öncesindeki durumu sürdürmek] iadesiyle, Davud Bey'in oğlu Ramazanoğulları hükümdarı Garseddin Halil Bey'in (ö. 916; 1510-11), bölgenin büyük bölümünün denetimini tekrar alması anlamına geliyordu. Adana'da Garseddin'in 898 (1492) tarihli bir kitabesi bu gerçeği teyit etmektedir.⁸⁰ Gülek kalesi Memlûk, Kilikya Kapılarının kuzey ucuna hâkim Lu'lu'a kalesi de Osmanlı tarafında kalacak şekilde, Toroslar'daki eski sınır yeniden çizildi. Buna karşılık Memlûkler de, vakfın gelirlerinin düzenli transferi için gerekli şekilde antlaşmanın kendi paylarına düşen şartlarını yerine getirmekte dikkatli davrandılar. Osmanlılar –bir jest veya antlaşmanın uygulanmasını sağlama yolu olarak– parayı Kilikya'nın Ayas limanından, Mısır'ın İskenderiye limanına göndermeye davet edildi. Böyle bir gönderinin 903'te (1498) Kemal Reis kumandasında bir Osmanlı filosu tarafından teslim edildiği kaydedildi.⁸¹

⁷⁹ Ayalon, *Gunpowder and Firearms*, s. 130.

⁸⁰ Max van Berchem ve Max van Oppenheim, *Inschriſtem aus Syrian, Mesopotamien und Kleinasien* (Leipzig, 1909), s. 109.

Âşıkpâşazade, s. 250, 251; Kemalpaşazade, *TAO* (Defter VIII), fol. 76a; Hadidî, *TAO*, fol. 176b.

SONSÖZ

Osmanlı ve Memlûk imparatorlukları arasında kurulan barış ortamı çeyrek yüzyıl boyunca (1491-1516) korundu. Memlûkler açısından 896 (1491) Barışı, başta ekonomik rehabilitasyon gelmek üzere, içişlerine yönelik yeni bir düzenleme dönemini simgeliyordu. Öte yandan Osmanlılar açısından barış, Batıda saldırgan bir politika izlemeye doğru yeni bir ilginin kıvılcımlarını tutuşturmuştu. Kısa süre sonra Gırnata'nın (Granada) düşmesi (Ocak 1492), Hristiyan âlemine karşı *gaza* ruhunu yeniden canlandırırken Osmanlıları komşu Hristiyan topraklarına karşı donanma güçlerini de kullanmaya itiyordu. Cem Sultan'ın 900'deki (1495) ölümü, II. Bayezid'i büyük çaplı bir taarruz başlatabilmekte en sonunda özgür kılmıştı. 905 (1499) yılında Sultan II. Bayezid'in Akdeniz'de başlattığı bir deniz seferi, Mısır'da büyük telaş yarattı; fakat aslında bu operasyon Venedik'e karşı savaşın başlamasının işaretini vermişti.

II. Bayezid, 907 (1501) yılında kızını tahta yeni çıkan Memlûk sultanı Kansu Gavri'yle evlendirmek yoluyla, iki devlet arasındaki barışçıl ilişkileri teyit etmiş oldu. Ertesi yıl, yani 908 sonunda (1502) II. Bayezid, Doğuda çıkmakta olan yeni sorunlarla baş etmekte elini serbest bırakacak şekilde, Venedik'le barış yapmayı kabul etti. 896'da (1490) Sultan Yakub'un ölümünden sonra, hanedan tartışmaları Akkoyunlu rejiminin yıkılmasına yol açarken Şah İsmail'in dinamik liderliğindeki Safevilerin iktidara yükselişini de beraberinde getirmişti. Safeviler Şii halk hareketini Güneydoğu Anadolu'nun Türkmen aşiretleri arasında yoğunlaştırdıkları ve 913'te (1507-8) Dulkadiroğulları beyi Alâüddeve'yi mağlup ettikleri zaman, sınır boylarındaki güçler dengesi ciddi şekilde tehdit altına giriyordu. Osmanlılar, doğu sınır-

larında genişleme zihniyetli bir devletin varlığına tahammül edemezlerdi ve Şii unsurları bölgeden sürgün ederek Safevi tehdidini azaltmaya çalıştılar. 917 (1511) yılında bölgede çıkan ciddi bir Şii isyanı, Osmanlı politikasının etkisizliğini ortaya serdi.

Osmanlılar ile Safeviler arasında geniş çaplı bir askeri çatışma, Osmanlıda taht kavgasıyla ilgili iç mücadele ve Safevilerin Maverâünnehir Özbeklerine karşı savaşla uğraşmaları yüzünden ertelenmiş oldu. Ne var ki, saldırgan zihniyetli Şehzade Selim, 918 (1512) yılında tahta çıktığı zaman, ilk iş olarak Memlûklerle resmî bir ittifak imzaladı (919; 1513) ve Osmanlı gücünü olanca ağırlığıyla Safevilere yöneltti. Büyükbabası Fatih Sultan Mehmed gibi, I. Selim de askerî fetihler aracılığıyla cihanşümul bir imparatorluk kurmakta kararlıydı. Bu yüzden, Kızıldeniz'de Portekiz saldırılarına karşı Osmanlılardan aldıkları donanma desteğine karşın, Memlûkler Doğu Anadolu'daki Osmanlı hamlelerine büyük bir şüpheyile bakıyorlardı. Selim'in 920'de (1514) Çaldıran ovasında Safevilere karşı ulaştığı kesin zafer ve ardından gelen Doğu Anadolu işgali, Memlûkleri, Dulkadiroğullarını ve Safevileri bir askerî ittifakta bir araya getirdi. Osmanlı-Safevi çatışmasında tarafsızlıktan, Osmanlılara karşı bölgesel bir savunma ittifakına doğru dönüşüme uğrayan bu kayma, eninde sonunda Osmanlı-Memlûk çatışmasını da kaçınılmaz kıldı. Alâüddevle, 921'de (1515) I. Selim'in kuvvetlerince yenilgiye uğratılıp öldürüldü ve toprakları Alâüddevle'nin yeğenlerinden biri olan Şehsuvaroğlu Ali'ye aktarıldı. Sultan Kansu Gavri komutasında kuzeye yürüyen Memlûk ordusu, Halep yakınlarındaki Mercidabık'ta tam anlamıyla ezildi. 923 (1517) yılına gelindiğindeyse Suriye, Mısır ve Hicaz dahil neredeyse tüm Memlûk toprakları işgal edilmiş ve Osmanlı İmparatorluğunun topraklarına katılmış durumdaydı. Memlûk topraklarını ele geçirmekle, Osmanlılar nihayet İslamdaki kutsal yerlerin koruyucusu rolünü devraldıkları gibi, Osmanlı padişahı da artık yüce İslam hükümdarı olmuştu.

EKLER

İKİNCİ OSMANLI-MEMLÛK SAVAŞI ÜZERİNE KAYNAKLAR

- Altındağ, Şinasi, *İA*, "Selim I" maddesi.
- Bacqué-Grammont, J.L., "Un 'Fetihnâme' Zu-l-kadirede dans les archives Ottomânes," *Turcica* 2 (1970), s. 138-50.
- Edhem, Halil, *Tagebuch des aegyptischer Feldzuges Sultan Selims*. Weimar, 1916.
- . *Mısır'ın Son Memlûk Sultanı Melik Tuman-bay II adına Çorlu'da bulunan bir Kitabe*, İstanbul, 1945.
- Hess, Andrew C., "The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the 16th Century," *IJMES* 4 (Ocak, 1973), s. 55-76.
- Jansky, H., "Die Eroberung Syrien durch Sultan Selim I," *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* 2 (1926), s. 173-232.
- . "Die Chronik des İbn Tulun als Geschichtes-quelle über den Feldzug Sultan Selim's I gegen die Mamluken," *Der Islam* 18 (1929), s. 24-33.
- Massé, H., "Salîm Ier en Syrie, d'après le Sélim Nâme," *Mélanges René Dussaud* 2 (1939), s. 739-82.
- Mutawalli, Ahmad Fu'ad, *Al-Fatih al-'Usmani li-l-Sham wa-Misr wa-Mukaddimatihi*, Kahire, 1976.
- Salmon, W.H., *An Account of the Ottoman Conquest of Egypt*, Londra, 1939.
- Al-Sayyid al-Rakid, Muhammad 'Abd al-Mun'im, *Al-Gazw al-'Usmani li-Misr wa-Nata'ijuhu 'ala al-watan al-'Arabi*, İskenderiye, 1972.
- Spieser, Marie-Therese, *Das Selimnâme des Sa'di b. 'Abd al-Mute'al*. Zürich, 1946.
- Stripling, J.W., *The Ottoman Turks and the Arabs, 1511-1574*. Urbana, Illinois, 1942.

Tansel, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara, 1969.

———. "Silahşor'un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adli Eseri," *Tarih Vesikaları* 1 (Ağustos, 1955), s. 294-320, 430-54.

TURSUN BEY'İN OSMANLI DONANMASI BETİMLEMESİ

Nesir

"Ve deryâ yüzinden dâhi tonanma / tertibin buyurdu / Cins köke ve / mavunalar ki direkleri göğe / durunur ve yüğrük kadirgalar ki önüne ok perrân itsen gâyet-i/sür'atinden ok ardına düşer / ve fâyık tiz-rev kayıklar"

"Ve ayrıca denizde gidecek bir donanma hazırlanmasını buyurdu / direkleri gökyüzüne uzanan kökeler ve mavunalar / ve o kadirgalar ki öyle hızlı giderler ki, önüne atılan bir ok düşene kadar gerisinde kalır / ve çok hızlı kayıklardan."

Mesnevi

(Vezin: fa'ül-ün fa'ülün fa'ülün fa'ül)

*Gemiler ki kuşdan tiz-per
Kamu tolu idi yarağ ile er
Kökeler ki göğe iriştürdi ser
Ki yelkeni nasr dumanı zafer
Çü yelken açuban yörirdi tamam
Deniz yüzine san kuruldı hiyâm
Çü top atılup tokunurdu suya
Balıklar düşerdi atılup kurıya.*

"Bir kuştan bile hızlı gemiler / tamamen tedarik ve adamla dolu / başı göklere değer / yelkenleri destek, dümeni zafer / yelkenleri açılınca açılırlar da hepsi / sanki denize kurulmuş çadırlar misali / top gülleleri suya değince / balıklar fırlayıp düşerdi kıyaya dek."

Kaynak: Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, ed. Halil İnalçık ve Rhodes Murphy, *History of Mehmed the Conqueror* (Chicago ve Minneapolis, 1978), fol. 178a.

OSMANLI DONANMASI HAKKINDAKİ VENEDİK İSTİHBARAT RAPORU

1499'da Kandıyeli (Girit) Theodoro Vlaspulo adında bir casus tarafından, Venedik Signoria'sına gönderilen, "Şu anda Türk Donanmasının Durumu ve Gemilerinin Sayısı" başlıklı rapor.

İstanbul'da

— <i>galie</i> , yeni	24
— <i>galie</i> , eski ve uzun yolculuğa elverişsiz	32
— <i>paranderie</i> , erzak, top ve at taşımak için büyük boy	14
— <i>paranderie</i> , kalyon tipli, yeni	16
— <i>fuste</i> , on kadem boyunda, on dört sıralı	12
— <i>nave</i> , 3000 botta [1500 ton] kapasiteli büyük olanı, yeni	2
— <i>nave</i> , eski	3
— <i>galeaze</i>	3
— <i>nave</i> , Trebizond ve Kefe'den gönderilme	3
— <i>barzoto</i> , Domenego Venier [yani Venedikli]	1
— <i>barzoto</i> , Kandiye'den	1
— <i>barzoti</i> , Kanal'dan [Çanakkale Boğazı] gönderilme	2
— <i>barza</i> , Montesanto kumandasında	
Kanal'dan zaptedilme	1
— <i>navilij</i> , Syo'dan zapt edilme,	
Piero Sacho'nun bir <i>barza</i> 'sı, biri Jego Zanzo'nun,	
biri de Syo'nun Kanal'ından zaptedilme	3
— <i>barza</i> , İskenderiye'de zaptedilme	1
— <i>naveta</i> , Rodos'un.	1
(Ara Toplam)	119

Gelibolu'da

— <i>galie</i> , suda, yeni	18
— <i>galie</i> , tersanelerde, yeni	4
— <i>parematarie</i> , ağır yük taşımak için	4
— <i>fuste</i> , on dört kadem boyunda, on sekiz sıralı, doklarda, yeni	4
— <i>fuste</i> , on dört kadem boyunda, on altı sıralı, suda	9
(Ara Toplam)	39
(TOPLAM)	158

(Parantez içindeki toplamalar bana aittir)

Kaynak: Marino Sanuto, *I Diarii*, ed. Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolo Borozzi ve diğerleri, c. 2 (Venedik, 1879-1903), 568-69.

OSMANLI-MEMLÛK SAVAŞI HAKKINDA RODOS İSTİHBARAT RAPORU

Beatissime Pater ac Clementissime Pontifex, post pedum oscula beatorum. Nuper Vestram Sancitatem de apparatu Turcorum tyranni certiozem reddidi. Superest, ut de successu classis et terrestri exercitus scriberem. Res est namque noticia digna, et que christianorum quieti conducit. Itaque tyrannus ipse prepotentem exercitum terrestrem commilitonum centum millium, et classem vellorum LXXX, vere proximo, paravit. Exercitus quidem terrestris peragrata minori Asia, quam Turchiam etas nostra vocat, Tauro monte superato, in Ciliciam, quam Caramaniam nuncupant, que Cypro adiacet, descendit conseditque inter fluentia Pirami, Sari et Cydni, ad quorum aggeres Tarsus vetus opidum, unde Paulus apostolus ducit originem, et Adena insigne castellum sunt locata. Ea opida erexit, refecit, edificavit Turcus. Pontem quoque super flumen Pyramum ab Adena ad alteram ripam jecit: quo transitus in plana loca Cilicie, proprie Aniano monti juncte qui eam a Syria disiungit, transitus Turcis esset. Illuc quoque classis inimica Constantinopoli et Calipoli solvens, Yonio, Carpatio, Licio, Rhodiorum mari Pamphilio enavigato, per angustias Cilicias sinus Yssicum subiit. Adostrum quoque Pirami fluminis, Adene propinquum, anchoris subnixa stacionem habuit, ut terrestres copie marittimis propinquiores redderentur. In erigendis castellis exercitus operam non mediocrem navavit, trimestri fere in his conficiendis exacto. Dum hec aguntur, Soldani exercitus numerosus equitum circiter quinquaginta millium, ad Cilicias portas, quibus ex Syria in Caramaniam et e contra fit transitus, pervenit. Ubi paulisper substitit, cognitoque Turcorum in erigendis castellis conatu, ut exercitus terrestris estu, labore, inedia attenuaretur, nam tunc penuria premebatur, peoem refert. Et juxta Calibonem, Syrie clarum oppidum, quod moderni Alepum vocant, agrorum et fluviorum amenitate potens, consedit. Ubi autem oportunam tempestatis occasionem congregiendi Carrarum Soldani milites, quos Mameluchos Syri vocant, nacti essent, nunciis prius utrosque exercitus ad certamen lacescentibus, cum neuter pugnam detractaret, per angustias portarum in Caramaniam profiscuntur, et per latos campos Adenam petunt. Eius adventum ubi bassia eunuchus, Turcensis exercitus capitaneus, rescivit, obviam misit prefectum copiarum exercitus. . mperlerbey vocant, quinquaginta milibus succinctum equitum. Is bassie jussu, traiecto Adene ponte, per campum patentem in Soldani commilitones irruit, qui potenti manu hostem excipiunt. Pugnatum est acriter ad quintam deciman diem Augusti proxime decursi tota fere die, ita ut nox bellum dirimeret. Eo loco pugna commissa est, ubi Alexander Macedo Magnus Darium, regem Persaru, fudit, vicit, contrivit. Id quidem certamen non incruetum fuit. Fama quippe constans est, Turcorum triginta millia vel circiter, et Maurorum fere ad octo milia cecidisse, qui Turcorum pugna superstites evasere, pars loca montana, pars Adene pontem salutis gratia petit. Insignis congressus fuit morte magni admirati Maurorum,

qui, fortiter pugnans, inter confertissimos hostes cecidit. Victor enim Soldani exercitus rerum potitus, in Turcos irruens, castellum Adenam, a Turcis erectum, magno conatu aggreditur oppugnatque spe petrandi oppidi. Tanta certo jactura, clade, strage bassia eunuchus perteritus, qui reliquum exercitum ad duo milia passuum ab Adena continebat, machinis, bombardis vulgo dictis fere sexcentis curriculis vectis, quibus exercitum cingebat, et quovis genere munimentorum cum suppellectili passim relutis, noctis silentio, nec certamen operiens, clam discessit, et ad Tarsum, traiecto Saro flumine, citato gradu confugit. Hostis fuge nuncio Mauris allato, derelicta castra magno plausu diripiunt opimaque suppellectile fruuntur. Priusquam exercitus ipsi pugnarent aliquos dies, ad Syrie littora insectanda, classis Torcensis prefectus triremes decem, et quidem plures, ut nonnulli affirmari abunde instructas machinis, et commilitonibus munitas, misit, quas traiecto sinu Yssico, quem Guyasium vulgus appellat, procellosus Affricus ventus, repente exortus, qui illud pelagus maxime concitare solet, Syrie littorum cautibus illidit. Periere ad unum dicte triremes, ut quidem huiusce cladis nuncia fuerit nulla, commilitonum pars cum machinis, devectis fluctibus obruta est. Altera pars in Syrie littora sese excepit, que a Mauris gladio jugulata est. Hec sunt, Pater Beatissime, que nuncius non incertus, quem explorandi gratia illuc misi, de Turcorum strage detulit. Terrestris exercitus domum repetit afflictus, classique ipsa prostrata Constantinopolim navigat, que iamiam Rhodiorum mare transitura est. Nec enim fidei ini mico, licet fedus aliquod intercesserit, fidentes, muniti sumus. Non enim desunt Rhodiis marittimi apparatus, quibus pro rei ingruencia uti liceat. Dissidunt invicem, Pater Beatissime, Soldanus et Turcus Zyzmy Sultan principis invidia; cuius gratia dum hec aguntur, uterque legatos Rhodum misit, qui multa sunt moliti, ut suis factionibus faverent. Dimissi sunt ex arte et pacto, ne in neutram partem inclinatus videretur noster animus verum, ut discordie pulularent, augerentur. Immortalis Deus Vestram, sanctitatem ad foelix regimen sacre Romane ecclesie per diuturna tempora conservare dignetur. Datum Rhodi, die VI Septembris, MCCCCLXXXVIII.

Ejusdem Vestre Sanctitatis humilis ac deditissimus servulus, frater Petrus Daubusson, Magister hospitalis Hierosolimitani.

Sanctissimo Clementissimoque domino nostro domino Innocentio Divina providentia Pape Octavo.

Kaynak: Vladimir Ivanovic Lamansky, ed., Secrets d' État de Venise: documents, extraits, notices et études servant à éclaircir les rapports de la seigneurie avec les Grecs, les Slaves et la Porte Ottomane à la fin du XVe et du XVIe siècle (Saint Petersburg, 1884), 279-80. Lamansky rapor için 6 Eylül 1488 tarihini verir. Aynı belge daha önce de basılmış; Sebastians Paoli tarafından 9 Eylül 1488 tarihiyle kaydedilmiştir. Codicediplomatico del sacromilitere ordine Geroslimitano, c. 2, doc. 67 (Lucca, 1737), 446-47.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

ARŞİV VE BELGESEL KAYNAKLAR

I. Koleksiyonlar

Amari, Michele. *I Diplomi Arabi del R. Archivio Fiorentino*. Floransa, 1867.

Arşiv Kılavuzu. 2 cilt, İstanbul, 1938-40.

Feridun Bey, Ahmed, *Münşeâtü's-Selâtin*, 2 cilt, İstanbul, 1274-75 (1857-59).

İbn Husayn, Chand ve Ghulam Yazdani, ed. *Riyâz al-Inshâ*. Haydarabad, 1948.

Lamansky, Vladimir Ivanovich, ed. *Secrets d'État de Venise: Documents, extraits, notices et études servant à éclaircir les rapports de la seigneurie avec les Grecs, les Slaves et la Porte Ottomane à la fin du XV et du XVI siècle*. Saint Petersburg, 1884.

Lugal, Necati ve Adnan Erzi. "Fatih Sultan Mehmed'in muhtelif seferlerine ait fetih-nameleri," *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 2 (1956), s. 169-84; 3 (1957), s. 177-92.

Miklosich, Franz ve Joseph Müller. *Acta diplomata graeca medii aevi sacra et profana*. c. 3. Viyana, 1865.

Müler, Guiseppe. *Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll'Oriente Cristiano e coi Turchi fino all'anno MDXXXI*. Floransa, 1879.

Paoli, Sebastians. *Codice diplomatico del sacromilitare ordine Geroslimitano*. c. 2. Lucca, 1737.

Sanuto, Marino. *I Diarii*, ed. Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolo Borozzi ve diğerleri. 58 cilt, Venedik, 1879-1903.

Tâcizade Sadi Çelebi. *Münşeât*, ed. Necati Lugal ve Adnan Erzi, *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, İstanbul, 1956.

Van Berchem, Max ve Max van Oppenheim. *Inscriptiones aus Syrien, aus Mesopotamien und Kleinasien*. Leipzig, 1909.

—. *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*. Première Partie: Égypte, Paris 1894/1903.

II. Topkapı Sarayı Arşivleri:

(Belgelerin çoğu S. Tansel ve İ. H. Ertaylan tarafından yayımlanmıştır.)

Belge No.

- 4742 Osmanlı donanmasında kaptanların atanmasına ilişkin rapor
- 5844 Beylerbeyi Karagöz Paşa'nın Divan-ı Hümayun'a Kilikya bölgesini istila edişi ve Memlûk kuvvetleriyle yaptığı çatışmalar hakkındaki askerî raporu (1486)
- 5592 II. Bayezid'in Karagöz Paşa'nın tutuklanmasına dair fermanı (1486).
- 5943 Akkoyunlulara karşı Memlûklerin diplomatik hamleleri ve Ağa Çayırı Muharebesinin ayrıntıları hakkında Akkoyunlu sarayına gönderilen istihbarat raporu (1488)
- 5972 Turgutoğulları isyanı ve Halep'teki Memlûk ordusunun yoğunluklaşması hakkında askerî muhaberat (1483)
- 6008/3 Memlûklerin Cem Sultan ve annesiyle gizli temaslarına dair Kahire'den gelen istihbarat raporu (1484)
- 6071/1 Cem Sultan ve hareketleriyle ilgili Memlûklerin desteğine dair Kahire'den gelen istihbarat raporu (1482)
- 6109 Sultan Kayıtbay'ın Cem Sultan ile el altından yürüttüğü bir temas hakkındaki bir Memlûk belgesinden alıntılar yapıp aktaran Kahire'den gönderilmiş bir istihbarat raporu (1484)
- 6201 Alâüddevle'den II. Bayezid'e gönderilen ve Memlûk ordusunun hareketlerini bildirerek Memlûklere karşı ortak bir Osmanlı-Dulkadirli askerî eylemine rızasını ifade edip Memlûk barış girişimleri hakkında haberler veren bir mektup (1485)
- 6385 Alâüddevle'den II. Bayezid'e, Memlûk ordusunun ha-

- reketlerini bildiren ve onu ortak bir Osmanlı-Dulkadirli askerî eylemine davet eden mektubu (1485)
- 6397 Memlûk ordusunun Kahire'ye geri çekilmesinin yanı sıra Memlûk devletindeki genel yozlaşma ve iç çatışmalar hakkında bilgiler verip askerî bir taarruz tavsiyesinde bulunan Suriye'den gönderilmiş bir istihbarat raporu (1486)
- 6671 Memlûk ordusunun Ayntab'dan çekilmesi, kırsal kesimde gerçekleştirilen Türkmen ve Bedevi yağmalarının yanı sıra Memlûk topraklarında yaşanan genel çürüme ve yozlaşma hakkında Suriye'den gönderilen bir istihbarat raporu (1487)
- 8599 Veziriazam Davud Paşa'dan II. Bayezid'e gönderilen, Suriye ve Kilikya'daki Memlûk askerî harekâtları, Turgutoğluna karşı Osmanlı harekâtları ve Alâüddevle'nin Tarsus'u kendisine *sancak* olarak istemesi hakkında askerî yazışma (1487)
- 8917 Kilikya'dan gönderilen ve Kevare kalesinin Memlûkler tarafından yeniden zapt edilişine dair askerî bir yazışma (1488)
- 9625 Veziriazam Davud Paşa'dan II. Bayezid'e gönderilen ve Memlûklere bir taarruz planı tavsiye eden askerî yazışma (1487)
- 11351 Davud Paşa'dan Divan-ı Hümayun'a gönderilen ve Tarsus'a bir Osmanlı sancakbeyi atanmasıyla ilgili askerî yazışma (1487)
- 11356 Davud Paşa'dan Divan-ı Hümayun'a gönderilen ve Alâüddevle'nin rakibi olan Dulkadirli şehzadelerine sığınma hakkı verilmesine dair askerî bir yazışma (1488)
- 12105 Suriye'den gönderilen ve kuzeydeki Memlûklerin askerî harekâtına, onlara karşı askerî desteğini istemek için Alâüddevle'ye gönderilmiş bir Osmanlı elçilik heyetine ve Alâüddevle'nin Memlûklere boyun eğdiğine dair bir istihbarat raporu (1488)

ANLATISAL LİTERATÜR

Ali Efendi, Mustafa. *Künhü'l-Ahbar*. 2 cilt, İstanbul, 1277-85 (1861-69).

Angiolello, Gian-Maria, *Commentaria*; Donado da Lezze, *Historia Turchesca*, içinde, ed. Ion Ursu, Bükreş, 1909.

Âşıkpaşazade Ahmed. *Tevârih-i Âl-i Osman*.

a). ed. Friedrich Giese. *Die altosmanische chronik des 'Aşıkpaşazade*. Leipzig, 1929.

b). ed. Ali Beg. İstanbul, 1332 (1914).

c). ed. ve çev. Richard F. Kreutel. *Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte*. Graz, 1959.

Aventinus, Joanness. *Türckische Historien*. Frankfurt, 1563.

Al-Bagdadi, Abdullah Abu Fath. *Al-Ta'rih al-Giyasi*, ed. Mariann Schmidt-Dumont. *Turkmenische Herrscher des 15 Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tarih al Gi-yati*. Freiburg, 1970.

Al-Balazuri, Ahmad ibn Yahya, *Kitab Futuh al-Buldan*, ed. M. J. de Goeje, Leyden, 1866.

Bayatlı Mahmudoğlu Hasan. *Cam-ı Cem-ayin*, ed. Kırızoğlu Fahrettin. *Osmanlı Tarihleri I* (İstanbul, 1949), s. 373-403.

Bembo, Pietro. *Della historia viniziana*. Venedik, 1552.

Bihîştî, Ahmed Sinan Çelebi. *Tevârih-i Âl-i Osman*. ed. Brigitte Moser. *Die Chronik Des Ahmed Sinan Çelebi Gennant Bihisti: Eine Quelle zur Geschichte des osmanischen Reiches unter Sultan Bayezid II*. Münih, 1980.

Bosio, Giacomo. *Dell'Istoria Della Sacra Religione et ill Militia Di San Giovanni Gierosolimitano*, 2 cilt, Roma, 1594.

Cambini, Andrea. "Andrea Cambini della origine de Turchi et imperio delli Ottomani." ed. Francesco Sansovino. *Dell'istoria universale dell' orgine et imperio de Turchi*. Venedik, 1564.

Caoursin, Guillaume. *De casu regis Zyzmy*. ed. Domonique Bouhours. *The Life of the Renowned Peter d'Aubusson, Grand Master of Rhodes*. Londra, 1679.

De La Brocquière, Bertrandon, "The Travels of Bertrandon de la Brocquière, A.D. 1432 and 1433," ed. Thomas Wright, *Early Travels in Palestine*, Londra, 1848.

- De Vertot, René Aubert. *History of the Knights of Hospitallers of St. John of Jerusalem, styled afterwards the Knights of Rhodes, and at present the Knights of Malta*, 2 c., Londra, 1758.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*. 10 cilt, İstanbul, 1970.
- Firdevsi, Uzun. *Kutb-name*. İstanbul, yazma no. 643.
- Giovio, Paulo. "Informatione di Paulo Giovio Vescovo di Nocera, a Carlo Quinto imperadore augusto." ed. Francesco Sansovino. *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*. Venedik, 1564.
- Gritti, Andrea. "Relazione de Andrea Gritti oratore straordinario a Bayezid II, letta in Senato di 2 dicembre 1503." ed. Eugenio Albèri. *Le relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto*. Seri 3, c. 3. Floransa, 1855.
- Guazzo, Marco. *Historie di messer Marco Guazzo ove se contengono le querre di Mahometto imperatore de Turchi*. Venedik, 1573.
- Al-Gazzi, Najm-al-Din Muhammad ibn Muhammad. *Al-Kawakib al-Sâ'ira bi-A'yân al-Mi'a al-Âshira*. 3 cilt, Beyrut, 1945-49.
- Hadidî. *Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma No. 1268.
- Hunji-İsfahani, Fazullah. *Tarih-i Âlem'ârâ-yi Emini*.
 a). İstanbul, Yazma no Fatih 4431.
 b). çev. Vladimir Minorsky. *Persia in A.D. 1478-1490*. Londra, 1957.
- Ibn-Aja, Shams-al-Din Muhammad. *Ta'rih al-Amir Yashbak al-Zahiri*. Kahire, 1979.
- Ibn-Battuta, Abu 'Abdullah Muhammad. *The Travels of Ibn Battuta*. ed. H.A.R. Gibb. 2 cilt, Londra, 1956-61.
- Ibn-Haldun, 'Abd-al Rahman. *Mukaddima*. ed. ve çev. E. Quatremère. *Prolegomènes d'Ebn Khaldoun*. 3 cilt, Paris, 1858.
- Ibn-Hajar Al-'Askalani, Shihab-al-Din Abu-l-Fadl. *Inba' al-Gumr bi-Abna al-'Umr*. ed. Hasan Habashi. 3 cilt, Kahire, 1969-1972.
- Ibn-İyâs, Muhammad ibn Ahmad. *Bada'i' al-Zuhur fi Waka'i' al-Duhur*.
 a). ed. Mohamed Mostafa. *Die Chronik des Ibn Iyas*. Pts. 2-4. Bibliotheca Islamica, 5b-5e. Kahire-Wiesbaden, 1960-72.

- b). ed. ve çev. Geston Wiet, *Histoire des Mamelouks Circassiens*, c. 2 (sic.), Kahire: Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, 1945.
- Ibn al-Ji'an, Abu-l-Baka.' *Al-Kawl al-Mustazaraf fi Safar Mawlana al-Malik al-Ashraf*.
- a). çev. R. L. Devonshire. "Relation d'un voyage du Sultan Qaitbay en Palestine et en Syrie." *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale* 20 (1921): s. 1-42.
- b). ed. ve çev. R. V. Lanzzone. *Viaggio in Palestine e Siria di Kaid Bai XVIII sultno della II*. Torino, 1889.
- Ibn Shahin al-Zahiri, Halil. *Kitab Zubdat Kashf al-Mamalik wa-Bayan al-Turuk wa-l-Masakik*. ed. Paul Ravaisse. Paris, 1894.
- Ibn-Tagribirdî, Abu al-Mahasin Yusuf. *Hawadis al-Duhur fi Mada al-Ayyam wa-l-Shuhur*. ed. William Popper. University of California Publications in Semitic Philology, c. 8, Berkeley, 1930-31.
- . *Al-Nujum al-Zahira fi Muluk Misr wa-l-Kahira*. ed. William Popper. 6 cilt, University of California Publications in Semitic Philology, c. 2-7. Berkeley, 1909-29.
- Ibn-Tulun, Shams-al-Din Muhammad. *I'lam al-Wara' bi-Man Wulliya Na'iban min al-Atrak bi Dimashk al-Sham al-Kübra*.
- a). Kahire, 1973.
- b). ed. ve çev. Henry Laoust. *Les gouverneurs de Damas sous les Mamlouks et les premiers Ottomans (658-1156 / 1260-1744)*. Şam, 1952.
- . *Mufakahat al-Hillan fi Hawadis al-Zaman*.
- a). ed. Mohamed Mostafa. 2 cilt, Kahire, 1962-64.
- b). ed. ve çev. Richard Hartmann. "Das Tübinger Fragment der Chronik des İbn Tulun." *Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft*. 3. Jahr, c. 2. Berlin, 1926.
- İdris-i Bitlisi, Hakimüddin. *Heşt Bihişt*. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Yazma Hazine no. 1655.
- Al-Istahri, Abu Ishak Ibrahim. *Kitab Masalik al-Mamalik*. Leiden, 1927.
- Al-Kalkashandi, Ahmad, *Subh al-A'sha fi Sina'at al-Insha*, 14 cilt, Kahire, 1913-19.

- Kâtib Çelebi, Mustafa ibn Abdullah. *Jihan-nüma*. ed. M. Norberg. *Geographia Orientalis*. 2 cilt, Osnabrück: Biblio Verlag, 1973.
- . *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfarü'l-Bihâr*.
a). İstanbul, 1911.
- b). çev. James Mitchell, *The History of the Maritime Wars of the Turks*. Londra, 1831.
- Kemalpaşazade (İbn Kemal), Ahmed Şemseddin. *Tarih-i Âl-i Osman*.
a). VII. Defter, ed. Şerafettin Turan, 2 cilt, Ankara, 1957.
- b). VIII. Defter, Millet Kütüphanesi, İstanbul, Ali Emiri Yazmaları no. 32.
- Knolles, Richard, *The Turkish History from the Original of the Nation to the Growth of the Ottoman Empire*, 6. edisyon, Londra, 1687.
- Landucci, Lucca. *A Florentine Diary from 1450 to 1516*. Londra, 1927.
- "Lettera d'un Secretario del sig. Sigismondo Malatesta della Case Fatte Nella Morea per Maomet Secondo." ed. Francesco Sansovino. *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*. Venedik, 1564.
- Loncier, Philipp, *Türkische Chronica*, 2 cilt, Frankfurt, 1577.
- Malipiero, Domenico, *Annali Veneti dall' anno 1457 a 1500*, ed. T. Gar ve A. Sagredo, 2 cilt, Archivio storico italiano, c. 7, Floransa, 1843-44.
- Menâkib-i Sultan Bâyezid Han b. Mehmed Han*. ed. Hans J. Kissling. "Eine anonyme altosmanische chronik über Sultan Bâyezid II." *Der Orient in Der Forschung*. ed. Wilhelm Woenerbad. Wiesbaden, 1967.
- Müneccimbaşı, Ahmed bin Lütfullah. *Câmi'u'd-düvel*. Esat Efendi Kütüphanesi yazma no. 2103.
- Neşrî Efendi, Mehmed, *Kitâb-ı Jihan-nümâ*, ed. Franz Taeschner, *Gihan-nüma: die altosmanische*, c. 1, Leipzig, 1951.
- Obadya of Bertinoro, Rabbi, ed. Avraham Ya'ari, *Iggerot Eretz Yisrael* [İbranice], Kudüs, 1943.
- [Oruc bin Adil], *Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. Franz Babinger, *Die Frühosmanischen Jahrbücher der Urudsch*, Hanover, 1925.

- Piri Reis. *Kitabı Bahriye*. 2 cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları. İstanbul, 1955.
- Raynaldo, Odorico, *Annales ecclesiastici ab anno MCXCVIII ubi Desinit*, c. 30 [1418-1512], Luce, 1854.
- Sadeddin Efendi, Hoca, *Tâcû't-Tevârih*.
- a). 2 cilt, İstanbul, 1279-89 (1863-72).
- b). ed. İsmet Parmaksızoğlu, 5 cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, 301, 2. edisyon, İstanbul, 1977.
- Al-Sahawi, Muhammad ibn 'Abd al-Rahman. *Al-Dow' al-Lami' li-Ahl al-Karn al-Tasi*. 12 cilt, Kahire, 1353-55 (1934-36).
- . *Wajiz al-Kalam bi-Zayl Duwal al-Islam*. Ma'had al-Mahtutat al-'Arabiyya. Kahire, Yazma no. 566.
- Sansovino, Francesco. *Gl'annali turcheschi overo vite de principi della casa othomana*. Venedik, 1573.
- . ed. *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*. Venedik, 1564.
- Al-Sayrafi, Nur-al-Din 'Ali İbn Da'ud. *Inba' al-Hasr bi-Anba' al-'Asr*. ed. Hasan Habashi. Kahire, 1970.
- . *Nuzhat al-Nufus wa-l-Abdan fi Tawarih al-Zaman*. 3 cilt, Kahire, 1970.
- Al-Suyuti, Abu-l-Fazl 'Abd-al-Rahman. *Tarih al-Hulafa*. Kahire, 1976.
- Şikârî, Ahmed. *Karamanoğulları Tarihi*. ed. M. Mesud Koman. Konya, 1946.
- Tabataba'i, 'Ali b. 'Aziz-allahi. *Burhan-i Ma'asir*. çev. J. S. King. *History of the Bahmani Dynasty*. Londra, 1900.
- Ta'rih Kayitbay al-Tarjama al-Sharifa al-Ashrafiyya*. British Museum Yazma no. 3028.
- Ta'rih-i Sultan Bayezid*. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, İstanbul, yazma Revan no. 1242.
- Taşköprülüzade, Ahmed Hüsâmeddin Efendi. *El-Şakayık un-Nu'maniye fi 'Ulemâ el-Devlet el-Osmaniyye*. çev. Mecdi. *Şakayık un-Nu'maniye*. İstanbul, 1281 (1864-65).
- Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. ve çev. Friedrich Geise, *Die altosmanischen anonymen chroniken*, c. 1, Breslau, 1922.
- Tevârih-i Âl-i Osman*, The University of Chicago, Kütüphane yazma, arşiv ve seri numarası belirtilmemiş.
- Tursun Bey. *Tarih-i Ebu'l-Feth*.

- a). ed. Halil İnalcık ve Rhoads Murphy. *History of Mehmed the Conqueror*. Chicago ve Indianapolis, 1978.
- b). ed. ve çev. Mertol Tulum, İstanbul, 1977.
- Al-'Ulaymi, Kadı Mujir-al-Din. *Al-Uns al-Jalil fî Ta'rih al-Kuds wa-l-Halil*.
a). 2 cilt, Kahire, 1283/1866.
b). ed. ve çev. H. Souvair, *Histoire de Jérusalem et l'Hébron*. Paris, 1876.
- Al-'Umari, Ahmad ibn Fadlallah. *Masalik al-Absar fî Mamalik al-Amsar*. ed. Franz Taeschner. *Al-Umari's Bericht über Anatolian*. Leipzig, 1929.
- Vâkıât-ı Sultan Cem*. ed. Mehmed Arif. İstanbul, 1330 (1914).

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Ainsworth, William Francis. *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*. Londra, 1842.
- Alderson, A. D. *The Structure of the Ottoman Dynasty*. Oxford, 1956.
- Arie, Rachel. *L'Espane Musulmane au temps de Nasrides (1232-1492)*. Paris, 1973.
- Arifi. "Elbistan ve Maraş'da Zulkadir (Dülgadir) oğulları hükûmeti." *TOEM* 5 (1912), s. 358-77, 419-31, 509-12, 535-52, 623-9, 692-7, 767-8 ve (kitabeler) 6 (1916), s. 89-96.
- Ashtor [-Strauss], Eliyahu. *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages*. Londra, 1976.
- Ashur, Sa'id 'Abd-al-Fattah. *Al-Asr al-Mamaliki fî Misr wa-l-Sham*. Kahire, 1965.
- . *Misr fî 'Asr Dawlat al-Mamlik al-Bahriyya*. Kahire, 1959.
- Aubin, Jean. "Les Relations Diplomatiques entre les Aq-qoyunlu et les Behmenids." *Iran and Islam*. ed. C. B. Bosworth. Edinburgh, 1971.
- Ayalon, David. "Aspects of the Mamluk Phenomenon." *Der Islam* 53 (1976), s. 32-47; 54 (1977), s. 1-32.
- . "The Circassians in the Mamluk Kingdom." *JAOS* 69 (Temmuz-Eylül 1949), s. 134-47.

- . "The European-Asiatic Steppe: A Major Reservoir of Power for the Islamic World." *Proceedings of the Twenty-Fifth International Congress of Orientalists* 2 (Moskova, 1963), s. 47-52.
- . "The Great Yasa of Chingiz Khan: A Reexamination." *Studia Islamica* 33 (1971), s. 97-140; 34 (1971); s. 151-80; 36 (1972); s. 113-38; 38 (1973), s. 107-56.
- . *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom*. Londra, 1956.
- . "Ibn-Haldun's Views of Mamluks." *Eretz Yisrael* [İbranice]. ed. L.A. Mayer. c. 7. Kudüs, 1964.
- . "The Mamluks and Naval Power: A Phase of the Struggle Between Islam and Christian Europe." *Proceedings of Israel Academy of Sciences and Humanities* 1 (Kudüs, 1964), s. 7-12.
- . "The Muslim City and the Mamluk Military Aristocracy." *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities* 2 (Kudüs, 1968), s. 311-29.
- . "Names, titles and 'nisbas' of the Mamluks." *Israel Oriental Studies* 5 (1975), s. 182-232.
- . "The Plague and its Effects upon the Mamluk Army." *JRAS* (Nisan 1946), s. 67-73.
- . "The Preliminary Remarks on the Mamluk Military Institution in Islam." *War, Technology and Society in the Middle East*. ed. V. S. Parry ve M. E. Yapp. Londra, 1975.
- . "Studies on the Structure of the Mamluk Army." *BSOAS* 15 (1953), s. 211-13, 217-20, 226-27, 456-57.
- . "Studies on the Transfer of the Abbasid Caliphate from Baghdad to Cairo." *Arabica* 8 (1960), s. 41-59.
- . "The System of Payment in Mamluk Military Society." *Orient* 1 (1958), s. 257-96.
- . "The Wafidiyya in the Mamluk Kingdom." *Islamic Culture* 25 (Ocak-Ekim, 1951), s. 89-109.
- . *EF*², "Bahriyya-II, the Navy of the Mamluks" maddesi.
- . *EF*², "Çerkes" maddesi.
- . *EF*², "Harb-III. The Mamluk Sultanate" maddesi.

- Babinger, Franz. "Lorenzo de Medici e la corte otomana." *Archivio Storico Italiano* 121 (1963), s. 305-61.
- . *Mehmed the Conqueror and his Time*, ed. William C. Hickman, çev. Ralph Manheim, Princeton, 1979.
- . *Spätmittelalterliche fränkische Briefschaften aus dem grossherrlichen Seraj zu Stanbul*. Münih, 1963.
- . *EF*², "Ramadan-Oghullari" maddesi.
- Barkan, Ömer L. *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları*. c. 1, *Kanunlar*. İstanbul, 1943.
- Bayson, Cavid. *İA*, "Cem" maddesi.
- Björkman, Walter. "Die frühesten Türkische-ägyptischen beziehung im 14 jahrhundert." *Mélanges Fuad Köprülü*. İstanbul, 1953.
- Bossert, Helmuth Th., "Vorbericht uber die Archaeologische Untersuchung von Karataş," *Belleten* 14 (1950), s. 664-71.
- Boyle, A., "Dynastic and Political History of the Il-Khans," *Cambridge History of Iran*, c. 5, Londra, 1968.
- Brunschrig, Robert, *La Berberia Orientale sous les Hafsides*. 2 cilt, Paris, 1940.
- Büchner, V. F. *EF*¹, "Sis" maddesi.
- Cahen, Claude, "The Mongols and the Near East," *A History of the Crusaders*, ed. Kenneth M. Setton, c. 2, Philadelphia, 1962.
- . *La Syrie du nord à l'époque des Croisades*. Paris, 1940.
- . *EF*², "Baghras" maddesi.
- Canard, M. "Les relations entre les Mérinides et les Mamelouks au XIVe siècle," *Annales de l'Institut d'Études Orientales de la Faculté des Lettres d'Alger* 5 (1939-1941), s. 53-54.
- . "Le royaume d'Arménie-Cilicie et les mamelouks jusqu'au traité de 1285." *Revue des Études Arméniennes* 4 (1967), s. 217-59.
- . *EF*², "Cilicia" maddesi.
- . *EF*², "Al-'Awasim" maddesi.
- Cramer, J.A. *Geographical and Historical Description of Asia Minor*. Oxford, 1832.
- Darkot, Besim. *İA*, "Payas" maddesi.

- Darrağ, Ahmad al-Sayyid. *L'Égypte sous le règne de Barsbay, 825-841 / 1422-1438*. Şam, 1961.
- . "Jim Sultan wa-l-Diblumasıyya al-Duwayliyya," *Majallat al-Ta'rihiyya al-Misriyya* 8 (1959), s. 201-42.
- Daru, Pierre Antoine, *Histoire de Venise*, 2 cilt, Brüksel, 1838.
- De Mas-Latrie, M. L. *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, 3 cilt, Paris, 1855.
- Der Nersessian, Sirarpie, "The Kingdom of Cilician Armenia," *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, c. 2, Philadelphia, 1962.
- Dewdney, John C., *Turkey: An Introductory Geography*. New York ve Washington, 1970.
- Dulavrier, Edouard, "Étude sur l'organisation politique, religieuse et administrative du royaume de Petite Arménia," *Journal Asiatique* 5 (Nisan-Mayıs, 1861), s. 377-437, (Ekim-Kasım 1861), s. 289-357.
- . "Le Royaume de Petite-Arménia," *Receuil des historiens des croisades*. c. 1. Paris, 1869.
- Dussaud, René. *Topographie Historique de la Syrie Antique et Médiévale*. Paris, 1927.
- Ebers, S. George. *Picturesque Egypt: Descriptive, Historical, and Picturesque*. Orijinal Almancasından çev. Clara Bell. Cassell, Peter, Galpin & Co., Londra, Paris ve New York, 1884.
- Edhem, Halil. "Hersek Oğlu Ahmed Paşa'nın Esaretine Dair Kahire'de Bir Kitabe," *TOEM* 5 (1912), s. 200-202, 272-95.
- Ertaylan, İsmail H., *Sultan Cem*, İstanbul, 1951.
- Fisher, Sydney N. "Civil Strife in the Ottoman Empire, 1481-1503," *The Journal of Modern History* 13 (1941), s. 448-66.
- . *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*. Urbana, Illinois, 1948.
- Flemming, Barbara. *Laudschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*. Wiesbaden, 1964.
- Fox, Robin Lane. *Alexander the Great*. Londra, 1974.
- Frankói, Wilhelm. *Mathias Corvinus, König von Ungarn. 1458-1490*. Freiburg, 1891.
- Gaudefroy-Demombynes, Maurice. *La Syrie à l'époque des mamlouks d'après les auteurs arabes*. Paris, 1923.

- Al-Ghunaimi, Muhammad Talaat. *The Muslim Conception of International Law and the Western Approach*. Lahey, 1968.
- Göllner, C., *Türccica Die Europäischen Türkendrucke des XVI Jahrhunderts*. I. cilt MDI-MDL. Bükreş-Berlin (1966); II. cilt MDLI-MDC (1968).
- Gough, M. "Anazarbus," *Anatolian Studies* 2 (1952), s. 85-149.
- Green, Peter. *Alexander the Great*. New York, 1976.
- Guilmartin, John F. *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Naval Warfare at Sea in the Sixteenth Century*. New York, 1974.
- Hamidullah, Muhammad, *The Muslim Conduct of State*, 2. edisyon, Lahor, 1968.
- Hammer [-Purgstall], Joseph von, *Geschichte des osmanischen Reiches*, 10 cilt, Peşte, 1827-35.
- Hartmann, Richard, *ET*, "Al-Furat" maddesi.
- Heller, Erdmute. *Venedische Quellen Zur Lebengeschichte des Ahmed Pasa Hersekoghlu*. Münih, 1961.
- Hess, Andrew C., "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries," *American Historical Review* 75 (1970), s. 1892-1919.
- . *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier*, Chicago, 1978.
- Heyd, Wilhelm, *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-Âge*, çev. Furey-Raynaud, 2 cilt, Leipzig, 1886.
- Hill, George, *A History of Cyprus*, 3 cilt, Cambridge, 1948.
- Honigsmann, Ernst. *Historische Topographie von Nordsyrien im Altertum*. Leipzig, 1923.
- İnalçık, Halil. "Bursa and the Commerce of the Levant," *JESHO* 3 (1960), s. 131-47.
- . "Bursa: XV. Yüzyıl Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar," *Belleten* 24 (1960), s. 45-102.
- . "A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement Between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan." *Journal of Turkish Studies* 3 (1979), s. 209-230.
- . "Islam in the Ottoman Empire," *Cultura Turcica* 5-7 (1968-70), s. 19-29.

- . "Ottoman Methods of Conquest," *Studia Islamica* 2 (1954), s. 103-7.
- . "The Ottoman Turks and the Crusades, 1451-1522," *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, c. 6.
- . "The Rise of Ottoman Historiography," *Historians of the Middle East*. ed. Bernard Lewis ve P. M. Holt. Londra, 1962.
- . "The Rise of the Ottoman Empire," *The History of the Ottoman Empire to 1730*. ed. M. A. Cook. Cambridge, 1976.
- . "The Social-Political Effects of the Diffusion of the Fire-Arms in the Middle East," *War, Technology and Society in the Middle East*. ed. V. J. Parry ve M. E. Yapp. Londra, 1975.
- . *EF*, "Bayezid I" maddesi.
- . *EF*, "Dar al-'Ahd" maddesi.
- . *EF*, "Djem" maddesi.
- . *EF*, "İstanbul" maddesi.
- . *İA*, "Mehmed II" maddesi.
- Iorga, Nicolae, *Brève histoire de la Petite Arménie-d'Armenia Cilicienne*. Paris, 1930.
- . *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*. 4-6 cilt, Bükreş, 1915-16.
- Iskandar, Tawfik. *Sifarat Piero Diedo wa-Ma'ahadat Tanazul Misr'an Kubrus 'am 1490*. Kahire, 1957.
- Jacquot, Paul. *Antioch*. Paris, 1931.
- Al-Jamal, Ahmad Sadik. *Al-Adab al-'Ammi fi Misr fi al-'Asr al-Mamluki*. Kahire, 1966.
- Jones, A. H. M. *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford, 1971.
- Kahane, Henry & Renée ve Andreas Tietze. *The Lingua Franca in the Levant*. Urbana, 1958.
- Khadduri, Majid, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore, 1955.
- . "International Law," *Law in the Middle East*. ed. Majid Khadduri ve H. J. Liebensky, c. 1, Washington, 1955.
- . *EF*, "Harb-Legal Aspect" maddesi.
- Kissling, Hans Joachim. "Betrachtungen über die flottenpolitisch Sultan Bajazids II (1482-1512)," *Saeculum* 20 (1969), s. 35-43.

- Kramers, J. H. "Historiography Among the Osmanli Turks," *Analecta Orientalia* 1 (1954), s. 3-21.
- Kurdoğlu, Fevzi. *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*. İstanbul, 1938.
- Labib, Subhi Y. *Handelgeschichte Agyptens im Spätmittelalter (1171-1517)*. Wiesbaden, 1965.
- Lane, Fredric C., *Venice: A Maritime Republic*, Baltimore ve Londra, 1973.
- Lapidus, Ira Marvin. *Muslim Cities in the Later Middle Ages*. Cambridge, 1967.
- Le Strange, Guy. *The Lands of the Eastern Caliphate*. New York, 1966.
- . *Palestine under the Muslims*. Boston, 1890.
- Leake, William Martin. *Journal of a Tour in Asia Minor*. Londra, 1824.
- Lefort, J. *Documents grecs dans les archives de Topkapia Sarayı, contribution à l'histoire de Cem Sultan*. Ankara, 1981.
- Levy, Reuben. *The Social Structure of Islam*. Cambridge, 1971.
- Lewis, Bernard, "Egypt and Syria," *The Cambridge History of Islam*, ed. P. Holt, A. K. S. Lambton ve B. Lewis, c. 1, Cambridge, 1970.
- Magnante, Giovanna. "L'acquisto dell'isola di Cipro da parte della repubblica di Venezia." *Arcihivio Veneto* 6 (1929), s. 1-82.
- Mahir, Suad. *Al-Bahriyya fi Misr al-Islamiyya wa-Asariha al-Bakiyya*. Kahire [1967].
- Ménage, V. L. "The Beginnings of Ottoman Historiography," *Historians of the Middle East*. ed. Bernard Lewis ve P. M. Holt. Londra, 1962.
- . *Neşri's History of the Ottomans: The Sources and Development of the Text*. Londra, 1964.
- . *EF*², "İdris-i Bitlisi" maddesi.
- Monroe, James T. "A Curious Morisco Appeal to the Ottoman Empire." *Al-Andalus* 31 (1966), s. 281-303.
- Mordtmann, J.H. [-V.L. Ménage]. *EF*¹, "Dhu'l Kadr" maddesi.
- . *EF*¹, "Dhu'l Kadr" maddesi.
- Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations*. New York, 1955.

- Muir, William. *The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt, 1260-1517 A. D.* Londra, 1896.
- Mutawalli, Ahmad Fu'ad. *Al-Fath al-'Usmani li-l-Sham wa-Misr wa-Mukaddimatihi*. Kahire, 1976.
- Nazmi, Sevgen. *Anadolu Kaleleri*. c. 1. Ankara, 1959.
- Nüzhet Bey, Mehmed. "Ramazan Oğulları," *TOEM* 12 (1912), s. 769-73.
- Oral, Zeki. "Turgud Oğulları," *Vakıflar Dergisi* 3 (1956), s. 31-64.
- Parry, V. J. "The Renaissance Historical Literature in Relation to the Near and Middle East." *Historians of the Middle East*. ed. Bernard Lewis ve P. M. Holt. Londra, 1962.
- . *EF*, "Barud-IV, The Ottoman Empire" maddesi.
- . *EF*, "Beylan (Belen)" maddesi.
- Pertusi, A. *La storiografia veneziano fino al secolo XVI. Aspetti et problemi*. Floransa, 1970.
- Pfefferman, Hans. *Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken*. Winterthur, 1946.
- Poliak, A.N. "Le caractère colonial de l'état mameluke dans ses rapports avec la Horde d'Or," *Revue des Études Islamiques* 9 (1935), s. 231-48.
- . *Feudalism in Egypt, Syria, Palestine and the Lebanon, 1250-1900*. Londra, 1939.
- Popper, William. *Egypt and Syria under Circassian Sultans, 1328-1468 A.D.* University of California Publications in Semitic Philology. c. 15-16. Berkeley, 1955.
- Ramsay, W. M. "Cilicia, Tarsus, and the Great Taurus Pass," *The Geographical Journal* 12 (Ekim 1903), s. 357-65.
- Reindl, Hedda. *Männer um Bayezid: Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bayezids II. (1481-1512)*. Berlin, 1983.
- Reynolds. "Latin Historiography: A Survey 1400-1600," *Studies in the Renaissance*. c. 2. New York: Renaissance Society of America, 1956.
- Rizk, Mahmud Salim, *'Asr Salatin al-Mamalik wa-Nitajuha al-'Ilmi wa-l-Adabi*, 6 cilt, Kahire, 1946-62.
- Robinson, F. C. R. ve P. C. Hughes. "Lampron-Castle of Armenian Cilicia," *Anatolian Studies* 19 (1969), s. 183-207.

Roemer, H. R. *EF*, "Insha" maddesi.

Romanin, Samuele. *Storia documentata di Venezia*. c. 14. Venedik, 1855.

[Round Table]. "Buffer States: Their Historic Service to Peace," *Round Table* 180. Londra, Eylül 1955.

Runciman, Steven. "XVI: The Crusader State, 1243-1291," *A History of the Crusades*. ed. Kenneth M. Setton. c. 2. Philadelphia, 1962.

—. *A History of the Crusades*. 3 cilt, Cambridge, 1966.

Šabanović, Hazim. *EF*, "Hersak-zade" maddesi.

Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Âlem*. 6 cilt, İstanbul, 1889-98.

Sauvaget, J. "Noms et surnoms de Mamelouks," *Journal Asiatique* 238 (1950), s. 31-58.

—. "Notes sur les défenses de la marine de Tripoli," *Bulletin de Musée de Beyrouth* 2 (1938), s. 1-25.

Schwoebel, Robert. *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk (1453-1517)*. New York, 1969.

Seton-Williams, M. V. "Cilician Survey," *Anatolian Studies* 4 (1954), s. 121-74.

Setton, Kenneth M. (ed.), *A History of the Crusades*. 6 cilt, Pennsylvania, 1962-69.

—. *The Papacy and the Levant (1204-1571)*. Philadelphia, 1978.

Sherwani, H. K. *The Bahmanis of the Deccan: An Objective Study*. Haydarabad, 1953.

—. *EF*, "Bahmanis" maddesi.

Sivan, Emanuel. "The Near East During the Crusades" [İbranice]. *Studies in the History of the Arabs and Islam*. ed. Hava Lazarus Yafeh. Tel Aviv, 1967.

Spuler, Bertold. *History of the Mongols*. Berkeley ve Los Angeles, 1972.

—. *Die Mongolen in Iran: Politik, Verwaltung und Kultur der İlchanzeit, 1220-1335*. Berlin, 1968.

Şükrü, Mehmed. *Esfar-ı Bahriye-i Osmaniyye*. İstanbul, 1306 (1888).

Sulayman, 'Ali ibn Hasayan. *Al-'Alakat al-Hijazziyya al-Misriyya zaman Salatin al-Mamalik*. Kahire, 1973.

- Sümer, Faruk. "Bayındır, Peçnek ve Yüregirler," *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 11, Ankara Üniversitesi, 1963.
- . "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar," *TAD* 1 (1963), s. 1-112.
- . *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*. Ankara, 1967.
- . *EF*, "Karaman-Oghulları" maddesi.
- . *İA*, "Oğuzlar" maddesi.
- . *İA*, "Turgudlular" maddesi.
- Surur, Jamal-al-Din. *Dawlat Bani Kalawun fi Misr*. Kahire, 1960.
- Tansel, Selahattin. *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*. İstanbul, 1966.
- Tarhan, İbrahim Ali. *Misr fi 'Asr Dawlat al-Mamalik al-Jarakisa*. Kahire, 1960.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin. "II Bayezid devrinde Çukur-ova'da nüfuz mücadelesi. İlk Osmanlı-Memlûklü savaşları (1485-1491)," *Belleten* 31 (1967), s. 345-73.
- . *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*. İstanbul, 1961.
- . "Bika Emiri Nasır al-Din Muhammed ibn al-Hanash'a Dair Bir Vesika," *TD* 16 (1961), s. 107-12.
- . "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar," *TD* 13 (1963), s. 107-12.
- . *İA*, "Karamanlılar" maddesi.
- Thuasne, Louis. *Djem-Sultan. Fils de Mohammed II, frère de Bayezid II (1459-1495). Étude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*. Paris, 1892.
- Turan, Şerafettin. "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik," *TAD* 3 (1965), s. 63-138.
- Unat, Faik Reşid. "Neşri Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış," *Belleten* 7 (1943), s. 177-201.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara, 1948.
- . *Osmanlı Tarihi*. 4 cilt, Ankara, 1947-59.
- . "Karamanoğulları Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretı Vakfiyesi," *Belleten* 1 (1937), s. 56-127.

- . "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed," *Belleten* 32 (1968), s. 191-245.
- . *İA*, "Hamidoğulları" maddesi.
- . *İA*, "Murad I." maddesi.
- Von Burski, Hans-Albrecht. *Kemâl Reis. Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen flotte*. Bonn, 1928.
- Wansbrough, John. "A Mamluk Commercial Treaty Concluded with the Republic of Florence, 894/1489," *Documents from Islamic Chanceries*. Oriental Studies, seri 1, c. 3. ed. S. Stern. Oxford, 1965.
- Wiel, Alatheia. *The Navy of Venice*. Londra, 1910.
- Wiel, Gustav. *Geschichte des Abbasidenchalifats in Ägypten*. c. 4-5. Stuttgart, 1860-62.
- Wiet, Gaston. "Deux princes Ottomans à la cour d'Égypte," *Bulletin de l'Institut de l'Égypte* 20 (1937-38), s. 137-50.
- . *L'Égypte Arabe*. ed. Gabriel Hanotaux. *L'histoire de la nation égyptienne*. c. 4. Paris, 1926.
- . "Réfugiés politiques Ottomans en Égypte," *Arabica* 1 (1954), s. 258-71.
- Witteck, P. "Le Sultan de Rum," *Annuaire de l'Institut Oriental* 16. Brüksel, 1938.
- Woods, John E. *The Aqqyunlu: Clan, Confederation, Empire*. Minneapolis ve Chicago, 1970.
- . "Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth/Ninth Century Iranian Foreign Relations," *Journal of Near Eastern Studies* 38 (Ocak 1979), s. 1-10.
- Yinanç, M. H. *İA*, "Dulkadırlılar" maddesi.
- Yücel, M. Yaşar. "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı-Candar Münasebetleri, 1361-1392," *TAD* 1 (1963), s. 133-44.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, 7 cilt, Hamburg ve Gotha, 1840-63.
- Ziyada, Muhammad Mustafa, "The Mamluks, 1291-1517," *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, c. 3, Philadelphia, 1962.
- . *Al-Mu'arrihun fi Misr fi al-Karn al-Hamis 'Ashar al-Miladi (al-Karn al-Tasi' al-Hijri)*, 2. basım, Kahire, 1954.

——. "Nihayat al-Salatin al-Mamalik fi Misr," *Al-Majalla al-Ta'rihiyya al-Misriyya* 4 (Mayıs 1951), s. 197-228.

DİZİN

A

Abaka (İlhanlı hükümdarı) 56
 Abbasi halifeliği 18, 24, 27, 54,
 70, 100, 181, 195, 214
 Abdullah Ebu Feth el-Bağdadi 42
 Abdullah (II. Bayezid'in oğlu) 159
 Adana 60-62, 64, 67, 70-73, 76,
 78-83, 93, 114, 137, 152, 158,
 159, 175, 187, 189-194, 196-
 201, 204, 209, 217, 218, 223,
 228, 230, 240, 244, 250, 258,
 259, 261, 269, 286, 289
 Ağa Çayırı muharebesi 219, 250,
 251, 253, 261, 263, 265, 267,
 274
 Ağaçeri boyu 59
 Ahmed Bey (Ramazanoğlu) 67
 Ahmed bin Fazlullah el-Ömerî 98
 Ahmed bin Yahya el-Belâzûri 69
 Ahmed el-Kalkaşendi 45, 59, 99
 Ahmed Paşa (Hersekoğlu) 204,
 218, 227, 243
 Ahmed Şikârî bkz. Şikârî 42
 Akbirdi (Emir) 230, 260, 274
 Akdeniz 18, 20, 21, 52, 60-62, 64,
 83, 84, 93, 94, 221, 228, 238,
 244, 246, 279, 291
 Akkâ 55
 Akkoyunlular 18, 21, 24, 36, 41,
 42, 49, 61, 71, 87, 109, 111,
 119, 120, 122, 124, 132, 133,
 135, 138-141, 144, 145, 149,
 162, 180, 183, 211, 218, 219,
 220, 249, 267, 291

Alâeddin Ali Bey (Karamanoğlu)
 94, 95, 96, 100
 Alâeddin Ali el-Arabî (Molla Arap)
 275, 280, 285, 287
 Alâeddin el-Basravî (Şeyh) 264,
 275, 285
 Alâeddin el-Hüsni (Şeyh) 135
 Alâeddin (Karamanlı şehzadesi)
 118
 Alaiye (Alanya) beyliği 93, 94,
 106, 112, 121, 123, 136, 174,
 238
 Alâüddevle Bozkurt Bey 143, 144,
 145, 147, 148, 158, 175-181,
 188, 194, 195, 197, 198, 207,
 208, 258, 263-267, 269, 270,
 272, 273, 276, 291, 292
 Ali Bey (Karamanoğlu Mehmed
 Bey'in kardeşi) 105, 106, 107
 Ali Bey (Şehsuvaroğlu) 292
 Ali Bey (Trabzon sancakbeyi) 192
 Ali Bey (Uzun Hasan'ın babası)
 133
 Ali (Cem Sultan'ın küçük oğlu)
 192
 Ali Çelebi bkz. Alâeddin Ali el-A-
 rabî (Molla Arap) 287, 288
 Ali, Hz. (Halife) 26
 Ali Paşa (Hadım) 155, 165, 172,
 173, 176, 205, 206, 208, 226-
 228, 230, 240, 252, 257-260
 Altın Ordu 53, 101
 Amanos dağları 55, 62, 65, 70, 72,
 74, 76, 82, 83
 Amanos Geçidi 82

Amari, M. 36

Amasya 74, 96, 108, 109, 135, 137, 143, 205, 265

Anadolu 17-25, 31, 32, 37, 39, 50-52, 56, 58-61, 63, 65, 69, 72, 74, 91-98, 100-104, 110, 112-115, 122, 123, 135, 139, 141, 145, 150, 155-157, 159, 165, 192, 196, 197, 205, 206, 208, 209, 218, 219, 226-228, 253, 254, 256, 258, 260, 272, 276, 281

Anadolu Selçukluları 19, 51, 56, 60, 94

Anaşa (Anakşan, Anakın, Nahşa) 67, 77, 190, 191

Anavarza (Ayn Zarba) 62, 70, 81, 228

Angiolello, Gian-Maria 43, 216, 226, 232, 235, 236, 249, 250

Ankara 92, 95, 96, 102, 109, 112, 124, 155, 159, 192, 202, 266

Antakya 57, 69, 70, 84, 244, 245

Ardvane (Dulkadirli Şehsuvar'ın kardeşi) 137, 138

Artuklu Türkmenleri 101

Âşıkpaşazade (Ahmed) 40, 41, 42, 67, 91, 116, 122, 127, 133, 143, 147, 175, 179, 190, 191, 198, 211, 236

avâsım 70, 72, 75

Aventinus, Joannes 44, 158, 240

Avşar aşireti 59

Ayas 55, 64, 71, 73, 76, 81, 83, 133, 137, 174, 190, 196, 206, 228, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 277, 289

Aydinoğulları 95, 112

Aydın Reis 239

Ayn Calut muharebesi 52

Ayntab 61, 66, 71, 82, 102, 129, 131, 134, 139, 178, 188, 194

Ayşe Hatun (Dulkadirli beyi

Alâüddevle'nin kızı (II.

Bayezid'in karısı) 143

B

Bâb el-Melik 83, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 257

Bağdat 22, 27, 54, 74

Bağras 71, 74, 206, 244, 245, 248

Bağras Beli 84

Bağras dağları 82, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 264

Bahasna (Behesni) 71

Balkanlar 18, 20, 92, 94, 95, 97, 98, 102, 110, 112, 168, 272

Bardbak el-Biçmekdar (Emir, Şam valisi) 128

Barsbay Kara (Emir) 181, 182, 233, 260

Barsbay (Memlûk sultanı) 107, 108, 109, 151

Bars Bit kalesi 80, 190, 191

Başkent savaşı 141, 219

Batı Anadolu 19, 94, 95

Bayat aşireti 59

Bayatlı Mahmudoğlu Hasan 42, 154, 157

Baybars (Memlûk sultanı) 52, 53, 54, 55, 56, 57

Bayburt 111, 173

Bayezid, II. (Osmanlı sultanı) 40-42, 135, 137, 143, 147, 148, 150-161, 163-173, 175, 176, 180, 182, 183, 187-189, 190-193, 195-199, 202, 204-207, 211-214, 216-218, 220, 223-225, 238, 242, 259, 260, 263-266, 268-270, 276-282, 285-289, 291

Bayezid, I. (Osmanlı sultanı) 30, 37, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 121, 151

Bayındırlar 42, 59, 133, 149

Bedeviler 85, 89, 188, 202, 203, 204, 230, 273, 274

Bedreddin bin Cuma (şeyh) 285, 287

Begdili aşireti 59

Behmeniler 148, 160, 161, 183

Belgrad 114

Bembo, Pietro 44
 Benî İsmail aşireti 247
 Benî Ömer Bedevileri 188
 Benî Rebîa Bedevileri 135
 Berkuk (Sultan) 86, 99, 100, 101, 102, 151, 232
 Beylan (Belen) Geçidi 84, 244, 245, 248
 Beyrut 74, 90, 289
 Bira (Bire, Birecik) 56, 71, 135, 139, 140, 178
 Bizans, Bizanslılar 18, 58, 61, 62, 63, 69, 70, 75, 81, 83, 92, 93, 98, 112
 Bosio, Giocomo 43, 220
 Bouhours, Dominique 44
 Bozantı vadisi 77, 78, 209
 Bozca (Bozcaoğlu) kabilesi 59, 68
 Boz-Ok 65, 66, 72, 125, 194, 265, 266
 Burak Reis 238
 Bursa 61, 64, 74, 76, 93, 96, 98, 99, 101, 150, 151, 161, 220, 284, 287

C

Cabar 71
 Cambini, Andrea 43, 49, 189, 257
 Canbulat (Emir) 288
 Canibak Habib el-İnali (Emir) 144, 145, 151, 180
 Caoursin, Guillaume 44, 154, 158, 217, 243
 Cem Sultan (Osmanlı şehzadesi) 36, 40, 42, 44, 142, 147, 148, 150-160, 163-171, 174, 182, 183, 192, 211-214, 216, 217, 267-272, 281, 291
 Ceyhan nehri 56, 62, 64, 66, 79, 81, 130, 137, 193, 196, 229, 240, 243, 249, 250
 Charles, I. (Savoy dükü) 165, 170
 Charles, VIII. (Fransa kralı) 212, 267, 268
 Cihanşah (Karakoyunlu) 111, 132
 cihat 17, 24, 25, 27-32, 97, 113, 126

cizye 27, 191, 202
 Cornaro (Katerina, Kıbrıs kraliçesi) 221, 224, 236, 271
 Corvinus (Matthias, Macar kralı) 166, 167, 169, 171, 187, 212, 216, 217, 279, 281

Ç

Çakmak bkz. Ebu Said Çakmak (ez-Zahir, Memlûk sultanı) 129
 Çaldıran muharebesi 292
 Çerkesler 51, 52, 53, 84, 132, 143, 178, 203, 226, 278, 280, 283
 Çiçek Hatun (Cem Sultan'ın annesi) 170, 182
 Çukurova (Çukur-âbâd) 61, 191, 285

D

da Lezze, Donado 43
 Darbasak 71
 Darb el-Hadas 61, 72, 136, 276
 Darende 66, 71-73, 122, 129, 130, 134, 137, 276
 dârü'l-ahd 27
 dârü'l-harb 17, 26, 27, 31
 dârü'l-islam 17, 26, 27, 29, 30, 31, 98, 105
 dârü's-sulh 27
 d'Aubusson, Pierre 44, 154, 159, 164, 166, 169, 170, 182, 212, 214, 217, 232, 236, 239, 240, 248, 257, 259, 270
 Davud Bey (Ramazanoğulları) 68, 201, 289
 Davud Paşa (Damat, Koca, veziriazam) 139, 165, 195, 199, 206-208, 210, 264
 Davü'l-Lami' li-ehli'l-karni't-tâsi, ed- (Sehâvî) 45
 De La Brocquière, Bertrandon 45, 63, 64, 76-80, 83, 84, 245
 de Medici, Lorenzo (Dük) 167, 213, 271
 de Vertot, René Aubert 44, 212

di Priuli, Francisco 221, 222, 235, 271

Divriği 58, 71, 74

Diyarbakır (Diyarbakir) 82, 100, 101, 111, 121

Doğu Anadolu 49, 101, 102, 107, 111, 118, 269, 292

Döğer aşireti 59

Dörtöl 82, 246, 247

Dulkadiroğulları 21, 35, 36, 37, 39, 59, 65-69, 71-75, 80, 82, 86-89, 92, 102-109, 111, 117-123, 125, 126, 129, 130, 132, 135, 138, 143, 147-149, 158, 175-180, 195, 198, 206, 207, 208, 245, 258, 263-266, 272, 276, 277, 284, 291, 292

E

Ebu İshak İbrahim el-İstahri 70

Ebu Said Çakmak (ez-Zahir, Memlûk sultanı) 109, 110, 111, 112, 138

Ebu Said (İlhanlı hükümdarı) 21, 58, 66

Ebûbekâ ibn el-Civan 46

Eflatun Bey (Ramazanoğlu) 176

Elbistan 56, 60, 61, 66, 71-73, 86, 101, 120, 125, 126, 131, 132, 137, 138, 176, 178, 195, 276

el-Fadl (Arap aşireti) 144

el-Halil (Hebron) 39, 152

el-Haruniyya 70

el-Kanisa 70

Ereğli 61, 78, 105, 123, 124, 152, 197, 209, 228, 258, 259, 276, 286

Eretna beyliği 72, 92, 93, 94

Ermenek 121, 136, 142, 171, 173

Ermeni Kilikyası 54

Ermeniler 53, 55, 56, 60, 62, 67, 75, 76, 80, 190, 191

Ermenistan 79

Ermenistan dağları 60

Ertaylan, İsmail H. 36

Erzincan 74, 93, 102, 107, 111, 120

Eslemesoğulları 68

evladü'n-nâs 263, 273, 274

Evliya Çelebi 45

Eyyubiler 51, 52, 54, 56

F

Famagusta (Magosa) 221, 222, 223, 224

Fatih Sultan Mehmed ayrıca bkz. Mehmed, II. 23, 115, 121, 123, 173, 219, 268, 292

Fatma Sultan 107, 108, 151

Fazlillah el-Huncî el-İsfahanî 42

Feke 81

Ferdinand II. (Napoli kralı) 217, 268

Ferec bin Sidi Ali (Emir) 218

Ferec (Memlûk sultanı) 102

Ferhad Bey 192, 193, 194, 196

Feridun Ahmed Bey 36, 154

Ferrante (Napoli kralı) 169

fetihname 101, 109, 110, 113, 114, 183, 218

fetva 29, 30, 100, 110, 190, 280

Fırat nehri 20, 22, 54, 56-59, 61, 65, 66, 69-71, 73, 74, 85-87, 102, 111, 139, 140, 144, 246

Filistin 39, 45, 52, 55, 60, 88, 89, 90, 134, 180, 231, 247, 268, 274

Floransa 167, 168, 213, 216, 268, 271

Friedrich, III. (Avusturya kralı) 167, 187

G

Garseddin Halil Bey (Ramazanoğulları) 289

Gâvân, İmadüddin Mahmud 161

Gâzân Han (İlhanlı hükümdarı) 57

Gedik Ahmed Paşa 136, 139, 142, 150, 152, 155, 156, 165, 174, 197, 254

Gerede 93

Gerger 58, 71, 120, 139

Germiyanogulları 93, 95, 96, 99, 112, 197

Gevele 118, 123
 Gırnata (Granada) 113, 278, 280, 291
 Gıyaseddin Şah (Halacî sultanı) 162
 Giese, Friedrich 41
 Godfrey de Bouillon'un kalesi (Kızlar kalesi, Merkez kale) 83
 Gorigos limanı 136, 142, 159
 Gritti, Andrea 36
 Guazzo, Marco 43
 Gülek 61, 67, 77, 78, 114, 136, 175, 189, 190, 191, 197, 228, 269, 276, 277, 286, 289
 Gündüzoğlu aşireti 194
 Güney Anadolu 136, 220, 238
 Güneydoğu Anadolu 20, 42, 45, 51, 58, 59, 60, 89, 147, 176, 291

H

Haçlı 17, 31, 52-55, 90, 96, 114, 163-166, 170, 269, 272, 273, 279, 281
 Hadidî 265
 Hafsîler 278, 279
 hal'a 32
 Halep 22, 56-59, 61, 64, 67-69, 71, 72, 76, 82, 86, 88, 93, 102, 111, 115, 120, 126-132, 134, 135, 137-139, 142, 144, 152, 157, 158, 176-179, 182, 188, 189, 193-196, 201-203, 206, 208, 220, 228-233, 240, 242-244, 247, 254-257, 262, 266, 275-277, 282, 283, 292
 Halil Bey (Bozcaoğlu) 68
 Halil bin Şahin ez-Zâhirî 45, 59
 Halil bin Uzun Hasan 144
 Halil ibn İsmail (Cebel Nablus şeyhi) 196, 247, 255, 260
 Halil (Memlûk sultanı) 55, 56
 Halil Paşa (Rumeli beylerbeyi) 226-228, 253, 258
 Hamidoğulları 93-95, 107-110, 112
 Hamza Bey (İnaloğlu) 68

haraç 34, 55, 56, 97, 114, 165, 167, 168, 191, 221, 224, 273
 Harbandelu aşireti 59
 Haremeyn eş-Şerifeyn (Mekke ve Medine)- Hicaz 68, 127, 138, 141
 Hariciler 26
 Harput 66, 109, 120
 Harunu'r-Reşid (Abbasi halifesi) 70
 Hasan Bey (Turgutoğlu) 109, 172
 Hayreddin Halil Bey (Hacı, Fatih'in elçisi) 105
 Hebron bkz. el-Halil 152
 Hetum (Küçük Ermenistan kralı) 55
 Hızır-bek (Emir) 287
 Hicaz 54, 60, 145, 155, 161, 292
 Hirman 137, 178, 179
 Hospitalier şövalyeleri 43, 220
 Hoşkadem (Sultan) 115, 119, 120, 125-128, 151
 Hudada (Dulkadirli Şehsuvar'ın kardeşi) 138
 hutbe 32, 119, 121, 132, 140

I

Iorga, Nicolae 36

İ

İbn Battuta 174
 İbn Ecâ (tarihçi, Şemseddin Muhammed) 39, 67, 68, 80, 134, 135, 137, 140, 141, 244, 245, 283
 İbn el-Cezerî (Şemseddin Muhammed) 151
 İbn el-Civan bkz. Ebûlbekâ 244, 245
 İbn Haldun (tarihçi, Abdurrahman) 15, 28, 52, 101, 252
 İbn İyâs (tarihçi, Muhammed bin Ahmed) 38, 39, 116, 131, 147, 149, 157, 160, 177, 180, 181, 188, 203, 204, 231, 232, 242, 244, 245, 273, 284

- İbn Şahin ez-Zâhirî 59
 İbn Tağrıberdî (tarihçi, Ebül
 Mehasin Yusuf) 30, 38, 67, 86,
 102, 125
 İbn Teymiye 28, 151
 İbn Tolun (tarihçi, Şemseddin
 Muhammed) 38, 39, 154, 157,
 158, 160, 181, 188, 242, 247
 İbrahim Bey (Karamanoğlu) 106-
 115, 118, 119, 172
 İbrahim Paşa (Kavalalı, Mehmed
 Ali'nin oğlu) 78
 İçel 118, 123, 124, 132, 136, 139,
 142
 İdris Bitlisî 41, 42, 148, 242, 243,
 255
 İlhanlılar 21, 49, 52-54, 56-58, 65,
 66, 100
 İnal aşireti 59, 68
 İnal bkz. Seyfeddin İnal (Melik
 el-Eşref) 114, 115
 İnalçık, Halil 30, 211, 284
 İnal el-Hakim (Emir) 142
 İnal es-Silahdar el-Eşrefî (Trablus
 valisi) 178
 inşa ayrıca bkz. münşeat 36
 intisab 32
 İsa Bey 107, 108
 İsa Bey (Evrenuzoğlu) 254, 256
 İsfendiyaroğulları
 (Candaroğulları, Kastamonu)
 95, 115, 199, 253
 İshak Bey (Karamanoğlu) 118-
 121, 136
 İshak Bey (Kiralıoğlu) 260
 İshak Paşa 112, 113, 124, 165
 İskender Bey 254
 İskender Bey (Arnavutluk hâkimi)
 111
 İskender, Büyük 246
 İskender Çelebi (Karacapaşaoğlu)
 260
 İskenderiye 22, 114, 151, 181, 213,
 268, 284, 289
 İskender (Karakoyunlu) 107
 İskender Paşa 165
 İskenderun 64, 70, 74, 82-84, 188,
 239-243, 245, 246, 248
 İsmaililer 54
 İspanya 272, 278, 279, 280
 İssos Körfezi 246, 247
 İstanbul 36, 74, 117, 120, 121,
 123, 128, 132, 135-137, 141,
 142, 150-152, 155, 164-169,
 178, 180, 181, 194, 195, 201,
 204, 210, 219, 222, 225, 230,
 237, 239, 242, 259, 260, 268,
 278, 281, 288, 298
 İtalya 21, 35, 43, 167, 281
- J**
- Jonah Sütunu (Bâb-ı Yunus) 83
- K**
- Kaçmaz el-İshakî (Emir) 178, 181,
 196, 202, 231
 Kadı Burhaneddin 72, 87, 94-96,
 100, 101
 Kâhta 58, 71, 139
 Kal'at er-Rûm, (Kal'at el-Müsli-
 min, Rumkale) 56, 66, 178
 Kalavun (Sultan) 55, 57
 Kalkaşendî ayrıca bkz. Ahmed
 el-Kalkaşendî 69, 71, 75, 78,
 83
 Kansu el-Alfî (Emir) 233
 Kansu el-Yahyavî (Emir) 68, 231,
 233, 254, 256
 Kansu eş-Şemsî (Emir) 233, 266
 Kansu Gavri (Sultan) 177, 189,
 199, 208, 259, 288, 291, 292
 Kansu Hamsamî'a (Emir) 233
 kanunname 175, 191
 Karaca Bey (Dulkadiroğlu,
 Zeyneddin) 66
 Karaca Bey (Malatya'nın Memlûk
 valisi) 249
 Karagöz Paşa bkz. Mehmed Paşa
 189-192, 197-199, 205, 260
 Kara İsa (Kara İsalu) aşireti 67,
 175, 190
 Karak 100

- Karakoyunlular 18, 30, 101, 107, 111, 113, 132, 138
- Karaman Bey (Karamanoğlu) 118, 124
- Karamanoğulları 21, 30, 35, 42, 71, 72, 75, 77, 78, 87, 92-96, 101, 103-110, 112, 114, 115, 117-121, 123-125, 130, 133, 136, 139, 142, 150, 154, 156-158, 171-173, 208, 272
- Karaman vilayeti 136, 139, 142, 152, 154, 155, 158, 165, 171-173, 175, 176, 189, 190, 192, 195, 197, 198, 205, 207, 226-228, 253, 254, 256, 258, 260, 266, 272, 276, 277, 280, 281, 286
- karanisa 233, 263
- Karanlık-Kapı (Demir-Kapı) 82, 228, 249
- Kara Ölüm 59
- Karataş 81, 123, 172
- Kâsım Bey (Dulkadiroğlu Alâüd-devle'nin oğlu) 194, 208
- Kâsım Bey (Karamanoğlu) 118, 119, 123, 124, 133, 139, 142, 143, 154-159, 171, 172, 174
- Kastamonu 95, 115, 120, 288
- Kâtib Çelebi (Hacı Halife) 45, 64, 80, 235
- Kayıtbay (Memlûk sultanı) 39, 45, 116, 128-134, 138-145, 147, 151-153, 155-158, 160-163, 170, 171, 176, 177, 180-183, 187, 188, 191-193, 195, 201-204, 210, 212-214, 216-219, 224, 230, 231, 242, 244, 262-277, 281-285, 287-289
- Kayseri 56, 61, 66, 81, 87, 92, 96, 99, 105, 108, 119, 121, 122, 136, 139, 142, 173, 176, 192, 205, 260, 265, 272, 276
- Kemalpaşazade (Ahmed Şemseddin, İbn Kemal) 40, 41, 122, 145, 177, 178, 183, 236, 242
- Kemal Reis 238, 279, 280, 289
- Kendiroğulları 68
- Kevare 82, 83, 206, 228, 249, 250, 269, 276, 277
- Kıbrıs 90, 99, 114, 136, 217, 220-224, 235, 236, 239, 240, 270, 271
- Kılıç Arslan Bey 123, 136
- Kıpçak bozkırı (Deşt-i Kıpçak) 53, 85
- Kıvamülmülk Veliddin (Kadı) 104
- Kızıl Ahmed Bey (İsfendiyaroglu) 120, 139, 199, 227, 253
- Kızılca Müsellem Bey 260
- Kızıldeniz 18, 31, 54, 292
- Kibik aşireti 59
- Kilikya 20, 54-56, 58-64, 66, 68, 71-73, 75, 76, 78, 79, 81-83, 103, 114, 115, 123, 129-131, 133, 155, 157, 159, 171, 173-175, 182, 189-194, 196, 197, 207, 209, 211, 217-220, 223, 226, 228, 229, 230, 232, 233, 239, 240, 242, 243, 245, 248, 249, 254, 261-264, 266, 269, 272, 277, 287, 289
- Kilikya Kapıları 61, 63, 64, 72, 73, 77, 79, 136, 150, 174, 189, 197, 208, 228, 258, 273, 276, 289
- Kinik aşireti 59
- Knolles, Richard 43, 153, 224, 225, 255, 257
- Konstantinopolis 99, 112-114
- Konya 19, 64, 74, 78, 92-96, 104, 105, 108, 112, 118, 119, 121-123, 136, 139, 142, 145, 150, 155, 159, 189, 207, 228
- Kopdere 81
- Kudüs 39, 152, 153, 177, 230, 260, 268, 272, 282, 287
- Kulaksız (Canibak) 129, 131
- Kurt-Kulağı (Kulak, Kurtkale) 83
- Kusayr 71
- Kusun (Kusunlu) boyu 67, 175, 190
- Kuştemur aşireti 190
- Kutbeglu aşireti 59

Küçük Ermenistan 52, 54, 55, 57,
59, 63, 67, 80, 191
Kühü'l-Ahbar (Mustafa Ali
Efendi) 42
Kütahya 64, 93, 109, 112

L

Lamansky, Vladimir Ivanovich 36
Lemberd 81
Leon, II. (Küçük Ermenistan kralı)
63
Loncier, Philipp 44, 158, 214
Louis, XI. (Fransa kralı) 168
Lu'lu'a 78, 136, 142, 289
Lütfi Bey 123

M

Macaristan 107, 110, 166, 169,
170, 171, 214, 268, 272, 279
Mahmud Bey (Müstanzaroglu)
227, 253, 266
Mahmud Bey (Turgutoğlu) 172,
173, 175, 176, 206, 207, 208
Mahmud Paşa 123, 126
Malatesta, Sigismondo 43, 246
Malatya 58, 60, 61, 66, 70, 71, 73,
102, 109, 122, 131, 139, 176,
178, 195, 249
Malazgirt muharebesi 18
Malipiero, Domenico 44, 222, 223
Mallos limanı 62, 81
Mamay min Hudâd el-Hasseki
(Emir) 275-277, 285, 287
Maraş 61, 66, 70, 71, 81, 82, 101,
134, 276
Mardin 57, 100, 101
Marj el-Saffar savaşı 57
Mehmed Ali Paşa (Kavalalı) 78
Mehmed Bey (Eminbeyoğlu) 210
Mehmed Bey (Eslemesoglu) 68
Mehmed Bey (Gündüzoglu) 194
Mehmed Bey (Karamanoglu) 104,
105, 106, 107
Mehmed Bey (Trabzonlu, Ankara
sancakbeyi) 155, 158, 159

Mehmed Çelebi (Şeyh
Efdaleddinoğlu, elçi) 161
Mehmed, I. (Çelebi, Osmanlı hü-
kümdarı) 103-106, 118
Mehmed, II. ayrıca bkz. Fatih Sul-
tan Mehmed 40, 43, 110-115,
119-128, 132-137, 140-143,
145-151, 155, 156, 160-163,
166, 170, 174, 183, 197, 237
Mehmed Neşri Efendi 40, 41, 122
Mehmed Paşa (Hızıroğlu) 165,
197, 198, 199, 205, 265
Mehmed Paşa (Karagöz) 189
Mehmed Paşa (Rum) 124, 286,
287
Mekki Bey (Özeroğlu) 194
Melik Arslan (Seyfeddin,
Dulkadiroğlu beyi) 119, 120,
125, 126, 135
Memlûkler 17, 18, 20, 21, 23, 24,
30-32, 34, 36, 39, 49, 51, 56-59,
65, 66, 69, 70, 72, 73, 81, 86-88,
92, 102, 105, 106, 111, 114,
115, 117, 127, 130-132, 136,
137, 143-148, 175-177, 182,
191, 198, 203, 211, 221, 223,
225, 242, 244, 248, 250, 256,
261, 262, 270, 274, 276, 277,
279, 282, 286, 289, 291, 292
Menteşe 95, 103, 112
Mercidabık muharebesi 292
Mesih Paşa 165
Mihaloğlu Ali Bey 143
Mihaloğlu İskender Bey 265, 267,
287
Miklosich, Franz 36
Milvan 62, 81, 190, 228
Misis 55, 62, 67, 70, 79, 82, 83,
191, 196, 228, 244, 250
Moğol Bey (Dulkadirli Şehsu-
var'ın kardeşi) 130
Moğollar 19, 21, 28, 29, 31, 51-58,
84, 92
Moldavya 169, 170, 183, 187
Morgenthau, Hans J. 24
Morolar 278

Muhammed bin Abdurrahman
es-Sehâvî 38
Muhammed Şah, Şemseddin III.
160
Murad II. (Osmanlı sultanı) 106,
107, 108, 109, 110, 111, 112,
151
Murad I. (Osmanlı sultanı) 93, 94,
95, 97, 99
Musa Bey (Ankara sancakbeyi)
192
Musa Çelebi (Osmanlı şehzadesi)
105
mushat 196, 233, 247, 254, 256
Mustafa Ali Efendi 42, 245
Mustafa Paşa 197, 199
Mustafa Paşa (Koca) 281
Mutahharten beyliği 102
Mücirüddin el-Uleymî bkz.
Uleymî 39
Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî, el-
(Memlûk sultanı) 104
Müller, G. 36
Müneccimbaşı (Ahmed bin Lüt-
fullah) 42
münşeat 36
Mütevekkil-Alellah Ebu'l-İzz, el-
(Abbasi halifesi) 181, 262
Mütevekkil-Alellah Osman, el-
(Tunus hükümdarı) 278

N

Namrun 78, 79, 228
Nâsireddin Mehmed Bey
(Dulkadiroğlu) 105, 10-109,
126
Nâsireddin Muhammed bin
Hanaş 256
Nâsır Muhammed (Memlûk
sultanı) 58, 66, 129, 276
Necmeddin Muhammed bin
Muhammed el-Gazzî 45
Niğde 95, 105-107, 123, 124, 136,
142, 173, 198, 209, 266, 276
Nureddin Ali bin Davud es-
Sayrafî 38, 244

Nureddin bin Zengi 31
Nure Sufi Bey 118, 119

O

Obadya, Bertinorolu (Rabbi) 231
Oğuz Han (Cem Sultan'ın oğlu)
192
Oğuz Türkmenleri 58, 59, 68
Olcaytu Harbende (İlhanlı
hükümdarı) 57
Orhan Çelebi (Osmanlı şehzadesi)
112
Orhan (Osmanlı hükümdarı) 98
Osman (Halife) 69
Osmanlılar 17, 18, 20, 21, 23-25,
30-37, 40-43, 45, 49, 50, 61, 64,
66, 67, 69, 71-73, 75, 76, 78,
80, 81, 87, 90-119, 121-124,
126-130, 132, 133, 135-143,
145, 147-155, 157-160, 162-
165, 167-175, 177-181, 183,
187-190, 192-199, 201, 203-
206, 208-212, 216-230, 232,
235-240, 242, 243, 245-253,
255-259, 261, 264-276, 278-
289, 291, 292

Ö

Öd kalesi 81
Ömer Bey (Kendiroğlu) 68
Ömer Bey (Ramazanoğulları) 68,
190, 194, 201
Ömer Bey (Turhanoğlu) 227, 253
Ömer (Halife) 69, 286
Özbek el-Yusuflî (Emir) 233
Özbekler 292
Özbek min Tutuh (Atabey) 129,
130, 131, 144, 145, 152, 156,
180, 194, 196, 201, 202, 206,
232, 233, 247-250, 254, 257-
259, 262, 265, 274-277
Özdemir es-Seyfî 176, 178, 179,
193, 196, 233
Özdemir Timsah (Emir) 274
Özer aşireti 59, 66, 67, 194

P

- Papa, Papalık, Vatikan 21, 122, 166, 167, 169, 182, 212, 214, 216, 217, 224, 232, 236, 240, 257, 268, 269, 270, 272, 273, 281, 282
- Payas 82, 83, 245, 246, 247, 248
- Pazuki Kürtleri 120
- Pir Ahmed Bey 118, 119, 121, 122, 123, 124, 133, 136, 139, 142
- Piri Reis 81, 240, 241, 242, 245, 280
- Portekizliler 20, 31, 89, 292

R

- Ragusa 164, 167
- Ramazan Bey (Yüreğir) 67, 191
- Ramazanoğulları 21, 37, 59, 65, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 79, 80, 86, 87, 88, 105, 131, 133, 137, 152, 174, 175, 189, 190, 193, 194, 201, 228, 233, 248, 254, 256, 258, 259, 265, 289
- Ramsay, W. M. 63
- Ravandan 71
- Resulayn 57, 74
- Rodos (St. Jean) Şövalyeleri 21, 44, 90, 154, 159, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 182, 212, 213, 214, 216, 217, 232, 236, 238, 239, 242, 259, 267, 270, 281, 298
- Roma İmparatorluğu 19, 62, 75, 79, 148
- Ruha (Urfa) 71, 82, 135, 138, 139, 144, 145, 149, 152
- Rûm (Anadolu) beylerbeyliği 96, 111
- Rûm (Anadolu) Sultanlığı 52, 58, 92, 181
- Rumeli 20, 95, 109, 110, 145, 150, 165, 197, 205, 206, 208, 226, 227, 228, 240, 253, 254, 256, 257, 260, 277
- Rüstem Bey (Dulkadirli) 126, 127, 134

S

- Sadeddin Efendi (Hoca, tarihçi) 42, 148, 149, 179, 193, 198, 236, 244
- Safeviler 18, 98, 291, 292
- Sakalsız aşireti 59
- Sakal Tutan Boğazı 83
- Sansovino, Francesco 43
- Sanuto, Marino (Venedikli) 37, 220, 236
- Sarıseki 83, 245
- Sarı Yakub (Molla) 110
- Sarimüddin İbrahim Bey (Ramazanoğlu) 67
- Saruhan 95, 152
- Savoy 165, 170
- Sayrafi bkz. Nureddin Ali bin Davud es-Sayrafi 135, 144, 162, 245
- Seçkin Memlûkler 130, 134, 177, 179, 202, 204, 233, 254, 256, 257, 262, 263, 283
- Sehâvî bkz. Muhammed bin Abdurrahman es-Sehâvî 38, 45
- Selahaddin Eyyubi 31, 52
- Selahaddin Kâtib (Osmanlı elçisi) 99
- Selçuklular ayrıca bkz. Anadolu Selçukluları 18, 19, 31, 56, 92, 100
- Selçuk Sultan (II. Bayezid'in kızı) 193
- Selim, I. (Osmanlı padişahı) 143, 177, 191, 245, 292
- Serfendikar 70, 73, 82
- Seyfeddin İnal (Melik el-Eşref) 113
- Seyhan nehri 62, 64, 66, 196, 230, 250, 257
- Seyyid Emir Can (Hoca) 135
- Sırbistan 114, 164
- Sibay min Kanibay el-Tuyuri ez-Zahirî (Emir) 228, 247, 269
- sikke 32, 85, 122, 132, 151
- Silifke 118, 119, 121, 124, 136, 142, 171, 173, 209

Sinan Bey (Trabzonlu) 198
 Sinan Bey (Yular-kısdı, Kayseri sancakbeyi) 260
 Sinan Paşa (Arnavut) 205, 206, 208, 226-228, 253, 256
 Sis (Kozan) 55, 59, 62, 66, 70, 71, 73, 76, 80, 81, 131, 134, 137, 143, 175, 190, 191, 193, 228, 244
 Sitti Hatun 111
 Sivas 61, 66, 73, 74, 87, 92, 95, 96, 102, 139, 143, 265
 siyer 28
 Stephan (Büyük) 170, 187
 St. Jean şövalyeleri bkz. Rodos şövalyeleri 44, 154, 164, 182, 212, 243
 sugur 70
 sugur ve'l-avâsım 69, 75
 Sultan Hatun 118
 Suriye 21, 26, 36, 45, 49, 51, 52, 54, 55-61, 63-65, 66, 68-72, 74, 81, 82, 84, 85, 88-90, 93, 102-104, 108, 109, 127-130, 134, 139, 144, 145, 148, 174, 175, 179, 180, 182, 188, 193-196, 199, 203, 206, 223-225, 229, 230, 232, 233, 243-249, 254, 265, 266, 275, 276, 280, 283, 284, 288, 292
 Suriye Kapıları 63, 64, 72, 73, 76, 82, 84, 130, 137, 228, 235, 242, 243, 245, 249
 Süleyman Ağa (II. Bayezid'in kilercibaşısı) 199
 Süleyman Bey (Dulkadirli) 111, 125
 Süleyman Bey (Ermenek'in Osmanlı kumandanı) 173
 Süleyman Bey (Evrenuzoğlu) 254, 256
 Süleyman (Dulkadirli Şehsuvar'ın kardeşi) 130, 138
 Süleyman (Karamanlı şehzadesi) 118, 119

Süleyman (Osmanlı hükümdarı) 42
 Süleyman (Şehzade, I. Bayezid'in oğlu) 102
 Sünniler 26, 31, 54, 98

Ş

Şaban (Melikü'l-eşref) 59
 Şaban Süli Bey 104
 Şahbudak Bey 68, 125-127, 130, 132, 138, 143, 144, 181, 264-267, 269, 270
 Şah İsmail 291
 Şahruh (Alâüddevle'nin en büyük oğlu) 266
 Şahruh bin Timur 104, 108, 111, 112, 138
 Şam 22, 39, 54, 57, 58, 60, 63, 74, 88, 102, 115, 128, 129, 134, 138, 139, 144, 145, 152, 157, 158, 177-182, 188, 194, 196, 201, 202, 204, 219, 230-233, 247, 254, 256, 262, 264, 267, 274, 275, 277, 283, 284, 287, 288
 Şayzar 71
 Şehsuvar Bey (Dulkadiroğulları beyi) 39, 67, 68, 80, 89, 123, 125-135, 137, 138, 143, 149, 176, 245, 254, 284
 Şemseddin Ahmed Çelebi (Molla, Sarı Yakuboğlu) 121
 şeriat 28-30, 34, 98, 190
 Şerif Muhammed bin Bereket 140
 Şiiler 26, 98, 291, 292
 Şikârî bkz. Ahmed Şikârî 157, 172

T

tabakât 44
 Tâcizade Sadi Çelebi 36, 230
 Tâcüt-Tevârih (Hoca Sadeddin Efendi) 42, 148
 Tağrıberdî Tatar (Emir) 176, 233, 260
 taklid 32, 162

tampon bölge, tampon devletler 23, 24, 32-35, 50, 51, 53, 65, 69, 75, 80, 87, 104, 108, 117, 118, 125, 157
 Tanibak el-Cemalî (Emir) 181, 233
 Tanibak Kara el-İnalî (Emir) 233
 Tarih-i Âlem'ârâ-yi Eminî (Fazlilah el-Huncî el-İsfahanî) 42
 Tarih-i Ebû'l-Feth (Tursun Bey) 40
 Tarih-i Sultan Bayezid 192
 Tarihü'l-Emir Yaşbak el-Zâhîrî (İbn Ecâ) 39
 Tarsus 55, 62-64, 67, 70-73, 76-78, 103, 105, 114, 123, 152, 173, 175, 178, 179, 189-192, 196, 199, 201, 207-209, 218, 228, 230, 240, 244, 250, 259, 261, 263, 266, 269, 275, 276, 286, 287
 Tarsus çayı 62, 209
 Taşeli 142, 155, 159, 172, 207, 208
 Taşköprülüzade Ahmed Hüsâmeddin 45
 Tebriz 22, 61, 73, 74, 93, 100, 107, 111, 135, 137, 141, 144, 145, 180, 219
 Tekeoğulları 95
 tekfir 29
 Temerüz eş-Şemsî (Emir) 138, 177, 178, 233, 254, 256
 teşrif 32
 Tevârih-i Âl-i Osman (anonim) 41, 246, 258
 Tevârih-i Âl-i Osman (Âşıkpaşazade) 91, 147, 211
 Tevârih-i Âl-i Osman (Bihiştî) 261
 Tevârih-i Âl-i Osman (Kemalpaşazade) 40, 41
 tımar 96, 267, 286
 Timurtaş Noyan 58
 Timur, Timurlular 49, 84, 95, 96, 100-104, 107
 Tokat 93, 96, 108, 111, 139
 Tokmak (Emir) 230, 260

Toktamış Han 101
 Topkapı Sarayı arşivleri 36
 Toprak Kale (Tell Hamdun) 82
 Toros dağları 19, 20, 56, 59-62, 65, 66, 70, 73, 74, 76-79, 85, 86, 123, 124, 136, 142, 150, 152, 158, 173, 174, 177, 189, 197, 206-210, 256-258, 264, 265, 276
 Trablus 55, 90, 128, 178, 179, 229, 233, 242, 243, 255, 263
 Trablusşam 188
 Trebizond (Trabzon) 93, 115, 192, 253, 298
 Tunus 113, 278, 279, 281
 Turgut-ili 172, 174, 207
 Turgut Türkmenleri (Turgutoğulları) 123, 124, 150, 154, 159, 172, 190, 207, 208, 228, 233, 248, 254, 256, 259
 Tursun Bey 40, 122, 145, 237, 242, 255, 278
 Türkmen beylikleri 24, 65, 98, 106, 142, 188

U

Uğurlu Muhammed bin Uzun Hasan 139, 140
 ulema 29, 110, 151, 190, 262, 275, 280, 282, 284, 285
 Uleymî (kadı, tarihçi) 39, 178, 260, 261
 urban 89
 Urfa 71
 uşran 89, 247, 275
 Uyuz Bey (Varsak beyi) 124, 152, 174, 175, 208, 258
 Uzun Hasan (Akkoyunlu) 119-122, 124, 132-135, 138-141, 143, 144, 145, 162, 220

Ü

Üçoklar 65-68, 72, 176, 189, 190, 192, 265
 Ünsü'l-Celil fi Tarihi'l-Kuds ve'l-Halil (Uleymî) 39, 261

V

- vâfidiyya 56
 Vâkıât-ı Sultan Cem (anonim) 42, 182
 vakıf 282, 284, 286
 Varadbaş (Emir) 178
 Varsak ili 173, 174, 207, 208
 Varsak Türkmenleri 59, 123, 124, 142, 150, 152, 154, 159, 173-175, 190, 193, 194, 207, 208, 258, 259
 Venedik 21, 36, 37, 90, 122, 133, 140, 166, 168-171, 188, 214, 217, 220-224, 235-237, 240, 268, 270, 271, 291, 298

W

- Willebrand (Oldenburglu) 63

Y

- Yahya Gavur (Dulkadirli Şehsuvar'ın kardeşi) 138

- Yakub bin Uzun Hasan (Akkoyunlu sultanı) 42, 144, 145, 154, 180, 183, 218, 219
 Yakub Paşa (Kayseri sancakbeyi, Karaman beylerbeyi) 177, 178, 205, 226, 227, 253
 Yakub Şah el-Mihmandar (Teşrifat nazırı) 201
 Yalbay (Atabey) 127, 128
 Yaşbak el-Bacasî 126
 Yaşbak el-Cemalî (Emir) 141, 158, 202, 233, 283
 Yaşbak (Emir) 39, 67, 68, 134, 135, 137-140, 144, 145, 149, 158
 Yaşbak Karaca (Emir) 170
 Yumurtalık limanı 81
 Yusufça Mirza 139
 Yüreğir boyu 66, 67, 191

Z

- Zamantı kalesi 137
 zimmî 27

Shai Har-El'e göre 9 ile 15. yüzyıllar arasında üç İslami güç vardı: Osmanlı, Memlûk ve Akkoyunlu. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Bizans imparatorluğu ve Balkan devletleri, Ortadoğu ve İran'dan Afrika'ya İslam tarihlerini kapsamaktaydı. Ayrıca Batıda sadece ulusal monarşilerin ve Protestanlığın yükselişi değil, aynı zamanda kapitalizm ve belli endüstrilerin gelişmesi de Osmanlılar olmadan izah edilemez.

Aynı dönemde Abbasilerin desteğini almış Memlûk devleti, kutsal İslam şehirleri Mekke ve Medine'nin koruyucusu konumundaydı.

Bu iki devlet özellikle İpek Yolu ve kutsal şehirler için sürekli bir savaş halindeyken ve arada tampon bölgeyi oluşturan beylikler kendi çıkarlarına göre taraf değiştiriyorlardı. Dönemin iki Müslüman ve Türk süper gücü arasındaki amansız politik ve ekonomik hakimiyet mücadelesi kanlı savaşlarla sonuçlanmıştır.

ALFA

@alfakitap

alfakitap

f alfakitap

www.alfakitap.com

TARİH